

इति श्री जैन रा मा य णा दि ग द्य ग्रं थः

समाप्तः

इत्याचार्य श्री हेमचन्द्रविरचिते त्रिपिठे शालाकापुरुषवसिते महाकाव्ये सप्तमोपबर्णि
अन्वयात्मकगद्यरचनायां जयचक्रवर्तित्तरितवर्णनो नाम त्रयोदशः सर्गः समाप्तः ।

रामलक्ष्मणदशानना नमिस्तीर्थकुञ्च हरिवेणचक्रभृत् ॥
चक्रभृच्चवजय इत्यमुञ्च पद् वर्णिताः श्रुतिस्मृत्याय संतु वः ॥ १ ॥

समाप्तं चेदं पर्व

सुरमसाधयत् भुवि देवोऽपि चक्रवर्तिने नालम् । सः पश्चिमांभोधौ गत्वा क्षितेनैकेन बाणेन लीक्या प्रभा-
 साधीश्वरं सुरं वशीचक्रे ततोऽपरः सिन्धुराज इव सुरवरोपमः सः सिन्धुं वैताडयाम्निक्कुमारं सुरं चासाधयत् । अथ
 सः स्वयं कृतमालाभिधं सुरं वशीचक्रे सेनान्या तु महानद्याः सिन्धोः पश्चिमनिष्कृतं वशीचके । यथाविधि
 तमित्रां प्रविश्य निरीय च महाभुजः सः आपतनाम्नः किराताचिर्जिगाय । सः सेनान्या सिन्धोः पश्चिमं
 निष्कृतं विजित्य च देवविक्रमः सः हिमवत्कुमारं वशीचके । सः ऋषभकूटे काकिण्याऽऽत्मनोऽभिधां लिलित्वा
 चलितः सः सेनान्या प्राचीनं गांगं निष्कृतमजयत् । स्वयं गंगां साधयित्वा विद्याधरेभ्वरान् जित्वा खंडप्रपाता-
 द्वारस्य नाटयमालमसाधयत् । सः खंडप्रपातागृह्या वैताडयान्निर्जगाम सेनान्या चाशु गांगं प्राचीननिष्कृत
 मसाधयत् । गंगायामावासितस्य तेऽथ गंगामुलस्थिता नैसर्पाद्या नवापि निधयो वशोऽभवन् अथ संपूर्णचक्रि-
 श्रीः सः निर्जंपुरमाजगाम देवर्द्वेषश्चास्य चक्रित्वाभिपेक्षक्रे । अखंडितपराक्रमः सः षट्खंडां पृथ्वीं बुभुजे
 क्रमेण भवोद्विशः सः परिव्रज्यामाददे एवं जयस्य कौमारे वत्सराणां शतत्रयं मंडलित्वे तदेव ककुभां जये
 त्वब्दशतम् चक्रिसंपदि वर्षाणामेकोनविंशतिशती व्रतकाले तु चत्वारि संवत्सरशतान्यशुः ।

समासहस्रत्रयमाधुरात्मनः स पूरयित्वा परिपाल्य च व्रतम् ॥

घातिक्षयाविष्कृतकेवलौ ययौ केवल्यमक्षीणमुखास्पदं जयः ॥ २९ ॥

अथ त्रयोदशः सर्गः

(जयचक्रिचरित्रम्)

नमे भगवतस्तीर्थे समुत्पन्नस्य जयिनो जयस्य चक्रिणः पुण्यं चरित्रमिदमुच्यते । अस्यैव जंबुद्वीपस्यैरावते
श्रीपुरे पुरे नाम्ना वसुंधर इति ख्यातो वसुंधराधिपतिरभूत् । सः पद्मवत्या प्रेयस्योद्विज्जमानसो विनयधरं
तनयं राज्ये निवेद्यामास । मनोहरवने वरधर्ममहामुनेः पार्श्वे तत्त्वं श्रुत्वा पतिबुद्धः सः परित्रज्यामुपाददे ।
सःचिरकालं यथावद् परित्रज्यामपात्यत् विषय सप्तमे कल्पे देवभूयमियाय च । इतश्च मगधपुरमंडनं श्रिया-
मेकं कुलग्रहं स्वःपुर्या सोदरमिव राजग्रहं पुरमस्ति । तत्रेक्ष्वाकुवंशप्रभवो न्यायवर्त्तनः प्रभवो विजयी विजयो
नाम पृथिवीपतिरभूत् । तस्य शीलशालिनी रूपकावण्यसंपदा भूगता कापि देवीव वप्राभिधाना महिष्यभूत् ।
काले गच्छति सति तस्याःकुक्षौ शुक्रात्परिच्युतो वसुन्धरमहीपालजीवः सोऽवततार । तस्यां धनुर्द्रादशकोन-
तिश्चतुर्दशस्वप्नसंचितः कांचनछविर्जयो नाम स्रजुर्जज्ञे । पित्रा राज्येऽभिषिक्तश्चान्यदा तस्यायुधग्रहे प्रथमं
चक्रिलक्षणं चक्ररत्नं समुत्पेदे । तथा छत्रं मणिर्दण्डो निक्षिप्त शर्मकाकिणी एवं सप्त तस्यैकेन्द्रियाणि तु
जज्ञिरे । पुरोधोऽग्रहिहस्त्यश्वसेनानीवर्षकिक्षिपः पंचेन्द्रियाण्येवं तस्य सप्त रत्नानि जज्ञिरे । सः दिव्यान्नाथं
मनुचक्रं पूर्वं पूर्वाब्धिप्रभयात् तत्र च मागधतीर्थकुमारं वशंवदं चक्रे । ततो निवृत्य याम्याब्धौ सः वरदाप्रपत्तिं

पुण्यानुभावतो नवापि निधयः स्वयं सिध्यन्ति स्म । अथ श्रीपुरंदरः सः संपूर्णचक्रवर्तिश्रीर्जितषट्खंडभारतः
कांपील्यपुरमाजगाम । तस्य देवै नरेरपि चक्रिलाभिषेकश्चक्रे द्वादश वत्सरान् यावत् पुरे महोत्सव आसीत् ।
सकलेऽपि हि भरते भूपालैः पाल्यमानाहः सः महाशुजो धर्माविवाधया भोगान् ब्रुशुजे । अन्येष्टुः शिव-
ब्रज्योत्सवोत्सुको भवाद्विरक्तः सः लीलया राज्यमुत्सृज्य परिव्रज्यामुपादत्त । हरिषेणस्य कौमारे सप्तादाब्दश-
तत्रयी मंडलित्वेऽपि सेवाय जये सार्धमब्दशतम् । चक्रभुत्वे पुनरष्टौ सहस्राणि शताष्टकम् पंचाशच्च व्रतकाले
पुनः सार्धं शतत्रयमगात् ।

वर्षाश्रुतायुः परिपाल्य सम्यक् तीव्रं व्रतं घातितयातिकर्मा ।
उत्केवलज्ञान इयाय नित्यमुखं पदं तद्धरिषेणचक्री ॥ ३२ ॥

इत्याचार्य श्रीहेमचन्द्रविरचिते त्रिषष्टि शालाकापुरुषचरिते महाकाव्ये सप्तमे पर्वणि अन्यथात्मक
गद्यरचनार्या हरिषेणचक्रवर्तिचरित वर्णनो नाम द्वादशः सर्गः समाप्तः ॥ १२ ॥

जीवोऽपि तस्याः कुशाववातरत् । काले सा हेमामं हरिषेणामिधं सुतमस्रत पञ्चदशधनुच्छायः सः सुवराज्ये-
 ऽभ्यवेचि । पैतृकं राज्यं शासतः पाज्यशुनौजसस्तस्यान्येहुरह्मशालायां चक्ररत्नमजायत । तस्य पुरोधो वर्धकि-
 शुहिसेनानीमश्वतीन्यन्यानि त्रयोदशरत्नानि क्रमाज्जहिरे । चक्रमार्गानुगः सः प्राच्यां मार्गधे तीर्थे गत्वा
 दिज्जयादौ मार्गधतीर्थकुमारमसाधयत् । अथ दक्षिणस्यामुपेत्य महाशुजः सः दक्षिणांभोधिचर्तिनं वरदामपतिं
 देवं वशीचक्रे । भूस्थितो विडौजा इवाखंडौजाः सः वास्यां दिशुपेत्य मभासाधिपतिं सुरमसाधयत् । अथ
 दिक् सिंशुरपरक्रमो दशमश्चक्रभुत्सः सिन्धुं महानदीमेत्य क्रमाद्वशंवदी चक्रे । दिक्साधनपंडितः सः ततो
 वैताड्यमभिसृत्य विधिना वैताड्याद्रिकुमारकं साधयामास । अथ कृती सः स्वयं कृतमालामरमसाधयत् पश्चाच्च
 सेनापतिना पश्चिमं सिन्धुनिष्कटमसाधयत् । ततः सः वायान्यकुंभविन्यस्तमणिरत्नेन कुंभिना सेनान्युद्घाटित-
 द्वारां तमिस्रां भविवेष्टः । पथया चोन्मग्नानिमग्नं उत्तीर्य काकिणीरत्नलिखितमंडलो ध्योतितांतरात् तामलंघयत् ।
 स्वयमुद्घाटितद्वारा तस्या विनिर्ययौ तानापातसंज्ञान् स्वच्छंदान् मलेच्छांश्चाजयच्च । सेनान्या आज्ञापयच्च
 सिंघोः पश्चिमनिष्कटं गत्वा स्वयं शुद्रहिमवत्कुमारमजयत् । ऋषभकूटे काकिण्या स्वनामालिख्य संचलन्
 सेनान्या गाणं साधयद्पूर्वनिष्कटं जगाम । उभयश्रेणिवर्तिभिर्विधाधरैर्दत्तदंडोऽथस्वयमपरं नाड्यमालं च
 साधयामास । सेनान्योद्घाटितां खंडमपातां शुहां प्राविशत् चक्रादुग्राश्चक्रवर्ती सः पूर्ववर्चिर्जगाम च । सेनान्या
 प्राचीनिनिष्कटं गाणं साधयामास ततः सः वसुधाधीपः स्वयमावासयामास । गंगाशुलभागाधवासिनस्तस्योत्कृष्ट

लक्षेष्ट व्यतिक्रान्तेष्वजायत ।

निर्वाणकल्याणमुपेत्य तत्र गीर्वाणनाथास्त्रिदशैः समेताः

शरीरसंस्कारपुरःसरं श्रीनमेरुकार्पुः सपरिच्छदस्य ॥ ११२ ॥

इत्याचार्य श्री हेमचन्द्रविरचिते त्रिपष्टिशालाका पुरुषचरिते महाकाव्ये सप्तमे पर्वणि
अनवयातमकगद्यरचनायां नमिनाथ चरितवर्णनो नामैकादशः सर्गः

—卐—

अथ द्वादशः सर्गः

॥ श्री हरिवेण चक्रि चरितम् ॥

इतश्च नमिनाञ्चि जिनेश्वरे विहरत्येव हरिवेणश्चद्रयभवत् तस्य चरितं कीर्त्यते । इहैव भरतेऽनन्ततीर्थे
नरपुरे पुरे नरेष्वभिरामो नराभिरामो नृपोऽभूत् । क्रमेण च भवोद्विग्नः सः परिब्रज्यां प्रपद्य सनत्कुमारकल्पे
परमर्धिकोऽमरोऽभूत् । इतश्च पंचालदेशाकल्पः ऋद्धिभिः स्वःकल्पं परैरकल्प्यं कापील्यमिति प्रवरं पुरमस्ति ।
तस्मिन्नोजसा हरिरिवेश्वकुवंशतिलको भुवि विश्रुतो महाहरिर्नाम राजा बभूव । तस्य रूपेणालंकृतमहीतला
शीलालंकरणा स्मेराम्बुजानना नाज्जा मेरा महिष्यभूत् । चतुर्दशमहास्वभाख्यातश्चक्रधरर्द्धिको नराभिराम-

मुक्तिवैश्वमनो निःश्रेणीं गुणश्रेणीमधिरोहं परानंदलताकंदानिति मनोरथान् कुर्यात् । अप्रमत्त
 इत्यहोरात्रिकीं चर्यां समाचरन् यथावदुक्तदृत्तस्यो गृहस्योऽपि विशुध्यति । भर्तुरिमां देशानां श्रुत्वा
 बहवो जनाः प्राव्रजन् तत्र कुंभादयः समदश गणधरा अभवन् । जगद्भर्तुर्देशानान्ते कुंभो देशानां व्यधित
 तद्देशानान्ते ब्रह्माद्या ईशं नत्वा स्वं पदं ययुः । तत्तीर्थजनमा भुकुटिर्धक्षत्रक्षश्चतुर्मुखः स्वर्णवर्णो वृषरथश्चतुर्भिर्द-
 क्षिणै र्भुजे धृतमातुलिंगशक्तिमुद्रराभयदैर्द्युतो वामैः पुनर्नैकुलकपर्शुवज्राक्षस्रत्रिभिर्द्युतः । तथैव देवी गांधारी
 च्चेतांगी हंसवाहना वरदखड्गिभ्यां दक्षिणाभ्यां दोर्भ्यां विराजिता । वीजपुरिभ्यां वामाभ्यां बाहुभ्यामुपशो-
 भिता नमो भर्तुरित्युभे शासनदेवते अभूताम् । ताभ्याममुक्तसान्निभ्यो विशु नैवमासो निते सार्वे द्वे सहस्रे
 वसुंधरां विजहार । अथप्रभोः साधूनां विज्ञातिः सहस्राण्यभूवन् ब्रवीनां पुनरेकचत्वारिंशत् सहस्रमप्यभूत् ।
 चतुर्दशपूर्वभूतां सार्धैश्चतचतुष्टयमवधिज्ञानभाजां तु षट्शताधिकं सहस्रमभूत् । मनःपर्ययशालिनां पष्टयग्रा-
 द्वादशशती केवलधारिणां पुनः षोडशशतानि । जातवैक्रियलब्धीनां पंच संख्यया सहस्रा तथा वादलब्धुप-
 शोभिनामेकं सहस्रम् । श्रावकाणां सप्ततिः सहस्राण्येकं लक्षं च श्राविकाणामष्टचत्वारिंशत्सहस्रयुक् त्रिलक्ष्यभूत् ।
 अथ प्रभु र्मोक्षकालं ज्ञात्वा संमेताद्रिमगान्मुनिसहस्रेण सममनशनञ्च प्रत्यपादि । मासान्ते वैशाखकृष्णदश-
 म्यामाश्विनीयुजि तैर्मुनिभिः समंस्त्रयाम्यव्ययं पदं प्रपेदे । नमिप्रभुः कोमारोऽब्दानां सार्धौ सहस्रौ राज्ये तु ते
 पञ्च सहस्रा व्रतेच सार्धौ सहस्रौ चेत्ययुतायुरभूत् । मुनिमुव्रतनिर्वाणात् श्रीनमिप्रभो निर्वाणं वर्षाणां षट्स्र

ततश्च संख्यासमये पुनर्देवार्चनं कृत्वा कृतावश्यककर्मात्मं स्वाध्यायं कुर्यात् । ततो देवगुरुस्मृतिपवित्रितः
 प्रायेणाज्ञावर्जको न्याये कालेऽल्पं निद्रासुषासीत । निद्राच्छेदे योपिदंगसतत्वं महात्मनां पुनानां हि
 तन्निवृत्तिं परामृशन् परिचिन्तयेत् । यच्छुक्लकुम्भल^१लेष्ममज्जास्थिरिहृतिताश्चर्मप्रसेविकाः स्नायुस्यूताः
 स्त्रियो वहिरेव रम्याः सन्ति । स्त्रीशरीरस्य वहिरन्तर्विपर्यासश्चेद्भवेत्तस्यैव कामुको शुश्रूणोमाशुगोपनंकुर्यात् ।
 कामः स्त्रीशस्त्रेणापि चेज्जगदिदं जिगीषति तर्हि मूढधीः सः तुच्छपिच्छमयं शत्र्वं किं वादत्ते । संकल्पयोनि-
 नाऽनेन हृदा विभवं विडंवितं चेत्तदस्यभूलं संकल्पं 'दुःखनामीति चिन्तयेत् । यो यो दोषो वायकः स्यात्
 तस्य तस्य दोषस्य दोषमुक्तेषु यतिषु ममोदं व्रजन पतिक्रियां चिन्तयेत् । सर्वजीवेषु स्थेन्ना दुःस्थां भवस्थितिं
 चिन्तयन् तेषु निसर्गमपवर्गं विमार्गयेत् । यत्र जिनो देवः कृपा धर्मः साधवो गुरवः को विमूढधी स्तस्मै
 न श्लावेत । चक्रवर्त्यपि जिनधर्मविनिर्हुक्तो माभूवं चेदोऽपि दरिद्रोऽपि जिनधर्माधिवासितः स्यात् । त्यक्तसंगो
 जीर्णवासा मलक्लिन्नकलेवरो मायुकरीं वृत्तिं भजन् मुनिचर्यां कदा श्रये । दुःशीकसंसर्गं त्यजन् गुरुपादरजः
 स्पृशन् योगमभ्यस्यन् कदाहं भवच्छिदे मभवेयम् । गुराद् वहि र्महानिशायां मकृतकायोत्सर्गो मयि
 दृष्टास्त्वंभवत्संकथकपणं कदा कुर्युः । वने पशासनासीनं क्रोडस्थितमुगार्भकं मां जरन्तो मुगयूथपाः कदा वज्रे
 घास्यन्ति । शत्रौ मित्रे दृणे स्त्रेणे स्वर्णोऽश्मनि मणौ मृदि गोक्षे भवे च निर्विशेषमतिः कदा भविष्यामि ।

पणश्च्यंति । देहभाजस्त्वदर्शनान्धनैः निश्रेणिमिव मोक्षस्य गुणस्थानमालिकामधिरोहंति । हे स्वाऽमिन् !
 येन प्रकारेण स्मृतः श्रुतः स्तुतो दृष्टो ध्यातो नमस्कृतस्तेन प्रकारेण धर्माणे भवसि । हे स्वामिन् ! नः पूर्वपुण्यानि
 पुण्यानुबन्धीनि खलु यदसाधारणगतिप्रदो यस्त्वं हृणोचरं नीतः मम स्वर्गाराज्यादि सर्वतो यथा तथाऽस्तु नाम
 परंतु हे नाथ ! त्वद्देशनागिरो मे हृदयाज्जातु मा यान्तु । इति स्वामिपुणस्तोत्रं विधाय हरौ विरते सति
 जगज्जगुहरिमां धर्मदेशना मकरोत् । संसारः खल्वसारः धनं चलदूर्मिचलं शरीरमपि विष्टुद्विलाससदृशं
 नश्वरमस्ति । तस्माद्विचक्षणः सर्वथा तेज्वनास्थां विधाय मुमुक्षु मोक्षवर्त्मने यतिधर्माय यतेत । तद्विधानेऽ
 शक्तश्चेत्तथापि हि तदाकांक्षी द्वादशालयने सम्यक् श्रावकधर्मायोत्तिष्ठेत् । अप्रमद्वरः श्रावकस्तु नित्यं
 मनोवाक्कायजन्मभिर्धर्म्याभिरिति चेष्टाभिरहोरात्रं नयेत् । ब्राह्मे मुहूर्ते जतीष्ठेत् परमेष्ठिस्तुतिं पठन् किंधर्मा
 किंकुलश्चास्मि किंघटोऽस्मीति स्मरन् श्रुचिः पुण्यामिषस्तोत्रैर्वैश्वमनि देवमभ्यर्च्य यथाशक्ति प्रत्याख्यानं
 कृत्वा देवगृहं व्रजेत् । तत्र विधित्वा प्रविश्य जिनं त्रिःपदक्षिणयेत् पुण्यादिभिस्तमभ्यर्च्योत्तमैः स्तवनैः
 स्तुयात् । ततो विशुद्धात्मा सः गुरुणामभ्यर्णं प्रतिपत्तिपुरःसरं प्रत्याख्यातप्रकाशनं विदधीत । तदाळोकेऽ
 भ्युत्थानं तदागमे चाभियानं शिरस्यंजलिस्त्र्यंशेषः स्वयमासनढौकनमासनाभिग्रहो भक्त्या वंदना पर्युपासनं
 तद्यानेऽनुगमश्चेति गुरोरिष्टं प्रतिपत्तिः । सुधी स्तवः प्रतिनिहृतः सन् यथोचितं स्थानं गत्वा धर्माविरोधेनार्थ-
 चिन्तनं कुर्यात् । ततोऽभोजनं कृत्वा मध्याह्निकीं पूजां कुर्यात् तद्विद्भिः सह शालाधरहरस्यानि च विचारयेत् ।

राज्यमाददे । राज्यात् पंचस्वद्दसहस्रेषु यातेषु अथ लोकान्तिकामरा एत्य प्रभुं तीर्थं प्रवर्तयेत्युचुः । नमिप्रभुः
 सुप्रभं नाम पुत्रं राज्ये निवेश्य जंभकाहृतैर्द्रविणैर्वर्षिकं दानं प्रददौ । सुप्रभाद्यैर्दुष्टैः शक्रादिभिर्देवैश्च वृतः प्रभु
 र्देवकुर्वा शिविकया सहस्राभ्रवणं ययौ । कदंबचुंबनासक्तमधुव्रतकदंबकं महिकाकुसुमोच्चायव्याकुलोद्यानपालकं
 विनालत्पाटलाणुष्यपाटलीभूतभूतलं कामुकस्रस्तरिभूतशिरीषकुसुमोत्करं वहमानारघटोत्थैः मोच्छलच्छोकरो-
 त्करैर्ग्रीष्मेऽपि दर्शिताब्दतुं तद्वनं प्रभुः प्राविशत् । आषाढकृष्णनवभ्यां चरमेऽहनि राज्ञां षष्ठेन सहस्रेण समं
 प्रभुः प्राव्रजत् । तदोत्पन्नमनोज्ञानः सः द्वितीयेऽहनि वीरपुरे दत्तनृपाकसि क्षैरेय्या पारणं चक्रे । तत्र विबुधै
 र्दत्तराट्पीठं वसुधारादि च चक्रे ततः प्रभुर्नवमासानन्यत्र व्यहृत । ततश्च दीक्षास्थानं सहस्राभ्रवणं ययौ तदाच
 बकुलस्याधस्तदा षष्ठेन प्रतिमाधरस्तस्थौ च । मार्गस्य शुक्लैकादश्या मभिवने मे नमिप्रभो पार्तिकर्मक्षयादुज्ज्वलं
 केवलमाविरभूत् । ततो देवाः सद्योऽप्यशीत्यग्रशतधनुस्तुंगाशोकद्रुभूषितं समवसरणं विदधुः प्रभुः
 तत्राशोकं प्रदक्षिणीकृत्य तीर्थाय चानमत् पूर्वैरत्नसिंहासने प्राङ्मुखो न्यषदच्च । व्यन्तरसुरा स्तत्क्षणमन्यास्वपि
 दिक्षु प्रभो रत्नसिंहासनस्थानि प्रतिर्विगानि विचक्रुः । श्रीमांश्चतुर्विधः संघो यथास्थानमवतस्थे । सौधर्मन्द्रो
 भगवन्तं नमस्कृत्येत्यस्तवीत् । केवलज्ञानसंज्ञेन चक्षुषाऽखिलमेतज्जगद्दीक्षते एवं त्रिनेत्राय ते नमः । पञ्चत्रिंश-
 दतिशयवचसे परमेष्ठिने चतुर्हिंशदतिशयान्विताय भवते नमः । हे नाथ ! माळवकैशिकीमुख्यग्रामरागमनोरमां
 सर्वभाषानुगां तव वाचमुपास्महे । ताक्ष्यावलोकनात् दृढा अपि नागपाशा इव लवहर्शनाच्छरीरिणां कर्मपाशाः

एत्य तदैव देवीकुमारयो विविवत् स्ततिकर्माणि चक्रुः । शक्रो मेरुमूर्धनि निन्ये अच्युताद्याश्चतुःपधिरपि वास-
 वा स्तीर्थार्थभोगिभिः प्रभुमस्तपयन् । स्त्रापनान्ते कुसुमादिभि र्जगन्नाथमभ्यर्च्य रत्नितारात्रिकः शक्र इति स्तोतुं
 प्रचक्रमे । हे परमेश्वर ! मोक्षमार्गस्य व्याहर्ता सर्वकर्मणां संहर्ता कषायाणाञ्च महर्ता त्वं जय । हे जगद्गुरो !
 कुमलस्यापनेतारं जगतामपि नेतारं सद्रोधस्य प्रणेतारं त्वां नमामि । विश्वैश्वर्यस्याधिकर्ता विषयाप्मानां न्यकर्त्रा
 अविकर्त्रोपकर्त्रा च भवता जगदिदं सनाथमस्ति । कुमार्गाणांप्रत्यादेष्टुं मुक्तिवर्त्मन आदेष्टुं रूपदेष्टुं स्तवतोऽ-
 तःपरं धर्मः प्रभविता । धर्मवीजसमुद्ब्रजैऽतिशयसंपदां धर्मे श्रुतस्कंधस्य विधात्रे हे भगवन् ! भवते नमः ।
 हे प्रभो ! नव्यतीर्थमतिष्ठातुस्तपःश्रियामनुष्ठातु र्जगदधिष्ठातु भवतो वयं किंकराः स्मः । अपवर्गस्यादातारि
 विश्वस्याभयदातारि त्रैलोक्यशरणे त्वयि अहं प्रपन्नशरणोऽस्मि । हे जगत्प्रभो ! यथा त्वमस्मिन्ममेव मम प्रभु-
 रभूस्तथा भवान्तरेष्वपि भूया मेऽन्यो मनोरथो नास्ति । वासव इति स्तुत्वा जगन्नाथं पुनरादाय वप्रास्वामिन्याः
 पार्श्वे नीत्वा यथास्थिति मुमोच । विजयो राजापि मातः परया मुदा कारामोक्षादिपूर्वकं सन्नो र्जनममहोत्सवं
 चकार । प्रभो गर्भस्थिते सत्यरिभि र्भिक्षिलापुरी रुद्धाऽऽसीत् तदा च वप्रादेवी तत्क्षणमधिप्रासादमारोहत् ।
 वप्रां प्रेक्ष्य द्विपस्तद्वर्मानुभावाद्विजयं द्रुपं यज्ञेभिरित्यस्य नमिरित्यभिधा ददे । अथान्वहं शक्रादिष्टाभि-
 र्वाजीभिः पालयमानो नमिनाथोऽपरो निशानाथ इव प्रवदधे । विमुक्तसैशवः स्वामी दशपञ्च च धनुष्युच्छि-
 तानाः पितृनिदेशतः कन्यां पर्यर्णपीत् । कर्मभोगफलं विदन् सः जनमतः सार्धैर्वर्षसहस्रे हे व्यतिक्रम्य त्रिषा दत्त

नित्यमंबुजे राजहंस इव निवासं कारयामास । भवादिरक्तः सोऽन्येष्टुः श्रियं तृणवदुत्सृज्य सुदर्शनमुनेः पादमूले
दीक्षामुपाददे । सः कैश्चित्स्थानकैस्तीर्थकुत्रामकर्मचार्ययत् सम्यग्गतं पालयित्वा मृत्वाऽपराजितेऽगात् ।
इतश्चास्मि जंबुद्वीपेऽत्रैव भारते क्षेत्रे धर्माश्रित्युत्तमगारा भित्तिभेतिनगर्भ्यस्ति । तस्याभवनेः सर्वस्वसमुद्रक इव
रत्नहर्म्याद् गभीरतः प्राकारवल्लय आभाति । तस्यां परितो रत्नखचिता उद्यानदीर्घिकास्तदद्भुतमपरागेण
पंकिलतां यान्ति । तस्यां परया श्रिया भूवासवतां दधानः सर्वारिविजयो विजयो नाम पार्थिवो बभूव । सः
परान् स्मरो यून इव भ्रुभंगमप्यकुत्वैव वल्लिथिनीमसबाह्यापि लीलया पराजिग्ये । सः सागर इवागाध श्वन्दमा
इवाभिरामः समीरण इवोजस्वी भानुमानिव तेजस्वी बभूव । तस्यांगवती भूरिव सर्वान्तःपुरमंडनं मंडनीभूत-
शीला नामतो वमेति प्रियाऽभूत् । सा गंगेव स्वच्छगंगीरा जगतोऽपि हि पावनी ज्योत्स्नेव नयनानंददायिनी
व्यराजत । सद्भुतशीलाद्या ये ये गुणाः किक निरीक्ष्यन्तेऽवदातैस्तै रतैः सैकैव स्त्रीणां निर्दर्शनमभूत् । इतश्च
सः सिद्धार्थजीवोऽपराजिते विमाने त्रयस्त्रिंशार्णवोपमं स्वमायुः पूरयामास । अभ्ययुगपूर्णिमायां च्युत्वा सः
जगन्नये कृतोद्योतोऽश्व किन्यां वपादेव्या उदरेऽवातरत् । तदा च वपादेवी यामिनीशेधे तीर्थकुल्लन्मसूचकान्
चतुर्दश स्वभानुदैक्षत । पितु र्मनोरथ इवातिलावण्यजननो जनन्याः सुखकृच्च सः गर्भः प्रवहधे । पूर्णे काले
नभःकुण्डाहमया 'मश्वदेवते मे च सा देवी नीलोत्पलामं स्वर्णमञ्जु सुतममूत । अथासनकंपेन दिक्कुमारिका

आयुश्च व्यतिष्ठेद्य पंचदश चाब्दानां सहस्रान् कृती ।

शैलेपीं प्रतिपद्य शश्वतमुत्थानंदं प्रपेदे पदम् ॥ २६२ ॥

इत्याचार्य श्रीहेमचन्द्रधिरचित्तेत्रिषष्टिशलाका पुरुषचरितेसप्तमे पर्वणि ॐ न्वयात्मकगद्यरचनायां
रामनिवर्णिगमनो नाम दशमः सर्गः समाप्तः ॥

इति श्री रामलक्ष्मणरावण चरित्र संवलितं जैनरामायणं समाप्तिमगात्

अथैकादशः सर्गः

श्री नमिनाथ चरित्रम्

सुरेन्द्रमहितांघ्रये कर्मद्रुमराजेन्द्राय धरित्रीकल्पशाखिने श्रीनमिजिनेन्द्राय नमः । विश्वस्यापि परलोके-
हलोकयोरुपकारायातिपावनं तस्यैव चरित्रम् कीर्तयिष्यामः । अत्रैव जंबुद्वीपे पत्न्यविवदेहे भरताभिधे विजये
संपदां कोशो नामतः कौशाम्बी पूरस्ति । तत्राखंडलइवाखंडशासनः सिद्धार्थीकृतसर्वार्थी सिद्धार्थो नाम
पार्थिवोऽभवत् । गान्भीर्यं, वैर्यं, मौदार्यं बुद्धिरथापरेऽद्भुताः सर्वे गुणास्तस्यान्योन्यस्पर्धयेवास्तन् । अत्युन्न-
तिशालिनस्तस्य विस्तारमापन्ना संपन्मार्गलोरीच्छायेव विश्वोपकारायाधूत् । अत्यन्तनिर्मले तस्य मनस्येको धर्मो

शब्देन स्फुटन्तः पुनर्दुद्बुधः । इत्यादि तेषां दुःखं प्रेक्ष्य सः सीतेन्द्रस्तानसुरानित्युवाच. रे किं नवेत्य यदमी
पुरुषपुंगवा आसन्निति । भो असुराः ! अपयात, एतान्मह्यन्मनो मुंचत, इत्येसुरात्रिभिश्च सोऽथ शंभुकरावणा-
वृत्ते । पूर्वं तत्कृतमस्ति येनेमं नरकं गतौ स्तः तदष्टोदकं पूर्ववैरमयापि किं न मुंचतम् । इन्द्रस्तावप्येवं निषिध्य
सौमित्रे रावणस्य च बोधहेतवे रामकेवलित्नाऽऽख्यातमाचख्यौ । अथावापि वभाषाते हे कृपानिधे ! त्वं
साध्वकार्षीः । भवच्छुभोपदेशेन नो दुःखविरमुर्तिर्जाता । माज्जन्मोपार्जिते स्वेस्तैः क्रूरैः कर्मभिरपि तो दीर्घो
नौ नरकावासस्तदुःखं कोऽपनेष्यति । इत्युक्त्वा करुणापूर्णः सीतेन्द्रः प्रत्यवोचत, वल्लीनपीतो नरकात्सुरलोके
नेष्यामि । इत्युक्त्वा स तांस्तीनपि पाणिनोदधे, ते पुनः कणशो विशीर्य क्षणत्पारदवत् पाणेः पेतुः । सः
भूयोऽपि मिलितांगंस्तान् यथातथानुदधे तेऽपि तथा तथा पुनरेव पूर्ववद् पतंति स्म । ततस्ते सीतेन्द्रमुच्चुर्यथो-
द्दिश्यमाणानां नोऽधिकमेव दुःखं भवति तदस्मान्मुञ्च दिवं ब्रज । सीतेन्द्रोऽपि तान्मुक्त्वेषाय ततो रामं नत्वा
शाश्वताहतीर्थयात्राकृते नंदीश्वरादिष्वगमत् ।

गच्छन्नथो देवकुरुमदेशे निरीक्ष्य भामंह्यराजजीवम्
प्राक्स्नेहयोगात्प्रतिबोध्य सम्यक् निजं स सीतेन्द्र इयाय कल्पम् ॥ २६१ ॥

उत्पन्ने सति केवले स शरदां पंचाधिकां विज्ञाति,
मेदिन्यां भविकान्प्रबोध्य भगवांस्त्रिराम भट्टारकः ॥

गतयः कर्मधीनाः सन्ति । तौ दशाननलक्ष्मणौ नरकायुश्चात्रुभूय प्राविदेहविभूषणे विजयावत्यां नगर्षो
 सुनंदरोहिणीपुत्रौ जिनदाससुदर्शनौ भविष्यतः सततमहर्द्धर्मञ्च पालयिष्यतः । ततो विषय तौ सौधर्मे त्रिदशौ
 भविष्यतश्च्युत्वा च पुनर्विजयापुर्यां श्रावकौ भाविनौ । ततोऽपि मृत्ना हरिवर्षे पुरुषौ भविष्यतः तौ
 चावसानमासाद्य देवलोकं गमिष्यतः । च्युत्वा च विजयापुर्यां जयकान्तजयप्रभौ कुमारवार्ताद्वलक्ष्म्योस्तौ
 कुमारौ भविष्यतः । तत्र जिनोक्तं संयमं पालयित्वा विषय च लान्तके कल्पे उभावपि गीर्वाणौ भविष्यतः ।
 तदा त्वमच्युताच्युतवाऽत्रैव भारते क्षेत्रे सर्वरत्नमतिर्नाम चक्रवर्ती भविष्यति । तौ च च्युत्वा इन्द्रायुधमेघर-
 थाभिधौ ते सुतौ भाविनौ त्वंच परिब्रज्य वैजयन्ते ब्रजिष्यसि । रावणस्य जीवः स इन्द्रायुधस्तु भवन्नयं भ्रान्त्या
 शुभं तीर्थकरगोत्रकर्मार्जयिष्यति । ततः सः रावणजीवस्तीर्थनाथो भविष्यति वैजयन्ताच्युतो भवांस्तु तस्य
 गणधरो भावी । ततस्तौ मोक्षं यास्यतो लक्ष्मणस्य जीवस्तु भवत्सुर्भयरथः । शुभा गती ब्रजिष्यति । ततश्च
 प्राविदेहविभूषणे पुष्करद्वीपे रत्नचित्रायां नगर्षो चिक्रवर्तीश्रियं भुक्त्वा परिब्रज्य च क्रमेण सः तीर्थनाथो
 भविता निर्वाणश्च प्रपत्स्यते । सीतेन्द्र एवमाकर्ण्य रामभद्रञ्च प्रणम्य प्राक्स्नेहवशतो यत्र लक्ष्मणोदुः-
 खभाग् तत्र ययौ । तत्र सः शंङ्करावणौ क्रुद्धौ विहृतैः सिंहादिरूपैर्लक्ष्मणेन समं युध्यमानौ ददर्श । नैवं,
 युध्यमानानां वो दुःखं भावीति वादिनः क्रुद्धाः परमाधार्मिकास्तानग्निकुण्डेषु न्ययुः । दहमानास्त्रयोऽप्युच्चैरदन्तो
 गालितांगकास्ततः क्रुद्धा बलाचसत्तैलकुम्भ्यां निदधिरे । तत्रापि विलीनदेहाश्विरं भ्राष्ट्रे चिक्षिपिरे तद्वत्तटि-

वधिना ज्ञात्वा पर्यचिन्तयद् अयं रामः पुनर्भवे^१ भवति वेदमुना युज्ये । क्षणश्रेणिवर्तितोऽस्यानुकूलरूपसंगे रूपद्रपं
 करोमि यथा मत्सुहृद्सुरः स्यात् । इति संचिन्त्य सीतेन्द्र उपरागं समाययौ वसन्तर्तुविभूषितं महोद्यानं
 च विचक्रे । तदा कोकिलकुलं लुक्लज मलयान्तिको ववौ कुसुमामोदमोदिनो अमरा रणन्तो भ्रेमुः । चूतचंपक
 कंकालिलपाटलावकुलादयो मनोभुवो नव्यासाणि पुष्पाणि सद्योऽपि दधुः । सीतेन्द्रः सीताखणं स्त्रीजनानपि
 विकृत्योचै हे प्रिय ! ते प्रिया सीताहमुपस्थितास्मि । तदानीं त्वां रक्तं त्यक्त्वा पंडितमानिन्यहं प्राव्रजं
 हेनाथ ! पश्चाच्च मम पश्चात्तापोऽभूत् । अध्याभिर्विद्याधरकुमारीभिरहमार्थिता यथाहे नाथे ! प्रसीद, नः नाथं
 रामं स्वं नाथीकुरुष्व । त्वं च परित्रज्यां मुंच रामस्य महिषी भव वयमयुना तवादेष्टात्तस्य पत्न्यो भविष्यामः ।
 हे रघुद्रह ! तदसुर्विद्याधरवधूरुद्रह, प्राग्वत्तया सह रंस्ये तामवमाननां सहस्व । सीतेन्द्र इति ब्रुवाणे सति
 वैक्रियः स्वेचरस्त्रियः स्मारोज्जीवनभेषजं विविधं संगीतं चक्रुः । रामभद्रगहामुनिस्तैः सीतेन्द्रवचनैस्तेनसंगीतकेन
 च वसन्तेन च नाशुभ्यत् । तदा माघस्य शुक्लद्वादश्यां निश्च्यन्तिसे यामे रामपे रज्ज्वलं केवलज्ञानमुदपद्यत ।
 तदा सभक्तिकः सीतेन्द्रोऽन्ये च नाकिनो विधिपूर्वकं रामस्य केवलज्ञानमहिमानं विदधुः । दिव्यस्वर्णांबुजासीनो
 दिव्यचामरराजितो दिव्यातपत्रवान्नामो धर्मादेशनां विदधे । देशनान्ते सीतेन्द्रेण क्षमयित्वा प्रणम्य च
 सौमित्रिरावणगतिं पृष्टे रामपिरभ्यधात् । अधुना संधां वृको दशाननो लक्ष्मणश्च तुर्येनरकेऽस्ति हि देहिनां

स्तु विधिववद् बुभुजे । तन्नामरै वंशुधारादिपंचकं विदधे भगवान् रामभद्रोऽपि पुनस्तदरण्यं ययौ । भयः
 पुरक्षोभोभाभूत् मे च संघट्टोमासम्भूदितिबुध्या भुल्लुब्धिः सः राम इममभिग्रहं व्यधात् । अबैवारण्ये भिक्षा-
 काले भिक्षोपलप्स्यते चेत् तदानीमस्माभिः पारणं कार्यम् । इत्यभिग्रहंमुद्रुष्यपि निरपेक्षः परं समाधिमापन्नो-
 रामः प्रतिमाधरोऽवतस्ये । अन्येषुस्तत्र मतिनंदीनरेभ्यरो वेगिना विपर्यस्तशिक्षेणाश्वेनाकुप्यमाण आयासीत् ।
 सः अश्वो नंदनपुण्याख्ये पंके ममज्ज ततोऽनुपदं मनिनंदिनश्च सैन्यं समापपात् । पंकात्तमभ्यमुत्तार्य तत्रच शि-
 विरं न्यस्य स्नात्वा सपरिच्छदः सोऽप्यो भोजनं चक्रे । तदा च पारितध्यानो भगवान् रामर्षिः पारणेच्छया
 तन्नाजगाम नृपश्च तमभ्युत्तस्यौ । स चावशिष्टै र्भक्तपानै रामं प्रत्यलंभयत् कृतपारणके सति दिवो रत्नछटि-
 रभूत् । अथ रामर्षिं दैक्षनां चक्रे, ते प्रतिनंथादयश्च सम्यग्द्रादशव्रतधारिणः श्रावकावभूवुः । ततः प्रसृति
 वनवासाभिर्द्वीभिः पूज्यमानो महातपा रामस्त्वन्नैव वने चिरं तस्यौ । रामर्षिं भैवपारयियासया एकेन मासेन
 मासाभ्यां त्रिचतुरैरपि मासैः पारयामास । कदापि पर्यकस्योऽस्यात् अन्यदा प्रलंबितभुजोऽस्यात् कदाप्युत्फ-
 टिकासीनः कदाचनोर्ध्वबाहुरस्थात् । अन्यदांमुष्टरथस्तस्यौ कदापि हि पार्ष्णिस्थश्चेति नानासनो ध्यानी सः
 द्रुस्तपं तपस्तेपे । अन्यदा विहरात्नामः कोटिशिलां शिखं ययौ या पुरा विधाधरसमक्षं लक्ष्मणेनोपध्रे । क्षपणश्चे-
 णिमाश्रितो रामस्तीक्ष्णालामध्यासीत् ततो निषायां प्रतिमाधरः सः शुल्लध्यानान्तरं भोजे । तदा च सीतेन्द्रोऽ

सत्यथ भववैराग्ययोगतो महीभुजां पोड्य सहस्राणि निष्क्रान्तानि । सप्तत्रिंशत्सहस्राणि वरयोषितः पात्र
 जन् ताश्च श्रीमत्याः श्रमणायाः परिच्छदे बभूवुः । पूर्वांगश्रुतमावितो रामर्षिं गौरुपादान्ते विविधाभिग्रहोद्यतः
 सन् पडब्दीं तपांसि तेपे । रामभद्रस्य महाभुने स्तत्र ध्यानजुषः सतस्तस्यामेव विभावर्थाभाविज्ञानमुदभूत् ।
 विभं करस्यवच्चतुर्दशरज्जुप्रभं पश्यन्तनुजं देवाभ्यां हतं नरके च भवमश्नासीत् । तदारामभट्टारक इदं च
 चिन्तयामास, पूर्वज जन्मन्यहं धनदत्ताभिधोऽभवमिति । ममानुजो लक्ष्मणोऽभिधानेन वसुदत्तोऽभूत् तत्राप्यकृत
 कृत्योऽसावेवमेव व्यपद्यत । अस्मिन्मवे सः वसुदत्तजीवो भेऽनुजो लक्ष्मणोऽभूत् तत्राप्यमुष्य कौमारे सुधा-
 शरदां शतमगात् । शतत्रयं मंडलित्वे, चत्वारिंशत्तु दिग्जये, सार्धा वर्षैकादशशतसहस्रा अबदपष्टि च राज्ये,
 एवं सर्वमायुः क्रमाद् द्वादशाद्रसहस्राण्यविरतस्यैव तस्य केवलं नरकावहं ययौ । मायावधकयो स्तयो दैवयोर्न
 कोऽपि दोषोऽस्ति हि शरीरिणः कर्मणामीदृगेव विपाको भवति । एवं चिन्तयन्नामः कर्मच्छिन्देऽधिकोद्यतो
 निर्ममः सन् तपःसमाधिनिष्ठोऽभूत् । अथ सः पठोपवासान्ते युगमात्रदत्तदृष्टिः स्यन्दनस्थले नगरे पारणाय
 प्राविशत् । अवन्यामायान्तं निशाकरमिवनयनोत्सवं तं तीक्ष्ण मन्त्रुरशंभदाः पौराः संमुखीनाः समापेतुः ।
 पौर्यः स्वस्वगृहद्वारि तस्य भीक्षादानाय विचित्रमोड्यपूर्णानि भाजनाति पुरो दधुः । पौराणां हर्षतस्तत्र तथा
 तुमुलोऽभूत् यथा करिणस्तंभान् बभंजुर्हयाश्चोत्कर्षतां ययुश्च । रामोऽप्युज्झितधर्माभिरतत्वात् पौरद्वौकितमाहारं
 तेभ्यो नाग्रहीत् दृपवेश्मनि त्वभ्यागात् । तत्र सः पतिनंदिदृपश्चोज्झितधर्मोणाहारेण रामं प्रत्यलंभयत् सः राम-

वीजान्मुवाप ॥ वालुकाश्च यन्ने सिप्लवा तैलार्थं पर्यमील्यत इत्याद्यत्ताम्रकमन्यद्गुणि रामस्योदभावयत् । रामस्त-
 सूचे भो ! शुभा शुष्कं त्वं किं सिचवसि, फलं दूरेऽस्तु कापि मुसलं पुष्यति किं नाम ? । हे शुभ ? शिलायां
 पद्मनीखंदं किमपारोपयसि, निर्जलेऽपि मृतं हृषेः किं वा वयसि । वालुकाभ्यस्तैलं न स्यादेव तद् भो मूर्ख !
 किं पीलयसि ? अनुपायविदस्तेऽसौ मयासः सर्वथा दृश्येव । स्मिता जटाधुरप्यूचे, भोः यदीयदपि वेत्ति, तर्ह्यज्ञान-
 चिन्हं मृतकं स्कन्धे किं वहसि । रामः सौमित्रिवपुरालिख्य तं मलयभापत, अमंगलं किं भापसे मम दृष्टिपथं
 त्यज रामे जटाधुपं मत्पथेवं भापमाणे सति कृतान्तवदनो देवोऽवधे विद्वत् तद्रोषार्थं समप्रयौ । सः स्त्रीमृतकं स्कन्धे
 न्यस्योपरामं विचचार रामोऽप्यूचे स्त्रीमृतकमेवं वहन्नुन्मत्तोऽसि किम् ? । कृतान्तोऽपि मत्पुत्राव किममंगलं
 भापसे एषा मम भेयसी वर्तते त्वं तु स्वयं किं शवं वहसि । यदि मयोह्यमानां मे भार्या मृतां जानासि तर्हि हे
 दुष्टिमन् ! निजस्कंधस्थितं मृतकं किं न वेत्ति । तेनैवं दर्शिते स्तौ स्तैर्हर्षुभिर्जातवेननो रामो दध्यौ ममाहुजः
 किं न जीवतीति सत्यम् । ततस्तौ जटाशुकतान्तौ देवौ लब्धवोषाय रामाय स्वमशंसताम् निजस्थानञ्च
 जगमतुः । ततो रामो निजानुजन्मनो मृतकार्यं चकार दीक्षां प्रपितुः शत्रुघ्नं च राजयदनायादिज्ञत् । भवपराङ्-
 मुखः शत्रुघ्नस्त्वहमपि भवत्पदाननुयास्यामीति ब्रुवन्नाज्यं मत्पादिदेश । ततस्तुर्धुरुपाथार्याय सत्वरौ राघवः
 स्वयं लवणपुत्रायानंगदेवाय राज्यं ददौ । अर्हदासश्चावक्रेणोपदिष्टस्य मुनिसुव्रतवंशस्य सुव्रतस्य महामुने रत्निकं
 ययौ च । रामस्तत्र शत्रुघ्नसुग्रीवविभीषणविराधितै रन्यैश्च राजभिः सार्धं व्रतमुपाददे । रामभद्रे तु निष्क्रान्ते

इत्युत्तमः। कुपितो विभुताधरो रामस्तदावचे, एष मे भ्राता हि जीवत्येव हे खलाः। वो वचः किमिदम् । सन्नन्धूनां
 सर्वेषां वो दाहपूर्वकं ज्वलनेः मृतकार्यं विधातव्यं तेन ममाजुजो दीर्घायुः स्यात् हे अगत भर्तिलक्ष्मण ! वत्स ! ब्रूहि
 नन्दयं दुर्जनानां प्रवेशोऽस्ति मां चिरं किं खेदयसि । यद्वा हेवत्स ! खलसमक्षं तव कोपो
 नोचित इत्युत्तमः राघवस्तपसं आरोप्यान्यत्र ययौ । रामस्तं स्नानयुहे नीत्वा कदापि स्वयमस्तपयत् ततश्चस्व-
 हस्तेन विलेपनैर्विल्लिखेत् । कदाचिद्विद्वभोजनान्यान्याय भाजनं पूरयित्वा स्वयमेव तस्य पुरतो मुमोच ।
 कदापि स्वयमाभाष्य स्वयमेव प्रतिभाषते स्म कदाचन स्वयं संवाहकीभूय ममर्द च । इत्यादि विकलाश्लेषाः
 कुर्वतो विस्मृताशेषकर्मणः स्नेहोन्मत्तस्य रामस्य पण्मासी ययौ । तं च तथोन्मत्तं श्रुत्वा इन्द्रजित्सुदसन्नवोऽ-
 न्येऽपि विद्विषः खेचरा अपि रामस्य जियांसव इयुः । छलैजसस्ते, व्याधाः सुससिंहां गिरिशुहामिवोन्मत्त-
 रयुष्मावामयोध्यां सैन्यै ररयुः । रामोऽपि लक्ष्मणं स्वर्के निधायाकालेऽपि संवर्तस्य प्रवर्तकं वज्रावर्त-
 धनुरारस्फालयत् । तदा चासनकंषेन रामं प्रति दृढात्मानजन्मसाहदात्माकिमिः समं माहेन्द्राज्जटायुराययौ ।
 अद्यापि नाकिनो रामयुष्मा इति विभाषिणस्ते इन्द्रजित्सुत्रमुत्तमाः खेचरा द्रुतं द्रुद्रुवः ॥ अत्र रामो देवसखा
 नो हन्ता विभीषणश्चाग्रे इति भीता कज्जिताश्च ते सर्वे परं संवेगं दयुः । संवेगधारिणस्ते अतिवेगस्य मुनेः
 पार्श्वे व्येस्य गृहवासपराङ्मुखाः सन्तो दीक्षां जगृहुः ॥ ततः सः जटाश्रमस्यो रामस्य बोधार्थं 'पुरःस्थाय शुष्कं
 तसं मुहुर्मुहुः संभ्रमः' सिधेच । इत्येकं 'करीषां क्षिप्त्वा पद्मिनीं रोपयामास' अकालेऽपि मृतोऽप्या । लंगलेन च

विलुल्लङ्घितलालका शक्रन्दुः । तच्चक्रान्दिदमाल्प्यं तत्र रामः समाययौ उवाच चामंगलमविज्ञाप्यापि किमारब्धम्
 एषोऽहंजीवन्नेव तिष्ठामि एषो मेऽनुजश्च जीवति परंत्वमुं कोऽपि व्याधिर्वाधते तत्प्रतिक्रिया भेषजं कर्तव्यम् ।
 इत्युक्त्वा रामो वैद्यानज्योतिपिकंश्चाजुहवत् मंत्रतंत्राणां पयोगध्यासकृत् कारयामास । मंत्रतंत्राणांवैफल्ये
 रद्वद्वहो मूर्खो प्राप कथंचिच्छब्धसंज्ञः सन्नुच्चकैःस्वरं विललाप । ते विभीषणसुग्रीवशत्रुघ्नाद्या उदश्रवो हताः
 स्मेति भाषिणो विशुक्तकंदं ररदुः । कौशलयाद्या मातरश्च स्नुषाभिः सह साश्रवो भूयोभूयोऽपि सूर्जन्त्यः
 करुणस्वरं चक्रन्दुः । प्रतिमार्गं प्रतिगृहं प्रत्यङ् क्रन्दनात्तदा सर्वे रसान्तरं मलिन्धुचं शोकाद्रौतमभूत् । अथ
 लवणाकुशौ कुमारौ राममूचाते कनीयस्तातमृत्पुनाऽथ भवाद् भीतौ स्वः । एषो मृत्युरकस्मात्सर्वस्यापतति
 तन्नरैर्मुक्तोऽपि परलोकाय तत्परैः स्यात्तव्यं हि । कनीयस्तातमुक्तानां नोऽतः परं गृहे स्यातुं न युक्तं तदीक्षायै
 अनुमन्यस्व । इत्युक्त्वा राममानभ्यामृतघोपमुनेः पुरस्तादुभौ दीक्षां जगृहतुः क्रमाच्च शिवमीयतुः । हे वानध्व
 मयाऽथ क्वचित् काचिदपमाननाचक्रे किम् ! भवताऽकस्मादीदृशं मौनं कस्मादालंबि । रामो आतृविपत्त्या
 पुत्रयोश्च वियोगेन भूयोभूयोऽपि मुमूर्खं मोहाच्चैवं जगाद च । हे श्रातः ! त्वयि ह्येवंस्थिते सति पुत्राभ्याम-
 प्यहमुज्झितोऽस्मि, हि दृणां छिद्रशते भूतशतानि प्रविशन्ति । एवमुन्मत्तभाषिण राममेत्य कथंचन विभीषणाद्याः
 संभूय गद्गदस्वरं जगदुः । हे प्रभो ! त्वं धीरेष्वपि वीरोऽसि वीरेष्वपि वीरोऽसि तस्मात्संप्रति
 लज्जाकरमिदमधैर्यं मुश्च । अधुना समयोचितं लोकप्रसिद्धं सौमित्रेरंगसंस्कारपूर्वमौर्ध्वदेहिकं कर्तव्यम् ।

स्तथास्त्वस्त्वं चेति । स्वर्यं एवायं निदर्शनमस्ति तदशाश्वतं सर्वं धिस्थिति । एवं विचिन्त्य स्वपुरे गत्वा ।
 राड्यं सुते न्यधात् स्वयं धर्मरत्नाचार्यपार्श्वं प्रव्रज्यामाददे । तमनु राज्ञां सार्धसप्लशतानि च प्रावजन् तत्पत्न्यश्च ।
 दीक्षिताः सत्य आर्यालक्ष्मीवतीपार्श्वेऽस्थुः । श्रीशैलो ध्यानानलेन क्रमात् कर्माणि मूलतो निर्देह्य शैलेशीं
 प्राप्याव्ययं पदं जगाम रघूद्वहो हनुमन्तं प्रव्रजितं ज्ञात्वा दध्यौ भोगसुखं हित्वाऽयं हनुमान् कष्टां दीक्षां
 किमाददे । सौधर्मवासवस्तां रामचिन्तामवधे ज्ञात्वा मध्येसममुचे अहो ! कर्मणां गति विषमास्ति । चरमदेहोऽपि
 रामो यत्स्वयं धर्मं हसति प्रत्युतैषो विषयसंभूतं सौलभ्यं प्रशंसति । अथवा ज्ञातमनयो रामलक्ष्मणयो गौतमः
 कोऽपि मिथः स्नेहो भवानिर्वेदकारणमस्ति । द्वौ देवौ तयोः स्नेहं परीक्षितुं तत्रायोध्यायां कैतुकल्लक्ष्मणस्य
 निकतन उपेयशुः । तौ च सद्यो मायया सर्वमन्तःपुरस्त्रैणं करुणस्वरमाक्रन्दल्लक्ष्मणस्य दर्शयामासतुः । हापद्म !
 पद्मानयन ! वंधुपद्मादिवाकर ! विश्वस्यापि भयंकर कोऽयं तेऽक्राण्डमृत्युः । एवं च रुदती वंक्षांस्याद्धाना मुक्तकुंतला
 अन्तःपुरवधूर्वाक्ष्य विषण्णो लक्ष्मणोऽवदत् । जीवितस्यापि जीवितं ममासौ भ्राता मृतः किम् ! छलघातिना
 पिशुनेन कृतान्तेन किं कृतम् । एवञ्च भापमाणस्य सौमित्रे वंचसा सह जीवितं निर्ययो हि कर्मविपाको दुरतिक्रमः
 सिंहासनेऽपि हि स्वर्णस्तंभमवदृभ्य स्थितः प्रसारिताक्षः सः लेप्यमूर्तिरिवाक्रियोऽस्थत् । लक्ष्मणं परासुं
 दृष्ट्वा तौ सुरावपि विषण्णौ मिथो जजलपतु रहो आवाभ्यामिदं किं कृतम् । विश्वाधार एषः पुमानावाभ्यां दृष्ट्वा
 हतः इति स्वं बहु निन्दतौ पुनः स्वकल्पं जगमतुः । लक्ष्मणं परासुं प्रेक्ष्य तत्र चान्तः पुरस्त्रियः सपरीवारा

कथं नामोद्वहस्यति । अद्या यस्याः सतीव्रतं भक्तुं रावणोऽपि नालम्, सा संयमेऽपि शिवं निर्व्यूढपतिज्ञैव भाविनी
 एवं विमृश्य लक्ष्मणाग्रजो वचन्दे लक्ष्मणोऽन्ये राजानश्च अद्वानिर्धैतत्वेतसो वचन्दिरे । इतश्च रामः सपरीवारोऽ
 योऽयं ययौ सीताकृतान्तवदनौ पुनः परं तपस्तेपाते । कृतान्तवदनस्तपस्तत्त्वा ब्रह्मलोके ययौ सीताऽपि षष्टि
 वर्षाणि विदिधं तपो विदधे । अन्ते त्रयस्त्रिंशद्दहोरजीमनशनं कृत्वा मृता द्वाविंशत्पर्णवायुः सोऽच्युतेन्द्रः समजायत ।
 इतश्च तदा वैलाढ्ये शैले कांचनपुरे पुरे नामतः कनकरथो विद्याधरपतिरभूत् । सः मंदाकिनी चन्द्रमूखयोः कन्ययोः
 स्वयंवरे सपुत्रा व्यामलक्ष्मणादीन् भूपतीनाढ्यत् । भूपुत्रत्रासीनेषु सत्सु मंदाकिन्या निजेच्छयाऽनंगलवणो वव्रे । तत्र
 सार्वे द्वे शते अपि ते श्रीधरादयो लक्ष्मणस्य सुता शुधि क्रोधादुत्तस्थिरे । तांश्च संन्नह्यतः श्रुत्वा लवणाकुक्षौ
 प्रोच्चाते, यदमीभिः कोनाम योत्स्यते आतरः खल्ववध्या एव । यथाऽप्येष्टकनिष्ठयोस्तातयोः कोऽपि भेदो न तथैव
 तत्पुत्राणामभीषामस्माकमपि सः भेदो मास्तु । एवं लक्ष्मणात्मजा श्वरेभ्यो ज्ञात्वा वीक्षापन्नाः स्वं दुष्कर्मरिभ-
 संमुखं निनिन्दुः । सद्यः संवेगमापन्नास्ते पितरावनुमान्य महाबलमुनेः पादपद्मान्ते व्रतं जगृहुः । तदानीं
 जातोद्वाहौ तावन्गलवणाकुक्षौ सीरिशार्ङ्गिभ्यां सहैवायोऽयं पुरीमीयतुः । इतश्च स्वपुरे हर्म्यमूर्ध्नि स्थितो
 भामंडलः शुद्धधीः कदाचिदिदं मनसा चिन्तयामास । सर्वत्रासखलत् लीलया अणिद्वयं वशीकृत्य विहृतयान्ते
 च्चात्तदीक्षः पूर्णवांछितो भवेद्यम् । एवं चिन्तयतस्तस्य मूर्ध्नि स्थात् विश्रुत्पपात । स मृत्वा युगलधर्मीषु देवकुरुषु
 जज्ञे । इतश्च ह्यनुमान् चैत्रे चैत्यवन्दनहेतवे मेरुं गगस्ततश्च लिष्टोऽस्तमयंतं सूर्यं मैक्षत । एवं च दधौ यथोदय

विभीषणोऽभूः । राज्ञा हतः श्रीभूतिस्तु धां जगाम ततश्च्युतः सुप्रतिष्ठपुरे पुनर्वसु विद्याधरोऽजनि । स्मरत्तुरः
 सः पुंडरीकविजये त्रिशुवनचक्रिणः कन्यापनंगसुंदरीमपजहार । चक्रिणाः प्रेषितैर्विद्याधरैर्दुग्धकुलस्य तस्य
 विमानादनंगसुंदरी निकुंजेऽपसत् । पुनर्वसुस्तत्पादयै निदानं कृत्वा प्रव्रज्य च स्वर्गं ययौ ततश्च्युत्वाऽयं
 लक्ष्मणोऽजायत । वनस्थिता साऽनंगसुदर्यपुत्रं तपोऽकरोत् विहितानगना सा चान्तेऽजगरेण जग्रसे । सा
 समाधिना मृत्वा द्वितीयके कल्पे देव्यभूत् ततश्च्युत्वाऽसौ लक्ष्मणस्य महिषी विशालयाऽभूत् । यो नाम्ना
 शुणधरो शुणवती आताऽभूत् स तु भवं भ्रान्त्वा कुंडलमडितो राजपुत्रोऽभवत् । सः चिराय आकल्वं पालयित्वा
 विषद्य च सीतासहोदर एषो भामंडलनरेभरोऽभूत् । इतश्च काकन्यां वामदेवद्विजन्मनः श्यामलकुक्षिजौ वसुनंदन-
 सुनंदनौ पुत्रावभूताम् । एकदा च तयोर्गोहे तिष्ठतोः सतो मांसोपवासी मुनिराययौ ताभ्यां च भक्तितः
 प्रतिलंभितः । मृत्वा तद्वानधर्मणोत्तरेषु कुरुष्वथ मुनिमनौ ततोऽपि मृत्वा तौ सौधर्मे सुरावभूताम् । ततश्च्युत्वा
 काकन्यां रतिवर्धनमूपतेः सुदर्शनामवौ प्रियंकरशुभंकरौ पुत्रावभूताम् । चिरं राज्यं पालयित्वा प्रव्रज्य विषद्य
 च त्रैवयके सुरावभूतां ततश्च्युत्वा लवणाकुशावभूताम् । तयोः पूर्वभवमाता सुदर्शना चिरं भवं भ्रान्त्वा रामपुत्र-
 योरध्यापक एषः सिद्धार्थोऽभूत् । एवं मुनिवचः श्रुत्वा बहवः संवेगं ययुः, रामसेनानी कृतान्तः पुनस्त्वदैव प्राव-
 जत् । अथ काकुत्स्थ उत्थाय जयभूषणं नमश्चक्रे उपसीतं च गत्वा चेतस्येवं चिन्तयामास । असौ क्षिरीषद्वंद्वी
 राजपुत्री मम प्रिया सीता शीतातपक्लेशं कथं नाम सहिष्यते । इदमेनापि दुर्बहमिमं सर्वभारातिशायिनं संयमभारं च

कलंकः सर्वथा नोत्तरिष्यति तावन्नाहि पारयिव्यामीत्यभिजग्राह । ततश्च वेगवतीमुखं देवतारोषाच्छूनमभूत्, साधुव्यतिकरं ज्ञात्वा साऽपिवा भृशं भर्त्सिता । सा रोगात् पितुश्च भीता सुदर्शनमुनेः पुरः सर्वलोकानां प्रत्यक्षमित्युच्चैःस्वरमब्रवीत् । हे स्वामिन् । त्वं सर्वथा निर्दोषोऽसि, अयं ते दोषो मयाऽलीक एवारोपितः हे क्षमनिधे ! तितिक्षस्व । लोक इति तद्वचः श्रुत्वा भूयोऽपि सं मुनिमानर्चं वेगवत्यप्युल्लाषाऽभूत् तदादि च सा श्राविका चाभूत् । तांच रूपवतीं दृष्ट्वा शंशुभूषति रंयाचे, श्रीभूतिरपि मिथ्यादृशे न दास्य इति तं प्रत्युवाच । शंशुः श्रीभूतिं निहत्य बलादपि तां बुभुजे भवान्तरे ते वधाय भूयासमिति साऽग्रापत् । अथ शंशुनाऽपि विमुक्ता सा हरिकान्तार्यिकान्तिके प्रवव्राज पूर्णायुश्च ब्रह्मलोकमुपाययौ । ततश्च्युत्वा शंशुजीवरक्षो-
नाथस्य मृत्यवे निदानवत्प्रतो जनकात्मजयेवं सीता जज्ञे । तस्य सुदर्शनमुनेरलीकदोषाधिरौपणादिहास्या-
अलीकोऽयं कलंको लोकेनारोपितः । शंशुजीवोऽपि भवं भ्रान्त्वा कुशध्वजस्य द्विजन्मनः सावित्र्यां भार्यायां प्रभासो नाम नंदन उदपादि । अन्यदा सः विजयसेनपूरैरन्तिके प्रवव्राज परीषहान् सहमानः परमं तप स्तेपे ।
सममेतयात्राचलितमिन्द्रवत्परमार्द्धिकं कनकप्रभं विद्याधरनरेश्वरमद्राक्षीत् । अनेन तपसेदृग् ऋद्धिर्भूयासमिति
निदानं व्याधाद्य विषय तृतीये कल्प उत्पेदे । यस्तदा कनकप्रभऋद्धिर्निदानमकरोत् स एव ततश्च्युत्वा
स्वचरेन्द्रस्तवाग्रजो रावणोऽभूत् । यस्तु याज्ञवल्क्यद्विजो धनदत्तवसुदत्ताभिन्नमभवत् सः भवं भ्रान्त्वा त्वं

वेत्सीति तं नरमृच्छच्च । सः उवाच पुराहं त्रियमाणायास्मै गवे नमस्कारानदाम् तत्केनापीहाभिज्ञानेन लिखि-
तोऽस्मि । वृषभध्वजो नत्वा तमुवाच योऽयं जरद्वयः सोऽहं नमस्कारमभावातो राजपुत्रोऽभवम् कृप्रालुप्तवं चेन्महं
नमस्कारान् तदनादास्यथा स्तर्हि तिर्यग्योनिरहं कां योनि मयास्यम् । सर्वथा मम त्वमेवगुरुः, स्वामी, दैवतं वा-
सि, खलु भाज्यमिदं राज्यं भुञ्च, यच्चमम, तत्सर्वं त्वया यत्तमस्ति । वृषभध्वज इत्युक्त्वा पद्मरचिना सहैवाकृतद्वयः
श्रावकद्वयं पालयन्विजहार । चिरं श्रावकत्वं पालयित्वा विपद्य वेदानकल्पेनौ परमर्द्धिकौ देवौ जज्ञाते । पद्मरचि-
स्त्वतश्च्युत्वामेरोरपरतो वैताड्ये गिरौ नंदावर्ते नगरे नंदीभरात्पुनः कनकाभाङ्गुलिजन्मा नयनानंद इरपभूत्,
राज्यं भुत्त्वा परित्रय्य साहेन्द्रे त्रिदशोऽभवत् । सः ततश्च्युत्वा माविदेहेषु क्षेमायां पुरि विपुलवाहनस्य भूपतेः
पद्मावत्यां श्रीचन्द्रोनाम नंदनोऽभवत् राज्यं च भुत्त्वा समाधिपुत्रस्य मुनेरनितके मन्त्रज्य ब्रह्मलोकेन्द्रतां ययौ ।
ततश्च्युत्वाऽयं महाबलो बलभद्रः पद्मोऽभवत् वृषभध्वजजीव एषः सुग्रीवः क्रमादभूत् । श्रीकान्तजीवो आन्त्वा
मृणालकन्दपत्तने शंभुहेमवतीभवो राजसूनु वैज्रकंटोऽभवत् । वसुदत्तश्च आन्त्वा शंशुराजपुरोधसो विजयस्या-
त्मजो रत्नचूडाभवः श्रीभूतिरभूत् । तस्य श्रीभूतेर्नंदना सा गुणवत्यापि आन्त्वा सरस्वतीकुक्षिभवा नाम्ना
वेगवतीत्यभूत् । उद्यौवना साऽन्यदा पतिमास्यं सुदर्शनं साधुं जनैर्वन्द्यमानं दृष्ट्वा सोपहासमदोऽवदत् । अहो !
अयं साधुः पुरा महेकया क्रीडन् दृष्टः साचानेनान्यत्रपेपिता तेन भो जनाः ! तं कथं वन्दध्वम् । तच्छ्रुत्वा
सर्वोऽपि लोक आधु विपरिणम्य तं मुनिं कलंकोदयोपपूर्वकं विष्कावयितुं मारेभे । सः ऋषिरपि यावन्मेऽयं-

तात्मजन्मनोः समाचरयौ । ततो वसुदत्तो निशि गत्वा श्रीकान्तमवधीत् श्रीकान्तेनापि स्वप्नेन वसुदत्तो निपातितः ।
 तावुभावपि विन्ध्याटव्यां कुशंगकावभूतां गुणवत्यप्यनूद्वैव मृत्वा तत्रमुपभवत् । तत्रापि च तस्याः कृते शुद्ध्वा
 पंचत्वमीयतुरेवं तौ मिथो वैरेण भूयांसं भवं भ्रमतुः । स्वप्नादवधपीडितो धनदत्तोऽपि तदानीं निर्धर्मो निश्च-
 दन् अन्यदा क्षुधितः साधून् ददर्श । तेभ्यश्च भोजनं ययाचे तेज्वेको मुनि रत्नवीत् साधूनां विवाऽपि भक्तपाना
 दिसंग्रहो न ह्यस्ति । हे भद्रक ! तवापि राज्ञो भोक्तुं पातुंच नोचितं यत ईदृशे तमस्यत्वादौ जीवसंसर्गि को
 वेति । सुधयाहुक्षित इव तेनेत्यादिवोधितः आवकीभूय मृत्वा च सौधर्मे त्रिदशोऽभवत् । च्युत्वा महापुरपुरे
 धारणीमेरुनन्दनो नाम्ना पद्मशचिः श्रेष्ठी परमश्रावकोऽभवत् । अन्यदाऽध्वारूढो गोकुलं गच्छन्सः यदृच्छया
 पथि पतितं सुसूक्ष्मं जरद्वेषममद्राक्षीत् । कृपाञ्जुः सोऽध्वादवस्त्र तस्य निकटीभूय कर्णमूले पंचपरमेष्विनमस्कृती
 र्ददौ । मृत्वा च तत्प्रभावेण तत्रैव दृषमध्वजशृङ्गच्छायनरेन्द्रश्रीदत्तयोः सुतोऽभवत् । अन्यदा सः स्वैरं भ्रमन्
 तां जरद्वेषमभ्युवं ययौ पागजन्मस्थानदर्शनाज्जातिसमरणं च लेभे । तत्र च चैत्यमकारयत् तस्य चैत्यस्य चैकतो
 भित्तौ सुसूक्ष्मं तं जरद्रव मालेखयामास । तत्कर्णान्ते नमस्कारदायिनं च तं पुरुषं तदभ्यर्णं च सपर्याणं तुरंगम-
 मालेखयामास । आरक्षास्तत्रादिक्षत् यथा यश्चित्रमिदं परमार्थतो विदन्नुदीक्ष्येत सः मम त्वरितं ज्ञाप्यः । इत्युक्त्वा
 सः वेद्म ययौ अन्यदा पुनस्तत्र चैत्ये वंदनाय श्रेष्ठिपुंगवः सः पद्मशचिराययौ । सः तत्रार्हन्तं वंदित्वा भित्तिचित्र
 मुदक्षत्, सविस्मयश्चैतत्सर्वं मे संवदतीत्युचे । अथ तदारक्षै विज्ञप्तो दृषमध्वजस्तत्रागात् किमिदं चित्रवृत्तान्तं एवं

यथासीतामत्याक्षीस्तथैव भवभीता सा स्वार्थनिष्ठा सर्वमत्यजत् । सीतेह वः प्रत्यक्षं स्वयं कुंतलानुत्पादय जय-
 भूषणसंनिधौ विधिवद्दीक्षामाददे । इदानीमेव तस्यर्पेः केवलमुदपथत तवापि हि तज्ज्ञानमहिमावश्यकृत्यमस्ति ।
 हे स्वामिन् ! आत्तमहाव्रताऽनया स्वामिनी सा सीता सतीमार्गमिव मुक्तिमार्गं दर्शयन्ती तत्रास्ते । रामःप्रकृति-
 मालम्बयोवाच, मम प्रिया तस्य केवलिनोऽन्तिके यत्परिव्रज्यामुपाददे तत्साधु कृतम् । इत्युक्त्वा सपरीवारो
 रघुपुंगवो जगाम जयभूषणं च नत्वा तस्माद्देशानां शुश्राव । देशानन्ते च पपच्छ, हे प्रभो ! अहमात्मानं न वेद्मि
 भव्योऽहं किमुताऽभव्योऽहं तदाचक्ष्व, मे प्रसीद । अथ सोऽपि केवल्याख्यत्वं कंवलं भव्योऽसीति न, किन्त्व-
 नेनैव जन्मनोत्पन्नकेवलः सिद्धिं यास्यसि । भूयोऽपि रामःपपच्छ मोक्षस्तु प्रव्रज्यया भवेत् सा तु सर्वत्यागेन भवति
 किंतु मम लक्ष्मणो दुस्त्यजोऽस्ति । मुनिराख्यदवश्यं ते वलसंपदो भोक्तव्याः सन्ति तदन्ते च त्यक्तसंगः सन्
 प्रव्रज्य शिवमाप्स्यसि । विभीषणो नत्वाऽपृच्छत् केन प्राणन्मकर्मणा रावणः सीतां जहार लक्ष्मणश्च शुचि तं-
 न्यहन् । सुग्रीवो भामंडकश्च तथेमौ कवणाकुशौ अहं च रघूद्वहे केन कर्मणात्यन्तरक्ताः स्मः । अथ भगवानाच-
 चक्षेऽत्र दक्षिणे भरतार्धे क्षेमपुरे पुरे नयदत्तो वणिगभवत् । तस्य सुनंदाकुक्षिजौ धनदत्तवसुदत्तौ सुतावभूतां
 तयोर्मित्रं याज्ञवल्क्यो द्विजोऽभवत् । तस्मिन्पुरे नाम्ना सागरदत्तश्च वणिक् शुण्धरः स्रुतुः कन्याच पुन शुण-
 दत्यभूत् । शुणवती सा सागरदत्तेनानुरूपशुणाय नयदत्तात्मजन्मने धनदत्ताय दत्ता । रत्नप्रभा माता पुनरर्थलो-
 भतस्तत्रत्याय चाढ्याय श्रीकान्तनाम्ने छन्नं ददौ । मित्रवंचने ह्यसहो याज्ञवल्क्यस्तु तज्ज्ञात्वा स्वमित्रयो नयद-

किन्तु मत्पूर्वकर्मणामेव दोषोऽस्ति । ईदृशदुःखावर्तप्रदायिनां कर्मणां निर्विण्णाऽहं तेप्राप्तुच्छेदकारिणीं परित्रज्यां
ग्रहीष्यामि । इत्युक्त्वा मैथिली स्वसृष्टिना केशानुचलान जिनेश्वरः शक्रस्येव रामस्य चार्पयामास । काकुत्स्थः
सद्यो सुमूर्धं यावश्चैषो नोत्तस्थौ तावत्सीता साधुजयभूषणसंनिधौ ययौ ।

केवली स जयभूषणो मुनि मैथिलीं विधिवदप्यदीक्षयत् ॥

सुप्रभाह्वयगणिनीपरिच्छदे तां चकार च तपः परायणाम् ॥ २३३ ॥

इत्याचार्य श्रीहेमचन्द्रविरचिते त्रिपटि शालाकाणुरूपचारिते महाकाव्ये सप्तमपर्वणि अनन्यात्मक
गद्यरचनायां सीताशुद्धिव्रतप्रवर्णो नाम नवमः सर्गः समाप्तः ॥ ९ ॥

अथ दशमः सर्गः

अथ चन्दनेन सिक्तो लब्धसंज्ञो रघूद्वहो ननु मनस्विनी सा सीतादेवी क्वास्तीति व्याजहार । भो भूचरा
खेचराश्च यूयं सुसुपूर्वश्वेनस्यस्वहृद्विचित्रकेशामपि मे प्रियापाशु दर्शयत । हे वत्स ! वत्स ! सौमित्रे ! एहि
तूष्णीं तूष्णीं धनुर्धनु र्भदमी मयि दुःस्थिते सत्यपि सुस्थिता अप्युदासीनाः सन्ति । इत्युत्तवा धन्यगृहंतं तं नत्वा
कश्मणोऽन्नवीत् हे आर्य ! आर्य किमिदमस्ति, एष लोकाखलु तव किंकरोऽस्ति । न्यायनैष्ठिकस्त्वंदोषभीतो

भावतुष्टदेवभावतः पद्मोपरि सिंहासनस्थिता पद्मेवास्थात् । कवापि हुंकारं कुर्वाणं कवचिव् शुल्ल शुल्ल-
रवं कवापि भंभायितध्वानं कवचित्पटपटाध्वनि कवचिद्विलिद्विलिस्वानं कवचित् खल्लखलास्वनम् तत्रांभः
समुद्रांभ इव सावर्तमैक्ष्यत । उद्वेलस्य वारिधेरिव वाण्यास्तदुच्छलज्जलं गरीयसोऽपि मंचानाप्लावयितुमारेभे ।
भयोद्भ्रान्ता विद्याधराः समुत्पत्याम्वर इयुः, हे महासति सीते पाहि पाह्वेवं भूचराश्च चुक्रुशुः । सीताऽप्युत्तीर्णं
तदंभः स्वपाणिभ्यामवालयत् तत्तस्याः प्रभावतः पुनर्वापीप्रमाणमभूत् । उत्पलैः कुमुदैः पद्मैः पुंडरीकै
निरंतरा सौरभोज्ञान्तमुं गालीसंगीता हंसशालिनी आस्फलद्वीचिनिचयमणिसोपानवनधुरा रत्नोपलै वैद्वोभयतटा
सा वापी वभूव । सीताशीलप्रशंसिनो नारदाद्याः खे नदतुः सुराश्चतुष्टाः सन्तः सीतोपरिष्ठाद् पुष्पट्टिं व्ययुः ।
अहो शीलमहोशीलं रामपत्न्या यशस्करमिति क्षणाद् रोदःकुक्षिभरिलोकप्रघोपोऽभूत् । तं मातुः प्रभावं
दृष्ट्वा मुदितौ लवणांकुशौ हंसाविव तरन्तौ तत्समीपमुपेयतुः । तौ मूर्धन्याव्राय वैदेहा पार्श्वयो रूपवेशितौ नदीतीर-
द्वयस्थितौ कलमाविव रेजाते । समक्तयः सौमित्रिशत्रुधनभामंडलविभीषणाः सुग्रीवाद्याश्च गत्वा वैदेहीं नमश्चक्रुः ।
रामोऽप्यभिरामतरद्भुतिः सीतामुपाययौ पश्चात्तापत्रपापूर्णे रचितांजलिरित्यूचे । हे देवि ! स्वभावादप्यसहोप-
ग्रहिणां पुरवासिनां छन्दानुवृत्त्या त्यक्ताऽसि तत्सहस्व । उग्रभापदेऽरण्ये त्यक्ता त्वं स्वप्रभावतोऽजीवस्तदप्येकं
दिव्यमासीदहंशुनस्तदपि नाज्ञासिषम् । इदानीमिदं मम सर्वं क्षान्तम् । पुष्पकमध्यास्व वेश्मनि चलस्व मयासहिता
प्राग्वद्गमस्व । सीताऽप्यूचे ते दोषो नास्ति लोकस्यापिकश्चनदोषो नास्ति अन्यस्यापि कस्यापि दोषो नास्ति

सीदधुना कथं श्रीलवत्यस्ति । भूयोऽपि दीपं शुण्ठां वः काप्यर्गला नास्ति ततः प्रत्ययाय सीता ज्वलितेऽनले
 विषातु । इत्युक्त्वा रामो हस्तशतत्रयं पुरुषद्वयदभ्यं गर्तमालम्बयत् चन्दनेन्यमैश्यापूरयत् । भग्नान्तरे वैताडय-
 स्योत्तरश्रेणिवातनो हरिविक्रमराजस्य कुमारो जयभूषण उल्लाष्टतनारीकः किरणमंडलां पत्नीं हेमशिरसारूपेन
 मातुलमस्तुना सुप्तां दृष्ट्वा निर्वातन्यामास स्वयंच तदैव मात्रजत् सा पि मृता विषुपंद्रेति राक्षसी समाजनि ।
 सः जयभूषण स्तदाऽयोध्याबहिरभ्येत्य मतिमया तस्यौ विषुपंश्चाव तमुपाह्वयत् । तस्य च केवलमुत्पेदे तदानीं
 च तदुत्सवविविक्तसया सुनासीरादयः सुराः समाजभ्युः । देवाः सीतायास्तपिब्यं प्रेक्ष्य शक्रमेवं व्यजिज्ञपन्,
 लोफालीकापवादेन सीता वन्हौ प्रवेक्ष्यतीति । हरिः सीतासाधिध्याय पत्यनीकपतिगादिषत् स्वयं तु तस्यर्पः
 केवलज्ञानोत्सवं विदधे । अथ रागाश्रया भुक्ता शंदनाचितं चक्षुषामपि दुःप्रेक्ष्यं तं गतौ परितो ज्वालयामासुः ।
 तं ज्वालाकरालं प्रेक्ष्य रामो एदीदं दभ्यौ अहो ! अत्यन्तविषयं गग किमिदमुपस्थितम् । इयं मयासती निभंका
 नूनमग्नौ प्रवेक्ष्यति हि मायेण देवस्येव दिव्यस्य गति विषयाऽस्ति मया सदास्या निर्वासो रावणेन च हरणं
 मया वने त्याग एवोक्तदपि भूयो भूयो गच्छतमस्ति । एवं सः रामो यावदचिन्तयत् तावत्सीतोपपावकं स्थित्वा
 सर्वशं च रगुत्वेति सत्यापनां चक्रे । हे लोफपालाः सर्वे लोकाश्च भ्रष्टुत यथहं रागादन्त्यग्नयक्षपं तदायगनिर्गो
 दहतु । अन्यथा तु वारीव मुखस्पर्शोऽस्त्वित्युदीर्य स्मृतनगराशरा सा तस्मिन् हुताशने क्षमपां ददौ । याव
 त्सा प्राविशत् तावदाश्वपि बहि विध्यातः सः गर्तस्तु स्वच्छोदकापूर्णो वापीत्तमाययौ । सीतात्वधिजलं सती-

चन्माकुपस्तव शुद्धये सर्वैः परैर् नृपैश्च समं राघवो मंचारुढोऽस्ति । तेनेत्युत्तरे सति पूर्वमपि शुद्धिकांक्षिणी-
 ज्ञानकी तद्विमानमारुरोहापोध्यायां च जगाम । सा माहेन्द्रोदयमुद्यानं समुपेत्योत्तार लक्ष्मणेन नृपैरपि
 दत्तायां चैत्य नमश्चक्रे । सौमित्रिग्रे निषध नृपैः सममदोऽवदत्, हे देवि ! निजां पुरीं निजं वेषम प्रवेशात्पावयेति
 सीताऽप्युचै हे वत्स ! प्राप्तशुद्धिः सतीमां पुरीं गृहं च प्रवेशयामि नान्यथाऽयमपवादो जातु श्राम्यति । ते
 भूशुज इति सीताप्रतिज्ञां रामायाशंसन्, रामोऽपि वैदेहीमुपेत्य न्यायनिष्ठुरमित्यूचै । तदृष्टे तस्मिन्त्या अपि
 ते दशास्येन समं भोगा न स्युश्चेत्तर्हि शुद्धये सर्वलोकानां समक्षं दिव्यं कुरु । सीताऽपि स्मितवस्त्रवाच त्वत्तोऽपरो
 विज्ञो नह्यस्ति, योहि दोषमज्ञात्वा महावने मे त्यागं कुर्याः । हेकाकुत्स्थ ! त्वंविचक्षणोऽसि तदादौ दृढं विधाय
 मत्परीक्षणं कुरुषे तत्रापि नन्वहं सज्जाऽस्मि । विलक्षणो रामोऽप्युचै तव दोषो नास्तीति जाने परंतु जनोत्पादित-
 दोषस्योत्तारणायेदमुन्यते । जानकी जगाद मया दिव्यपंचकं, स्वीकृतं ज्वलिते वह्नौ विशाम्यथ तंडुलान् भक्षयामि
 तसं 'कोशं पिबामि जिह्वयाऽहं 'फालं गृह्णामि तुभ्यं किं रोचते तद्वद । अत्रान्तरेऽन्तरीक्षस्थः सिद्धार्थो
 नारदोऽप्यथ सर्वश्च लोकस्तुमुलमिदं निषिध्याभापत । भो ! भो राघव ! इयं सीतासती निश्चयेन सती
 महासतीति जातुचिदिह विकल्पं मा कार्षीः । रामोऽप्युवाच हे लोका वः कापि मर्यादा नास्ति शुष्माभिरैव
 दोषं संकल्प्य पुराणीयं दूषिता । यूयं पुनर्दूरे स्थिताः पुरतोऽन्यद्ब्रूयाधुनाऽप्यन्यद्ब्रूथ तदा कथं सदोषाऽऽ

विमानेन पुंडरीकपुरं ययौ । रामलक्ष्मणौ सदक्षपुत्रलाभेन मुदिता स्वामिहर्षेण ते भूचराः खेचराश्चन्द्रशुभ्र
 भामंदलदृपाख्यातो वक्त्रजंघदृपोऽपि हि चिरपत्तिवद्विनीतो रामसौमित्रौ ननाम । रामस्तमेवमाललाप त्वं मे
 भामंदलसमोऽसि यस्त्वं मे पुत्राववर्धय रिमां काष्ठामनैषीच्च । इत्युक्त्वा सलक्ष्मणः पद्मनाभः पुष्पकाखण्डोऽर्धासनो-
 पविष्टाभ्यां पुत्राभ्यां सह पुरीं प्राविशत् । विस्मितैरुद्ग्रीवगार्णिभिः पौरै राजमार्गे प्रेक्ष्यमाणस्तदयमानस्रुतो रामो
 गृहेऽगमत् । तत्र सलक्ष्मणो रामः पुत्राभ्यां सहोत्तार चात्यन्तमुदामहान्तमुत्सवं कारयामास । अथ सुमित्राभूः
 कपीश्वरविभीषणौ हनुमानंगदायाश्च संभूय राममेवं व्यजिज्ञपन् । त्वयाविरहिता परदेशे स्थिता देवी
 ह्यधुनाऽमृभ्यां कुमारभ्यां विनाऽतिकष्टेन तिष्ठति । हे स्वाभिन् यद्यादिशसि तदद्य तामिहानयामोऽन्यथा तु
 पतिपुत्रोऽञ्जिता सा सती विषस्यते । रामः किञ्चिद्विचिन्त्योचे जानकी कथमानोयते ह्यलोकोऽपि लोकापवादो
 बलवानंतरायकृदस्ति । अहं जाने यत्सीता सत्यसतीति, सापि स्वनिर्मलवेत्ति तद्विषयं दातुमथादातुं द्वयोरपि
 भीनीस्ति । ततः सा देवी सर्वलोकानां मत्पक्षं दिव्यं करोतु शुद्धया तथा सार्व मे पुनर्गृहवासोऽस्तु । एवमस्त्व-
 त्युदित्वा ते पुर्या वहि विशालान्मंडपादुच्चैस्तदन्तर्मचधोरणीश्वकारयन् । तेषु भूपाः पौरमात्यादयोऽपि च
 ते विभीषणप्रमुखाः खेचरा अपि चोपाविशन् । ततः कपीश्वरो रामाज्ञयोत्थाय स्वयं पुंडरीकपुरे गत्वा नत्वा च
 वैदेहीमित्युवाच । हे देवि ! त्वत्कृते रामेण पुष्पकं विमानं मेपि तदिदानीमिदमध्यास्व रामोपानतस्तु पेहि च ।
 साप्युचेऽद्यापि मेऽरण्यागादुःखं न शान्म्यति ततो भूयो दुःखान्तरपदं रामं कथं यामि । सः भूयोऽपि नत्वावो-

अमर्कममकं दिवि अमयित्वाऽस्त्यकद्रयमंकुशाप मुमोच । अंकुशो लवणश्याप्यापतत्तत् सर्वात्मनाऽनेकशोऽस्त्रै
 स्ताड्यापास, तथापि तत्र पत्यहन्यत । तच्चक्रं वेगेनापत्यांकुशस्य पदशिपां कृत्वाऽऽ दजः पुनर्नीडमिव लक्ष्मणह-
 रयेऽगात् । भूयोऽपि लक्ष्मणस्तदमुंचत् तदापि तत् तद्वत्पदशिपां कृत्वा भग्नो द्विपक्षालामिव पुनस्तत्पाणिमेवागात् ।
 तदा विषण्णो रामलक्ष्मणौ किमिह भारत एतावेव सीरिशार्ङ्गिणा चावां तु नैवमिति चिन्तयामासतुः । अत्रान्तरे
 नारदपिः सिद्धार्थेन सहैव हि तत्रोपेत्य सकलक्ष्मणं खिलं राममेवमवोचत् । हे रघूद्वह ! मुवयो हर्षस्थानेऽयं
 विषादः किम् ! हि पुत्रात्पराजयः कस्य वंशोच्योतनाय न भवति । इमौ तौ लवणांकुशौ सीताकुक्षिमयो पुत्रौ
 मुद्गव्याजेन त्वां दृष्टुमत्रागतौ नत्तरी । अत्र ते क्षमिशानमिदमेव यच्चक्रं न प्रवभूव पुरा बाहुबलावपि भारतं
 चक्रं मुपाऽभूत् । ततो नारदः सीतायास्त्यागात् प्रयुति पुत्रमुद्धान्तं विश्वविस्मयदायकमखिलं दृष्टान्तमाचख्यौ ।
 विस्मयवीडाखेदहर्षसमाकुलो रामोऽपि मुमूर्खे चंदनांभसा संसिक्तश्च संज्ञां लेभे । उदश्रुः पुत्रवात्सल्यपूरितो
 रामो लक्ष्मणेन सह लवणांकुशयोस्तन्त्रिके द्रुतं जगाम । चिनीतौ लवणांकुशौ त्यक्तासौ सन्तौ सधो रथादवतीर्य
 क्रमात् पद्मसौमित्रयोः पार्श्वे पततुः । रघूद्वहस्तावालिज्य निजोत्संगमारोप्य मूर्ध्नि जुंवन् शोकस्नेहसमाकुल
 उच्चै ररोद । अथ लक्ष्मणस्तौ रामोत्संगाच्चिजोत्संगमारोप्य किरसि जुंवन्नश्रुपूर्णह्रक् बाहुभ्यां परिरेभे ।
 दाम्बुजोऽपि पितुरिव पादपद्मयो विवृण्वन्तौ चिनीतौ तौ दूरात्मसारितशुजः सज्जाकिलिङ्ग । उभयोरपि सेनयो-
 रपरेऽपि भूपाला विवाहमिलिता इय संभूय प्रमोदन्ते स्म । पुत्रयोर्विक्रमं पित्रा सहच संगमं दृष्ट्वा दृष्ट्वा सीता

रामस्यदं वज्रराह् अनंगलवणरथं भिषोऽभ्यदौक्यताम् । विराधः सौमित्रे रथ पृथुः पुनरंकुशस्यरथमेवं वरसारथी
 अन्योऽन्यमभ्यमित्रोणं चक्राते । अग्रसारथयस्ते चतुरं रथान् भ्रमयामासुस्ते-द्वंद्वयोधितश्चत्वारोऽपि विविधं प्रजहूः
 लवणांकुशौ विज्ञातज्ञातिसंबंधौ सापेक्षौ युयुवाते रामलक्ष्मणौ त्वज्ञानान्विरपेक्षौ युयुधाते । विविधै रायुधैर्गुवा
 युद्धान्तेच्छुरपृद्धदः कृतान्तवदनमूचे रथं मत्परि वाहयेति । कृतान्तोऽप्यदो वभाधे, । ह्यमी हया अमुना ते ।
 प्रतियोधेन विशिखैःसर्वांगं विद्धाः खेदं प्राप्ताः सन्ति । कशाभिस्ताडिता अप्यमी तुरंगा न त्वरन्ते वैर्यव्रताडितस्ते
 रथश्चासौ जर्जरोऽभूत् । हे मभो ! द्विदंक्रांडाघातजर्जरावेतौ च ममदोर्दण्डौ रश्मि प्रतोदं वा चालयितुं नहि क्षमौ स्तः ।
 पद्मनाभोऽप्यभापीष्ट ममापि वज्रावर्तं धनुः शिथिलयते चित्रस्थितमिव कार्यकुलास्ति । वैरिनिर्दलनासममे-
 तन्मुशलरत्नमपि संप्रति कणकंदनमात्रार्हमेवाभूत् । यद्धलरत्नं दुष्टपदं नितनामनेकशोःकुशीभूतं तदप्येतद्भूपाटनो-
 चितमेवाभूत् । सदा यक्षे रक्षितानां विपक्षस्यकारिणां तेषामेव ममास्त्राणांकेयमवस्थाऽजाता । यथाऽपराजि-
 तास्त्रनोस्तदा मोघास्त्रताऽभूत् तथैव मदनांकुशयोधिनो लक्ष्मणस्यापि मोघास्त्रताऽभूत् । अत्रान्तरेऽङ्गुशो-
 क्तलिशेनेवयुणा ताडितः सौमित्रि मूर्छितो रथे न्यपतत् । अथ सौमित्रिमूर्छाविधुरो विराधो रणात् स्यदं
 प्रत्यपोध्यमचालय लक्ष्मणश्च सज्ञां लेभे । लक्ष्मणश्च साक्षेपमूचे हे विराध । रामश्चातुर्दशरथसूनो ममात्रुचि-
 तमदो नवं किमकृथाः । यत्र सो द्विपक्षास्ति तत्रैव शीघ्रं मे रथं नय एषोहमपोषरंहसा चक्रेण तच्छीर्षे छिनधि ।
 अथैवमुक्तोविराधः मत्संकुश रथ मनैपीत् तिष्ठ, तिष्ठेति जलपंथ लक्ष्मणश्चक्रं जग्राह । अथ क्रुद्धः सौमित्रिस्तच्चक्रं

निर्मलाऽभूत् । ययो रणे रावणो मल्लोऽपि नासीत् दोःकंडुरभसावशाद्भुवाभ्यां तयोर्दुर्द्धं कथमारेभे । तावप्यु-
चतुर्हं मातुल ! अनया स्नेहभीस्तयाऽलम् त्वत्स्वसाप्यस्मदंबेयंपुराऽदः कातरं वच ऊचे । आवागमपि हि विद्वो
यत्तातयोः कोऽपि मल्लो न, तयो र्दुर्द्धं त्यक्त्वा द्वियं कथमुत्पादयावः । तयो र्हुवाणयोरेव सैन्यानां रामसैनिकैः
समं संवर्तावर्तदर्शकं युद्धं प्रवृत्ते । अनयो र्मेहीचरं सैन्यं स्वेचरैः सुग्रीवाद्यै र्मां हन्यतामिति साशंको भामंडलो
युधि ययौ । अतिशायिना रोमांचेनोच्छ्वास्यमानवर्माणौ महाबलौ कुमारवप्याहवायोत्तस्थते । निःशंकं
युद्धमानास्ते सुग्रीवाद्या नभश्चरा युधि भागंडलं दृष्ट्वा काविमाविति पप्रच्छुः । इमौ रामपुत्राविति भागंडलात्
ज्ञात्वा गत्वा सीतां नमश्चक्रुः पुरो भुवि च न्यषदन् । इतश्च दोष्मन्तौ क्षयोद्भ्रान्ताविधदुर्धरो तौ लवणांकुशौ
क्षणेनापि रामसैन्यं द्रुयुवतुः । वने उद्धतौ सिंहाविव तौ रणे यत्र तत्र भ्रमतुः सादी रथी निपादी वोदायुध-
स्तदा तत्र नास्थत् । तावेवं रामसैन्यं हतविद्रुतं विधाय केनाप्यस्वलितौ युधि रामं सौमित्रिं वेयतुः । राम-
सौमित्रौ तौ प्रेष्यान्योन्यमेवमुचतु र्नां विद्विषावेतौ कावपि कुमारवाभिरामौ स्तः । मनो निसर्गात् स्त्रिह्यति
क्वत्विदं बलाद्ब्रूयति तेनैतावाश्लेषुमुद्यच्छावो वा योधयितुमुद्यच्छावः । इतिव्याहारिणं रथस्थं रामं रथस्थो लवणो
लक्ष्मणश्चांकुशः सौष्ठवप्रशयान्वितमवोचत् । जगदजय्यस्य दोष्मतो रावणस्यापि जैनं त्वां वीरयुद्धश्रद्धालुरहं
दिष्टया चिरादद्राक्षम् । ते रणश्रद्धा रावणेनापि ध्रुवं नापूर्यत तामेधोऽहं पूरयिष्यामि त्वं च मे पूरयिष्यति ।
इत्सुक्ते सति रामसौमित्रौ तौ द्वौ लवणांकुशौ च ध्वानभीषणं स्वं स्वं धनुरारुक्ताभ्यामासतुः । कृतान्तसारथी

दृष्टुमुत्कंठात्तर्हि विनीतीभूय यातं हि पूज्ये विनयोऽर्हति । ततस्तौ त्वस्याज्जिनि द्विपदप्राप्ते पितर्यपि तस्मिन्
 विनयः कथं क्रियत एवमुच्चाते । आयां तव शुत्रावायाताविति तरय पुरो गत्वा स्वयं तस्यापि शीकरं वचः
 कथं यदिप्यायः । दोष्मतस्तस्यजनकस्याप्यानंदजनकं कुलद्वयपशरकरं शुद्धाद्यानं तु शुज्यते । इत्यभिधाय
 सीतायां रुदन्त्यामपि महोत्साहौ महासैन्यौ तौ रामनगरीं गति चेत्तुः । तयोः पथि कुठारकुहालभृतांजणां
 दशसहस्राणि दृक्षादिकमच्छिदन् क्ष्मां च समां व्यधुः । क्रमेण गत्वा सेनाभिः सर्वतो दिक्षो रुन्धानौ योधु-
 कामौ महाशुजौ तावृषयोभ्यमुपतुः । पुरो वहि विरुद्धं भूरि तद्रूपमायातं श्रुत्वा उभौ राघवौ विसिन्मियाते
 च । अथ सौमित्रि रित्यमूचे केऽमी मर्तुकामाः परे आर्यविक्रमपावकं पतंगवत् समापेतुः । इत्युत्त्वा
 सुग्रीवादिभिराहतोऽग्निवध्वान्तभास्करः सौमित्रौ रामेण सह शुद्धं चत्वाक । इत्यथ भामंडलभूपति नारदात्तच्छु-
 त्वा ससंभ्रमः पुंडरीकपुरे सीतामुपेयाय । रुदती सीता तस्याख्यत् हे आतः । रामो ग्रामत्यजत्, मत्स्यागमसहिष्णु
 च त्वध्यामेयौ सुधे गतौ । भामंडलोऽप्येवमुवाच, रामो रमसावभात् त्वत्प्राप्तं चक्रे द्वितीयं तु पुत्रयोर्वधं भोका
 पीत् । राघवस्तावात्मजावजानानो यावन्नहनति, उत्तिष्ठ तावदाग्रामविलंबितं तत्र गच्छावः । इत्युत्त्वा जानकी-
 मात्स्यविमानमधिरौप्य भामंडलो लवणांकुशयोः स्कंधावारे ययौ । तौ लवणांकुशौ कुमारौ सीतां तथा मातुलो-
 ड्यमिति सीताख्यातं भामंडलं च नमश्चक्रतुः । हर्षरौमांचितवधुः सः भामंडलस्तौ शिरसि चुंबित्वा स्वोत्संगम-
 धिरौप्य च गरुडाक्षरमित्यूचे । पुरापि वीरपत्न्यासीद् संपति दिष्टया वीरसर्वे जायि शुवाभ्यां यामिनीजानि-

अथन् वज्रजंय मुवाच तत्र गत्वाभं रासकधमणी भेसितु मिच्छाव इति । सः तद्वाचं प्रतिपद्याकुशं पथुरादुपुत्र्या
कनकमाकया महोत्सवेन पर्यणापयत् । वज्रजंयपुत्र्यापन्वितौ तौ लवणांकुशौ बहून्देशान् साधयन्तौ । कोका-
रुपपुरमीयतुः । तत्र तत्रवं धैर्यशौण्डीर्यशालिनं मानिनं कुबेरकान्तनामानं शुद्धभूमौ जिग्यतुः । तौ लंपाकेवके-
कर्णारिख्यं तृपं विजिग्यताते, ततश्च विजयस्थल्यां आदृशताभिधं भूपं च विजिग्यताते । गंगासुतीर्य कैलासस्योत्तरां
दिशमीयतुस्तत्रच नंदनचारुणां देशानां जयं चक्रतुः । ततश्च तौ रूप, कुंतल, कालाम्बु, नंदि, नंदन, सिंहलान्
शालभान्, अनलान्, शलान्, भीमान्, भूतरवादिफान्, देशान्, तन्तुपांश्च जयन्तौ । सिन्धोः परक्लमुपेयतुस्तत्रचा-
र्यानिननार्थांश्च तृपान् साधयामासतुः । एवं बहुदेशेभरान् साधयित्वा तं सदैव तौ निवृत्य तत्कुंडरीकपुरं पुरमुपेयतुः ।
अष्टौ ! वज्रजंयो धन्योऽसि यदीयो यामिनंदनावीदृशौ स्त इति जल्पन्निः पुरीजनैर्वीक्ष्यमाणा भूपवीरः समान-
दृत्तौ तौ वीरौ स्वयम् जगामु विभ्रपायनौ गानवयाश्चरणौ प्रणेमतुश्च । मुदश्चभिः स्तपयन्ती सीता तौ मूर्ध्नि
सुचुंब, रागलक्ष्मणयोस्तुल्या भूयास्तमिति चावदत् । तौ वज्रजंयमुचतुर् हे मातुल ! मागावयोस्त्वयाऽयोध्यायां
यान मेने तदिदानीमनुतिष्ठ । लंपा, करुण, कालांडु, कुंतलाः, शलभानलक्ष्मायाभापरेऽपि महीभुज आज्ञा-
प्यन्ताम्, प्रयाणभंभा यात्रां दिशो वल्लेञ्जयन्तां येनावयो मर्ता त्यक्ता तारय चिक्रमोऽय वीक्ष्योऽस्ति । सद्यो
रुदती सीताऽपि सगरदमोर्व जगाद, हे वत्सौ ! अमुना कर्मणा सुवयोः केयमनर्थेच्छाऽस्ति । वीरौ वां पितृपि-
तृव्या शुसदामपि दुर्जयो स्तः यथाभ्यां श्रेयोवयमंतको रक्षःपति निर्गतः । हे वाककौ ! सुवयौर्वादि पितरं

श्रोतसो रंह इवैजस्विनोस्तयो रंहो द्विपत्नो मनागपि न सेहिरे । ससैन्योऽपि पृथुर्नरेश्वरो यावद्भज्यत ताव-
 त्स्मरोस्त्यौ तौ रामनंदनावेवमूचतुः । इहाहवेऽपरिज्ञातवंशान्यां विज्ञातवंशजा यूयं त्वहो कथं पलायध्वे । इति
 तद्वचनं श्रुत्वा पृथुर्वलित्वाऽब्रवीत्, युष्माकं वंशोऽमुना विक्रमेण मया व्यज्ञायि । नूनं मम हितेनैव वज्रजंघेन
 भूश्रृङ्गोऽकुशाय कन्याऽर्पिता हीदृयं वरः क्व कथ्यते । सः इति साजुनयं प्रोच्य तदैव ह्यंकुशाय पूर्वयाचितां
 कमलमालाख्यां कन्यां प्रददौ । पृथुनृपः पुत्र्या अंकुशं वरं स्पृहयन् सर्वभूश्रृङ्गां समक्षं वज्रजंघेन सह संधानं
 चक्रे । वज्रजंघनरेश्वरः शिविरं न्यस्य तत्रास्थाय तदानीं नारदमुनिरागाच्च तेनचोद्यकैः सच्चक्रे । राजसु
 निषण्णेषु सत्सु वज्रजंघो नारदमुवाच हे मुने । असौ पृथुर्दण्डं कुशाय निर्जां कन्यां दास्यति । तल्लवणांकुशयो
 रस्मात्संवधिनोर्वंशमस्याख्याहि येन ज्ञातजाभातवंश एपस्तुष्यति । अथ नारदः स्मिन्त्वोचे यस्योत्प-
 त्यादिकंदः स भगवानृपमध्वजस्तयोरनयोर्वंशं को न वेत्ति । अनयोर्वंशे कथाश्रुता भरतायाश्चक्रिणो
 जाता ह्यनयोस्तातौ रामलक्ष्मणौ मत्प्रक्षौ तौ को न वेत्ति । अनयोर्मर्त्ययोरप्ययोध्यालोकजन्मनोऽपवादाच्च-
 कित्तेन रामेण जानकी त्यक्ता । अथांकुशो हसित्वोचे हे ब्रह्मन् ! वैदेहीं दारुणे वने त्यजता रामेण
 तत्र खलु साधु कृतम् । निराकृतौ क्षपवादस्य भूयांसि कारणानि भवन्ति, तत्र विद्वानपि सः किन्त्वेवं चकार ।
 अथ लवण एवं पप्रच्छ यस्यां साजुजः सपरिच्छदो मे तातो वसति सा पुरी कियति दूरे वर्तते । मुनिश्चोचे
 विध्वैकनिर्मलस्तव पिता यस्यामस्ति साऽयोध्या पूरितः पृथिव्योजनघातं वर्तते खलु । अथ कवणः प्रश्रयं

नोत्सवौ तौ महाशुभौ शिक्षार्हौ कलयाविव कलग्रहणयोग्यावजायेताम् । तदा चाण्ड्रती विद्यावलधिःसंपन्नः
कलाविचक्षणस्त्रिसंध्यमपिमेवद्वौ चैत्ययात्रासु चक्रमैराकाशगामी सिद्धपुत्रको नाम्ना सिद्धार्थो भीक्षार्थं वैदेहीपृष्ठ-
माययौ । वैदेहा भक्तपानाद्यैः श्रद्धया भोजितस्तथा सुखविहारञ्च तया पृष्ठः सोऽवदत् । तेनाऽपि
पृष्ठा वैदेही सुतजन्मावधि स्वकं वृत्तान्तं आतुरिव तस्याग्रतो मूलादाचख्यौ । अष्टांगनिमिचज्ञः करुणानिधिः
सिद्धार्थ ऊचे यस्या लवणाकुंशौ तनयौ स्तः सात्वं शुधा किं ताम्यसि ! । साक्षाद्रामलक्ष्मणाविव प्रशस्तलक्षणा
तौ सुतौ न चिरात्तव मनोरथं पूरयिष्यतः । तेनेत्याभासिता सीता कृताग्रहा तमभ्यर्थ्य पुत्राध्यापनहेतवे
स्वपृष्ठे धारयामास । सः तत्पुत्रौ भव्याविति सर्वाः कलास्तथाऽग्राहयत् तथा तौ ह्युसदामपि दुर्जयावभूताम् ।
सहचारिणौ नूतनौ कंदर्पवसन्ताविवाधीताखिलकलौ तौ यौवनं प्रपेदाते । वज्रजंघो लक्ष्मीवतीभवां शशिवृक्षां
पुत्रीभन्याद्वाञ्छितं कन्याश्च लवणेनोदवाहयत् । सः पृथ्वीपुरपतेः पृथोरमृतवतीजातां कनकमालिकां कन्यका
मंकुशाय ययाचे । पृथुपराक्रमः पृथुस्तदा यस्य वंशो न ज्ञायते तस्मै स्वदुहिता कथं दीयतामित्यभाषिष्ट ।
वज्रजंघस्तदाकर्ण्य तं क्रोधादभ्यर्षेणयत् पृथुग्रहं व्याघ्रशं नृपं शुद्धे बद्धवाऽग्रहीत् । पृथुः स्वमित्रं पोतनपतिं
साहाययाग्राहयत् हि विद्युरेष्टु मंत्रवन्मित्राणि स्मरणीयानि भवन्ति । वज्रजंघोऽपि स्वान्पुत्रान्शुधि नरैरानाययत्
तैर्वार्यमाणवपि तौ लवणाकुंशौ चेतुः । अन्येष्टु भिक्षितयो द्वयोश्चम्वोर्युद्धं वहते तत्रातिवलैः परैर्वज्रजंघसैन्यं
त्वभज्यत । मातुलचमूर्भगेन संक्रुद्धौ लवणाकुंशौ निरंकुशौ गजाविव मणिघ्नन्तावधावताम् । अंघ्रिपाः पादद्वन्द्व-
द्वन्द्व

वाचिकमेवमादिशत् । कस्मिंदेशे नीतिशास्त्रे स्मृतौ चेदृश आचारोऽस्ति यदेकपक्षोक्तदोषेणान्यस्य पक्षस्य
शिक्षणम् । सदा विमृश्य कर्तुरपि तेऽविमृश्य विधायिता मन्त्राग्यदोषेणैवेति मन्ये त्वंतु सदापि निर्दोषोऽसि ।
हे प्रभो ! यथा निर्दोषाप्यहं खलोक्त्या त्वया त्यक्ता तथा मिथ्यादृशां वाचाऽऽर्हतं धर्मं मात्याक्षीः । इत्युक्त्वा
सुल्लिता सीता पतित्वोत्थाय चाब्रवीत् रामो मया विना कथं जीविष्यति हा हातास्मि । राम इति वच आकर्ण्य
मूर्ध्ना भुवि प्रतात संभ्रमादलक्ष्मणेनैत्य चंदनांभसा सिधेवे । सदा खलानां वचसोज्झिता महासती सा सीता
हा क्वास्तीत्येवमुत्थाय विललाप । अथ लक्ष्मण ऊचे हे स्वामिन् ! सा महासती सीताऽद्यापि नूनं तस्मिन्वने
स्वप्रभावजाता भविष्यति । हे प्रभो ! सीतादेवी त्वद्गिरहाद्यावन्नविपद्यते तावद् गत्वा गवेपयित्वा च
स्वयमानीयताम् । राम एवं श्रुत्वा तेनैव सेनान्या सह तैः खेचरैश्चसह व्योमयानेनातिदारुणे तत्रारण्येऽगात् ।
रामः प्रतिस्थलं प्रतिजलं प्रतिद्रुमं जलकीं गवेपयासास नतु ददर्श । मन्ये व्याघ्रेण सिंहेन भाषदेनापरेणवा
सीताजघेत्यतिदुःखितो रामःसुचिरं दध्यौ सीतामाप्तौ विमुक्ताशो निवृत्य सीतायुग्णग्रहं पौरुषमुद्बुधं निर्धमानः
सन् स्वपुरीं ययौ । अथ पद्मः सीतामयमिव सर्वं शून्यं पश्यन्नुदश्रुत् सीतायाः प्रेतकार्यमकापीत् । रामस्य
हृदि च सा सीता एकैव तस्या, क्वापि सीता विद्यति तथापि सः न विवेद । इतश्च वैदेही तत्र नामतोऽन्नंग-
लवणमथ मदनांकुशमपि शुभिमतौ स्मृतौ सुपुत्रे । महामना वज्रजंघः स्वपुत्रकामादधिकं मोदमान स्तयोर्जन्मनाम-
महोत्सवौ चके । तावुभौ भूचरावभिवनाविव लीलादुर्ललितौ धात्रीजनैर्लाल्यमानौ क्रमेण बहवधाते । नरेन्द्रनय-

ल्याशया सीता नमस्कारपरायणाऽ भीतैव तस्थौ । इयं दिव्यरूपा भूस्थिता कानामेत्यभिभाषिण स्ते सैनिकाः
 मृत्युत तां दृष्ट्वा विभयांचक्रुः । सीताया रुदितं श्रुत्वा स्वरवित्तच्चमूत्तप इयं शुर्विणी कापि महासत्यस्तीत्यबोचत ।
 कृपाञ्जः सो महीपाल उपसीतं जगाम सीताप्याशंकिता सती तस्य स्वं नेपथ्य मढौकयत् । राजाप्येवमभाषिष्ट
 त्वं मनागपि मा भैषीः हे स्वसे ! एतानि भूषणानि तवैवांगे तिष्ठन्तु । त्वं कासि, निर्दुषः कस्त्वामिहात्याक्षीत्
 तदारूपाहि मास्म वांकिष्ठा स्तत्कष्टेनाहं कष्टितोऽस्मि । सुमति नार्म तन्मञ्ची एतय गजवाहनराजस्य वन्द्युदेव्याश्च
 नन्दनः पुंडरीकेश्वरो महासत्त्वः परनारीसहोदरो महार्हतो वज्रजंघोनाम नृपतिरस्ति । अत्र गजान् गृहीतुमेत्य
 कृतार्थीभूय च व्रजन् त्वहुःख दुःखितोऽ जागात् तन्निजं दुःखमाख्याहि । कृपाळु तौ राजमंजिणौ रोदयन्ती
 सीता रुदती सती विश्वस्याशेषतः खट्वत्तान्त माचख्यौ । निर्व्याजो राजा एवं व्याजहार त्वं मे धर्मस्वसाऽसि
 ह्येकं धर्मं पपन्नाः सर्वे मिथो बंधवः स्युः । तद्भ्रामंडलस्येव मम भ्रातुरोक्तस्येहि स्त्रीणां पतिगृहादन्यस्थानं
 भ्रातृनिकेतनमस्ति । रामोऽपि लोकवादेन त्वमत्याक्षीत्स्वयंतु नात्याक्षीत् सोऽप्यद्य पश्चात्तापेन त्वमिव कष्ट-
 भागेव स्यादिति मन्ये । विरहातुरः सोऽपि दशरथात्मज एकाकी चक्रवाक इवताभ्यनचिरात्वां गवेषयिष्यति ।
 निर्विकारेण तेनेत्युक्ता आमेत्यभिधायिनी सीतातदुपनायितां शिविकां सद्यो रुरोह । अपरां मिथिलामिव
 पुंडरीकपुरमगात् तत्राहर्त्तिशं धर्मशीका सा तदर्थिते गृहेऽस्थात् । इतश्च सो रामसेनानी गत्वा सिंहनिनादार्ये
 वने जानकीं त्यक्तवानस्मीति रामायाऽवदत् । सा मुहुर्मुहु मूर्च्छित्वा मुहुर्मुहु श्रितित्वा कथं चिधैर्यमालम्ब्य

मद्राचिकं सर्वथा शंसे । यदि त्वं निर्वाद्भीतस्तर्हि परीक्षां कथं नाकृष्याः, हि शंकास्थाने सर्वोऽपि जनो दिव्यादि लभते । मन्दभाग्याहं वनेऽपि स्वकर्माण्यनुभोज्ये, परं त्वं तु विवेकस्य कुलस्य चानुरूपं नाकार्षीः । हे स्वामिन् ! यथा खलुगिरा मामेकपदेऽप्यत्याक्षी स्तथा मिथ्यादृशां वाचा जिनभाषितं धर्मं मात्याक्षीः । इत्युक्तवा मूर्छिता सा भूमौ पतितोत्थाय चान्यथात्, हा, मया विना रामः कथं जीविष्यति ! इति स्मि । हे वत्स ! अथ रामाय स्वस्त्याशंसे लक्ष्मणस्य चाशेष मार्गसे स्ते पंथानः शिवाः सन्तु, उपराधवं गच्छेति ।

एवं विधेऽपि दयिते विपरीतवृत्तौ यैर्वाविधा तदियमेव सतीषु धुर्या ।
 सर्वचिन्तयत्विति भृशं पणिपत्य भुक्त्वा सीतां कृतान्तवदनो ववले कथंचित् ॥
 इत्याचार्य श्रीहेमचन्द्र विरचिते त्रिपट्टिशालाकाणुरूपचरिते महाकाव्ये सप्तमपर्वणि अन्वयात्मक गद्य-
 रचनार्थां सीतापरित्यगो नामादमः सर्गः समाप्तः ॥

अथः नवमः सर्गः

अथ भयोद्भ्रान्ताड सीता पूर्वदुष्कृतदूषितमात्मानं निन्दतीतस्ततो वने वञ्चाम । भूयोभूयश्च रुदती पदे पदे च स्रवलेती गच्छन्ती च पुरतः समापतन्महत्सैन्यमपश्यत् । तद्वलं मेक्ष्यापि मृत्पुञ्जीवितयो स्तु-

पतित्वा महासत्याः सीतादेव्या अयं त्यागो न ह्युचित इति वमाधे । अतः परं त्वया न वाच्यमिति रामेण भाषिते सति सौमित्रिनरिं गीच्छन्नवक्रो रुदन् स्वयदृमगात् । रामः कृतान्तवदनमन्वशात् सीतां संमेतयात्राव्याजेन वने नयेति, तस्याः खल्वेष दोहदोऽस्ति । सेनानीरपि रामशासनमाख्याय स्यन्दने सीतामारोप्य संमेतयात्रायै द्रुतं प्राचलत् । दुर्निमित्तेष्वपशक्नुनेष्वपि रथस्थिता सीता, आर्जवादविशंकिता सती दूरमध्वानं जगाम । गंगासागरमुत्तीर्य सिंहनिनादकेऽरण्ये गत्वा कृतान्तवदनः किञ्चिद्विचिन्तयन् तस्यौ । तं साश्रुं मलानमुखं प्रेक्ष्य त्वं कथमित्थं दुर्मानाः सशोक इव स्थितोऽसीति सीताब्रवीत् । कृतान्तः कथमप्यूचे अहं दुर्वचं कथं वच्मीति प्रेष्यभावेन दूषितोऽहं दुष्करं कृतवानस्मि । हे अनवे देवि ! लोकजनमनो राक्षसावास संवासापवादाद् भीतेन रामेण वने त्याजिताऽसि । अपवादे चराख्याते सति लोकं प्रति क्रोधारुणोक्षणो लक्ष्मणस्त्वत्यजनो-द्यतं रामं न्यषेधीत् । रामेण सिद्धाज्ञया निपिद्धः सः रुदन् ययौ, अहं चामुष्मिन्कार्ये प्रेषितस्तेन हा, देवि ! अहं पापोऽस्मि । श्वापदाकीर्णं मृत्योरेकनिकेतनेऽमुष्मिन्नरण्ये मया त्यक्ता केवलं स्वप्रभावेण जीविव्यसि । तच्छ्रुत्वा सीता मूर्छिता सती स्यन्दनाद्भुविन्यपतत् सः सेनानीरपि मृतेतिबुद्ध्या पापंमन्यो रुरोद । सीताऽपि वनवातेन कथंचिच्चेतनां प्राप भूयो भूयोऽप्यमुर्च्छं चेतनामाससाद च । अथ महत्यां वेलायां सा सुस्थीभूयेत्युवाच, अयोध्येतः क्रियदूरेऽस्ति रामो वा कुत्र तिष्ठति । सेनानीरभ्यधादयोध्या दूरेऽस्ति किमनया पृच्छया हे देवि ! उग्राज्ञस्य रामस्य वार्तया पर्याप्तम् । इति श्रुत्वाऽपि रामभक्ता सा भूयोऽप्यभाषत, हे भद्र ! रामस्येदं

स्त्रीमात्रकृते जात्वयशो न सहिष्ये एव इति प्रतिज्ञाय महत्तरान्विससर्ज । अथ काकुत्स्थः पच्छन्नो निशयायां सदनार्द्धहि निर्गगादिति च पदे पदे जनवादयशोपीव । इयं सीता रावणेनापनीता तद्गृहे च चिरं स्थिता रामेण चानीता स च सतीतिमन्यते । सीतारक्तेन तेनेयमुपश्रुत्वा कथं न भवेद्रामोऽप्यदो न व्यमुग्रद्रक्तो दोषं नेक्षते । राम इत्यादि सीतानिर्वादं शृण्वन् गृहे ययौ भूयोऽपि तच्छ्रवणार्थं वरान् चरानादिदेश । काकुत्स्थ एवञ्च दध्या मया यस्याः कृते रौद्रो रक्षःकुलक्षयः कृतस्तस्याः किमिदमागतम् । सीता महासतीति जाने स च रावणः स्त्रीलोको मे कुलञ्च निष्कलंकं हा असौ रामः किं करोतु । ते चरा द्रग्वहिः सीतानिर्वादं श्रुत्वा साजुन-
 कपिरक्षोरानस्य रामस्य सुस्फुटमब्रुवन् । अथ क्रुद्धो लक्ष्मणोऽवोचत् यत् ये हेतुभिर्दोषान् संकल्प्य सतीं सीतां निदन्ति तेषामेपोऽहमंतकोऽस्मीति । रामोऽप्युचे मम पुरा महत्तरैरिदं व्यज्ञापि चरैः कृतोऽयं तस्य संवादः स्वयञ्च शृश्रुवे । अमी च श्रुत्वा समायाताः मत्यक्षमपि भाषिता स्ततो जनः सीता रश्मीकारवत् सीतात्यागोऽपि मापवादीव । लक्ष्मण ऊचे लोकगिरा सीतां मास्म त्यज, यथा तथापवादिता जनो यदवद्रुमुत्तो भवति । सौराज्यसुस्थोऽपि कोको राज्यदोषपरो भवेत् स च भूभुजां यदि शिक्षणीयो न चेत् तथाप्युपेक्षणीय एव । रामोऽप्युचे एतत्सत्यम् कोकः सदापीदृशोव, तथापि सर्वलोकाविरुद्धं यशःस्त्विनस्त्याज्यमेव । इत्युत्तवा वलः कृतान्तवदन सेनान्यमुवाचेयं सीता गर्भवत्यपि काप्यरण्ये त्यज्यताम् । तदा रुदन् लक्ष्मणो रामपादेषु

१ यथा सीतारश्मीकारे जनोऽपकवर्ति तथा सीतात्यागे मापवदन्तत सीतात्याग वर्येभ्य एव ।

सान्नेऽद्यापि विधिः संतुष्टो नास्ति । असौ विधिरद्यापि त्वद्वियोगमबाहुः स्वादप्यधिकं किं दुःखं दास्यति
 हेतुविमित्तमन्यथा नास्ति । रामोऽपि तामेवमुवाच हे देवि ! खेदं मा लब्ध्वहि कर्माधीने सुखासुखे अवश्यमेव
 भोक्तव्ये स्तः । तत्स्वस्मिन्मंदिरे गच्छ, देवानामर्चनं कुरु पात्रेभ्यो दानं प्रयच्छ यत आपदि धर्मएव क्षरणम् ।
 सीताऽपि सदनं गत्वा महीयसा संयमेनार्हतोऽपूजयदवानवदानञ्च प्रददे । अथ यथाभूतगुरीवृत्तकीर्तनोकाधि-
 कारिणो राजधानीमहत्तरा रघुनाथमाजगमुः । ते च यथा विजयः, सूरदेवः, मधुमान्, पिंगलः, शूलधरः,
 काश्यपः, कालः, क्षेमश्चेति । ते च ह्यपञ्चवक्तृपमाना रामाग्रतस्तस्युर्नतु विज्ञापयामासुर्हि राजतेजः सुदुःसहमस्ति ।
 तेषाम्बः सर्वसंवित्पा महत्तरो विजयारव्यः सावहुंभः सन्निति गिरा प्रभो विज्ञपयामास ।
 हिस्वामिन्नवश्यविज्ञप्यं यदि नहि विज्ञप्यते तदा स्वामी वंचितः स्याद्विज्ञप्यञ्चातिदुःश्रवमस्ति । हे देव !
 देव्यां प्रवादोऽस्ति सच दुर्घटोऽपि हि घटते, युक्त्याहि तद्घटामेति तन्मनीषिणा श्रद्धेयम् । तथाहि हे प्रभो ?
 रिरंसुना रावणेन हता जानकी तद्वेदमनि निन्ये चिरमेकैवावात्सीच्च । सीता रक्ता स्याद्वा विरक्ता स्यात् परं
 स्त्रीलोलनेन दशास्येन नूनं भोगदूषिता स्यादेव । लोकोऽप्येवं प्रवदति वयमपि तथैव प्रवदामो हे रघूद्वह ! तद्
 युक्तियुक्तं प्रवादं मा सहस्व । हे देव ! निजकुलमिवाजन्मोपाज्जितममलं कीर्तिं प्रवादसहनेन त्वं मा मलिनी
 कृथाः । राववः सीतां कलंकस्यातिथीभूतां निश्चित्य सद्यो दुःखदूष्णीकोऽभूत् प्रेम हि प्रापो दुस्त्यजमस्ति ।
 काकुत्स्थो धैर्यमालम्ब्य तान्महत्तरानुवाच शुष्माभिः साधु व्यज्ञपि भक्ताः क्वाप्युपेक्षका न भवन्ति । अहमिह

चक्षुतौ शरभौ निजाननेप्रविशन्ताविति । तयाख्याते सति रामो व्याख्याते सुतौ भाविनाविति, यजुशरभौ
 विमानाचक्षुतौ तन्मम मुदे न । हे प्रभो ! ते धर्मस्य माहात्म्यात्सर्वशुभं भावीति तदा जानकी देव्यूचे, गर्भं च
 दधार । सीता रामचन्द्रस्याग्नेऽपि प्राणप्रिया बभूव मास्यार्भां च विशेषतो लोचनानन्दचन्द्रिका बभूव । मायाविन्य
 ईर्ष्यालवः सपत्न्यस्तामदोऽब्रुवन् रावणः कीदृग्भूपोऽभूत्तं लिखित्वा प्रदर्शय । सीताऽप्यूचे मया रावणः सर्वाङ्गं
 नहि दृष्टस्तच्चराणावेव दृष्टौ तं कथं नाम लिखामि । त्वं तत्पादावप्यालिय नस्तदीक्षणे कौतुकमस्तीत्युक्ता
 प्रकृतिऋज्वी सा दशास्याग्नी लिखेत् । तत्र स्थाने राम आगमत्ताभिरप्यदो वभाषे, असौ तवप्रियासीताऽद्यापि
 रावणस्य स्मरति । हेनाथ ! सीतास्वहस्तलिखितमेतद्रावणस्य क्रमद्वयं पश्य, जानीहि सीता तस्यैव नाथते ।
 महाभना रामस्तत्तथा इद्व्यापि गंभीरत्वात् सीतादेव्यामनुपलक्षितस्तथैव बहते । देव्यस्तत्सीतादो-
 पपदं निजैर्दासीजनैर्जने प्राकाशयन् हि प्रायः प्रवादाः लोकनिर्मिताः सन्ति । अथ वसन्ते रामोऽब्रवीद्धे सीते
 गर्भखेदितां त्वां विनोदयितुकामेव मधुलक्ष्मीरिहाययौ । वकुलमाया दक्षाः स्त्रीदत्तदोहद्वैः पुष्यन्ति ततोऽयुना
 महेन्द्रोदयोद्यानं रन्तुं ब्रजामः । सीताऽप्यूचे मे देवतार्चनलक्षणो दोहदोऽस्ति तं सुगंधिभिरुद्यानम वै नानापुष्पैः
 पुरय । रामः सद्योऽपि देवानां पूजाचर्यामकारयत् ससीतः सपरिच्छदश्च महेन्द्रोदये ययौ । तत्र सुखासीनो
 रघुद्रहो विचित्रनगरक्रीडमहत्पूजोत्सवमयं मधूत्सवमपश्यत् । अत्रान्तरे च सीताया दक्षिणं चक्षुरस्फुरत्
 सद्योऽपि साशंका सा राघवायाचचक्षे । इदं साधु नेति रामेणाख्याते सति सीतेत्यब्रवीत् किं ? रक्षोद्वीपवा-

यद्दे यद्दे आर्हतं विवं कारयेत्ततोऽस्यां पुर्यां जातु कस्यचिद्व्याधिर्न भावी । इत्युक्त्वा ते सप्तर्षयोऽन्यतो ययुः
 शत्रुघ्नस्तेषां सप्तऋषीणां रत्ननिर्मिताः मतिमा मथुरापुर्यां चतस्रध्वपि ककुप्सु चर्के । इतश्च वैताढ्यगिरौ दक्षि-
 णश्रेणिभूपणे रत्नपुरे पुरे तदा रत्नरथो नाम राजाऽभवत् । तस्य चन्द्रमुखीकुक्षिजन्मा उद्यौवना नाज्ञा मनोरमा
 कन्यकाऽभूत् । इयं कन्या कस्य दीयत इति नृपे मन्त्रपरे सति नारद उपेत्येयं लक्ष्मणस्यार्हतीत्यवोचत् । अथ
 रत्नरथस्य पुत्री गोत्रवैरतः कुपिता सती विटोऽयंकुटयतामिति भृत्यान्भूसंहयाऽऽदिक्षत् । धीमान् नारद उत्ति-
 ष्ठतस्तान् जिघांसन्निज्ञाय पतनीव समुत्पत्योपलक्ष्मणं प्रययौ । नारदस्तांकन्यां पदे लिखित्वा लक्ष्मणाय
 दर्शयामास स्ववृत्तान्तश्चाशेषत आचरत्ययौ । तद्रूपदर्शनाज्जातानुरागो लक्ष्मणः क्षणात् रामेण समं रक्षोविद्याधरै
 र्दृतोऽगात् । तत्र सौमित्रिणाऽशु जितो रत्नरथो रामाय श्रीदासां लक्ष्मणायच मनोरमां कन्यां ददौ । राघवौ
 सर्वा वैताढ्यदक्षिणश्रेणिं जित्वा भूयोऽयोध्यामीयतुः रमां च पालयन्तौ तस्थतुः । लक्ष्मणस्य तु पौढशान्तःपुर-
 वधूसहस्रं, तत्र याअष्टौ महिष्योऽभवन् ताश्च विशदया, रूपवती, वनमाला, कल्याणमालिका, रत्नमालिका, जितपद्मा
 भयवती मनोरमाच । सार्धे द्वैशतेस्सन्वोऽभूवन् तेष्वष्टमहिषीभवा यथा विशदयाभूः श्रीधरः पुना रूपवत्यंगजः
 पृथिवीतिलकः, वनमालाजोऽर्जुनसंज्ञकः, जितपद्मायाः श्रीकेशी, कल्याणाया मंगलो, मनोरमायाः शुपार्ध-
 कीर्तिः पुना रतिमालाभू विमलो, ऽभयवतीभूः सत्यकीर्तिकश्चेति । रामस्य चतस्रो महादेव्य आसन् तत्र भैथिकी,
 प्रभावती, रतिनिभा, चतुर्थिका तु श्रीदामा चेति । एकदा ऋतुस्नाता सीता निशान्ते स्वधनमैक्षत यथा विमाना-

जंघाचारणलब्धय आसन् । महर्षयो विहरन्तो मथुरां पुरीं जग्मुस्तदा च माहृद्भूत्, अधिशैलशृङ्गाग्रहंतस्सुः ।
 ते हि सदापि यष्टाष्टमादीनि तपांसि चक्रुः जपस्य पुनर्दर्दशेषु पारणं चक्रिरे । भूयोऽपि मथुराशैलशृङ्गाग्रमेत्य
 तस्सुः, तत्प्रभावाच्चमरभूव्यधिः क्षयंयौ । अन्यदा ते पारणायोपेत्यायोध्यायां पुरि ययुर्मिसार्थञ्जार्हदचश्रेष्ठिनो
 गृहे प्राविशन् । सः श्रेष्ठी सावज्ञं तान् वंदित्वा केलमीति दध्यौ वर्षाष्वपि विहारिणोऽमी इहत्यास्तु न ।
 अमून् पृच्छामि किम् ? यद्वा पाखडैर्भाषितैरलम्, तस्यैवं ध्यायतः सतः ते तु तद्वधा मलिकामिताः । ते
 महर्षयो ह्युते राचार्यस्य वसतौ जग्मुर्धुतिनाऽप्यभ्युत्थाय सगौरवं ते वंदिताः । अकालचारिणि इति तत्साधुभि
 रवन्दिता ह्यतिना दत्तासनास्ते तत्र पारणकं व्ययुः । मथुरापुर्यां आयाताः संप्रति तत्रैव यास्याम इत्यारन्याय
 ते समुत्पत्य पुनः स्वं स्थानं ययुः । ह्यतिस्तेषां जंघाचारणानां गुणस्त्वोन्न्यधात् कृतावज्ञास्तत्साधवस्तु पश्चा-
 त्तापं पचक्रिरे । तच्छ्रुत्वासोऽर्हदतः आवकोऽप्यनुशयं व्यधात् कार्तिकचेतसत्तम्यां मथुरां पुरीं च ययौ । तत्र
 चैत्यान्यर्चित्वा तान्सप्तर्षीनवंदत स्वयं कृतमवज्ञादोषं च शंसन् क्षमयाभास । शत्रुघ्नोऽपि स्वमंडलं सप्तर्षीणां
 प्रभावेण शान्तरोगं विज्ञाय कार्तिक्यां हि तां पुरीं मियाय । शत्रुघ्नस्तत्प्रत्योवाच मे गृहे भीक्षा शृङ्खलामिति तेऽपि
 प्रत्युजुः साधूनां राजर्षिदो न कल्पते । शत्रुघ्नो भूयोऽप्युवाच यूयं मय्युपकारिणः स्थ । युष्मत्प्रभावतो मद्देशे
 दैविको रोगः शान्तोऽस्ति । तत्रोक्तानुश्रवयेहाद्यापि किञ्चित्तिष्ठत, भवतां सर्वां प्रवृत्तिं हन्योपकृतिहेतवेऽस्ति ।
 तेऽप्युचिरेऽयं माहृदकालस्तु भवतोऽधुना तीर्थयात्रया विहरिष्यामो हि शून्य एकत्रस्थिरा न भवन्ति । त्व गृहिणां

मयन्येनिन्ये कंटकं दत्ता हृष्टः सेांस्कमुवाच भोः साधु कृतम् । यदा मथुरापुर्यामचलं दृपं त्वं शृणोषि तदा तत्र समागच्छे हि परमोपकार्यसि । अथाचलः कौशाम्ब्या मगात् तत्र सिंहशुरोः पुरो धन्वाभ्यस्यं तमिन्द्रदत्तदृपं समुदक्षत । सोऽपि सिंहेन्द्रदत्तयो धातुक्त्वमदर्शयत् तस्मै चेन्द्रदत्तो भुवा सह दत्तां नाप्नोति पुत्रीमदत्त । ततः सो जातबलोर्गादिकान्देशानसाधयदन्यदा मथुरां चागच्छदग्नैः सह शुशुभे च । सः भातुपभादीनष्टावपि भ्रातृन् बद्ध्वा चाग्रहीत्, तन्मुक्त्यै चन्द्रभद्रो मंजिणामचलान्तिके पैपीत् । अचलस्तेषां स्वहृत्तान्तमारव्यत् ते मंजिणोऽपि विज्ञाय सत्वरं गत्वा चन्द्रभद्राय चाचरव्युः । इष्टश्चन्द्रभद्रोऽप्यचलं पुर्यामवीविशत् क्रमेण लघीयांसमपि तं निजराज्ये न्यधात् । पित्रा निर्वास्यमानान् भातुपभादिकान् भ्रातृन् कथंचिदचलोऽरक्षददृष्टसेवकांश्च चक्रे । अन्यदा नटरंगस्थेनाचलेन सेांस्को हृष्टः प्रतीहारैर्हन्यमानो निजान्तिके चानायि ! अचलस्तस्मै तज्जन्मभूमिं तां श्रावस्ति ददौ, अद्वैतसौहृदौ तौ द्वौ संभूय राज्यं चक्राते । अन्यदा तौ समुद्राचार्यसंनिधौ प्रावजतां कालेन मृत्वा च ब्रह्मलोके सुरोत्तमौ चाभूताम् । अचलजीवस्ततश्च्युत्वा तवाहुजः शत्रुघ्नोऽभूत् मागज-न्यमोहनीयेन, ततोऽसौ मथुराग्रही जातः अंकजीवोऽपि ततश्च्युत्वा हेरायव ! कृतान्तवदनो नाम तव सेनापतिः समजायत । इतश्च मभापुरपुरेहिहः श्रीनंदनस्य धरणीनाभन्यां भार्यायां क्रमात् सप्त मुता अभूवन् । सुरनंदः, श्रीनंदः, श्रितिलकः, सर्वसुंदर, जयन्तः, अमरः, नयमित्रश्च अन्यदा श्रीनंदनो मासजातं मृत राज्ये न्यस्य पीतिकरस्य शुरोरन्ते तैः सुतैः सह प्राजाजीत् । श्रीनंदनो मोक्षं ययौ ते सप्त सुरनन्दादयस्तु तपः श्रुत्वा

यच्छक्तिर्जिता सा तु तदा विशल्यायाः कन्यकायाः प्रभावेण खलु । अयुनाऽब्रह्मचारिण्यास्तस्याः सः प्रभा-
वो गतः किंवा तेन, हे इन्^१ ! तं मित्रघातकं हन्तुं यास्यामि । इत्युक्त्वा चमरो रोषाच्छत्रुघ्नविषयं ययौ तत्र सर्वं
लोकं सौराज्यमुस्थितं ददर्श च । प्राक् प्रजोपद्रवेणैतं मयुद्विषमुपद्रवमीति बुद्ध्या सः तत्प्रजासु विविधोन्व्या-
धीनव्यधात् । कुकदेवतया तच्च व्याधिकारणं ज्ञापितः शत्रुघ्नोऽयोध्यायां रामकृष्णसंनिधावगात् । तदा ता
देशभूषणकुलभूषणावागतौ रामकृष्णशत्रुघ्नाश्चोपेत्य ववंदिरे । शत्रुघ्नः केन हेतुना मथुरां प्रत्याग्रहीति रामेण
पृष्टः सन् देशभूषणो वभावे । अनेकशः शत्रुघ्नजीवो मथुरायास्तपश्च साधुसेवको रूपवान् श्रीधरो नाम
विमोऽभूत् । अन्यदाऽध्वनि यन् सः ललितारव्यया राजमहिष्या दृष्टोऽयं रन्तुकाम्यया तया स्वान्तिक आनापि
अतर्कितो राजाऽगाह्यलिलापि च क्षुभिता सती चौरोऽयमिति पूच्चक्रे सोऽद्विजस्तु राजाऽधारि । राजादेशा-
द्वयार्थं सो वधस्थानमनीयत, ततः कल्याणमुनिना प्रतिज्ञातव्रतोऽमोचि । विमुक्तः सोऽपि प्राव्रजत् तपस्तत्त्वा दिवं
ययौ च्युत्वा मथुरापुर्यां चन्द्रप्रभट्टपाल्मजोऽभूत् । सच चन्द्रप्रभस्य भूपतेः कांचनप्रभाराज्ञीकुक्षिभूरचलाभि-
धोऽत्यन्तवल्लभ आसीत् । सोऽचचलोऽयं राजा मास्मभूदिति सापत्नैर्मातुप्रभाधिरष्टभिरग्रजैर्व्याव्पादयितुमारभे ।
तन्मंत्रे मंत्रिणाऽऽख्याते सत्यचक्रो नष्टाऽन्यतोऽगात् भ्रमंश्च वने गरीयसा कंटकेनाविध्यत । पथि क्रन्दन्सः
श्रावस्तिवासिना पितृनिर्वासितेनैधोभारधारिणं कनाक्षा गुंसा दृष्टश्च । अंकः काष्ठभारं विमुच्य तस्यकंटक-

राएत्याख्यन यन्मधुर्मथुरापूर्वदिशस्थिते कुबेरोधाने गतोऽस्ति । सोऽनुना तत्र जयन्त्या पत्न्यासार्धं क्रीडापरो-
ऽस्ति तच्छुलञ्चालागारे वर्तते तस्मात्तस्य योधनेऽयमेव कालोऽस्ति । तत्र^४लङ्गः शत्रुघ्नो निधि मथुरां
प्राविशत् प्राविशन्तं मधुं तत्र स्वयमेव बलै खरोध । आदौ समरे मधुनंदनं लवणं जघान यथा रामायणरणरंभे
नारायणः खरम् । सुतवधकुद्धो रथिनांवरो मधु धीवित्वा धनुः स्फालयन्नथिना दाशरथिना सह युयुधे ।
तावुभावप्यन्योऽन्य मत्त्रैरज्ञाणि छिदन्तौ देवाभुराविव चिरं शस्त्राशस्त्रि शुद्धं मचक्राते । तदा दुर्यो दशरथात्मजः
समुद्रावर्तं धनुश्चाग्निसुरवांश्च शिलीमुखान् सौमित्रिदत्तानस्मापीत् । धन्वा सः तस्मृतोपनतं धनुरधिज्यीकृत्य-
तैरग्निपत्रिभिर्हुंध्यकः शार्दूलभिव मधुं जघान । तद्वाणयातविधुरो मधुरेवमचिन्तयत् यन्मेपाणैशूलं नाभ्यागा-
ल्लक्ष्मणाद्भुजश्च न हतः । यन्मया जिनेद्रोऽपि नाचिंत श्रैत्यानि न कारितानि पात्रेषु च नो दत्तमेवं मम जन्म
सुधा गतम् । इति ध्यायन्नात्तदीक्षो नमस्कारपरायणो मृत्वा सतत्कुमारे महर्द्धिको मधुर्देवोऽभूत् । मधुदेहस्यो
परिष्ठात्तद्विमानसुराः पुण्यदृष्टिं व्यधु मधुर्देवोजयत्विति जुधुषुश्च । तच्छूलं देवतारूपं भूत्वा चमरान्तिक उपेत्य
शत्रुघ्नाच्छलोत्पन्नं मधुनिधनं शशांस च । ततो मित्रवधामर्पाच्चमरः स्वयंप्राचलत् तदा वेणुदारिणा तार्क्ष्यस्वामिना
क्व यासीति पृष्टश्च । स्वमित्रहन्तारं मथुरास्थितं शत्रुघ्नं हन्तु यास्यामीति तदारव्याते सति वेणुदारी पुनरवदत् ।
धरणेन्द्राद्वाजणेन या शक्ति लब्ध्वा सापि पुण्यपक्वदेनार्धचक्रिणा सौमित्रिणा निर्जिता । रावणोऽपि तेनैव हत
स्तत्पत्तिस्तुमधुः कियान्, शत्रुघ्नस्तु लक्ष्मणादेशात्पधने मधुमवधीत् । तदा चमरेन्द्र उवाच सौमित्रिणा

चिरं व्रतं पालयित्वा नानालब्धिजुषो भूत्वाऽनुसृपं पदमासदन् । सः कुंजरोऽपि वैराग्याद्विविधं तपो विधाय
 प्रपन्नानश्वनो भूत्वा ब्रह्मलोके सुरोऽभवत् । भरतमाता कैकेय्यपि व्रतं समुपाददे निकलंकं व्रतं पालयित्वाऽव्ययं
 पदं प्रपेदे । भरते प्रव्रजिते सति भूचरस्त्रेचरा भूषा अभिवेकाय भक्त्या राममर्थयाचक्रिरे । अयं लक्ष्मणो भवद्वि
 वीसुदेवोऽभिषिच्यतामेवं रामस्तानादिञ्चोऽपि तथैवाशु चक्रिरे । रामभद्रस्य च बलदेवत्वाभिषेकं व्यशुस्तौ
 द्वावपि चाष्टमौ बलशार्ङ्गिणौ राज्यमपाताम् । पद्मो विभीषणाय क्रमागतं रक्षोद्वीपमदात् सुग्रीवाय कपिद्वीपं
 हनूयते च श्रीपुरमदात् । विराधाय तु पाताललंकां नीलाय पुन कर्षपुरं प्रतिस्वर्ग्यय पुनर्हनुपुरं पुरमदात् ।
 रत्नजटिने पुनस्तदेवोपगीतनगरं भामंहलाय वैताढये रथनूपुरं नगरमदात् । अन्येभ्योऽप्येवं प्रदाय रामः
 शत्रुघ्नमभ्यधात् हे वत्स ! यत्तुभ्यं रोचते तं देशसुररीकुरु । मथुरां मे प्रयच्छेति शत्रुघ्नेनार्थितो रामः पुनर्जगाद
 हे वत्स ! सा मथुरापुरी दुःसाध्या वर्तते । तत्र मथो राज्ञः पुरा चमरेणापितं भूलं दूरत्सर्वं परबलं निहत्य
 तत्करेऽभ्येति । शत्रुघ्नोऽप्येवमवदत् हे देव ! रक्षःकुलान्तक ! नन्वहंतवभ्राताऽस्मि मनुष्ये तस्य ज्ञाता को
 नाम । मह्यं मथुरां प्रयच्छ, स्वयमेवाहं भिषग्वरो व्याधेरिव मथोः प्रतीकारं करिष्यामि । शत्रुघ्नमत्याग्राहिणं
 ज्ञात्वा राम इत्यन्वशात्, त्वयाऽपश्यः प्रमत्तश्च मथुर्योधनीयः । इत्यनुशिष्य रामोऽक्षयसायकौ तूणावदात्
 कृतान्तवदनं नाम सेनान्यं च सहादिशत् । परं विजयमार्शंसन् लक्ष्मणोऽपि शिलीमुखान्ननिमुखानर्णवार्तधन्व
 च तस्मै ददौ । ततः शत्रुघ्नः प्रतस्थे निरंतरैः प्रयाणैश्चोपमधूपयन् ययौ नदीतटेऽवात्सीच्च । तत्रादौ प्रेषिताश्वा-

कितोऽस्मिमाकृष्य तं जघान । तदा विनोदोऽपि शारवया रमणच्छुर्या इतिश्चिरं भवं भ्रान्त्या धनाभिध इभ्यपुत्रो-
 ऽभूत् । रमणोऽपि भवं भ्रान्त्या धनस्यैव लक्ष्मीकृक्षिसमुद्भूतो नामधेयतो भूषणो नाम सुतोऽभवत् । धनोक्तः
 सो द्वात्रिंशदिभ्यकन्याः परिणीतवान्, अन्यदा स्वग्रहमूर्धनि निशि तामिः क्रीडन्नस्थात् । तत्र निशस्त्वैर्ये यामे
 श्रीधरस्य महामुनेःकेवले उत्पन्ने सति देवैरारब्धसुत्सवमद्राक्षीत् । जातधर्मपरीणामः सः सद्यो वेद्मन्त उत्तीर्थं
 तं वन्दिदुमचालीनमार्गेऽहिना दृष्टश्च । शुभेन परिणामेन चिरं शुभगती भ्रान्तिवाऽञ्ज जंबुद्वीपे विदेहे पुरे रत्नपुरे
 पुरे सः अचलाख्यस्य चक्रिणो हरिणीनामन्यां महिष्यां धर्मतत्परः प्रियदर्शननामा स्नुरभूत् । प्रव्रजिषुः सः
 पित्रनुरोधात् त्रीणि कन्यासहस्राणि परिणीतवान्, तथापि हि संविशोऽस्थात् । सो ग्रहवासेऽपि वर्षाणां
 चतुःषष्टिसहस्राणि परंतपश्चरित्वा ब्रह्मलोके सुरोऽभवत् । सः धनोऽपि संसारं भ्रान्त्या पोतनपुरे शकुनाग्निमु-
 खब्रह्मपत्न्यां मृदुमतिः सुतोऽभवत् । सः दुर्विनीतत्वात् पित्रा ग्रहान्निर्वासितोऽभ्रमत्, धूर्तः सः सर्वकलाफलपो
 भूत्वा भूयोऽपि ग्रहमगात् । सदा धूर्तेन दिदेव केनचित्त्राजीयत दिनेदिने देवकेभ्यो भूयिष्ठं धनमजयत् ।
 सः वसन्तसेनया वेद्यया सार्धं भोगान् सुत्वाऽन्ते ग्रहीतश्चमण्यो ब्रह्मलोके सुरोऽभवत् । ततश्च्युत्वा पूर्वभव-
 मायादोषाद्वैतादयपर्वतेऽयं भुवनालंकारो बभूव । प्रियदर्शनजीवोऽपि ब्रह्मलोकात्परिच्युतो, भवतोऽयं महाभुजो
 भ्राता बभूव । भरतालोकनाज्जातस्मृतिरसौ गजः सद्यो गतमदो जज्ञे, हि विवेके रौद्रता नास्ति । इति
 पूर्वभवांश्च्युत्वा भरतोऽधिकं विरक्तः सन् राजसहस्रेण समं व्रतमग्रहीन्मोक्षमियाय च । ते सहस्रं राजानोऽपि

सरोदयाख्यौ तापसौ चिरं भवं भ्रेमतुः । चन्द्रोदयो गजपुरे हरिमतौ राज्ञश्चन्द्रलेखायां भार्यायां नाम्ना कुलंकरः
 सन्नुरभूत् । सरोदयोऽपि तत्रैव विश्वभूते द्विजन्मनोऽग्निकुंडायां भार्यायां नाम्ना श्रुतिरतिः सुतोऽभूत् । सः
 कुलंकरो राजा तापसाश्रमं गच्छन्वधिक्षानिनाऽभिनंदनसाधुनेत्युच्यते । तत्र पंचाश्रितपुस्तक्यमानेन तपस्विना
 दशधुमानीतकाष्ठस्य मध्ये पत्रगस्तिष्ठति सोऽहिः पुरा भवे क्षेमंकराख्यस्ते पितामहोऽभूत् तद्वार दारयित्वा
 तं यत्नादाकुल्य भोः । रक्ष । तद्वचः श्रुत्वाऽङ्कुलो राजा गत्वा तद्वारदारयत् तदन्तःस्थितमहिं च ददर्श विस्म-
 यते स्म च । यावत्कुलंकरो राजा मद्यज्या मादित्सते स्म, तावत्सोऽथ श्रुतिरतिद्विज एवमवोचत । अयं धर्मो
 वो नाज्जायिकस्त्वथापि ते निर्दन्यश्चेत् तर्ह्यन्तिमे वयसि दीक्षोपादेया संप्रति किं खिद्यते । राजापि तद्विरा-
 मनत्वापि भयदीक्षोत्साहो, मया किमत्र कर्तव्यमिति ध्यायन्नवास्थितः । अथ श्रीदामाख्या दुर्मतिस्त्वद्राज्ञी सदा
 पुरोधसासक्ता नूनं मामेवो ज्ञातवानित्याशंकत । एषो यावदावां न हन्ति तावद्धन्मीति पुरोधसानुमता सा
 विषं दत्त्वा कुलंकरमभारयत् । क्रमात् सः श्रुतिरतिरपि मृतो भूयोऽप्युभावपि नानायोननिपातिनौ तौ चिरं
 भवं भ्रेमतुः । अन्यदा राजगृहे पुरे कपिलब्रह्मणः सावित्र्यां भार्यायां विनोदरमणाभिषौ सुतावभूताम् । ततो
 रमणो वेदमध्येतुं देशान्तरं ययौ कालेनाधीतवेदः स निशि राजगृहमगात् । असावकाल इति धिया तदा सो
 वहिरेवाऽस्थत् सर्वसाधारण एकस्मिन्पक्षमंदिरेऽस्वाप्सीत् । तत्र दत्तेन ब्रह्मणासमं कृतसंकेता शाखाख्या
 विनोदभार्याङ्गात् तामनु विनोदोऽपि ज्ञानात् । तदा सा रमणमुत्थाप्य दत्तबुध्याऽरमत, विनोदोऽप्यविश-

आर्य ! त्वदाज्ञयेयत्कालं मया राज्यं धृतम् । हे प्रभो ! राज्यपालन आर्याज्ञाऽर्गलानाऽभविष्यच्चैतद्देवाहं तात-
पादैः सह मात्राजिष्यम् । व्रताय मामनुमन्यस्व स्वयं राज्यं प्रतीच्छ च त्वयि प्राप्ते सति भवोद्विगोहमतः
परं स्यातुं नोत्सहे । उदञ्च रामोऽपि तमाह स्म, हे वत्स ! एवं किं भापसे, त्वमेवेह राज्यं कुरु त्वय्युत्क्रा-
वयमागताः स्मः । हे वत्स ! राज्येन सह न सत्यजन् भूयो विरहव्यथां किं दत्से, तत्तिष्ठ, पूर्ववन्ममाज्ञां कुरु ।
स इत्याग्रहपरं रामं ज्ञात्वा नत्वा च यावदचलद् तावद् सौमित्रिणोत्थाय पाणिनाऽधारि । भरतं तथा यान्तं
व्रताय कृतनिश्चयञ्च ज्ञात्वा तत्र सीताविश्रयाद्याः ससंभ्रमा आजगमुः । भरतस्य व्रताग्रहं विस्मारितुक्रामस्ता-
जलक्रीडाविनोदार्थमर्थनं चक्रिरेतराम् । तासां चोपरोधेन सह सान्तःपुरोऽपि ययौ विरक्तोऽपि सुहृत्कं-
क्रीडासरसि चिक्रीड । भरतो जलान्निर्गत्य राजहंसवत्तीरेऽस्थात् तदानीं स्तंभमुन्मुख्यश्रुवनालंकार स्तत्रचापयौ ।
मदान्धोऽपि सो भरतदर्शनात्सयोऽप्यमदोऽभूत्, भरतोऽपि तदर्थेनेन परमां मुदमवाप । रामसौमित्रौ संभ्रमादु-
पद्रवकारिण स्तस्य करिणो वंथनायाशु ससामंतावुपेयतुः । हस्तिपकै रामाज्ञया सो हस्ती स्तंभेऽनीयत
देशभूषणः कुलभूषणश्च मुनी आगतौ । उद्याने समवस्यतौ तौ महामुनी वंदितुं सपरिच्छदा पद्मसौमित्रिभरताः
प्रययुः । तौ वन्दित्वा रामः पप्रच्छ, मम करी श्रुवनालंकारो भरतेक्षणदमदः कथमजनि । अथ देशभूषणः
केवलयाख्यत्, पुरा नाभिष्वनुना सह चत्वारः सहस्रा राजानः प्राव्रजन् । ते तु स्वामिन्यनाहारे कृतमौने
विहारिणि सति निर्विणाः सन्तः सर्वे वनवासिनस्तापसा जग्निरे । तेषु मछादनमुपभराट्स्तनयौ चन्द्रोदय-

प्लुत्थाप्य स्वांशुकेन परिमृज्य परिषस्वजे । ततो लक्ष्मणोऽपि हि ससंभ्रमः प्रसारितभुजो नमन्तौ भरत-
 शत्रुघ्नौ वादमालिखि । अथ कृतवरो रामस्त्रिभिरनुजैः सार्धं पुष्पकमारोहदयोध्यामवेशाय च समादिदेश ।
 अथ व्योम्नि भूमौ च तुर्येषु बाध्यमानेषु सत्सु उन्मुदौ रामसौमित्रौ निजामयोध्यां पुरीं प्राविशताम् । मयूरै-
 वारिदाविवोन्मुखैः सोत्कटैर्निर्निषेधैः पौरैः भेक्ष्यमाणौ निर्भरं स्तूयमानौ च पुरीजनैः स्थानेस्थाने चार्कवद्दी-
 यमानार्घौ प्रसन्नास्यौ रामलक्ष्मणौ स्वं पासादं जगमतुः । तत्र सुहृद्दहदयनंदनौ रामः सौमित्रिणा सह पुष्पका-
 द्दुतीयं मातृसदनं जगाम । ससौमित्रौ रामोऽपराजितां देवीमथापरं सातुवर्गं नमश्चक्रे तामि आशीर्भिरैभ्यत ।
 अथ सीता विशल्याद्या अपराजितां प्रणमुस्तत्पादपद्मेषु निहितालकारन्याश्च भ्रश्रूः प्रणमुः । ताः भ्रश्रवोययम्
 स्मदाशिषाऽस्मद्द्वीरमकांडप्रसविन्यो भूयारतेत्युच्चकै राजासत । अथापराजिता देवी लक्ष्मणं भूयो भूयोऽपि
 पाणिना स्पृशन्ती मूर्ध्नि चुम्बन्ती चैवमब्रवीत् । हे वत्स ! दिष्टया दृष्टोऽसि विदेशगमनं कृत्वा विजयीह
 यदागमस्तेनाधुना पुनर्जातोऽसि असौ रामः सीता च तवैव परिचर्यया वनवासभवानि तानि कष्टानि
 चालिनित्ये । लक्ष्मणोऽप्यवदत् तातेनेवार्थेणातिशयित स्त्वयेव सीतादेव्या च लालितोऽहं वनेऽपि सुखमस्थाम् ।
 आर्यस्य मे च स्वेच्छादुर्लभित्वैर्वैराणि जज्ञिरे यन्मूलः सीताप्रहारो जज्ञे हे देवि ! अन्यत् किं गद्यते । परन्तु
 मुष्मदाशीभिर्वैरिसागरं लंघित्वा हे मातः ! सपरिवारोऽप्यार्यः क्षेमेण इहाययौ । अथ रामपादानां पुरतः
 पत्तिमान्नत्वमाचरन्भरतो मुदाऽयोध्यायास्तत्सवमकारयत् । अन्यदा भरतो रामभद्रं तु प्रणम्याऽभ्यवात्, हे

वत्सो जीवति न वेति किञ्चिदपि न विद्मः । इत्यभिधाय सुमित्रामपि निर्भरं रोदयन्ती सा हा वत्स ! वत्सेति करुणस्वरं सरोद । ततो नारदस्तेऽवोचत् शुवां सुस्थिते भवतं, शुष्पत्पुत्राद्युपेयामि तथा ताविहानेऽप्यामि । तयो रेवं प्रतिश्रुत्य जनश्रुत्या ज्ञातवत्तो नारदो गगनाध्वना लंकायां राममभ्यगात् । अथ रामेण सत्कृत्य किमन्नागा इति पृष्टो नारदः स्वयं तन्मातृदुःस्ववृत्तान्तमखिलमाचख्यौ । सद्यः 'सरणरणकः पद्मो विभीषण-मयादीत् यन्मातृणां दुःखं विस्मृत्य त्वद्भक्त्येवाधिकमस्थाम् । अस्मादुःखाजो मातरौ यावन्न विपद्यन्ते हि तावद्धे महाशय ! तन्नाद्य यास्यामोऽनुमन्यस्व । विभीषणोऽपि नत्वोत्ते, अत्रपोडशाहानि तिष्ठ, यावदहं ता-मयोऽयां स्रैः शिलिपभी रम्यां करोमि । एवमरित्वति रामेणोक्तः सः पोडशाभि दिने विद्याधरशिलिपभि रयोऽयां स्वर्गपुरीनिभां चक्रे । तदा च रामेण सत्कृत्य विसृष्टो नारदो ययौ राममातृणां पुत्रागममहोत्सवमाख्यच्च । अथ पोडशेऽह्नि सान्तःपुरौ रघुद्रहौ पुष्पकमास्रहैकस्थौ शक्रेशानाविव प्रतस्थते । रावणाजुजसुग्रीवभामंडल नृपादिभि रन्वीयमानौ क्षणादयोऽयां नगरी मीयतुः । पुष्पकाख्यावायान्तौ तौ दूरादपि निरीक्ष्य साजुजो-ऽपि हि भरतः कुंजराख्याऽभ्यगात् । भरत आपाति सति रामाज्ञया पुष्पकं, पाकशासनशासनादूपाकमि वोपक्षिति जगाम । भरत आदावपि ज्ञातुसंयुत श्मादुत्तार, सोत्कंठौ रामलक्ष्मणौ च पुष्पकादुत्तरेतुः । रामः पादयोः पतितं साशुलोचनं भरतं मुहुर्मुहुर्भूषितं चुंबनसमुत्थाय परिरेमे । रघुपुंगवः पादान्ते लुठन्तं शत्रुघ्नम-

सीतासौमित्रिसंयुतः काकुत्स्थो विभीषणापि तैः कुसुमाग्रैरुपस्कारैः शान्तिमानर्च । अथ ससीतासौमित्रौ रामः
 सुग्रीवादि समन्वितो विभीषणाभ्यर्थितो विभीषणगृहं ययौ । तत्र सपरिवारोऽपि राघवो रावणानुजं मानयन्
 देवार्चनं स्नानभोजनादि च चक्रे । अथोभे वाससी परिषाय सिंहासनासीनं राममग्रासनासीनो विभीषणः
 कृताञ्जलिर्दभाषे । अयं रत्नस्वर्णादिकोद्य इदं हस्तिहयादि चार्यराक्षसद्वीपश्च गृह्यतां ते पत्तिरस्मि । अधुना
 त्वदाज्ञया ते राज्याभिकं कुर्महे मसीदलंकां पुरीं पवित्रय, मामनुगृहाण च । रामोऽप्युवाच भोमहात्मन् ! पुरा
 मया ते लंकाराज्यं दत्तं तद्भक्तिमोहितस्त्वमिदानीं किं व्यसर्षी एवं तं निषिध्य पीतः प्रतिज्ञातार्थपालकः पद्मः
 स्वयं हि तदैव लंकाराज्ये तमभ्यर्षिष्वत् । तत्र विद्याधरोत्तमाः प्राक् प्रतिश्रुताः सिंहोदरादीनां कन्या रामाज्ञयो-
 द्रोदुमानैषु । अथ खेचरीगीतमंगलौ राघवौ स्वस्वमतिपञ्जास्ताः कुमारौ यथा विध्युपयेमाते । तत्र निर्विघ्नं भोगान्
 भुञ्जानौ सुग्रीवाद्यैः सेव्यमानौ रामलक्ष्मणौ षडब्दीमतिनिन्यतुः । अत्रान्तरे विन्ध्यस्थल्यां ताविन्द्रजिन्मेघवाहनौ
 सिद्धिमीयतुस्तत्तीर्थञ्च मेघस्थं नाम जज्ञे । कुंभकर्णश्च नर्मदायां नद्यां सिद्धिमियाय, तत्तीर्थञ्चाभिधानतः
 पुष्टरक्षितमित्यासीत् । इतश्च सार्केतपुरे रामलक्ष्मणमातरौ तद्भार्तामभ्यजानन्त्यौ भृशदुःखिते तस्थतुः । तदा च
 धातकीखंडात्तत्रागतो नारदो भक्तिनन्ने ते पप्रच्छ, भुक्तां विमनस्के कुत इति । अथापराजितोवाच मे पुत्रौ
 रामलक्ष्मणौ स्नुषया सीतया सह पित्राज्ञया वनं यातौ स्तः । तौ महाभुनौ सीतापहराङ्गकायां जग्मतुस्तत्र
 रणे रावणेन शक्त्या लक्ष्मणस्ताडितः किल । तत्र च शक्तिशय्योद्धरणाय त्रिशूलाऽनपि ततस्त्रय किमभूत्

रतिवर्धनराजेनार्पितेपदेनिषद्य भ्रातृसौहृदात्तस्य स्वस्य च भागभवं शशांस । रतिवर्धनः संजातजातिस्ररणाद्विरक्तः
 सन् मात्राजीदय मृत्वा च ब्रह्मलोके सुरोऽभवत् । ततश्च्युत्वा विदेहेषु बुद्धिनगरे भ्रातरौ युवां भूपावभूतं
 पट्टय्य चाच्युतमीययुः । अच्युताच्युत्वा संप्रति पतिविष्णो र्दशास्वस्य पुत्राविन्द्रजिन्मेववाहनौ युवा
 मजायेथाम् । रतिवर्धनमाता इन्दुमुख्यपि भवं भ्रान्त्वा पुत्रयोरियं जननी मंदोदरी समभवत् । कुभकर्णेन्द्रजि-
 न्मेववाहनाद्या मंदोदर्यादयश्चापि तन्निशम्य तदैव व्रतमाददरे । ससौमित्रिकपीश्वरो रामस्तं मुनिं नत्वा वेज्जिणे-
 वाग्रभाभिना महेण विभीषणेन ददर्श्यमानपथो विद्याधरीभिः कृतमंगलश्च महत्या ऋद्धयेन्द्रहव लंकायां पुरि
 पाविशत् । तत्र पुष्पगिरे गिरैर्मूर्धन्युद्याने गत्वा काकुत्स्थो हनूमता यथारव्यातां मैथिलीं ददर्श । तदैव
 जीवितंमन्यो राघवस्तामुत्क्षिप्यद्वितीयजीवितमिव निजोत्संगे धारयामास । तदानीं मरुत्पथे प्रमोदिनः
 सिद्धगन्धर्वाद्या इयं महासती सीता जयत्वति जुष्टुषुः । सुमित्रानंदनो मुदा निरंतरैरश्रुजलैः सीतादेव्याः
 पादौ प्रक्षालयन्निव नमश्चके । मदाशिषा चिरंजीव चिरंनंद चिरं जयेति ब्रुवाणा वैदेही लक्ष्मणं शिरसि जधौ ।
 भागंडलः सीतां नमश्चके सीताऽपि मुदा मुनिवाक्यसमानया आशिषा तं नंदयामास । कपिराजो विभीषणो
 हनुमानंगदोऽपि च स्वनामारव्यानपूर्वं जनकात्मजां प्रणेयुः । पार्वणेन शशांकेन चिरात्कुमुदिनीव चिराद्विकाशं
 समुपेयुषी सा सीता रामेण शुशुभे । सुग्रीवाद्यैः समावृतः ससीतो राघवो भुवनालंकारं गजमध्यास्य रावणावासं
 जगाम । तदन्तश्च विवंदिषुः सः सर्पिस्तंमसहस्रांकं जिनेशितुः श्रीशान्तिनाथस्य चैत्यं पविवेश । तत्र

स्नात्वा कोष्णैरशुजलैः समं दक्षामौलये जलांजलिं प्रददुः । सकलश्रमणो रामः सुधारसं किरन्निवाभिरामया गिरा-
 कुंभकर्णप्रभृतीनित्यभापत । अधुनाऽपि हि पूर्ववत् स्वस्वराज्यानि कुरुध्वम् नो शुष्मलक्ष्म्या कृत्यं नास्ति हे वीरा !
 वः क्षेममस्तु । पशानाभेनेत्युक्ता युगपच्छोकविस्मयो विभ्राणाः कुंभकर्णाद्या गद्गदाक्षरं जगदुः । हे महाशुज !
 नः प्राजयेन राज्येनाऽपि कश्चिदर्थो नास्ति वयं तु मोक्षसाध्याज्यसाधनीं परिव्रज्यां ग्रहीष्यामः । अत्रान्तरे कुसुमायु-
 द्योयाने चतुर्हानी अप्रमेयवलो नाम महाशुनिः समाययो । तत्रैव निशि तस्योज्ज्वलं केवलज्ञानमभूत् दिवौकसः
 केवलज्ञानमहिमानं चक्रुश्च । मातश्च रामसीमित्री ते कुंभकर्णादियशोपेत्यतमवन्दन्त ततो धर्मश्चशुश्रुः । देवानान्ते
 परं वैराज्यमापन्नो शक्रजिन्मेघवाहनौ निजान्पुरातनभवानप्यपच्छतुः । अथ सः शुनिरवपीदिहभारते कौशारव्यां
 पुर्यां युवां निःरवौ नाज्जा प्रथमपश्चिमौ वनधू जाताौ । अन्यदा तौ भवदत्तान्महाशुनेर्धर्मैश्चुत्वा व्रतं जगद्वतुः शान्त-
 कपायौ च विजहद्वतुः । अन्येषुः कौशारव्यां गतौ तौ मधूत्सवे इन्दुमुख्या पत्न्या क्रीडन्तं नदीषोपं तृपं ददृशतुः ।
 तं दृष्ट्वा पश्चिमो निदानमकार्षीत् यदमुना तपसाऽहमनयो रीदृक्क्रीडापरः पुत्रो भूयासमिति । साशुमि वीर्यमा-
 णोऽपि निदानाल न्यवर्तत, ततश्च पश्चिमो मृत्वा रतिवर्धनरतयोस्तुगं जज्ञे । क्रमेणोद्यौवनः प्राप्सराज्यः सः
 रतिवर्धनो रमणीभिः समावृतः पितेव विविधं रेमे । प्रथमसाशुस्तु निर्दिदानतपोवशान्मृत्वा पंचमे कल्पे परमर्धे
 कस्त्रिदशो वभूव । स चावधेस्तत्रोत्पन्नं महीपतिं आतारं ज्ञात्वा मुनिरुपधरः सुरस्तं बोधयितुमभ्यागात् । स च

इत्याचार्य श्रीहेमचन्द्र विरचिते त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरिते महाकाव्ये सप्तमपर्वाणि अन्वयात्मक गद्य-
रचनायां रावणवधो नाम सप्तमः सर्गः समाप्तः ॥

अथ अष्टमः सर्गः

अथ ज्ञातिस्नेहवशीकृतो विभीषणः कांदिशीकान्निशाचरानेवं विज्ञापयामास । यूयमविशंकितः सन्त
एता पद्मनारायणौ बलशार्ङ्गिणौ शरण्या स्त स्तस्मादाशु शरणाय श्रयध्वम् । ते सर्वे पद्मसौमिनी शिश्रियु स्तौ च
तेषां मसादं चक्रतु हि वीराः मजासु समदृष्टयो भवन्ति । अथ विभीषणो भ्रातरं हतं दृष्ट्वा शोकावेशान्मर्तुकामः
स्वयमपि निजां हुरिकां चकर्प । हाभ्रातर्भारितित्युच्चैः करुणाक्षरं क्रन्दन्तं तया (हुरिकया) स्वकुक्षिमाघ्रातं
विभीषणं रामो दध्रे । तदा सलक्ष्मणो रामो मंदोदर्यादिभिः सार्धमुपरावणं रूदन्तं तमिति बोधयामास ।
ईदृक्पराक्रमः सोऽयं दशाननो नहि शोच्यो यदमरा अपि यस्य समरेज्वाशशंकिरे । असावनया वीरवृत्त्या
मृत्युगतः कीर्तिभाजनमस्ति, तदस्योत्तरकार्याणि कुरुध्वं खदितै रलम् । इत्युदित्वा महात्मा पद्मनाभः माप्तवंधनान्
कुंभकर्णेन्द्रजिन्मेववाहनादीनमोचयत् । विभीषणः कुंभकर्णः शक्रजिन्मेववाहनो मंदोदर्यपरेऽपि संभूय पतदश्रवः
ज्वालितानलैः कर्पूरागरुसंमिश्रैर् गोशीर्षेचन्दनैः सधो दशग्रीवांगसंस्कारं विदधुः । पद्मः पद्मसरस्येत्य ते च

भवत् । लंकेष इति निश्चित्य तां विभावरीमतीत्य दुर्मदोऽशकुनैर् वार्यमाणाऽपि युद्धं चचाल । भूयोऽपि रामरावणसैन्ययोस्तुष्टभटशुजास्फोटवासितदिग्गजं युद्धं भवदते महाबलो लक्ष्मणस्तूलनीबाशोपरक्षांसि विधूय विभ्रितैर् दंशकंधरं ताडयामास । दशकंधरः सौमित्रेर्विक्रमं दृष्ट्वा साशंकः सन् विश्वभयंकरां तां बहुरूपां विधां सस्मार । रावणस्तत्र विद्यायां स्मृतिमात्रोपस्थितायां सत्यामाशुस्वान्यनेकज्ञो भैरवाणि रूपाणि विचक्रे । तदा लक्ष्मणो भूमौ नभसि पृष्ठेऽग्रे पार्श्वयोरपि विविधाशुधवर्षिणो रावणानेवापन्नयत् एकोऽपि तावद्गुण इव तार्क्ष्यस्थो लक्ष्मणोऽपि चिन्तितोपनतैः क्षरैर् वार्ष्णेय तान् रावणान् जघान । दशकंधरो नारायणस्य तैर् वार्ष्णे विधुरः सन्नर्धचक्रित्वकांछनं जाड्यलच्चक्रं सस्मार । रोपास्त्राक्षो रावणोऽन्तर्यं तच्चक्रं नभस्तले भ्रमयित्वा रामातुजन्मने सुमेधे च । तच्चक्रं दूयपर्वतमूर्धनि सविरिव मदक्षिणां कृत्वा सौमित्रेर् दक्षिणेकरेऽवतस्थे । विपण्णो रावणो दध्यौ सुनेर्वचः सत्यंजातं तेषां विभीषणादीनां निर्णयश्च सत्यश्चालोच । एवं विपण्णं भ्रातरं प्रेक्ष्य विभीषणो भूयोऽप्युच्ये हे भ्रातरथापि त्वं जिजीविषुश्चेत्सि हि वेदेहीं मुंच । क्रुद्धो रावणस्तमवोचत् रे ! मेऽङ्गं चक्रमेव किं ? सचक्रमप्येनं द्विपं मुष्टिना द्राग्ननिध्यामि । तदा लक्ष्मण इति दर्पाद्रिभ्रुवतो रक्षोनाथस्य वक्षस्तेनैव चक्रेण कुष्मांडवदपाटयत् । तदा च ज्येष्ठकृष्णैकादश्या मनहश् पश्चिमेयामे मृतोदयग्रीवश्चतुर्थं नरकं ययौ ।

सपदि जयजयेति व्याहरन्निर्धुंसन्निर्ध्वरश्च क्रुधुमदृष्टिर् लक्ष्मणस्योपरि दृष्टात् ।

समजनि च कपीनां तांडवं चंडहर्षोत्थित किल नादा पूर्णरोदोनिर्कुंजम् ॥ ३७७ ॥

ययुः । निरर्गलस्ते तत्र विविधानुपसर्गान्विदधुः, दशकंधरस्तु मनागपि ध्यानाज्ञाचालीत् । अथांगद एवं जगाद भो रावण ! अपास्यारणेन रामास्त्रीतेन त्वया किमिदं पाखंडमारब्धम् । त्वया मद्भर्तुं मेहासती भार्या परोक्षे हृता ते पत्नी मंदोदरीं तु पश्यतोऽप्यहं हसामि । इत्युदीर्यामंदरोषः सोऽगादः कुररीकरुणस्वरामनाथामिव खदन्तीं मंदोदरीं कचैरकर्षत् । ध्यानसंलीनो रावणस्तु तां प्रेक्षां चक्रेऽपि न, तदा नभस्तलं धोतयंती सा विद्या प्रादुरासीच्च । सा इत्युच्ये भोः ! अहं सिद्धास्मि तव किं करवाणि ब्रूहि, विश्वमपि ते वशे करौमि तौ राघवौ तु कियन्मात्रौ । रावण एवं प्रत्युवाच त्वया सर्वं निषध्यते स्मृता सती काले समापतेः संप्रति स्वस्थानं गच्छ । तद्विस्मृष्टा सा विद्या तिरोधत्त ते वानरा अपि पवमानवदुत्पत्य निजं स्कंधावारं जग्मुः । दशाननो मंदोदर्यगदोदन्तं श्रुत्वा सद्योऽहंकारगर्भमुच्चकैर्हुंकारञ्च चक्रे । लंकेशः स्नात्वा भुत्तवा च देवरमणे वनेऽगात् सीतांचोचं सुचिरं मया तेऽनुनयः कृतः ! अधुना पुनर्नियमभंगभीरुत्वमुज्झित्वा त्वत्पतिदेवरोच हत्वा प्रसहत्वां रमयिष्ये । विपस्यधीच्या तद्वाचा मूर्छिता जनकात्मजा दशास्यस्य तस्यामाशेव तत्क्षणं निपपात । कथं चिह्लब्धसंज्ञा सा एवमभिग्रहं जगाह रामसामिन्त्र्यो मृत्युश्चेतदापमत्वनशनमस्तु । तच्छ्रुत्वा रावणो दध्यावस्या-
रामे स्नेहो निसर्गजोऽस्ति तदस्यां मे रागः स्थले कमलरोपणमेव । यद्विभीषणोऽवज्ञातोऽमात्याश्च न मानिता एतत्स्वंकुलञ्च कलंकितं तत्सर्वं मया शुक्तं न कृतम् । अद्यैतांभुंचामि चेत्तद्विवेकपदे न पतेत् रामाक्रान्तेनेयं मुक्तेति प्रत्युतायशः स्यात् । ततोऽहं रामसौमिनीवध्वेह समानेव्ये तयोश्चामुमर्षयिष्यामि तद्धि धर्म्यं यशस्यञ्च

भक्त्या विकसिताननो दशाननः स्वयमिन्द्र इव पप्रक्षुभैः श्रीशान्तिनाथस्य रत्नाग्रमकार्षीत् । गोक्षीपचन्दने-
 नानगरागं दैवतैः पुण्यैश्चपूजां विधाय श्रीशान्तरेरेवं विधां रतुतिं विनिर्ममे । देवाधिदेवाय जगत्तापिने श्रीमते-
 पोदशायार्हते शान्तिनाथाय नमः । हे श्री शान्तिनाथ ! भवांभोनिधितारण ! भगवन् ! सर्वार्थसिद्धमंत्राय
 त्वन्नाम्नेऽपि नमोनमः । हे परमेश्वर ! ये तवाष्टविधां पूजां कुर्वन्ति तेषामणिमादयोऽष्टाऽपि सिद्धयः क्रमस्था
 एव । यान्यक्षीणि प्रतिवासरं तां पश्यन्ति तानि धन्यानि तदष्टो येन धर्मसे तद्गृहदयं तु तेभ्योऽपि धन्यम् ।
 हे देव त्वत्पादसंरपार्धादपि जनो निर्मलः स्यात् स्पर्शवेधिरसादयोऽपि न हेमीभवति किम् । हे प्रभो ! नित्यं
 त्वत्पादालजप्रणामेन भूलुठनैश्च मम भाले किणावलिः शृंगारतिलकीभूयात् । हे प्रभो ! तवोपहारीकृतैः
 पुष्पगन्धैः पदार्थैर्मन्त्राज्यसंपद्धयैः सदाफलं भवतु । हे जगद्धिभो ! भगवन् ! भूयोभूयस्त्वामिदमेवमार्थये
 यद्भवे भवे त्वयि भूयसी भक्ति भूयादिति । पुरो रत्नचित्रास्थितो लंकेष इति शान्तिं स्तुत्याऽक्षस्रजं दधत्
 तां विधां साधयितुमारभे । अथ मंदोदरी द्वास्थ्यं यमदंढ्यादोज्वदत्, यत्सर्वोऽपि पूर्वोक्तोऽष्टाष्टानि जिनधर्मर-
 तोजस्तु । यस्त्वेवं न करिष्यति तस्य वधात्मको दंडो भविष्यतीति हतानकस्त्वं लंकायामार्षोपय । सः
 द्वाःस्थस्तदादेशेन पुर्यां तथैवाधोपयत् तच्च चारनरैरेत्य सुग्रीवाय न्यवेष्टत । सुग्रीवोऽप्येवमब्रवीद्धे स्वामिन् !
 दशाननो यावद्बहुरूपिणीं विधां न साधयति तावत्साध्यः । पयोऽपि स्मितवैवमुवाच शान्तं ध्यानपरायणं
 दश्यास्यं कथं गृण्णामि स इवाऽहं छली नास्मि । इति रामवचः श्रुत्वांनदादयः शान्तिवैत्यस्थितं लंकेषं छत्रं

नो चेत्ते सर्वं न हि भविष्यत्येतज्जीवितं च नहि भविष्यति । अथ पञ्चतामो वभाषे राज्यसंपदा मेऽर्थो नास्ति महताप्यन्यप्रमदावर्गभोगेनापि ह्यर्थो नास्ति । किन्तु यदि रावणो जानकीमर्चयित्वा प्रेषयिष्यति तदा तद्वन्धु-
तनयान्मोक्षयाम्यन्यथा न हि मोक्षयामि । पुनरपि सामन्त ऊचे हे राम ! यदस्यस्त्रीमात्रकस्य कृते स्वं प्राणसंशये
क्षेप्तुमेतत्तवोचितं नास्ति । रावणाहतः सौमित्रिश्चैकवारंजीवितश्चेत् सोऽद्य कथं जीविष्यति त्वंचामी प्लवंगमाश्च
कथं जीविष्यन्ति । रावण एकोऽपीदं विश्वं हन्तुमीश्वरोऽस्ति सर्वथातद्वचोमान्यमुदकंश्च स्वयं विमुञ्च । तद्विरा-
क्रुद्धो लक्ष्मणोऽभ्यधात् हे दूतपांसन ! रावणोऽद्यापि स्वशक्तिं परशक्तिं वा न वेत्ति । हतवन्धुपरीवारो भार्या-
शेपीकृतोऽपि सन्नेपः पौरुषं नाटयति तस्यैषा का धृष्टताऽस्ति । शेषैकमूलमूशालच्छिन्नाशेषजटो यथातस्त्रस्तथैव
सोऽप्येकांगो रावणः कियत्स्थाप्यति । तद्वच्च तं दशकंधरं युद्धाय संवाहय, तं व्यापादयितुं कृतान्तइव मे भुजः
सज्जोऽस्ति । लक्ष्मणेनैवमाक्षिप्तो विभापितुमनास्तु सः वानरैरुत्थाय ग्रीवायां धृत्वा निरवास्थत । स च गत्वा
रावणाय सर्वं राघववाचिकमाख्यत् रावणोऽपि सचिवान्नुचे ह्यतः, संपति किं कार्यम् । मंत्रिणोऽप्येवमब्रुवन्
हे प्रभो ! इह सीतार्पणमेवोचितमस्ति व्यतिरेकफलं तु दृष्टमधुनान्वयफलं पश्य । हे दशानन ! सर्वं कार्यं
मन्वयव्यतिरेकाभ्यां परीक्ष्यते व्यतिरेकेणैकेन किं स्थितोऽसि । अद्यापि ते वन्धवः सूनवश्च बहवोऽक्षताः सन्ति
सीतार्पणाद्विमुक्तै स्तैः संपदा च सममेधस्व । तेषां सीतार्पणनिराऽधिकं मर्मणि हतइव दशमुखोऽन्तर्दूनश्चिरं
स्वयमचिन्तयत् । हृदि बहुरूपाया विद्यायाः साधनं निर्णीय रावणः शान्तकपायीभूय शान्तिचैत्यं ययौ ।

मङ्गलमिभगिनी धरणेनास्मै प्रदत्तास्मि । विशल्याभाग्यभवतपस्तेजःसोढुमनीधरी एषा यास्यामि तत्प्रेष्यमावा-
 दनागसं मां मुंच । इत्युक्तो महाशुभो मासतिलां शक्तिं मुक्तवान् मुक्तमात्रा च सा शक्तिं लैज्जितेव तिरोदधे ।
 विशल्याऽपि हि भूयः सौमित्रिं पाणिना पर्यर्शयन्नैः शनैः शनैः गोशीर्षचन्द्रनेन च विलिलेप । अथ रुद्रव्रणः सौमित्रि
 द्रोक् प्रसुप्त इवोत्थितोऽश्रुजलं वर्धता रामभद्रेण च मुदा सस्वजे । ततो रामस्तस्मै सर्वं विशल्यावृत्तान्तं शशंस
 तत्तत्तानपयसा चाशु स्वान्परांश्चाभ्यवेचयत् । ततस्तदानीमेव रामशासनात्सौमित्रि रंध्याविधि कन्यासहस्रसहितां
 विशल्यामुपयेमे । विश्याधरतृपैः सौमित्रे जीवनाद्वाहोत्साहजन्मा महोत्सवो जगदाश्रयकारणं जज्ञे । तदा नक्तं-
 चराधिपो रावणः सौमित्रिजीवित इति चरैर्विश्राय मंत्रिवरैःसममिति मंत्रयांचक्रे । मयाऽयं भावोऽभवत्
 यच्छक्तितान्द्रितः सौमित्रिःपातमीरिष्यति ततस्तस्त्नेहपीडितो रामोऽपि मरिष्यति । कपयश्च नष्टा यास्यान्ति तेच
 मद्गन्धुस्सन्ततः कुंभकर्णेन्द्रजिन्मुख्याःस्वयमिह मामेष्यन्ति । अधुना दैववैशुण्यात्सोऽपि लक्ष्मणोजीवितस्ते-
 कुंभकर्णादयो मया कथं मोचयितव्याः । मंत्रिणोऽपि तमेवमूचुर्जानकीमोक्षणं विना कुंभकर्णादिदीराणां न
 मोक्षः पत्युताशिवं भविष्यति । स्वामिन् ! इत्यप्यपिगते निजंकुलं रक्ष रक्ष, अत्र रामानुजनयनं विनाऽन्य उपायो
 नास्ति । रावणस्तानवज्ञाय सामन्तं नाम दूतं सामदानदंडपूर्वमनुशिष्योपराधवमादिशत् । सः गत्वा द्वाःस्थ-
 विज्ञप्तो धीरणीः सुग्रीवादिसमावृतं पञ्चनार्यं नमस्कृत्येति व्याजहार । दशस्यस्त्वामेवं वदति मे वन्धुवर्ग
 विमुंच जानकीमनुगन्त्यस्व मे राज्यार्थं च गृहाणेति । त्रीणि कन्यासहस्राणि तुभ्यं दास्यामि तेन च संतुष्य,

शरणो मुक्तिः पृष्टो विशल्यायाः प्राजन्मतपसः फलं वदति स्म । अस्याः स्नानांभसा नृणां व्रणसंरोहणं शल्या-
 पहारो व्याधिसंक्षयश्च भावी भर्ता चास्या लक्ष्मणो भावी । तथा मुनिगिरा सम्यग्ज्ञानादनुभवादपि विशल्या-
 स्नानपयसः प्रभावो मया निश्चितः । द्रोणमेघ इत्युदित्वा ममाऽपि विशल्यास्तपनोदकमर्पयन्तेन ममभूमिरप्यरुग-
 भवद् । मयाऽर्नेन तस्याः स्नानांभसा सिक्तस्त्वमप्यहो निःशक्तिश्चल्यः संखड्वणश्च क्षणाद्भूः । हे प्रभो !
 भरतस्य ममाप्येवं प्रत्यय उत्पन्नः, तस्मादाप्त्यूपात्तद्विशल्यास्तानवार्थानयत । तस्मात् त्वर्थतां त्वर्थतां
 प्रत्युपे किं करिष्यथ हन्त शक्रदे पर्यस्ते सति गणाधिपः किं कुर्वीत । रघूद्वहो भामंडलं हनून्मन्तमंगदश्च
 विशल्यास्तानवारिणे प्रतिभरतमादिशत् । ते च पवनरहसा विमानेनायोध्यां प्रययुः मासादांके शयानं भरतं
 नृपं च ददृशुः । भरतस्य प्रवोधाय ते चाम्वरे गीतं चक्रुः राजकार्येऽपि राजानो ह्युपायत उत्थाप्यन्ते । भरते-
 नाऽपि विबुध्य दृष्टः पुरो नमन् पृष्टो भामंडलः कार्यभूचे, आश्रयासे प्ररोचना न स्यात् । तत्रेयुषा मयैतस्से-
 त्स्यस इति मत्वा भरतस्ततस्तद्विमानाधिरुढः कौतुकमंगलं पुरमगात् । अथ भरतेन द्रोणघनो विशल्यां याचितः
 सह स्त्रीसहस्रसहितां तामुद्रात्तादत्त च । भामंडलोऽप्ययोध्यायां भरतं मुत्तवोत्सुकः सपरीवारो विशल्यासंयुतश्च
 तत आययौ । ज्वलद्दीपविमानस्थः सूर्योदयभ्रमाद् भीतैर्निर्जैः क्षणं दृष्टः सः उपलक्ष्मणं विशल्यामधात् ।
 तथा च पाणिना स्पृष्टाल्लक्ष्मणात्तत्क्षणदपि यष्टिना महोरगीव सा महाशक्ति निर्जगाम । समुत्पतन्ती सा शक्ति
 हनूमता समुत्पत्य श्येनविहगेन वर्तिकेव प्रसभं जग्रहे । देवतारूपा साप्यूचे मे कश्चनाऽपि दोषो नास्ति अहं

इतश्च ऋक्षसैन्ये प्राक्प्राकाररक्षसं भामंडकमुपेत्य कोऽपि विद्याधरोऽवदत् । ननु यदि त्वं तदाप्नोऽसि चेत्पद्म-
 पादान् मे दर्शय लक्ष्मणजीवातुमत्प्रमात्यास्यामि वो हितोऽस्मि । भामंडलेन पाणिना दोष्णि विदृत्य नीतः सः
 पद्मस्य पादपद्मांते प्रणम्यैवं व्यजिज्ञपत् । संगीतपुरनाथस्य शक्तिमंडलभूपतेः सुप्रभाकुक्षिसंभवः पतिचन्द्रो-
 नामाहं तनयोऽस्मि । अन्येद्युरहं सकलजः क्रीडार्थमंबरे चलितो सहस्रविजयनाम्ना विद्याधरेण च दृष्टः ।
 तेन च तदा मैथुनिकाद्वैराक्षिरमह योषितश्चंद्रवया शक्त्या चाहृत्य भूतले च पातितः । साकेतपुर्यां माहेन्द्रो-
 दयोद्याने भुवि छुट्यतिक्रपाञ्जना त्वद्भ्रात्रा भरतेनाहं दृष्टश्च । तेन पृथिवीभूभुजा सद्यो गंधाम्बुभिर्ग्रहं
 सिक्तो मत्तश्च परगृहाद् दस्युरिव शक्तिर्निरगात् । सद्योरुद्धप्रहारेण विस्मृतचेतसा मया पृष्टस्तवानुजो गंधां-
 माहात्म्यमित्यज्ञोऽसत् । गजपुरात् विध्यनामा सार्धवाह इहाभ्यागपात्, मार्गेचैकस्तन्माहिपोऽतिभारञ्चुटितोऽप-
 तत् । पुरीजनस्तन्मूर्ध्नि पादं दिन्यस्य संचचार तेन महतोपद्रवेण विपन्नः सोऽथ सैरिभोऽकामनिर्जरायोगाच्छ्वे-
 तंकपुरेश्वरो नाज्ञा वायुकुमारः सुरः पवनपुत्रकोऽभूत् । अवाधिना च पूर्वं मृत्युं ज्ञात्वाऽथ प्रकुपितः सः अस्मिन्पुरे
 जनपदे च नानाविधान्व्याधीन् व्यधात् । मन्माहीदर्विनोऽपि हि मन्मातुलस्य द्रोणमेघनरेन्द्रस्य देवो गृहे च
 व्याधिर्नाभूत् । मयाऽव्याधिकारणं पृष्टो द्रोणघनोऽवदत् पुरा मे भार्या प्रियंकराऽतिव्याधियाधिताऽभूत् ।
 अथ गर्भे जाते सति तत्प्रभावात्साऽभुना व्याधिनाऽभुच्यत क्रमादाभिधानतो विद्यायां नाम पुत्री सुषुवे । त्वद्देश-
 इव महेशोऽपि व्याधुपद्रव उद्धृते सति विद्यायाज्ञानतोयेन सिक्तो लोको विरगभवत् । अन्यदा मया सत्यभूत-

प्रतीच्यां नीलसमरशीलदुर्धरमन्मथाः, जयो विजयः संभवश्चावतस्थिरे । उदीच्यामंगदः कूर्मोऽगो महेन्द्रो
 विहंगमः सुषेणश्चन्द्रश्मिश्चामी क्रमाद्वारेष्वस्युः । दक्षिणस्यां भामंडलो विराधो गजो भुवनजिन्नलो मैन्दो
 विभीषणश्चामीक्रमादस्युः । महाभुजाः सुग्रीवाद्याः काकुत्स्थौ मध्येकृत्वा लघता आत्मारामा इव प्रजागरपर-
 स्तस्युः । कश्चित् सीताया आचरयो यल्लक्ष्मणः शतया हतोऽस्ति रामभद्रोऽपि प्रातर्भ्रातृसौहृदाद्विप्रत्स्यते ।
 जनकात्मजा वज्रनिर्घोषवद्घोरं तच्छ्रुत्वा पवनाहता लतेव मूर्छया पृथ्व्यां पपात । विद्याधरीभि रंभोभिः
 संसिक्ता लब्धचेतना जानकी उत्थाय करुणस्वरमेवं विललाप । हा वत्स ! लक्ष्मण ! अग्रजमेकाकिनं त्यक्त्वा
 कागाः, त्वां विनैपो मुहूर्तमपि स्थातुं न क्षमोऽस्ति । धिगहं मंदमान्यास्मि, अधुना मम कृते देवतुल्ययोः
 स्वामिदेवरयो रीदृगागतम् । हे वसुंधरे ! मसीद मत्प्रवेशाय द्विधा भव, वा हे हृदय ! त्वं प्राणनिर्वाणहेतो
 द्विधा भव एवं करुणं रुदन्तीं सीतां कापि कृपावती विद्याधरी अवलोकिन्या विद्ययेत्यब्रवीत् । हे देवि ! ते
 देवरः प्रभातेऽक्षतांज्ञो भविष्यति रामभद्रेण च सममेत्य त्वामानंदयिष्यति । तदा काकुत्स्थगृहिणी तद्विरा
 स्योदयं चिन्तयन्ती चक्रवाकीव जाग्रती सती स्वस्थावस्थाऽस्थात् । सौमित्रिरद्य मारित इति मत्वा रावणः क्षणं
 जहर्ष, आतृपुत्रमिवबंधश्च स्मृत्वा क्षणं खरोद । हा वत्स कुंभकर्ण ! त्वं ममैवापर आत्माऽसि, हे इन्द्रजिन्मे-
 षवाहनौ शुवां मे द्वितीयौ बाहू इव स्तः । हा मम रूपान्तरोपमा जंबुमाल्याद्या वत्साः ! गजा इवापासपूर्वं
 बंधं कथं प्राप्ताः स्य । इत्थं स्ववन्धूनां नूतनं वंधादि स्मारं स्मारं दशग्रीवो भूयो भूयो सुमूर्छं च खरोद च ।

उपसैमित्रि निषद्य रुदन्नित्यगदत् । हे वत्स ! तव किं वाधते ब्रूहि तूष्णीं किं स्थितोऽसि संज्ञयाऽपि समाख्या-
हि आत्मनोऽग्रजं भीषय । एते सुग्रीवाद्यास्तवानुगास्तवन्मुखमीक्षते, हे प्रियदर्शन ! वाचा दृशा वा किञ्चान्नुष्ट-
पहासि । रावणो जीवन्नादागदिति लज्जावशाधुवं न भाषसे तद्भाषस्व तवेप्सितं पूरयिष्ये । रे ! रे ! दुरात्म-
न्नावण ! तिष्ठ तिष्ठ कयास्यसि एषोऽहं न चिराय त्वां महापथे प्रस्थापयामि । इत्युत्तवा धनुरास्फाल्य यावद्बहु-
द्रहोऽस्थत् तावद्विनयपूर्वकं कपीश्वरेणैवमुचे । हे स्वामिन् ! इयं निशाऽस्ति निशाचरश्चलंकमगमत् एषो नः
स्वामी च शक्तिमहारविधुरो वर्तते । धैर्यमाधेहि दशाननं हतमेव जानीहि सौमित्रेः प्रतिजानरणोपायमेव
चिन्तय । भूयो राम एवं जगाद भार्या हताऽनुजश्च हतः, अयं रामस्त्वद्यापि तिष्ठति, शतधा न विदीर्यते । हे
सखे ! सुग्रीव ! हनुमन् ! भामंडल ! नल ! अंगद ! सर्वेऽपि विद्याधराश्च ! सर्वेऽपि संप्रति स्वौकसि यात ।
हे सखे ! विभीषण ! यत्त्वं कृतार्थो तो नासि तत् सीतापहारात् सौमित्रिविषादप्यधिकं शुचेऽभूत् । परं हे वंधो ?
यन्मुखेण वैरिणं स्वयन्धुं पात निजबान्धववर्त्तना नीयमानं पश्य । त्वां पातः कृतार्थोऽल्प लक्ष्मणमनुया-
स्यामि, हि लक्ष्मणं विना मे जीवितेन सीतया च किं स्यात् । अथ विभीषणो बभाधे हे प्रभो ! इदमर्थैर्य
किम्, अनया प्रतया हतोऽपि शुमान् यामिनीं जीवति, तस्माद्देप्रभो ! यावद्विभावरी न विभाति तावत्सर्वथा
मंत्रतंत्रादिना पातपतीकाराय प्रयत्नताम् । राघवेणामित्युक्ते सुग्रीवाद्या राघवौ परितो विद्यया चतुर्द्वारान्
सप्तवमान्वयधुः । तत्र प्राच्यां द्वारेषु सुग्रीवः पावनंजयिः कुंदस्तारो दधिप्लवो गवाक्षो गवयश्च क्रमादरशुः ।

याह्यां तां महाशक्तिं समुदधे सः ताम् धगादगिति ज्वलतीं तद्वच्छिति नादिनीं संहाराद्वत्छिद्यामिव स्वेऽथ
मयत् । दिवि सुरा अपसङ्गः सैन्यानि दशममीलयन सुस्थिता अपि केऽपि तां विलोक्य सुस्थितं नास्युः ।
रामः सौमित्रि मित्यूचे हन्तास्माकमागन्तुरेषो विभीषणो हन्यते तदाश्रयधातिनो धिक् । इति रामवचः श्रुत्वा
मित्रवत्सलः सौमित्रि दैशकन्धरमाक्षिपन् विभीषणाग्रे गत्वाऽस्थत् । दशाननः पुरस्थं गच्छस्थं तं प्रेक्ष्योवाच
तुभ्यं शक्तिं नोर्क्षिप्ताऽस्ति, तस्मात्परमृत्पुना मा मृथाः । यदि वा त्रियस्व यतस्त्वमेव मम मार्थोऽसि । एषो
वराको विभीषण स्त्वत्पदे ममाग्रेऽस्थत् । इत्युक्त्वा दशाननस्तां शक्तिं पतदुत्पाताद्यनिकल्पां रामानुजन्मने
सुमोच । आपतन्तीं तां सौमित्रिः सुग्रीवो हनुमान्बलो भागंडलो विराधोऽन्येऽपि स्वैः स्वैरस्त्रैरताडयन् । व्याल
द्विर्पोऽङ्कुशमिव सा तदस्त्रौपमवज्ञायाम्बोधाबुर्वानल इव लक्ष्मणोरःस्थलेऽपतत् । तथा भिन्नो लक्ष्मणो
महीपृष्ठे निपपात तत्सैन्ये च विष्वग् महान् हा हा रव उत्पपात । अथ क्रुद्धोज्येष्ठकाकुत्स्थो रावणं जिघत्सु-
रिव पंचाननस्थस्थित आयोधयितु मारेभे । पंचाननस्थः क्षणाद् द्विषं विरथं चकार दशाननोऽपि वेगेन
स्थान्तरमध्याहरोह । जगदद्वैतपौरुषः काकुत्स्थ एवं स्थान् पंचवारान् भंत्त्वा भंत्त्वा दशाननं विरथीचक्रे ।
दशस्थपवमचिन्तयदयं भ्रातृस्नेहात्स्वयमेव मरिष्यति तदधुनाऽमुना योधितेन मे किं प्रयोजनमस्ति । एवं
विमृश्य दशग्रीवो हुतं लंकापुरीं ययौ रामशोकादातुर इव रविश्चास्तं जगाम । अथ रावणे भग्ने सति रामो निवृत्त्य
लक्ष्मणमियाय तं च निपतितं दृष्ट्वा मूर्छितो भुवि पपात । सुग्रीवादिभिश्चन्दनवारिणा आसिक्तो रामो लब्धसंज्ञ

ततो योधुमुद्यतौ तौ भ्रातरौ चित्राण्यस्त्राणि कर्पन्तौ निरंतरं च वर्धन्तौ प्रवहताते । अयेन्द्रजित् कुंभकर्णौ
अपरेऽपि हि राक्षसा कृतान्तस्य किंकरा इव स्वामिमत्तयाऽभ्यधावन्त । रामः कुंभकर्णमरोत्सीत् रावणिं पुनर्ल-
क्षमणोऽरोत्सीत् सिंहजयनं नीलो दुर्मर्षश्च घटोदरं स्वयंभू दुर्मतिं नलवीरः शंभुमंगदो मयं स्कन्दः पुनश्चन्द्रणखं
चन्द्रोदरात्पजो विधनं भागंडलतृणः केतुं श्रीदत्तो जम्बुमालिनं पवनजयनंदनः कुंभकर्णस्रुतं कुंभं किङ्किन्धेशः
सुमालाख्यं कुंदो धूम्राक्षसं वालिस्रश्चन्द्ररश्मिश्च भटं सारणराक्षसमेवमपरेऽपि कपयोऽन्योन्यं राक्षसानरोत्सु-
स्तेश्च सार्धमर्णवे नक्रा नक्रैरिवाऽमुष्यन्त । एवं भीषणेभ्योऽपि भीषणे युद्धे वर्तमाने सतीन्द्रजिद् क्रोद्धाल्लक्ष्य-
णाय तामसमह्नमुचत् । शत्रुतापनः सौमित्रिस्तदस्त्रं तपनास्त्रेणाग्निना म'दनापिगवत्सद्योविद्रावयामास । सौमित्रिः
क्रुधेन्द्रजिते नागपाशास्त्रं मुमोच तेनास्त्रेणाभसि तंतुना हस्तीव सः द्रागवध्यत । नागास्त्रेणाक्रम्यमाणसर्वाङ्गो
दशास्यस्त्रः सागराम्बरां दारयन्नशनिरिव निपपात । विराधो लक्ष्मणाज्ञया तं स्वरथांके चिक्षेप, निजे च
शिविरे द्रुतं 'कारापाळ इवानैषीत् । लक्ष्मणाग्रजस्तु कुंभकर्णं नागपाशैरबध्नात् ततो रामाज्ञया भागंडलस्तं
शिविरेऽनैषीत् । अन्येऽपि मतियोद्धारो रामस्य सैनके वैद्मः, ते च मेघवाहनमुख्या निजे शिविरे निनियरे ।
दशमुखस्तनु दृष्ट्वा क्रोधशोकसमाकुलो जयश्रियो मूलं शूलं विभीषणाय चिक्षेप । रामावरजः शितैः पत्रिभि
स्त्वच्छूलं कदलीकांडलीलयान्तरालेषु कणशश्चकार । ततो विजयार्थी दशग्रीवो धरणेन्द्रप्रदत्ताममोघविज-

रक्षोऽनीकेषु विविधः । तदा गरुत्सन्निर्नागा इवाद्भिर्वाऽऽमघटा इव ते राक्षसा स्तैः कपीश्वरैराक्रान्ताः सन्तो विदुद्बुधः । रक्षोभंगेन संक्रुद्धः स्वयं रावणो महारथप्रचारेण मेदिनीं दारयन्निव दधावे । दाववन्हेरिव तरस्वि-
नस्तस्य प्रसरतः सतः सुहर्तमपि कपिवीरेषु कश्चनाप्यग्रे नास्यात् । अथ तद्युद्धे चलितां रामं प्रश्रयान्निषिध्य
विभीषणः क्षणादेत्य स्वयमेव दशकन्धरं खरोध । रावणस्तमवदत् रे ! विभीषण ! कं श्रितोऽसि, येनमुखे
कवलवत् क्रुद्धस्य ममज्ञौ क्षिप्तोऽसि । व्याधेन भ्रानं किराविव रे ! मयि त्वां प्रहिण्वता रामेण साधु मंजितम्
ह्यात्मरक्षणञ्चेदं साधु कृतम् । हे वत्स ! अद्यापि त्वयि मम वात्सल्यमस्ति तद्गच्छ, ससैन्यावेतो रामलक्ष्मणौ
त्वद्य हनिष्यामि वध्यमानानामपीपां संख्यापूरणो मास्य भूः स्वस्थानमेव त्वमेहि अद्य ते पृष्ठे हस्तोऽयमस्ति ।
विभीषणोऽप्येवमुवाच स्वयमंतक इव रामस्त्वां मति क्रुद्धोऽचालीत् स च मया छलान्निषिद्धोऽस्ति । अहं तु
त्वां बोधयितुकामो युद्धव्याजादिहागतोऽस्मि, मद्रचः कुरु सीताऽद्यापि सुच्यताम् । हे दशानन ! हन्त, मृत्यु-
भयात् राज्यलोभेन वाऽहं रामं न गतोऽस्मि किन्तु निर्वादिभयाद् गतोऽस्मि सीतार्पणेन निर्वादिं प्रणाशय,
यथाहहं रघुपुंगवं विहाय त्वां श्रयामि । अथ क्रुद्धो रावणः प्रोचे, रे कातर, दुर्बुद्धे, विभीषण ! किमद्यापि
विभीषिकां प्रदर्शयसि । आतृहत्याभयादेवमुक्तोऽसि नान्येन हेतुना मुक्तोऽसि, इत्युत्तवा दशकंधरः कार्मुक-
मास्फालयामास । सः विभीषणोऽपि आतृहत्याभयादेवमुक्तोऽस्यन्येन हेतुना नेत्युत्तवा धनुरास्फालयामास ।

मोचनीयः । हे स्वामिन् ! सुग्रीवभामंडलहत्तमतो विना नः सैन्यमवीरमिवाहुजानीहि, तद् यामि । एवं तत्र
 ब्रुवत्येव भटोंऽगदो वेगाद् गत्वा युद्धकोविद् आक्षिप्य कुंभकर्णेन युयुधे । कुंभकर्णेन क्रोधान्ध्यात् मोक्षिससु-
 जपाशतो मारुतिरुत्पत्य पंजरद्विहंगइव ययौ । भामंडलकपीभ्वरौ मोचयितुं विभीषणो रथस्थितो रात्रणिभ्यां
 समं योधुमधावत । इन्द्रजिन्मेघवाहनौ दध्यतुरेष नः पितु रजुजोऽस्माभिः सहाहवं कर्तुं स्वयमभ्येति । हा
 अद्यानेन तातकरपेन सह कथं योद्धव्यं, किन्त्वितोऽपसरणं युक्तं हि पूज्याद् विभ्यतां ह्री नास्ति । एवं विचि-
 न्त्य तौ धीमन्तौ रावणी रणाक्नेशतु विभीषणश्च भामंडलकपीभ्वरौ पश्यन्नस्थात् । हिमानीच्छन्नवपुषौ क्षर्या-
 चन्द्रमसाविव चिन्ताम्लानानतौ रामलक्ष्मणौ तत्र तस्थतुः । ततो रामभद्रः पूर्वमतिपक्ववरं सुरं सुपर्णमिरपुंगवं
 महोलोचनमस्माधीत् । सोऽमरोऽवधिना ज्ञात्वाभ्येत्य सिंहनिनादाख्यां विद्यां मुञ्चलं स्यंदनं हलश्च पद्माय
 ददौ । तथा लक्ष्मणाय गार्हर्दि विद्यां स्यन्दनं समरे रिपुनाशिनीं विद्युद्वदनां विद्याश्च ददौ । उभयोरपि
 सोऽमरो वरुणाग्नेयवायव्यमृगवाणि दिव्यान्यपराण्यस्त्राणि छत्रे च ददौ । तत्क्षणं सौमित्रे वीहनीभूतं गरुडं
 प्रेक्ष्य सुग्रीवभामंडलधोः पाशपन्नगाः प्रपेथुः । तदा रामसैन्ये समंततो जयजयारावो जज्ञे देवोऽजिनीपति-
 रिव रक्षोबलमस्तं ययौ । मातर्भूयोऽपि रघूद्वहदशास्ययोः सैन्यानि सर्वाभिसारसाराणि रणान्गणमुपासन् ।
 तेषां कृतान्तदत्तामस्फुरदस्त्रभयंकरोऽकांडारब्धसंवर्तो महारणः प्रावर्तत । मध्याह्नापसंतप्तैः स्क्करैःसरसीव
 झुद्धैरक्षोभिर्वीनराणां वरुथिन्यक्षोभिः । चमूं भयमायां प्रेक्ष्य महौजसः सुग्रीवाद्या अन्यवपुष्ट योगिन इव

एष खष्टोऽहं गत्वा मशकमुष्टिवृत्तान् हनिष्यामि । एवं दशग्रीवं निषिध्य मानोद्रीवो महाशुभ्र आघ्रानः सः शक्रजित् कपिसैन्यमन्तः पविवेश । आपततः कासरस्य कासार इव महोजस स्तस्यापततः सतः कपिभिः समरोर्वी मुमुचे । सः त्रस्यतः कपीन्नुचे रे ! रे ! वानरा स्विष्ठत, अहमशुध्यमानाव हन्मि रावणस्य नन्दनोऽस्मि । माखतिः कास्ति सुग्रीवश्च कास्ति अथवा ताभ्यां कुतम्, अभ्यभित्रीयमानिनौ तौ रामसौमित्रौ कनु स्तः । दोर्दर्पादिति ब्रुवाणं तं दशग्रीवनन्दनममर्षरिणितेक्षणः सुग्रीवो रणायाहृत । भामंडलोऽपीन्द्रजितोऽवरजं मेघवाहनं यथा शरभः शरभं तथाऽऽयोधयितुमारेभे । चत्वारो दिग्गजा इव चत्वारः सागरा इव त्रिलोकीभयंकरास्ते आस्फालयन्तः शुशुभिरे । तद्रथानां गतागतै र्वसुंधराऽकंपत सानुमंतश्चकंपिरे महोदधिश्च जुक्षोभ । अत्यन्तलघुहस्तानामविहस्तित्वशाखिनाम् तेषां वाणाकर्पणमोक्षयोरन्तरं न ब्रुवधे । ते च दैवतै रायसै रज्ञैश्चिरायायुध्यन्त, परं तेषां मध्यात्कोऽपि केनापि नाजीयत । अथो क्रुद्धाचिन्द्रजिन्मेघवाहनौ सुग्रीवभामंडलयोरुद्धतं नागपाशास्त्रं मुमुचतुः । भामंडलकपीश्वरौ नागपाशौ स्तथावद्धौ यथा हि तौ निःश्वसितुमप्यनीश्वरावभूताम् । इतश्च लब्धसंज्ञेन कुंभकर्णेन रोपतो गदया ताडितो माखतिर्मुर्छया पृथिव्यामपतत् । सः करी करेण व तक्षककल्पेन दोष्णा समुदध्रे वलयितेन चान्तःकक्षं न्यधत् । विभीषणो राममूचे हे स्वामिन् । एतौ हि ते वले वलीयसौ सारभूतावानने नयने इव स्तः । तौ च वैदेहिसुग्रीवौ रावणिभ्यां महोरगे र्वद्धौ यावल्लकां न नीयेते तावत्तौ अहं मोचयामि । हे रघुद्रह ! कुंभकर्णेन महीयसा दोष्णा वद्धौ हनुमान् लंकामप्राप्तृवाऽयं

लोक्य सुग्रीवः समधावत । भामंडलो दधिमुलो महेन्द्रः कुमुदोऽगदोऽपरेऽप्युद्यतः मदीपन इवान्वधावन्त ।
 युगपच्चित्राण्यस्त्राणि वर्धन्तो वानरोत्तमा व्याधाः पञ्चाननमिव दशाननाजुगमश्चन् । रात्रिचरवरस्तेषु
 कालरात्रिमिवापरां प्रस्वापनात्त्रमपोषं मुनिवाक्यवदमुंचत् । दिवा कुमुदखंडवचिद्रायमाणं स्वं सैन्यं दृष्ट्वा सुग्रीवः
 प्रवोधिनीं महाविधां सस्मार । अरे ! कुंभकर्णः कास्तीत्युच्चैस्तुलकारिणस्ते वानरभटा निशात्यये स्वगा
 इवोत्तस्थुः । सुग्रीवाधिष्ठिता आकर्णकृष्टकार्मुकाः सुपटुयोधिनः कपिकुंजराः कुंभकर्णमुपाद्रवन् । अगदंकारो
 गदानिव सुग्रीवो गदया कुंभकर्णस्य सारथिं रथं रथ्यांश्च दल्यमास । अथ भूमिष्ठः कुंभकर्णो हस्तेनोदस्तमुद्गर
 एकशृंगो गिरिरिव सुग्रीवायाभ्यधावत । शुद्धार्थं धावतस्तस्य गरीयसांगवातेन करिस्पर्शेन वृक्षवत् भूयांसः
 कपयः पेतुः । स्थलैर्नदीरय इव श्रवंगमैरस्वलितः सः मुद्गरेणाहत्य सुग्रीवरथमचूर्णयत् । सुग्रीवः खे समुत्पत्य
 महीयसीमेकां शिलां वज्री अद्रये वज्रमिव कुंभकर्णाय सुभोच । कुंभकर्णः कपीनामुत्पातिकीं रजोद्वहि
 दर्शयन्निव मुद्गरेण तां शिलां कणशोऽकरोत् । अथ वालिनोऽवरज स्तद्वचडिति कुर्वाण मुत्कटं तडिदंढाखं
 रावणावरजायामुचत् । कुंभकर्ण स्तस्मै चंडाय तडिदंढायानेकशःशस्त्राणि पचिक्षेप तानि तु सर्वाणि मोधिभूतानि ।
 कल्पान्ते पर्वत इव जगद्भयंकराकारः कुंभकर्ण स्तडिद्वदेन ताडित उर्व्यां पपात । आतारि मूर्छिते सति क्रुद्धो
 शुद्धोभीषणाननो दशाननः स्वयमेव साक्षादंतक इवाचालीत् । इन्द्रजित्वा तमित्यूचे हे स्वामिन् ! रणे
 तव पुरो यमो न, वरुणो न, कुबेरो न, हरिरपि न, तिष्ठति । हे देव ! एते श्रवणाः किन्तु तिष्ठन्ति, तस्माच्चिष्ठ,

बुल्लुर्वन्तं शरैश्छाद्यामास वज्रोदरोऽपि निर्धूय माहृदकालोऽबुद्धैर्मर्तंडमिव तं शरैः स्तिरयामास । अहो वज्रो-
दरो वीरोऽस्ति, योऽस्मै हनुमतेऽलम्, अहो पावनि वीरोऽस्ति यो वज्रोदररक्षसेऽलमेवं रणक्रीडासदस्यानां
दिवौकसां निरोऽसहिष्णुर्द्विपज्जिष्णुर्मर्तिपर्वतो हनुमानुत्पातमेघवद्युगपदस्त्राणि वर्षन् रक्षसां पश्यतामपि तं
वज्रोदरमवधीत् । अथ वज्रोदरवधकुद्धो रावणिर्जंभुमाली मतीकारो द्विपमिव तर्जन्मास्ति माहास्त । अन्योऽन्य-
वधकाक्षिणौ महामल्लाबुभावपि भवार्तिको पन्नगरिव बाणैश्चिरं युयुधाते । इषुभ्यो द्विशुणद्विशुणानिषून्मतिव-
च्छन्तौ तौ परस्परमथमर्णोत्तमर्णतां प्रापतुः । अथ क्रुद्धो हनुमान् गरीयसा मुद्रेण तंद्विपमरश्चरथसारथिं
कृत्वा ताडयामास । मूर्छितो जंभुमाल्युर्व्यां निपपात रक्षोवीरो महोदरश्चिक्लिमुत्खान्त्वर्पन् रूपोत्पपात च ।
अन्येऽपि हनुमान्तं जिघांसवो राक्षसभटा जात्यश्वानः क्रोडमिवोच्चकैर्वेष्टयामासुः हनुमता, ते केऽपि दोष्णोः
केऽपि मुखे, केऽप्यंघ्रयोः केऽपि हृदि च केऽपि कुक्षौ च तीक्ष्णैः शरैर्जघ्निरे । अन्तर्वर्णं दध इव मध्येऽभोधि
वाडव इव मध्ये रक्षोबलं वीरो मास्तिश्चकासामास । महोजसां शिरोरत्नं पवनं जयन्तं दनो दिवाकरस्तमांसीव
क्षणाद्रक्षांस्त्यभांक्षीत् । अथ रक्षोभगेन संक्रुद्धः शूलधृत् कुंभकर्णो भूमिष्ठ ईशान इव स्वयं योधुमथावत ।
कुंभकर्णः कानभ्यधिप्रहारेण, कानपि मुष्टिघातेन कांश्चित्कर्परघातेन कांश्चन तलघातेन कांश्चिन्मुद्गरघातेन
कांश्चन शूलघातेन कानपि कपीनन्योन्यघातेनावधीत् । कल्पान्तार्णवकल्पं तरस्विनमापतन्तं तं रावणानुजमा-

भीषणः सः विविधान्यस्त्राणि विभ्राणो तत्कालाख्याया दृष्टाऽपि शत्रून् दहन्निव प्रत्येकमप्यारम्भेनान्यं शत्रुम-
न्युवत् पश्यन्तरीन्तृणाय मन्यमानो रावणो रणावनिमगात् । महौजसरतेऽपि राघवसेनान्यो दिव्यमरैर्वीक्ष्यमाणाः
सैन्येः सह समरायोपतस्थिरे । तदा समराजीरभूतलं क्षणेनापि काशुद्धतै रक्तवारिभिः सनदीकमिव, कापि
पतितैः कपिकुंजरैरुत्पर्वतमिव कचिच्च रथच्युतै र्मकरास्यैरुन्मकरमिव कापि सामिभ्यै र्महारथै रुहंतमिव ।
कचिच्चोत्ताड्यैः कवन्धै र्दृप्तस्थानमिवाजायत । अधरावणहुंकारमेरितैः सर्वै रजनीचरैः सर्वाभिसारेण कपि-
सैन्या वमंजिरे । अथ स्वसैन्यभंगेन क्रुद्धः सुग्रीवोऽधिज्यकर्मुकः सन् प्रवलै र्वलै रचलां चलयन्निव स्वयं
चचाल । हे राजन् ! त्वमिहैव तिष्ठ मम विक्रमञ्चक्षस्वैवं सुग्रीवं निषिध्य युधि हनुमानचलद् । मंदरो महाब्धि
मिव हनुमाननेकानीकदुर्मंदं दुर्गाहमापि राक्षरानीकमगाहिष्ट । अथ युधि दुर्जयो धनुस्तूणमाली माली
पर्जन्यवदुर्जितं गर्जन हनुमतेऽढौकत । धनुष्टंकारकारिणो वीरौ हनुमन्मालिनौ पुच्छास्फोटकराब्रुवाभौ सिंहा-
विव विरेजतुः । तौ माली हनुमन्तौ परस्परमङ्गैः प्रजह्राते मिथोऽस्त्राणि चिच्छिदाते मिथोऽतर्जयताञ्च । चिरं
युद्धवा हनुमान् ग्रीष्मार्कः पल्वलं निस्त्रोयमिव वीर्यशालिनं मालिनं निरत्रं चक्रे । हे जरद्रक्षः ! गच्छ, गच्छ,
त्वया हतेन किं ननु, इतिब्रुवाणं शीलमेत्य वज्रोदरोऽवदत् । अरे रे ! कद्वद् ! पाप ! एवं वदन् हि श्रियसे,
एषेहि मयासह युध्यस्व, एषो न भवसि मा स्मगाः । मृगाधिपो हकामिव माशति स्तद्वचः श्रुत्वा उर्वहंकारो

हस्तमहस्तौ वानरैः सह योधुमुद्यतौ । अथ तयो युद्धाध्वरदीक्षितयो द्वयोरपि नलनीलौ महाकपी संमुखीनौ सन्ताडुदस्थाताम् । महाशुनौ हस्तो नलश्चादितोऽपि रथारूढौ संमुखीनौ वक्रावक्रग्रहाविवावभिलताम् । तौ मिथो ज्यानादेन युद्धनिमंत्रणपराविवाधिज्यीकृत्य धनन्यास्फालयामासतुः । तौ द्वावपि परस्परं तथा वाणान् बद्धपतु र्मथा तयो रथौ शरशूलैः^३ भ्वाविभिभावभूताम् । क्षणं नले क्षणञ्च हस्ते जयपराजयावभूतां तत्र निपुणै-
रपि तद्वलान्तं नाज्ञायि । सभ्यीभूतस्ववीराणामग्रे द्रीणो बली नलोऽविहर्स्तः क्रुधा क्षुरपेण हस्तशिरोऽच्छिदत् नलो हस्तमिव नीलोऽपि सद्यः महस्तमवधीत् । तदा नलनीलयो रुपरिष्टात् दिवः पुष्पवष्टिरभूत् । हस्तमहस्त-
नियनात् दशाननवले क्रुधा मारीचः, सिंहजघनः, स्वयंभूः, सारणः, शुक्रः, चन्द्राकोदामबीभत्साः कामाक्षी, मकरो, ज्वरः, गंभीरः, सिंहस्थाभ्वरया अन्येऽपि चोपासरन् । मदनाङ्कुरसंतापमथिताक्रोधनन्दनाः, दुरितानघ-
शुप्यास्त्रविघ्नपीतिकरादयः, कपयः पृथक् पृथक् कुक्कुटैः कुक्कुटा इवोत्पतन्तः पतन्तश्च राक्षसैः सार्धमयुध्यन्त । मारीचरक्षः संतापं नन्दनो ज्वरराक्षसं उद्दामराक्षसो विघ्नं दुरितवानरः शुक्रं सिंहजघनोनाम राक्षसः पथितं नाम वानरं दृढं योधयित्वा जटुनु भर्त्सिकरश्चास्तं ययौ । ततो रामरावणो द्वयोरपि हि सैन्यानि हतानहतानपि स्वान शोधयन्त्यो निवृत्त्यास्युः । विभावर्षी विभातायां सत्यां पत्यर्कं दानवाइव रामवलं पति रक्षोयोधा योधुं हुढौकिरे । भूमध्येऽच्चलोमेखरिव मध्ये सैन्यं दशास्यो^१ गजरथ्यरथारूढो रणकर्मणे च्चाल । अंतकादपि

^१ हस्तौ, पादौ मस्तकवेति पक्षशास्त्रा. । ^२ शास्त्राः सन्ति येन तेषा वृक्षाणाम् । ^३ शल्यक. “शार्ङ्गद्वौ” इति भाषायाम् । ^४ अथ्याकुलः ।

रभकेतवः, केचिद्यमूरुकेतवः, केचिव कुण्टकेतवः, केचिव कोदंडपाणयः, केचिन्निश्चिषपाणयः, केचिन्मयूर-
 केतवः, केचित्पद्मकेतवः, केचिन्मार्जारकेतवः, केचिव कुण्टकेतवः, केचिद् भुशुण्डीपाणयः, केचिन्मुद्गर-
 पाणयः, केचिन्निश्चूलापाणयः, केचित्परिषपाणयः, केचिव कुठारपाणयः, केचित्पाशपाणयो, दशरथवीरा-
 मुहुर्मुहुर्विपक्षवीरान् नामग्राहं पृच्छन्तो रणकर्मणि चतुरं विचेरुः । रावणो वैताड्यस्येव सैन्यस्य प्रथिभ्यः
 पंचाशथोजनानि मेदिनीगाच्छाष्य रणकर्मणेऽस्थत् । रवनायकान्प्रशंसन्तः परनायकान्निन्दन्तः परस्परं
 चाक्षिपन्तः परस्परं मिथोऽभिधाञ्च कथयन्तोऽस्ताप्यस्त्रं वर्दयन्तः कांस्यतालवत्करास्फोटपुरःसरं रामरावणयोः
 सैन्या भिमिलुः । तत्राजौ गच्छ, गच्छ, तिष्ठ, तिष्ठ, मा भैपी राघुष मुत्सजगुधं कुरुष्वेति भटानां वागभूत् ।
 द्रयो अन्वो वनान्तर्विहगा इव बाल्यानि शंक्वो वाणाश्चक्राणि परिषा गदाश्च समुत्पेतुः । तदा मिथो वातभंगैः
 खड्गैर्वेगात्कुक्ष्यमौलिभिरुच्छलद्भिः खं नानाकेतुराधिराभूत् । सुभटा मुद्गराघातैर्मुहुर्द्विपण्डितव्यन्तो
 दंडकन्दुकिनीं क्रीडां तन्वाना इव रेजिरे । अपरैर्भटैः कुठारघातैर्राच्छिन्ना भटानां पञ्चशाखाः शालावतां
 शाखा इव पतन्ति स्म । वीरा वीराणां शिरांसि छित्त्वा बुभुक्षिताय कीनाशायोचितान् कवलानिव भूमौ पचिक्षिपुः ।
 तस्मिन् युद्धे महाजसां रक्षसां वानराणाञ्च जयो दयादानां धनमिव चिरं साध्योऽभवत् । तत्र समरे चिरं
 पर्वतमाने सति महाबलैर्वीरैः काननवत् तद्राक्षसबलप्रभञ्जि । रक्षोबले भग्नो सति सदा लंकेप्रजयप्रतिश्रुयो

दृष्टभावात्तुरूपञ्च करिष्यामः । तदभिज्ञो विशालो नाम स्वेचर एवमभ्यधात् रक्षःस्वेपो विभीषण एक एव
महात्मा धार्मिकश्चास्ति । सीतामोक्षायजल्पंश्चायमनलपरोषेण बन्धुना निर्वासितः शरण्यं त्वामागादेतदन्यथा
नास्ति । राम इति श्रुत्वा द्वाःस्थेन विभीषणमवीविशत्, पादयोः क्षिप्तमूर्धानञ्च संभ्रमात्परिरेभे । विभीषणोऽ-
न्येवमुवाच यदुक्तं यमग्रजं हित्वा त्वा मागतोऽस्मि तद्भक्तं मां सुग्रीववदादिदेश । राघवस्तदा तस्मै लंकाराज्यं
प्रत्यपद्यत, महात्मसु पणिपातः कापि भुधा न भवति । अथ रघुद्वजहो हंसद्वीपेऽष्टौ दिनान्यतिवाह्य चमूहतः
कल्पान्तवातवह्मंकां प्रत्यचालीत् । स्थेमपर्वतः काकुत्स्थश्चम्बाः पृथुत्वेन पृथ्व्यार्विशतियोजनीं रुद्ध्वा सज्जः
सन् रणायामवतस्थे । स्फुटदृब्धस्राण्डभूरिव रामसेनाकलकल उदधे वैलाघ्वनिरिव लंकां बधिरयामास । अनन्य-
साधारणो जसः षडायुधाः षडस्ताथा दशकंधरस्तेनान्यः सद्यः संवर्मायामासुः । केचिन्मतंगजोद्वाह्ये रपरे वाहवा-
हनै रन्येतु शार्दूलबाह्यैः परे स्वरवाह्ये रथैः केचित् कूर्बेरवचरैः केचिद्द्विजन्मपैः केचिद् यमवन्महिषैः केचिद्दे-
वन्तवद्धयैः केचिद्देववद्विमानैः समारकर्मणे प्रज्ञाः वीरा युगपद्गुप्त्यत्य दशाननं परिवह्युः । अथ रोषास्त्राक्षो
रत्नश्रवःप्रथमनंदनो रावणः संनह्य विविधाशुभपुरितं स्यन्दनमभ्यासत । शूलपाणि भर्तुकर्णोऽपरोदंष्ट्राणि रिवो-
पेत्य दशकंधरस्य पारिपार्थकः समभूत् । इन्द्रजिन्मोघबाहनो क्रुमारौ दशकंधस्यापरौ दोर्दंडाविव पार्थवो रेत्य
तस्थतुः । अन्येऽपि दोष्मन्तः सूनवः, शुकसारणमारीचमयसुंदादयः क्रोडिशोऽपि सामन्ता अभ्ययुः । दशाननः
संख्यकर्मठै रसंख्यै रक्षाहिणीनां सहस्रै र्दिशः प्रच्छादयन् युयौः प्रचचाल । शार्दूलकैतवः केचिद्, केचिच्छ-

व्यधिकाऽस्ति. ताञ्च सीताकारणेन मा परिहारीं रेवंतवोभयञ्चला भवेत् । अथेद्रजिद्वमुवाच ह्यजन्मभीरुणा
 त्वया नः सर्वकुलं दूषितं त्वं तातस्य सोदरो नासि । इन्द्रस्यापि विजेतारं सर्वसंपदां नेतारं तातमेवं संभावयन्
 हे मूर्ख ! मुमूर्षसि । अद्वतभापिणा त्वया हि पुराऽपि तातश्छलितः । यद्दशरथवधं पतिज्ञाय नल्लुथाः । हे
 निरक्षप ! इहायातं दाशरथिं दर्शयन् भूचरेभ्योऽपि भयमुत्पाद्य ताताद्रक्षितुमिच्छसि । तन्मन्ये रामशृणोऽसि
 मंत्रेऽपि नाधिकरोपि, ह्यप्तेन मंत्रिणा कृतो मंत्रो मूयुजां शुभोदको भवति । विभीषणोऽप्येवमुवाच अहं खलु
 न शत्रुशृणोऽस्मि पुत्ररूपस्त्वमेव कुलनाशकृच्छ्रहृत्पयोऽसि । अयं तव पितैश्वर्यकामाभ्यां तावदन्यः, हे मूय
 दुषास्य ! जन्मान्यद्वेव वेत्तिस् किम् ! । हे राजन् ! त्वमनेन पुत्रेण निजेनचरित्रेण चाचिरादेव पतिष्यसि
 तत्कृतेऽहं मुधा ताम्यामि । दैवदूषितोरावणोऽप्यधिकं क्रुद्धः सन् विभीषणवधाय भीषणं खड्गमाकुप्योच्चैरुद-
 स्यात् । कुंभकर्णेन्द्रजिह्वयां हुतमन्तरा पतिता शुद्धाचिपिध्व तौ द्विषौ शालामिव स्वं स्थानं नीतौ । अरे !
 मत्पुत्रां निर्याहि त्वं वह्निवदाश्रयाशोऽसि, रावणेनेत्युक्तो विभीषणो रामाभ्यर्थोऽगात् । तदा रक्षोविधाधराणां
 चोत्कटास्त्रिशदक्षोहिण्यो लंकाधिपं हित्वा सद्योऽपि विभीषणमनुजगमुः । आपततं तं च भेक्ष्य सुग्रीवाद्याः
 प्रचुक्षुस्तः, हि शाकिन्यामिव द्विपि यथा तथा विधासो न भवति । सः विभीषण आदौ पुरुषं मेघ्य रामाय
 स्वमजिह्वपत् रामोऽपि विधासपात्रं सुग्रीवमुत्तदक्षत । सुग्रीवोऽप्यब्रवीत् यद्यप्येते मरुत्या क्षुद्रा राक्षसा
 शान्जन्ममायिनः सन्ति तथाप्यसाविहायात् । अस्य शुभाशुभं भावं भेषेणैरेव ज्ञास्यामो ततश्च हे मभ्यो ! इह

रंवरं विभरांचक्रुः । स्वामिकार्यसिद्धावहंयवः खेचरा विमानैः स्यंदनै रश्वै र्गजे रन्यैश्च वाहनैः खे जग्मुः ।
 उदन्वत उपरि गच्छन् ससैन्यो राघवः क्षणात् वेल्नयरमहीधरे वेल्नयरपुरं प्राप । तत्रोद्धतौ समुद्रसेतु
 राजानो दुर्धरौ समुद्राविव रामाग्रसैन्येन योद्धु मारेभाते । महाशुब्जो नलः नीलश्च समुद्रं सेतुमबध्नात् स्वामि
 कर्मणि मनीषी उपराममनैषीच्च । काकुत्स्थः पुनरेव तौ तथैव स्थापयामास हि महान्तः पराभूतेऽरावपि
 कृपालवः सन्ति । समुद्रोऽपि हि रामाजुजन्मने रूपाभिरामा रामामल्लिकास्तिस्रः कन्यकाः प्रददौ । रघुद्रह
 स्तां निशा मुषित्वा मगे सेतुसमुद्रानुगतः क्षणात्सुवेलाद्रिमासादयामास । तत्रापि दुर्जयं सुवेलं नाम राजानं
 जित्वा रामश्चैकां निशामुवास मातर्भूयश्च चंचाल । अथ रघुपुंगवः उपलंकं हंसद्वीपे हंसरथंतुपं जित्वा तत्रैव
 कृतावास स्तस्थौ । अथ काकुत्स्थ आसन्नस्थे सति मीनस्थितेऽर्कज इव विष्वक् पलयशंकिनी लंका क्षोभ
 मुपेयाय । तदा रावणस्य ते सहस्रशः सामन्ता हस्तप्रहस्तमारीचसारणाद्याः युद्धाय संनहन्ति स्म । अथ
 द्विषत्ताडनपंडितो रावणो दाक्षिणानि कोटिशो रणतूर्याणि किंकरै स्ताडयामास । विभीषणस्तदा दशारथमभ्येत्य
 नत्वाऽवोचत् क्षणं प्रसीद, शुभोदकं मम वचो विमृश । अविमृश्य पुरा कोकद्वितयघातकं परदारापहरणं चक्रे
 तेन ते कुलं लज्जितं च चक्रे । निजभार्या समानेतुमयं काकुत्स्थः समुपस्थितोऽस्ति, अस्मै च तत्कलत्रार्पण-
 भिदमेवातिथ्यं कुरु । रामस्त्वतोऽन्यथाकारमपि सीतां ग्रहिष्यति, त्वयासह तवाशेषं कुलञ्च निग्राहिष्यति ।
 साहसखरांतकौ तौ रामसौमित्रौ दूरे स्तां तत्पत्ति रेको हनुमानपि देवेन किं न दृष्टः । ते श्री रिन्द्राश्रियोऽ-

समभोः किरिटं कणश्च श्रृणुयामास । एषो हन्यतां गृह्णातां चेति रावणे जल्पति सति, सः हनुमान् तत्पुत्री-
मनाथामिव पादददैरे रमांक्षीत् । पावनितरेवं क्रीडां कृत्वा सुपर्ण इवोत्पत्य राममेत्य सीताचूडारत्नञ्चसमर्प्य-
नमत् । रामस्तं सीताचूडामणिं साक्षादागतां सीतामिव मुहुर्मुहुः स्मृशन् हृद्यारोपयामास । आर्त्तिञ्च
दाधारयित्वा सुतवत्पसादात्पृष्ठः शशांस दशवक्त्र विमाननां ताम् ॥ सीताप्रवृत्तिं यत्किञ्चिद् हनुमान् यथावदाकर्ण्य-
मातभुजविक्रमसंपदन्यैः ॥ ४०८

इत्याचार्य श्रीहेमचन्द्र विरचिते त्रिषष्टिशालाकाणुरवचरिते महाकाव्ये सप्तमपर्वणि अन्वयात्मक गद्य-
रचनायां सीताप्रवृत्त्यानयनो नाम षष्ठः सर्गः समाप्तः ॥

अथ सप्तमः सर्गः

अथ सप्तमित्री रामः सुग्रीवाद्यै र्भटै र्वृतो लंकाविजययात्रायै गगनाध्वना प्रतस्थे । भग्यंदको नलो
नीलो महेन्द्रः पावनंजयि विराधः सुवर्णो जाम्बवानंगदोऽपि चान्येऽपि कोटिशो महोविधाधराधीशस्तत्सर्णं
स्वसैन्यैश्छिन्नदिङ्मुखाः रामं समावृत्य चेष्टुः । विधाधरैराहतान्यनेकेभ्यो यात्रातूर्यापत्यन्तर्गभीरै र्नादै

दत्ते । हृष्टेनेन्द्रजिता फुल्लक्षैर्जयसाक्षिभी राक्षसैर्निरीक्ष्यमाणो हनुमानुपरावणं निन्ये । तदा रावणो मासृति-
माहस्म, हे दुर्मते ! आजन्म मामकीनेन त्वया यत्तपस्विनौ तावाश्रितौ तव किं कृतम् । वने वासौ फल्गहारौ
मलिनौ मलिनान्शुकौ तौ तुष्टौ सन्तौ किराताविव तुभ्यं कां श्रियं दास्यतः । तत्रापि हे मंदबुद्धे ! त्वं तद्वाचेह
किमागमः, येनादायातमात्रोऽपि प्राणसंशयं प्राप्तोऽसि । तौ भूचारिणौ तु दक्षौ तत्ताभ्यामदः कारितोऽसि, हि
धूर्तकाः परहस्तेनांगारान् कर्षयन्ति । यत्त्वं मे सेवकवरोऽसि परस्य चाद्य दूतोऽसि, तद्धे ! साम्प्रतमवध्योऽसि
किन्तु शिक्षामात्राय विद्व्यसे । हनुमानप्येवमुवाच कदाहं तव सेवकोऽस्मि, कदाच त्वं मम स्वाम्यभूरेवं
वदन्नलज्जसे किम् ? । एकदा बहुमन्यस्ते सामन्तः खरो युधि वरुणबन्धात् त्वन्मैत्र्या मतिपत्रा पुरा मोचितः ।
पुरा त्वया साहाय्यार्थमाहूतोऽहमभ्यागमं रणे संकटे त्वां वरुणपुत्रेभ्यश्चारक्षम् । साम्प्रतं पापतत्परस्त्वं
साहाय्यस्य योग्यो नासि, हि परस्त्रीहारिणस्तव संभाषोऽपि पापाय भवति । त्वदीये तं न पश्यामि योऽधुना
सौमित्रेरेकस्मादपि त्वां ज्ञास्यते, तदग्रजो रामस्तु दूरे । तद्विरा कुपितो भालाहितभृकुटीभीषणो दशाननो
दशनैरोष्ठं दशान्निदमभ्यधात् । यत्त्वंमदरी श्रितोऽसि मांचारीकृतवानसि, तन्ननं मर्तुकामोऽसि तत्र तव किं
वैराग्यम् । यथा कुष्ठविशीर्णाङ्गं मुस्रुर्मपि हत्याभयात्तु कोऽपि न निहन्त्येवमरे ! दूतमपि को हन्यात् ।
तस्मात् संप्रति पञ्चशिखीकृत्य रासम आरोप्यान्तर्लोकं प्रतिपथं लोकवेष्टितो भ्राम्यसे । इत्युक्तः क्रुद्धो मासृतिः
पाशपन्नगानत्रोदयत् हि नलिनीनालैर्वद्धः कुंजरः कियत्तिष्ठति । मासृतिस्तडिदं दहवोत्पत्य पादघातेन राक्ष-

स्तेभ्यः प्रजहार, हि वलीयसां सर्वमप्यस्त्रं भवति । अस्त्रकल्त्रं समीरणो दृक्षानिवैश्वाकूपतिः सः हनुमान्
 शुद्रान् तानारक्षपाचरान्मक्ष्वभांक्षीत् । तदा केचिद्धनुमता क्रियमाणमुद्यानारक्षसंक्षयं गत्वा क्षपाचरपते राव-
 चक्षिरे । ततो राक्षसेश्वरो हनुमतो घातनायारियातनमक्षकुमारं बलैः सह समादिक्षत् । अथ रणायाक्षिपन्तमक्षं
 पावनंजयि वैभावे, हे अक्षकुमार ! भोजनादौ फलमिव रणादौ मे त्वमापतः । हे कपे ! त्वं श्रुया गर्जसीति
 तर्जयन्नावणात्मजोऽक्ष्णोः प्रसररोधिभि स्तीक्ष्णैर्विशिखैर्वेवर्ष । छद्रेखो वारिधि वीरिभि र्द्वीपमिव श्रीशैलोऽपि
 समकर्षणेध्रुवर्षेण रावणिं विदधे । चिरं शस्त्राशस्त्रि मुलं कृत्वा रणपारंपरिप्रेप्सु रंजनासुतः पशुमिवाक्षकुमार
 मवधीत् । ततो आतृवधामर्षात् हे मारुते ! तिष्ठ तिष्ठेति स सौष्ठवमुदीरयन्निन्द्रजिद्दुहताययो । द्रयोरपि
 महाबाहोः कल्पान्त इव दास्यो विश्वविशोभकरणो रणश्चिरं प्रवहते । वारिधारावलीरन्ध्राः शस्त्रधोरणी र्वषन्तौ
 व्योमस्थौ तौ पुष्करावर्तकाविवालय्येताम् । आस्फल्ज्जि निरंतरै स्तयो रत्नैः क्षणादन्तरिक्षं यादोभि र्वीरिधि
 रिव दुःप्रेक्ष्य मजनि । दुर्वीरो रावणात्मजो यावन्त्यस्त्राणि मुपोच तदनेकगुणै रसै र्मारुति स्तानि चिच्छेद ।
 हन्मदस्त्रक्षुण्णाङ्गः सर्वेऽपीन्द्रजितो भटा जंगमा रक्तद्विदिनीपर्वताश्चानशयन् । तदादशास्यस्त्रनिर्जनं सैन्यं नष्टं दृष्ट्वा
 र्वञ्च 'मोघीकृताशुर्थ' दृष्ट्वा 'श्रीशैलाय नागपाशास्त्रमर्मुच्चत्' । तदैव 'द्रवीयोमि' नागपाशैरभित 'आपादमस्तकं'
 पवननंदनश्चंदन इवावांयि । हन्मता सः नागपाशवन्धोऽपि समसाहि हि, शक्तोऽपि कौतुकाद् द्विषां क्षणं जयं

सा हनुमदुपरोधेन रामोदन्तमुदा च एकविंशत्यहोरात्रप्रान्ते भोजनं व्यधित । एवञ्च प्रोवाच हे वत्स ! ममाभि-
ज्ञानं चूडामणिमिश्रं शहीत्वाऽऽशु गच्छ, हि तिष्ठतस्ते उपद्रवः स्यात् । अत्रत्वामागतं ज्ञात्वा क्रूरकर्मणो बली रा-
क्षसोऽन्तकवद्धन्तुं समुपस्थास्यते नूनम् । सोऽपि स्मित्वा कृताञ्जलिः सप्रश्रयमिति जगाद, हे मात ! स्त्वं मयि-
वात्सल्यादेवंकातरा वदसि । त्रिजगज्जैत्रयो रामलक्ष्मणयोश्चाहं पचिरस्मि, ममाग्रतः ससैन्योऽय्यं तपस्वी
रावणः कोनाम । हे स्वामिनि ! ससैन्यप्रप्येनं रावणं परिभूय त्वामपि स्कंधमारोप्य स्वाभिर्नोऽन्तिके नयामि ।
स्मित्वा सीताऽप्येव मुवाच हे भद्र ! एवं ससौष्ठवं स्वकं वदन् रामभद्रं पशुं नहि हेपयसि । रामशार्ङ्गिणोः
पदातो त्वयि सर्वे संभाव्यते, परन्तु मनागपि परपुरुषार्थो मे नार्हति । तच्छीघ्रं गच्छ एवं सति त्वया सर्वे कृतं
भविष्यति, । यत्त्वयि गते सति आर्यपुत्र उद्योगं करिष्यति । अथ हनुमानित्थं स्माहैवोऽहं गच्छामि परं रक्षसां
किञ्चिद्विक्रमचापलं दर्शयिष्यामि । जितकाश्यं दशास्यः परवीर्यं न मन्यते, तस्मादद्य रामभद्रोऽयपत्तेरपि
पराक्रमं जानातु । आपेत्युक्त्वा सीता तस्य निजं चूडामणि मर्पयत् सोऽपि नत्वा पादन्यासै धीरां धुन्वन्नुच्चैश्चचाल ।
प्रसरत्करविक्रमः सः वनं वनाद्विपवत् तदेव देवरमणोद्यानं भक्तुं प्रचक्रमे । रक्ताशोकेषु निःशूको वकुलद्रुष्वना-
कुलः सहकारेष्वकाशयश्चंपकेष्वपि निष्कंपो, मन्दारेष्वमन्दरोपः कदलीष्वपदयो रम्येष्वन्यद्रुष्वपि भंगलीलि-
चकार । तदुद्याने चतुर्द्वारि क्षपाचरा द्वारपाला स्तदा शुद्धरपाणयस्तनिहन्तुमथावन्त । तीरमहीधरे महामो-
निधिकछोला इव तेषां पहरणानि तु हनुमति स्वलंति स्म । कुपितः पावनि निरायास स्तैरेवोद्यानपादपै

धायि तथापि संप्रति ह्यस्तु । हे जानकि ! भजनीयमपि भजन्तं त मुपेत्य भज, हे सुभ्रु ! अहमन्याश्च तत्पत्न्य
 स्त्वदाज्ञां विभ्रतु । सीताप्यवोचदाः पापे ! पतिदौत्यविधायिनि ! दुर्मुखि ! त्वद्गर्हुरिवतवापि मुखं को वीक्षेत् ।
 मां रामस्य पार्श्वे विद्धि, सौमित्रिं च खरादीनिव सवानधवं तव धवं दृन्तुं द्राणिहगतं विद्धि । हे पापिष्ठे !
 जत्तिष्ठोत्तिष्ठ, अतःपरं त्वयासह न वच्मि, सीतयेवं तर्जिता सक्रोपा सा ततः प्रययौ । अथ हनुमानाविभूय
 सीतां नत्वा कृतांजलि रित्यूचे दे देवि ! सलक्ष्मणो रामो दिष्टया जयति । त्वत्प्रवृत्तिकृते रामेणादिष्टोऽहं भोः,
 ह्यागमम्, मयि च तत्रगतं सति रिपुच्छिदे राम इहैष्यति । बाष्पायितेक्षणा सीताऽपृच्छन्ननुत्वं कोऽस्मि भोः,
 एतं दुर्लभ्य मर्णवश्च कथं लंघितवानसि । मे प्राणनाथः सौमित्रिणा सह प्राणिति कथित् ? त्वया क वा स्थाने
 दृष्टः कालं वा कथं नयति । हनुमानाख्यचाहं पवनांजनयोः सुतोऽस्मि, विद्ययाव्योमयानेन च मया जलधि
 लंघितोऽस्मि । सलक्ष्मणो रामो विद्विषद्वधात् समरतवानराधीशं सुग्रीवं पत्नीकृत्याधिकिकिन्धमास्ति ।
 दवानलेन गिरिरिव रामोऽपित्वद्वियोगेन दिवानिशं तप्यमानोऽपरानपि तापयन्नस्ति । हे स्वामिनि ! गवा
 वत्स इव त्वया रहितो लक्ष्मणोऽनिशं दिशः शून्याः पश्यन् जातु सौख्यं न लभते । ते पतिदेवरो क्षणं स-
 शोकौ क्षणश्च सन्नोषौ सुग्रीवेणाभ्यास्यमानावपि मुखं न प्रापतु । शकेशानावमरा इव तौ भागंडलो विराधो
 महेन्द्राद्याश्च खेचराः पत्नीभूयोपासते । हे देवि ! तवप्रवृत्ति मानेहं सुग्रीवदर्शितोऽहं रामेण स्वाह्वलीयकं
 समर्प्य प्रेषितोऽस्मि । त्वत्तोऽभिज्ञानं चूडामणि रमयाऽऽनायितोऽस्ति, प्रभु स्तदर्शनेन मामात्रायातं प्रत्येप्यति ।

विचिंत्य हृतां रामपत्नीं सीतां सतीं रावणान्मोचय । इदं काकुत्स्थपत्नीहरणं केवलं परलोक एव न किञ्चिद्दह-
 लोकेऽपि बलिनोऽपि त्वद्भ्रातु दुःखाकृदेवहि विभीषणोऽप्यभाषीष्ट, हे हनुमान् त्वया साधुक्तं सीतां मोचयितुं
 मया स्वाग्रजः पूर्वमप्युक्तः । भूयोऽपि हि सनिर्वन्धं सबान्धवं पार्थयिष्ये यद्येपोमद्गिरा सीतां पुन मुञ्चति ।
 एवं विभीषणोक्ते सति, अंजनासुतः समुत्पत्य वैदेह्याधिष्ठिते देवरमणोद्याने जगाम । तत्राशोकवरो मूर्खे
 कपोललुलितालकां संतताश्रुपयोधारापल्वलीकृतभूतलां ममलानवदनांभोजां हिमार्तां पद्मिनीमिवात्यन्तक्षाम-
 वपुषं पथमेन्दुकलामिवोष्णनिश्वाससंतापविधुराधरपल्लवां निषण्णं योगिनीमिव राम राम इति ध्यायन्तीं
 मलिनीभूतवसनां वपुष्यपि निरपेक्षां देवीं वैदेहीं पवनंजयनंदनो ददर्श । अथ हनुमान्दध्यौ, अहो ! सीताम-
 हासत्यस्ति जनैरस्या दर्शनमात्रेणापि पवित्रीभूयते । अस्याश्च विरहे सः रामः खिद्यते तत्स्थाने खलु, यद्यस्य
 कलत्रं रूपवच्छीलकवदीह्य पावनमस्ति । वराकोऽयं रावणो भूयसा रघूद्वहप्रतापेन, स्वपापेनच द्विधापि
 पतियत्येव । ततो विद्यातिरोभूतो हनुमान् सीतोत्सर्गेऽश्लीयकं पातयामास, साच तदृष्ट्वा मुमुदे । त्रिजटा
 तदैव दशकण्ठं गत्वाव्यजिज्ञपत्, जानकी इयत्कालं विषण्णाऽऽसीदद्यतु सानंदा दृश्यते । सः रावणस्तु तदा
 मंदोदरी मूचे, अहमेवं मन्ये यदिदं सीता विस्मृतरागा संप्रति मयि रिरिंस्तु ईदृश्यते तद्वत्त्वा बोध्यतामिति ।
 ततश्च पत्न्युर्दोषेन पुनः मलोभनकृते मंदोदरी ययौ, विनीता च सा सीता मवोचत । दशानन स्तावद्द्वैतश्व-
 र्यसौन्दर्यवर्यं स्त्वमपि रूपलावण्यसंपदाऽप्रतिरूपेवाऽसि । यद्यप्यज्ञेन दैवेन शुक्पोरुभयोरप्युचितो योगो न व्य-

नसंनिभोऽन्तः स्फुरल्लक्ष्मा मृगलक्ष्मा व्यक्तं व्यराजत । अन्तरा दत्तपाणिभि विरहिभिः स्खल्यमानाः शीतशु-
कराः मनोभुवः शरा इव प्रसज्जः । चिरश्रुक्तामपि मासदुर्दशां पद्मिनीं मोहय भुंगाः कुमुद्वतीं भेजु रहो !
नीचसौहृदं धिक् । इन्दुः प्रियमित्रस्य पुष्पेषो रिपून् सज्जीकर्तुमिव शेफाल्याः कुसुमानि करपातै रपातयत् ।
स्वानिपूर्वकीर्तनानि कुर्वाण इवेन्दुकान्तान्प्रवर्षयच्छीतरश्मि र्नवाः सरसी निममे । धौतदिङ्मुखा सा ज्योत्स्ना
अदन्तीनां कुलदनां पद्मिनीनामिवोच्चकै र्मुखगलानि विततान । लंकासुन्दर्या च समं रममाणः पवनंजयनन्दनो
निराशंक स्तां यामिनी मतीयाय । अथ प्राचीनवर्हिषः प्रिया माशां मंडयन् मार्तण्डः स्वर्णसूत्रसहोदरैः किरणै
रुदियाय । स्मेरसुकुमुद्वतीष्वव्याहतं निष्पतन्त्यश्वंदरोचिषो रुचयः प्रस्वापनास्त्रतां ययुः । प्रबुद्धाग्निः पुरन्ध्रीभि
स्त्यक्तानि मौलिमालयानि केशपाद्मवियोगेनालिनादैररुदन्निव । राजिजागरणायामकपायितविलोचनाः
गणिकाः काशुकानां निकेतनाजिवर्तन्ते स्म । खंडिता मुखपद्मभ्यो निःश्वासवह्नय इव स्मेरपंकजकोशेभ्यो भुंग-
राजयो निर्ययुः । बदितादित्यतेजोभि र्छिण्ठतश्चतुर्वैभवो रजनीजानि र्वृतातनुपुटोपमोऽभवत् । यत्तमो ब्रह्मां-
डेऽपि न मातं तत्तमश्वंदरोचिषा चंडानिलेन मेघ इव निर्यय काप्यनीयत । राजेरिवानुबद्धाया निद्राया अपस-
र्पणात् स्वस्वकर्माणि निर्मातुं पुरीजनः प्रावर्तत । तदा च गुरुविक्रमो हनुमान् सुंदरोत्किभि र्लंकासुंदरी
मापृच्छ्य लंकानगरीं प्राविशत् । अथस्यामधामा द्विपद्मद्विभीषणः पवनंजयनन्दनो विभीषणस्य सदनं जगाम ।
विभीषणेन सत्कल्याणमकारणं पृष्टोऽजनासन्नः सारगंभीरगी रदोऽवोचत् । यद्वावणस्य भ्राताऽसि तच्छुभोदकै

निर्ममे । दूरीभूतप्रियतमा वराकी चक्रवाकी रजस्वला लब्धनेव न्यनि मासादयामास । अर्हपतौ परयावस्तंगते सति पतिव्रताव्रतेव पद्मिनी उच्चैर्मुखसंकोचं कलयामास । वायव्यस्तानमुदितै द्विजै र्वन्दिता^१ स्तर्णकोत्कण्ठिता गाव स्तूर्णे वनाद्व्याजु^२ष्टुडः । त्विषामीशोऽस्तकाले निजं तेजो राजा शुवराजाय राज्यसंपदमिव हविर्भुज आर्पयत् । नागरीभिः पतिपदं दिवोऽवतीर्णक्षत्रश्रेणिश्रीपरिमोषिणः प्रदीपकाः अदीप्यन्त । चंडाशावस्तमी-
शुपि सति शशिनित्वा^३नुदिते सति तमो विजुंभितु मारेभे हि खला ऋल्ललच्छेकाः खलु । एतद्गोदसीभांडं किमंजनाद्रे श्वर्णेनपूर्णमथाज्जनैः पूर्णमित्यभितस्तमोपूर्णमलक्ष्यत । नहि स्थलं नहि जलं न दिशो न भूः न नभोऽपि दृश्यते बहूक्तेन किं स्वहस्रोऽपि न लक्ष्यते । अस्मिन्नामे विशेषतस्तमोलिप्ते व्योमनि ताराश्चिरं द्युत-
करिजस्थ^४वराटिका व्यडंवयन् । व्यक्तोऽह कज्जलश्यामलं नभ उत्तुंडरीककार्किदीहदसब्रह्मचारिताम् कलया-
मास । एकाकारकरे तमःपुरे विष्वक् मसर्पति सति, अनालोकं विश्वं विश्वं पातालसन्निभमभूत् । स्फीतेऽन्ध-
कारे कामिसंघट्टनोत्सुका दृत्यो निःशंका हृदे शफरिका इव स्वैरं जजुंभिरे । आजानूत्क्षिप्तमंजीरा स्तमालश्या-
मलांशुकामृगानाभिविलिप्तांघोऽभिसारिका अभिसखुः । अथोदयाद्रिप्रासादे सुवर्णकलशोपमः कराङ्कुरमहाकन्दो
निशाकर उदियाय । अंधकारं लक्ष्मव्याजादिन्दुनासह नैसर्गिकेण वैरेण निशुद्धंतनवानमिवालक्ष्यत । विपुले
गोकुले गोषु गवेन्द्र इव विपुले नभस्तले तारासु चन्द्रमाः स्वैरं क्रीडति स्म । मृगनाभिप्रवाधारौप्यभाज-

^१ घत्सेपूत्कण्ठिता. ^२ प्रसिन्निकृतिरे ^३ शतपद्यस्थितकपदिकाः

माशालिकां विधां ददर्श । अरे कपे ! क याताऽसि, मम भोज्यतां यातोऽसीति साक्षेपं ब्रूयणा सा मुखं व्य-
 ददातिस्म । गदापाणि हेतुमांश्च तदाननं पवित्रेश्च, आदित्योऽभ्रमध्यमिव तां विदार्थं च निर्ययी । मरुत्सुत
 स्वया कृतं लंकायाः माकारं विधासामर्थ्यतः कर्परलीलया मश्वभांशीत् । ततो हुद्राध्वन्यधुरंधरः सः छद्मैः
 ह्रुद्धं शुध्वानं वज्रमुखाभिधं तद्रमारक्षं सहैवावधीत् । वज्रमुखे हते सति तस्य कन्यका विधावलवती लंकासु-
 दरी कोपान्मासति हुद्रायाहास्त । व्योमनि तडिल्लेखेव मुहुर्हेतुमन्तं महरन्ती साहुमतीव सा चतुरं रणेऽचारीत् ।
 तदस्त्राणि निजै रक्षैच्छिदानः पावनज्जायि वीर्यं निष्पन्नामिव तामाशु निरस्त्रीचकार । ततः कागेन शिलीमुखै
 स्ताडिता सा एषः क इति साश्चर्यादाञ्जनेय मुदीक्षितुं संपवृत्ता । हे वीर ! मया, पितृवधोत्थया ह्रुद्राऽवि-
 चार्यं शुधैव हि योधितोऽसीति सा हनुमन्त सूचे । साधुना पूर्वमाख्यातमस्ति यस्ते जनकघातकः सैव ते भर्ता
 भविष्यति तेन हे नाथ ! वज्रवदां मामुद्रह । सकलेऽप्यस्मिजगति तव समः कोऽन्यो भटोऽस्ति तत स्वया
 पत्या सता नारीष्वतिगर्विता स्यास्यामि । हनुमानप्येवं विनीतां तां कन्यां मुदितः सन् गान्दर्वेण विवाहेन
 साहुराग मुपायत । तदा व्योमादवीर्ष्येदन्श्रमात्स्नातुकाग इव त्विपामधिपति रपरवारिधौ ममज्ज । प्रतीचीमा-
 प्राहुपशुज्य गच्छता भाहुमालिना संध्याभ्रच्छभ्रमना तस्या वासांसीवापनिन्द्रियरे । अस्तकाले रविं त्यक्त्वा पृथग्
 स्थितं तेज इव वाहण्यां दिश्यभ्रपरंपरा चकाशे । नवरागोऽसौ मां हित्वा नवरागां धारुणीं सिधेवे इत्यपमानेन
 प्राची ध्रुवं मलानास्याऽभूत् । तत्र क्रीडास्थानश्रुवां तासां परित्यागश्रुवा रजा रत्नैः कोलाहलमिपादाक्रन्दो

ते पंथानः शिवाः सन्तिवत्सुदित्वा ससैन्यो महेन्द्रो राघवान्तिकेऽगात् । अथ हनुमान्वयोन्ना गच्छन् दधिमुखान-
भिधे द्वीपे कायोत्सर्गे तस्थिवांसौ महाशुनी प्रेक्षाचक्रे । तयोरनतिदूरे च तिस्रः कुमारिका, विद्यासाधनतत्परा
ध्यानस्था निरवधांगी रपश्यत् । तदाऽखिलेऽपि द्वीपे दवानकः प्रजज्वाल तौ साधू ताः कुमार्यश्च दवसंकटे
निपेतुः । हनुमान् तद्वात्सल्येन विधया सागरादानीय वारिभि र्मेघ इव तं दवाग्निं शमयामास । तदैव सिद्ध-
विद्या स्ताः कन्याः ध्यानस्थितौ तौ शुनी तु प्रदक्षीणीकृत्य हनुमन्तं वभापिरे । हे परमार्हत ! यत्साधूनामुप-
सर्गमरक्षस्तत्साधु, त्वत्साहाय्येन हि कालं विनाऽपि नो विद्याः सिद्धाः । का यूयमिति तेनोक्तास्ताः कन्यकाः
एवमभ्रवक्वस्मिन्दधिमुखे पुरे गन्धर्वराजो नाम राजाऽस्ति । वयं कुसुमालाङ्घ्रिसंभवास्तस्य कन्याः स्मः,
अस्मांस्तु बहवः खेचरेश्वरास्तातं ययाचिरे । अंगारको नाम खेचरोऽस्मत्कृत उन्मत्तोऽभवत्, ततस्तस्मै न
चान्यस्यै अरोचकीतातो न ददौ । मत्पुत्रीणां कः पतिः स्यादिति शुनिं पिताऽपृच्छत् यः साहसगते ईन्ता सः
पतिः स्यादिति सोऽवदत् । तद्गिरा तातोऽन्वेपयन् तं तु कचिदपि नोपलेभे, ततस्तज्ञातुमस्माभि विद्यासाधनं
प्रचक्रमे । अंगारकेण विद्याभ्रंशनिमित्तञ्च दवः कृतः भोस्त्वया निष्कारणवन्धुना च क्षभितः । या विद्या
पड्भिर्भासैः सिध्यति सा मनोगामिनी नाम विद्या नः क्षणादपि सिद्धिं प्रापयौ । हनुमान् तासां रामेणनि-
मित्तं साहसगते वैध मात्मनश्च लंकायां गतिश्चामूलाच्छांस । तच्छ्रुत्वा मुदिता स्ताः पितुर्गत्वाऽशेषतः श्राशंसुः
सोऽपि ससैन्यः सद्यस्ताभिः समं रघूद्वहमागात् । अथ हनुमानुत्पपात लंकायां गतश्च सन् कालनिषामिव घोरं

हनुमानप्येवमुवाच हे प्रभो ! ते आशां विषाय लंकाया यावत्पुनरायामि तावदिहैव तिष्ठ । इत्युक्त्वा राघवं च
 नत्वा सपरिच्छदो मासतिरतिरंहसा विमानेन लंकापुरीं प्रत्यवालीत । सः नभसा गच्छन् महेन्द्रनिरिसानुनि
 मातामहमहेन्द्रस्य महेन्द्रपुरपत्तन मपश्यत् । हनुमानेवञ्च दृष्ट्वा, हृदो महेन्द्रस्य पुरमस्ति येन मे माता निरप-
 राधाऽपि तदा निर्वासिता । इति संस्पृश्य संकुद्धः सः दिङ्मुखमतिशब्दितै ब्रह्मांडं स्फोटयदिव रणतूर्य मचाद-
 यत् । इन्द्रविक्रमो राजा महेन्द्रोऽपि सपुत्रः परबल दृष्ट्वा रणकर्मणे सैन्यैः समं निरगमत् । ज्योमन्सुत्पातजीमू-
 त इवासृष्टुष्टि विभीषणो महेन्द्रहनुमच्चन्वो र्महारणोऽजायत । अथ प्रभंजनः प्रभंजो हुमानिव संगरे वेगेन
 अमन् क्षणेनाऽपि परसैन्याविवर्भज । अथ महेन्द्रः प्रसन्नकीर्तिर्जाभेयसंबंधमविद्वजशंकं निघ्नन् हनुमता
 सहायुध्यत । उभावपि महाबाहू उभावप्यत्यमर्षिणौ अन्योऽन्यं द्रढयुद्धेन श्रमंजनयाभासतुः । अथ युध्यमानो-
 ऽपि पावनिरेवमचिन्तयामास यन्मया स्वामिकार्यविलंबकृशुद्धमारभि तद्विक् । ये क्षणाज्जीयन्ते तेऽन्ये हृदो
 मम मातृकुलं तथाप्यारब्धनिर्वाहकृते जेतव्यमेव हि । इति ध्यात्वा क्रुद्धो हनुमान् क्षणात्प्रहारै र्मोहयन् भग्न-
 स्त्रयसारार्थि प्रसन्नकीर्तिं जग्राह । मासति भूभागयोध्य महेन्द्रमप्यग्रहीत्, नत्वा चैवं समाचख्यौ ते तस्मांजनाना-
 सुतोऽस्मीति । रामाज्ञया च वैदेहीशुध्यै लकां व्रजन्नहमत्रायताश्चिरान्मातृनिर्वासनं समस्मार्पम् । हे तात !
 जालामर्षेण योधितोऽसि तन्मे सहस्र, स्वामिकार्यं यास्यामि त्वमपि नः स्वामिसन्निधौ याहि । महेन्द्रोऽपि
 महाशुभं तमालिखेत्यूचे प्राक् जनश्रुत्या श्रुतोऽसि विक्रमी भवानद्य दिष्टया दृष्टः । स्वस्वामिकार्यं गच्छ,

स्ति । संदेशहारकेणाऽपि यदि प्रयोजनं सिध्येत् तदा भूभुजां स्वयमुद्योगकर्मणा पर्याप्तम् । तस्मात्तत्रकोऽपि महाभुजो दूतः प्रेष्यतां हि सा लंका क्षितौ दुःप्रवेशनिष्काषा श्रूयते । सः दूतो लंकायां गत्वा सीतार्पणकृते विभीषणं भणिष्यति, हि रक्षसां कुले सएव नीतिमानस्ति खलु । सोऽपि सीतां मोचयितुं रावणं बोधयिष्यति, रावणेन त्ववज्ञातस्तदैव त्वामेष्यति रामेण तेषामेवं वचस्यनुमते सति सुग्रीवोऽथ श्रीभूर्ति प्रेष्य हनुमन्तमाह्वत । अथ तेजसा भानुमानिव हनुमान् सभासीनं सुग्रीवादिसमाहृतं रामं नमश्चकार ततः सुग्रीवो रामायैवं शशंस विनययं हि पावनंजयि विंशुरे नः परमो वन्शुरस्ति । सर्वविधाधरेष्वप्यस्यतुल्यो द्वितीयो नास्ति, तद्धे स्वामिन् ! सीताप्रवृत्तिलाभार्थमेनमादिश । हनुमानप्येवमुवाच मत्प्रायाः कपयोऽनेकशः सन्ति परं तु सुग्रीवभूषति स्त्वेतत् स्नेहतो वक्ति । हे स्वामिन् ! गवो, गवाक्षो, गवयः, शरभो, गंधमादनः नीलो द्विविद्मैन्दो जाभववानंगदो नलः, तदन्ये बहवोऽपि कपिपुंगवाः सन्ति अहमपि त्वत्कार्यसिद्धये तेषां संख्यापूरणोऽस्मि, सराक्षसद्वीपां लंकासुत्पाटयेहानये किम् ? अथ सवान्धवं दशकंधरं बद्ध्वाऽऽनयामि किम् ? । अथवा तत्रैव सङ्कुटुवं दशग्रीवं हत्वा निरुप्रदवां देवीं जनकजामेवात्र नयामि । रामोऽप्येवं निजगाद, त्वयि सर्वं संभवति, तल्लंकायां पुर्या गच्छ सीतां च तत्र गवेषयेः । मदभिज्ञानमिमां मदुर्मिकां देव्या अर्पयेः, तस्याश्चूडामणिश्चात्राभिज्ञान समानयेः । इदं मद्वाचिकं शंसेः, यथा हे देवि ! लक्ष्मणाग्रजस्त्वद्वियोगातुरोऽत्यन्तं त्वामेव ध्यायन् तिष्ठति । हे जीवितेश्वरि ! मद्दियोगेन जीवितं मात्याक्षीः रावणश्चाचिराल्लक्ष्मणेन हतं द्रक्ष्यसि ।

हा राम ! वत्स सौमित्रे ! भ्रात भर्मंडल ! सीतायां देव्यामिति रुदत्यां सत्यां दशमौलयेऽहमकुप्यम् । अथ
 तेन सीतोदन्तेन शुदितो रघुपुंगवः सुरसंगीतपुरेशं रत्नजटिन्माश्लिषत् । रघूद्वहो भूयो भूयोऽपि सीतोदन्तं
 पपच्छ, सोऽपि तन्मनःपीतिहेतवे भूयो भूयोऽप्याख्यत् । रामस्तान् सुग्रीवादीन्महामटानपृच्छत् यथा तस्य
 रक्षसः सा पूर्वका इतः कियति दूरेऽस्ति । तेऽप्युचु रथ तया पुर्याऽऽसन्नयाऽथवा दविष्ठया किम् ? यज्जग-
 जिष्णो रतस्याग्रे वयं सर्वे तृणवत् स्मः । रामोऽप्युचे तस्य जय्याजयविचिन्तया कृतम् ^१दर्शनमतिभूवद्
 भवन्तो नः केवलं तं दर्शयत । दर्शितमात्रस्य सौमित्रिमुक्तनाराचपीयमानगलासृजस्तस्यसामर्थ्यमचिरात्
 ज्ञास्यथ । लक्ष्मणोऽप्येवं वभाषे ननु क एषो रावणो नाम । यः सारमेय इवासारच्छलेनैवं चकार । क्षत्रावा-
 रेणाहं छलिनस्तस्य शिरश्छेत्स्यामि, यूयं तु तत्संग्रामनाटकं सभ्यीभूयेव पश्यत । अथ जाम्बवान् व्याजहार
 वः सर्वे युज्यते परं यो हि कोटीशिलोत्पाटी सः रावणं हनिष्यति । ज्ञानवताऽनन्तवीर्येण साधुना हृद् आ-
 रूपातमस्ति, तद्दस्मत्प्रत्ययहेतो स्तां शिलां समुत्पाटय । एवमस्तिवत्युक्तवन्तं लक्ष्मणं ते यत्र सा कोटिशिला-
 ऽस्ति तत्र सपदि व्योमयानेन नयंति स्म । लक्ष्मणस्तां शिलांलतामिव दोष्णोच्चिक्षेप, तदा पुष्पवर्षिभिस्त्रिद-
 शैः साधु साधिवत्युच्यमानोऽभवत् । संजातमत्ययास्तेऽपि पूर्ववद्भयोमयानेन लक्ष्मणं किञ्चिन्धायां समानिन्धुः ।
 ततः कपिद्वजाः पोचु शुष्मचो रावणक्षयो भविष्यति, परमादौ द्विषां समीपे दूतः प्रेष्य इति नीतिमतां नीतिर

प्राप । आयातं लक्ष्मणं श्रुत्वाऽतःपुराद्भूतं निर्गत्य भयाद् कंपमानवपुः कपिराज उपतस्थे । क्रुद्धो लक्ष्मण-
 श्रोत्रे हे वानर ! त्वं कृतकृत्योऽसि स्वान्तःपुरसमावृतः सुखं निःशंकं स्तिष्ठसि । तस्मैलासीनः स्वामी अब्द-
 सन्निभान् दिक्सान्ध्याऽत्येति तत्र वेत्सि, पतिपवञ्च विस्मृतमस्ति । अधुनापि हि सीतामष्टतिमानेतुमुत्तिष्ठस्व
 साहसगतैर्मर्गि मागमः सच मार्गः संकुचितो नास्ति । अथ सुग्रीवस्तस्य पादयोः पतित्वेत्यब्रवीत्, पसीद् मे
 एकं प्रसादं सहस्व यतस्त्वं मथुरसि । कपीश्वर एवं सौमित्रि माराध्याग्रे च कृता द्रुतं ययौ भक्तितो रामभद्र-
 ञ्च नमश्चक्रे । स्वान्तैरन्यानि त्यादिशच्च भोः भोः सर्वेऽपि दोर्भूतो । यूयं सर्वत्राऽस्वल्लिताः स्य तेन मैथिलीं ग-
 वेपयत । तेनेत्युक्तास्ते सैन्या द्वीपेष्वद्रिषु सिंशुषु भूमिरन्ध्रेष्वथान्यत्र च त्वरितत्वरितं ययुः । तदा सीताहर-
 णमाकर्ण्य सः भामंडलोऽपि ह्यतयंतदुःस्वित इवागमद्राममस्थाच्च । स्वामिव्यसनपीडितो विराधोऽपि चिरपत्तिवत्
 सैन्यैः सममेत्य शुश्रूषमाणस्तत्रैवास्थत् । स्वयं गच्छन् सुग्रीवोऽपि कंडुद्वीपं शुपाययौ, रत्नजटी दूरात्तं दृष्ट्वाऽ-
 चिन्तयत् । दशमौलिना तन्ममागः संस्पृत्यायं महाबाहुर्वानरेश्वरः सुग्रीवो मद्दधाय प्रैपि किम् ? । पुरा ताव-
 न्महोजसा दशास्येन विधां हता, इदानीमेपो हरीश्वरो मे पाणान् हरिष्यति । सुग्रीव इति चिन्तापरं तं द्वागगा
 द्वाच च, त्वं मां कथं नाभ्युदस्थाः व्योमयानेऽलसोऽसि किम् ? । सोऽभ्यधाद्दशास्येन सर्वतो मे विधां हता
 अहं हि जानकीं हरतस्तस्य युद्ध उपस्थितः । ततश्च कपिकेतुना सः रामपादान्ते नीतः तेन विज्ञापितः सीतो-
 दन्तमेवं व्यजिज्ञापत् । हे देव ! तृशंसेन दुरात्मना लंकापुरीशेन देवीं सतीं सीतां, कुप्यतो मम विधा च हता ।

हे हंसगामिनि ! अमृश्च केलिकुलिन्यः सहसाः सन्ति । हे सुश्रु ! स्वर्गखंडोपमान्येतानि रतिवेदमपि सन्ति,
 एषु यत्र तव रति स्तत्र मया सह रमस्व । जनकात्पजा तु हंसीव रामपादाब्जे ध्यायन्ती धैर्येण वसुंधरेव तद्विरा-
 नहि चुक्षोभ । दक्षाननः सर्वेषु रम्यस्थानेषु भ्रान्त्वा भ्रूयोऽपि जानकी मशोकवद्विक्रामध्ये सुमोच ।
 अथ विभीषणो ज्येष्ठमुन्मत्तमिव वाचोयुक्तेरगोचरं भेक्ष्य मंत्रयितुं कुलमात्पानाह्वयत् । ऊचे च भोः कुल-
 मात्पानाः ! एते कामाद्याह्वान्तरद्विषो भूता इव सन्ति, तेत्वेकोऽपि प्रमादिनमुन्मथन्ताति । स्वामी कामं कामा-
 तुरोऽस्ति कामस्त्वेको हि दुर्जयोऽस्ति परनारीरिरंसयाकृतसाहाय्यः किं पुनः । तदतः परं लंकापुर्याः पति
 दौष्मानपि द्रुतमत्यन्तं महति व्यसनार्णवे पतित्यति । अथ ते मंत्रिणः प्रोचु र्वयं तु नाम्नैव मंत्रिणः स्मः,
 त्वमेव मंत्र्यासि मंत्रास्तु यस्येह दूरदर्शिताऽस्ति । प्रभौ कामवशंवदे सति, मिथ्याहृष्टौ जने जैनधर्मस्योपदेश-
 नमिव परं मंत्राः किं करोति । ते सुग्रीवहनुमन्मुख्याश्च राघवं मिलिताः सन्ति, हि न्यायभाजां महात्मनां पक्षं
 को नावलंबते । हि सीतानिमित्तो ज्ञान्युक्तो ह्येक्षकावः कुलस्यो भगवी तथापि पुरुषाधीनं समयोचितं कर्तव्य-
 म् । ततो विभीषणो वपे यंत्रादिरोपणं चक्रे हि मंत्रिणो मंत्रचक्षुषाऽनागतमपि पश्यन्ति । इतश्च विरहपीडितो
 रामो सौमित्रिणाऽऽश्वास्यमानः कथमपि क्रमपि कालं प्रत्यवाहयत् । अथ रामेणाब्रुवन्निष्य प्रेषितो लक्ष्मणः
 स्वयं तूणचापकृपाणयत् सुग्रीवं प्रति प्रतस्थे । सः पदन्यासैः क्ष्मां दत्तयन् तं च पर्वतं कम्पयन् वेगान्दोलि-
 तदोःस्पर्शान्मार्गदृक्षांश्चापातयन्नुत्कटभृकुटीभीमललाटोऽरुणलोचनो भीतैर् द्रव्यैर् मुक्तमार्गः सः सुग्रीववेदम

तत्रैकदा मे देवरः क्रीडयेतस्ततो भ्रमन् खे एकं महासिं ददर्श कुवूहलाजग्राह च । सच तेनाऽस्तिनाऽभ्यर्णस्थं
 वंशजालीं चिच्छेद, अज्ञानाच्च तदन्तःस्थतत्साधकशिरोऽच्छिदत् । अयुध्यमानोऽनागरक्तः कोऽध्ययं हा, मया-
 हत-इति सानुताप इव धातुः समीपं स उपागमत् । तस्यासिसाधकस्यैवोत्तरसाधिका काचिन्महेवरस्यानुपदं
 तत्र कोपादुपागमत् । मम भर्तारिं चाद्भुतरूपपुरंदरं दृष्ट्वा कामार्ता रन्तुकामाऽप्याचीत् तां मत्पतिरवज्ञासीत् ।
 अथ साऽगमत् तत उल्लापं रक्षसां वल मागमत्, युधि लक्ष्मणः क्ष्वेडां वैधुर्यसंकेतीकृत्यागात् । अथैषो दुराशो
 राक्षसो मायाक्ष्वेडां कृत्वा मत्पतिञ्च दूरं नीत्वा स्ववधायैव मामहत् । तच्छ्रुत्वा रावणञ्च नत्वा विभीषणो बभाषे
 हे स्वामिन् ! कुलस्य दूषणमिदं किं त्वया कृतमस्ति । सानुजः काकुत्स्थो नो हन्तुं यावदिह नायाति तावदा-
 भ्वव नीत्वा सीता तदन्तिके मुच्यताम् । इत्युक्ते क्रोधास्त्राक्षो रावणोऽपीत्यब्रवीत् हे भीरो ! किमिदं भाषसे
 मम पौरुषं व्यस्मार्पीत् किम् ! । अनुनीता सीताऽवश्यं मम भार्या भविष्यति, तौ चायातौ वराकौ रामलक्ष्म-
 णौ हनिष्यामि । विभीषण ऊचे हे भ्रातः ! तज्ज्ञानिनो वचः सत्यम् यद्गामपत्न्याः सोतायाः कृते नः कुल-
 संक्षय इति । भक्तस्य वंशोश्च मम वाचं कथं न मन्यसे अन्यथा मया हतः सः दशरथस्तावत्कथं जीवितः ।
 हे महाशुज ! यद्वस्तु भावि यद्यपि तदन्यथा न भावि तथापि पार्थर्यसे नः कुलघातीनीं सीतां भुञ्चेति । अथ
 विभीषणगिरामनाकर्णितकेनेव सीतां पुष्पक आरोप्य भ्रमन्नेव मदर्थयत् । अमी रत्नसानवः क्रीडाद्रयः स्वादु
 निवर्द्धराः सन्ति, अस्मदुपवनात्तिच नन्दनोद्यानसोदर्याणि सन्ति । अमुनि धारावेश्मानि यथाकामीनदृष्टीनि,

गणो युक्तं त्रेकोऽन्यस्त्रीषु रिसंस्तरत्यपरा च दूतीभवति । हे हृत्ते ! द्रष्टुमाप्नुचिता नासि संगापितुं तु किञ्च, इतः स्थानाद्गच्छ गच्छ माग दृष्टिपथं त्यज । तदा रावणोऽपि तन्नाजगाग निजगाद च हे सीते ! कुतः कुपिताऽसि, गन्दोदरी तव दारपत्ति । अहं स्वयमापि ते दासोऽस्मि, हे देवि ! मे प्रसादं कुरु, हे जानकि ! अमुं जनं दृष्ट्वाऽपि किं न मीणासि । तदा गृहासती सीता पराङ्मुखीभूयेत्यभापत, मां रागनेहिनीं हरन् कृतांत-दृष्ट्वा दृष्टोऽसि । रे ! अपार्थितार्थकस्य ते आशां धिक्, द्विपदन्तके साजुजे रामे किञ्चज्जीविष्यसि । तये-
 त्याकुश्रयानोऽपि दक्षाननो भूयो भूयस्त्वयैवोवाच, अहो ! वलीयसी कामावरथा धिक् । अब्रान्तरे विपनामां
 सीतां दृष्ट्वाऽपि ह्य धान्नां निधिः पथिगे लवणाम्बुधौ निगमज । घोरा निषा पावर्तत घोरबुद्धी रावणश्च
 प्रोषयामान्पथ सन् सीतायाद्युपसर्गान् प्रचक्रो । ततो रावणेन विकृता भयंकरा दूरकारिणो गृहायुक्ताः
 केत्कुर्वणाश्च फेरयो विचित्रं क्रन्दन्तो दृष्ट्वा अन्योऽन्ययोधिन ओतयः पुच्छाच्छोदकृतो व्याघ्राः फूत्कुर्वणाः
 पणायतः पिषाचभेतवेतालभूताश्चाकृष्टक्रिकाः दुर्ललिताः यगरस्य सभासद् इवोदकन्तो उपसीतमीयुः । सीता
 तु मनसा पञ्चपरगोष्ठिनागरिप्रयां ध्यायन्ती, अगीतैव तस्यो दक्षाननं तु न भेजे । प्रयाते तु विभीषण स्तविषा-
 दृतं निषाम्योपदधमीवगातात् सीतां चैवमवोचत । हे भद्रे ! त्वं कासि कस्याऽसि कुतः स्थानादत्रागतासि मा
 भेपीः पररसीसोदरस्य मे सर्वमाख्याहि । सीताऽपि तं गध्यस्य परिग्रायाधोगुह्यी सती भागंदलरवसा जनक-
 पुत्र्याहं सीता रगीत्याख्यात् । रामगदस्य गृहिणी दक्षरस्य स्तुपाङ्गं सानुजेन पत्या समं दंडकारण्यगाममम् ।

इतश्च लंकायां पुष्पौ भंदोदर्यादयो रावणान्तःपुरस्त्रियः खरादिहननोदन्तादरुदन् । चन्द्रणखाऽपि च स्वसा सुन्दे-
न सह रुदती पाणिभ्यामुरः कुट्टयती रावणग्रहं प्राविशत् । रावणञ्च दृष्ट्वा कंठे लणित्वोच्चतरस्वरं रुदती हा देवेन
निहतास्मीत्येवं निजगाद । हे वंधो ! त्वयि जीवत्यपि दर्पवाद्भिर्विद्विपद्भिः पुत्रो हतो भर्ता च हतो मम देवरौ
च हतौ चतुर्दश सहस्राणि कुलपत्तयश्च हताः पाताललंका त्वदर्पिता राजधानी चाच्छिन्ना सुन्देन स्रज्जुना सहाहं
जीवग्राहं प्रणश्य त्वां शरण्यमिहायातास्मि मां याधि कुत्र तिष्ठामि । ससौष्ठवो दशास्योऽपि त्वद्भर्तुपुत्रहन्तार
मचिराद्द्विज्यामीति रुदन्तीं तामबोधयत् । सः रावण स्तेन शोकेन वैदेहीविप्रलंभरुजाऽपि च फालच्युतो
द्विपीव तल्पे तस्थौ । अथ भंदोदरी देवी तमुपेत्येत्यभ्यधात् हे स्वामिन् ! प्राकृतवज्रिश्रेष्ठ इव कथं तिष्ठसि ।
रावणोऽप्येवमब्रवीत् वैदेहीविरहज्वरान्नचेष्टितुं नच वक्तुं नाप्यालोकयितुं क्षमोऽस्मि । हे मानिनि ! मया
जीवता तेऽर्थश्चेत्तन्मानं प्रोज्झय यथा मयि रिरंसते तथा गत्वा वैदेही मनुजय । अनिच्छन्तीमन्यनारीं जातु-
न्निदप्यहं न भुंजे, इति गुरुसाक्षिको ममाऽन्तर्गलानियमोऽस्ति । पत्युः पीडया पीडिता सा कुलीनाऽपि तत्क्षणं
देवरमणोद्धाने जगाम सीतामुवाच च । एषा भंदोदरीनामाहं दशाननमहिषी त्वयि दासीत्वं प्रपत्स्ये, दशक-
न्धरं भजस्व । हे सीते ! त्वमेव धन्यासि यामनिशं विश्वसेव्याधिकमलो महाबलो मम पतिः सिसेविपते ।
दशाननः प्राप्यते वेदध्यापि भूचरेण तपस्विना पत्तिमात्रेण रामेण पत्या तव किं प्राप्यते । सीता रुषेव वभाषे
क सिंहः, क च जंबुकः, क सुपर्णः, क वा काकः, क रामः, क च ते पतिः । तव पाप्मनस्यस्य च दंपतीत्व-

क्षरणम् । स्वयं दुःख्यपि रामस्तद्वत् छेत्तुमभ्युपगमत्, महीयसां परकार्ये स्वकार्यादधिको यत्नः कार्यः । अथ
 कृताञ्जलिः सुग्रीवो विराधेन सीताहरणदृष्टान्तमवबोधितो रामं विज्ञापयामास । रवेरिव विश्वं व्यापमाणस्य
 तथा द्योतयतस्ते काऽपि कारणापेक्षा नास्ति तथापि हे देव ! अदो वक्ष्मि । त्वत्प्रसादात् क्षतारिः सन् ससैन्योऽपि
 तवाजुगोऽहं न चिरात् सीतायाः मृष्टिमानेव्यामि । अथ राघवः समुग्रीवः किञ्चिन्धां पति प्रतस्थे,
 अनुगच्छन्तं विराधं च संबोधय विससर्ज । अथ रामभद्रे किञ्चिन्धापुरद्वारमधिष्ठिते सति सुग्रीवो विदसुग्रीवं
 रणकर्मण आह्वयत् । विदसुग्रीवोऽपि निनदन्नाह्वानमाज्जतो रणायगात्, हि द्विजा भोजनायेव शूरा रणाय
 अलसा न भवन्ति । तावुमावपि मत्तो वनद्विषाविव दुर्धरे रणन्यासैश्च वसुंधरां कम्पयन्तावयुध्येताम् । राम
 स्तौ सरूपौ दृष्ट्वाऽस्मदीयः कः परश्च क इति संशयतः क्षणमुदासीन इव तस्थौ । एवं तावद्भवत्त्विति विमुञ्चज्जु-
 षुगवस्ततो वज्रावतीमिषयज्जुष्टंकारमकरोत् । तस्माद्वज्जुष्टंकारतः साहसगतेः सा रूपान्तरकरी विद्या क्षणाद्व-
 रिणीव पलायत । हे पाप ! मायया सर्वं विमोह्य परदारै र्तिरंससे तस्माद्यापमारोपयेति रामस्तं ततर्ज । रघूद्वह
 एकेनापीपूणा तस्य पाणानह्वार्तिं हि हरिणमारणे हरे द्वितीया चपेटा न भवति ततो रामो विराधमिव सुग्रीवं
 राज्ये न्यवेक्षयत् सुग्रीवोऽपि भागवदेव स्वलोकेनानमस्यत । अथ प्राञ्जलि वीनरेश्वरोऽत्यन्तमुदरीं स्त्रयोदश
 निजाः कन्या दातुं रामभद्रमयाचिष्ट । रामोऽपि सीतान्वेगणहेतवे सुग्रीव मुवाच प्रयतस्वेति, एताभिः किम-
 परेणाऽपि वस्तुना किम् ? इत्युक्त्वा रघूद्वहो वहिःस्थाने गत्वा तस्या सुग्रीवोऽपि तदादेशाञ्जिनां पुरीं प्रविवेश ।

तत्रा परमं पदं जगाम मे कुमारश्चन्द्ररश्मिरसौ जगतोऽपि बलीयानस्ति किन्तुद्वयो रमेदङ्गः कं रक्षतु कं च निहन्तु । अहो चन्द्ररश्मिना तस्य पापीयसो यच्छुद्धान्तप्रवेशनं रुद्ध भिदं तु साधु साधु विदधे । अमुष्य बालिनो वधाय कं वलीयांसं श्रयामि, यद्विपवः स्वतोऽपि परतोऽपि वा घात्या एव । भूर्भुवःस्वस्त्रयीवीरं मरुत्तमख भञ्जनं दशाननं विद्विषद्वातहेतवे भजामि किम् ? किन्त्वसौ त्रैलोक्यकंटकः मकुत्या लोलोऽस्ति तेन तं च मां चा शु निहत्य स्वयं तारामादास्यते ईदृशे व्यसने प्राप्ते सति साहाय्यं कर्तुं स्वरतरः स्वर आसीत् स तु राघवेण हतः ।

तद्वत्वा तावेव रामसौमित्रौ मित्रीकरोमि, हि तौ तत्कालोपनतस्यापि विराधस्य राज्यदौ स्तः । अलंक-
र्षिणदोर्वलौ तौ तु विराधस्योपरोधेनाऽधुनाऽपि तथैव पाताललंकायां तिष्ठतः । सुग्रीव एवं विमृश्य रहसि स्वय मनुशिष्य विश्वासभूतं दूतं विराधपुर्यां न्ययोजयत् । सः पाताललंकायां गत्वा विराधाय मणस्य स्वामिव्यसन-
वृत्तान्तं कथयित्वेदमब्रवीत् । नः स्वामीदृशे महति व्यसने पतितोऽस्ति ततस्त्वद्द्वारेण राघवौ शरणीकर्तुं बांछति । सुग्रीवो ह्रुत मायातु हि सतां संगः पुण्यतो भवति तेनेत्युक्तो दूत एत्य सुग्रीवाय तच्छंशं । अथ सुग्रीवोऽध्वानां ग्रैवेयकस्वनैः सर्वा दिशो मुखरयन् वेगाहूरमदूरयन् सः पाताललंकामुपवेशमवत् क्षणेन प्राप । विराधमुपतस्थे च सोऽपि तं मुदाऽभ्युत्तस्थौ । विराधोऽपि तापिने रामभद्राय पुरोभूय तं नमस्कारयामास तदुःखञ्च व्यजिज्ञपत् । सुग्रीवोऽप्येवमूचेऽस्मिन्दुःखे त्वमेव मे गतिरसि श्रुते हि सर्वथा मूढे तरणिः खलु

कुर्वद् शुद्धं प्रवृत्ते । सादिना सादी निपादिना निपादी पदातिना पदातिश्च रथिकेन रथिकश्च युयुधे । अथ
 मेदिनी चतुरंगचमूचक्रविमर्दार्थोदप्रियसमागमानुभवे कं प्रभाष । हे परगृहप्रवेशिन्नेहोहीति तं ध्रुवनसुग्रीव
 उद्गीवः सन्विटसुग्रीवं योऽयु माहव । ततश्च विटसुग्रीवस्तर्जितो मचेमहवोर्जितं गर्जितं कुर्वन्युधे संशुखीनोऽभवत्
 क्रोधाखण्डोचनौ तौ महायोधौ कीनाशस्य सोदराविव जगन्नासं विदधानौ युयुधाते । अथ रणच्छेकावुभाषयि
 तौ मिथो निश्चितैः शस्त्रैर्निश्चितानि शस्त्राणि दृणच्छेदं चिच्छिदाते । महीषयो र्महयुद्धे वृक्षखंड इव तयो र्मह-
 युद्धे उच्छलद्भिः शस्त्रखंडैः खेचरीगणो दुद्रुवे । अथार्थशिरोगणी तौ छिन्नास्त्रौ जगमौ पर्वताविवान्योन्यं
 मल्लयुद्धेनास्फलताम् । वीरचूडामणी तावुभौ क्षणाद्वोन्मूल्यतन्तौ क्षणाच्च भुवि निपतन्तौ ताम्रचूडाविव
 भाताम् तौ द्वावपि महाभाणौ मिथो जेतु मनीश्वरौ अपस्त्य च वृषभाविव दूरेण तस्थतुः । ततः सुग्रीवः साहा-
 द्यकार्थमंजनासुतं समाह्वय यूयोऽप्युग्रकर्मणा मायासुग्रीवेण युयुधे । द्वयो र्मेदमजानतो हनूमतः पश्यतः सतः
 उत्कटो विटसुग्रीवः सुग्रीवं कुट्टयाभास । पुनर्युद्धेन खिन्नतनुः सुग्रीवः खिन्न रततः किञ्चिन्मथुराद् वहि निर्ग-
 न्यावास मग्नहीत् । विटसुग्रीवस्त्वस्त्वस्थमानस स्तत्रैव तस्थौ बालिनंदनादन्तःपुरप्रवेक्षं च न लेभे । अथसुग्रीवो
 न्यंचितग्रीवमेवं पर्यंचितयदहो ! स्त्रीलंपटः कूटपटुर्नः कोऽप्येषो द्विपन्नस्ति अहो ! आत्सीया अपि द्विप-
 न्मायावशीकृताः सन्तोऽनारत्नीया वभूवु स्तदसौ निर्वैहयैरेषावस्कंदः । मया मायापराक्रमोत्कृष्टो द्विपन् कथं
 वध्यः, बालिनाऽन्नक्षपाकरं पराक्रमभ्रष्टं मां धिक् । महाबलो बाली धन्यो योऽखंडगुरुष्वन्नतो राज्यं दृणमिव त्य-

वाऽपरश्च कः विराधोऽपि नत्वाऽवदत् हे प्रभो ! निर्वेदं मा कृथाः अनिर्वेदः श्रियोमूलमस्ति नन्वहं तव भृत्योऽस्मि ।
अद्य मां पाताललंकायां निवेशयितुमेहि तत्र भर्तुः सीताप्रवृत्तिः सुलभा भविष्यति । ततः सलक्ष्मणो रामः स-
सैन्येन विराधेन सह पाताललंकायाः पुर्याः परिसरावनौ ययौ । तत्र महासैन्यसमावृतोऽरिहृदनः सुन्दोनाम खरा-
त्मजो रक्षः संसुखीनो रणायगात् । सुन्दः पितृवधक्रुधा पूर्वविरोधिना पुरोगेण विराधेन समं सद्यो घोरं रणं चक्रे ।
अथ काकुत्स्थे रणस्ये सति चन्द्रणखागिरा सुन्दः सद्यः प्रणश्य लंकायां रावणं शरणं ययौ । ततो रघुपुंगवो
पाताललंकायां प्रविश्य तं विराधं पैतृके पदे निवेशयामासतुः । रामलक्ष्मणौ खरराजस्य प्रासादे तस्थतुः । विराधः
पुनः सुन्दक्षेमनि युवराज इव तस्थौ ।

इतश्च चिरं तारामिलापिणः साहसगते हिमवद्भिरिकंदरे प्रतारणी विद्या सिद्धा । कामरूपोऽमर इव
तथा सुग्रीवरूपः सः अंबरे द्वितीयोऽर्क इव किञ्चिन्धपुरे जगाम । सुग्रीवे च क्रीडार्थं बहिरुद्याने गते सति
तदा सः तारादेवीविभूषितं तदन्तःपुर मगात् । ततः सत्यसुग्रीव आगात् तदा द्वारि चाग्रे सुग्रीवो राजा गत
इतिवादिभि द्वारपालकैः स्खलितः । सुग्रीवद्वितयं दृष्ट्वा संदेहाद्बालिनंदन सत्वरितः शुद्धान्तविप्लवं ज्ञातुं तद्द्वारं
ययौ । ततः शुद्धान्ते प्रविशन् विदसुग्रीवो बालिसूनुना मार्गादिणा सरित्पूर इव प्रस्खलितः । अथ जगत्सार-
सर्वस्थानीव सर्वत आहूतानि सैनिकानाञ्चतुर्दशाक्षौ हिष्योऽमिळन् । अथ तयोर्द्वयोरपि भेद मजानन्तः सैनिका
अर्धे सत्यसुग्रीवतोऽर्धे च विदसुग्रीवतोऽभवन् । तत उभयोरपि सैन्ययोः कुंतपालैर्दिवसुलकापातमयीमिव

ततो विराधेन सार्धं रामसोदरः स्फुरद्रामेक्षणः काममार्ययोः शुभमाशंसन् ववले । गत्वा दूरं द्रुमान्तरे रामभद्रम-
 पश्यत् सीताविरहितं दृष्ट्वा परमं विपादं ययौ । पुरःस्थमपि सौमित्रिमपश्यन् रघुपुंगवः सीताविरहश्लयेन पीडितः
 ख इत्यब्रवीत् । मया तावदिदं वनं भ्रान्तं जानकी न दृष्टा, हे वनदेवताः ! शुष्माभिरपि किं सा न दृष्टा ब्रूत । भूतधा-
 पदसंक्कुलेऽमुष्मिन् भीषणेऽरण्ये सीतामेकाकिनीं विमुच्य हा लक्ष्मणाय गतोऽस्मि । लक्ष्मणं च रक्षोभटसहस्राग्रे
 संयत्येकं मुक्त्वा भूयोऽहमन्नागामहोदुर्धियो मम धीः पश्यत । हा सीते ! प्रिये ! निर्जनेऽरण्ये मया कथं मुक्तासि,
 हा वरस ! लक्ष्मण ! रणसंकटे कथं मुक्तोऽसि । एवं भुवन् क्रन्दद्भिः पक्षिभिरपि वीक्ष्यमाणो महाशुभो रामभद्रो
 मूर्धन्या क्षितौ न्यपतत् । लक्ष्मणोऽप्येवमब्रवीदर्यायेदं किं जनु, अयं तव भ्राता लक्ष्मणोऽरीन् जित्वा समुपा-
 स्थितोऽस्ति । तथा गिरा पीयूषेणैव संसिक्तोः रामभद्रो लब्धसंज्ञोऽग्रे निजानुजं ददर्श सम्वजे च । उदञ्चः सौमित्रि-
 सिंहनादस्य कारणमूचे, इदं जानकीहरणं कस्याऽपि मायिनः कर्माऽस्ति । अहं तस्य प्राणैः सह जानकीमाहरि-
 ष्यामि । संप्रति तु तत्पटुपुलंभाय प्रयतामहे । एषो विराधः पाताललंकाराज्ये स्थाप्यताम् हि मया खराहवेऽ-
 मुष्मै पतिपन्नमस्ति । अथ तौ मयू आरिराधयिषु विराधः सीतामवचित्तमानेन तु विद्याधरमहान् मजिघाय ।
 मुहुर्मुहुर्निःश्वसन्तौ क्रुधाभयरं निर्दशन्तौ शोकानलकराकितौ काकुत्स्थौ तत्र तस्थुः । विराधमहिताश्च ते विद्या-
 धरा दूरं भ्रान्त्वा सीतामवृत्तिं न प्रागुस्तत्रैत्यचाधोमुत्वास्तस्थुश्च । रामस्तेषामधोमुत्तत्वेन ज्ञातवेदमब्रवीत्, शुष्मा-
 भिः स्वामिकार्ये साधूद्यतम् । हे भटाः ! सीतामवचित्तिर्नप्राप्ता तत्र वः को दोषो दैवस्य विपरीतस्य के यूयमथ-

समाययौ । आरिराधयिषु वैराधो रामसोदरं नत्वा एतेषां त्वद्विषां द्विषन्नहंतवभृत्योऽस्मीत्युचे । हे महाभुज !
अमी रावणपत्नयश्चन्द्रोदराख्यं मे पितरं निर्वास्य पाताललंकां जगद्गुः । अंशो स्तमोऽवश इव द्विषद्विदलने ते कः
सखा तथापि हे प्रभो ! श्रुत्यलेशत्वाद्व्रणाय मामादिश । स्मित्वा च लक्ष्मणोऽवोचत् यन्मयाहन्यमानानमून्दिषः
परय हि दोषमतामन्यसाहाय्याद्विजयो द्विषे भवति । अद्य प्रभृति मे ज्येष्ठो रघूद्वहस्ते स्वामी, मया चाद्यप्रभृति
पाताललंकाराज्ये त्वं स्थापितोऽसि । एवं विरोधिनंतं विराधं लक्ष्मणान्तिके दृष्ट्वाऽधिकं क्रुद्धः खरोऽधिज्यधन्वाऽ
भ्येत्येवमब्रवीत् । विश्वघातक ! मम तनयः बंबूकः क्वास्ते वराकेण विराधेन सख्याऽधुना किं रक्ष्यसे । सौमि-
त्रिश्चस्मिन्त्वोवाच तेऽनुजस्त्रिभिरा अपि भ्रातुः पुत्रस्य सोत्कंठो मयाधुना तप्तनुपेपितोऽस्ति । तवापि पुत्रे भ्रातरि
च वलीयसी चेदुत्कंठा तर्हि त्वामपि तत्र नेतुं ननु सज्यधनुरेवास्मि । हे मूढ ! मया प्रमादघातेन पादन्यासेन कुं-
शुवत् तव स्रुहंतोऽस्ति तत्र मे पौरुषं नास्ति । अधुना भटमन्यस्त्वं मम कौतुकं पूरयसि चेत्तर्हि वनवासेऽप्यहं
सज्जी त्वया कीनाशं प्रीणामि । सौमित्रावित्युक्तवतिसत्यमित्रः खरो राक्षसेश्वरो दन्ती गिरिसानुनीव खरं प्रहर्तुमा रेभे ।
लक्ष्मणोऽपि क्षणेनाऽपि सहस्रशः कंकपत्रैर्भानुमान् भानुभिरिवाम्बरं तिरयामास । तयोः श्राद्धदेवदैवतैक महो-
त्सवो गरीयान् भयंकरश्च स्वेचराणां संगरोऽजायत । विष्णुना रणे यस्येदृक्शक्तिरस्ति सः खरः पतिविष्णोरप्य-
धिकोऽस्तीति व्योमन्येवंगिरोऽभवत् । अस्याऽपि वधे कालक्षेप इत्यमर्षाल्लज्जितः सौमितिः स्वयं क्षणात् क्षुरप्रेण
खरमूर्धानमच्छिदत् । ततः ससैन्यो दूषणो योऽधुमुद्यतः स च दववह्निना समूयः कुंजर इव लक्ष्मणेनापि संजह्रे ।

अथ षष्ठः सर्गः

इतश्च यन्नामितैः सह सौमित्रौ रणकेलिक्रुद्धभूत् तत्रचापमुद्रामस्तत्वरितं संपातः । आयान्तं राममाळोक्य
सौमित्रि रिदमब्रवीध्ये आर्य ! आर्यामेकाकिर्नो मुक्त्वा त्वं किमागमः । हे लक्ष्मण ! तव वैधुर्यलक्ष्मणा सिंहना-
देनाहूतोऽहमिहायात इति राघवो व्याजहार । लक्ष्मणोऽप्यबदत् हे आर्य ! मयासिंहनादो नाकारि, आर्येणचश्रु-
तस्तेन दूनं वयं केनापि वंचिताः स्मः । आर्यामपहर्तुं केनापि दुष्टेनोपायतस्त्वमपनीतोऽसीति शंके, सिंहनाद-
स्य करणे स्तोकमपि कारणं नास्ति । हे आर्य ! महामुज ! आर्यां ज्ञातुं तच्छीघ्रमेव गच्छ, एषोऽहमप्यरीन्हत्वा
यावत्पृष्ठ एवायामि । इत्युक्तो रामभद्रःस्वस्थानमगात् तत्रच जानकीं नापश्यच्च तेन मूर्छितो महीपृष्ठे च निपपात ।
लब्धसंज्ञःसमुत्थाय मुमुर्षु तं जटायुपमीक्षांचक्रे तेन तीक्ष्णधी राम इति दध्यौ । केनापि छलपरेण मे दयितापजहू-
तेनैव दूनं चापहारक्रुध्योऽयं महात्मा खगश्च निहतः । ततो रामः आवकस्य जटायुषः मत्पुपकाराय परलोका-
ध्वशंवलं नमस्कारं ददौ । सो विपद्यमाहेन्द्रे कल्पे मवरः सुरोऽभवत्, रामोऽपि सीतामन्वेष्टुमितिस्ततोऽटव्यामाट ।
इतश्च वीरो लक्ष्मणः प्राज्यपत्तिना खरेण योऽधुमेकोऽपि भावर्तत युधि सिंहस्य कोऽपि सखा न भवति । अजान्तरे
खरस्यावरजो भट स्त्रिभिरा अस्मिन्स्तवाक्षेपः को नाम इति ज्येष्ठंन्यवारयत् । अथ रामावरज स्तंपतंगवद्रणयन्
समरोद्यतं रथस्थं त्रिभिरोराक्षसं जघान । तदा पाताललंकेशचन्द्रोदरदृष्टात्मजो विरायः सर्वसन्नाहिसैन्यस्तत्र

पक्षीव सः हतविद्यः पपात कंबुद्वीपे कंबुशैल मास्त्र च समवास्थित । विमानस्थो रावणोऽपि व्योम्नाऽर्णवोपरि गच्छन् मन्मथातुरो मैथीलीं प्रति सानुनयमिति मोचे । हे सिते ! नभश्चरक्षमाचराणां भर्तुर्मै महिषीपदं प्राप्तासि, कथं रोदिषि हर्षस्थाने शुचा कृतम् । मंदभाग्येन रामेण सह त्वां योजयन्विधिः पुरा नाञ्जुरूपं चक्रे तदधुना मयोचितमकारि । हे देवि ! सेवया दाससंनिभं मां पतिं मन्यस्व मयि दासे सति स्वेचर्यः स्वेचरा अपि तव दासा एव । रावणे त्वेवं ब्रुवाणे सति सीता मंजवद्राम इत्यक्षरद्वयं स्मरन्त्यधोमुखी तस्थौ । स्मरातुरः सः जानकीपादयो मूर्ध्ना पपात परपुंस्पर्शकातरा साऽपि पादावपासारयत् । सीता चैव माञ्जुक्रोश, हे निरञ्जुक्रोश, निस्त्रप, अचिरात्प्ररत्नीकामनाफलं मृत्युं लप्स्यसे । तदानीं सारणादयो मंजिणः, अन्ये च रक्षःसामंताः राक्षसप्रभोः संमुख एयुः । महासाहसकृदलंकर्मणि विक्रमो महोत्साहो रावणो लंकापुरी मागमत् । यावद्रामसौमित्रि-क्षेमोदन्तसमागमो न, तावच्च भोक्ष्ये इति सीतोच्चैरभिग्रह माददे ।

लंकापूर्वादिवि स्थिते सुरवरोद्यानोपमे स्वेचरत्नीणां विभ्रमधाञ्जि देवरमणोद्याने स्वयं जानकीम् ।

रत्नाशोकतरोस्तले त्रिजटया चाऽरक्षकै राहतां मुत्तवागादशकंयरः प्रमुदितः स्वं धाम धाञ्जां निधिः ॥४६०॥

इत्याचार्य श्री हेमचन्द्रविरचिते त्रिपट्टि शालाकापुरुषचरिते महाकाव्येऽन्वयात्मक गद्यरचनार्या सीता हरणं नाम पञ्चमः सर्गः समाप्तः ॥ ५ ॥

तेनोक्ता सा ततः परतो ब्रजित्वा साक्षात्सौमित्रिरिव सिंहनादं विनिर्ममे । तं सिंहनादं श्रुत्वा रामः ससंभ्रमः
 सन्दध्यौ मे भ्रतुजो हस्तिमह्य इव जगत्प्रतिमह्योऽस्ति । तं न पश्यामि येन सौमित्रिः संकटं प्राप्नोति, तस्य
 संकटसंकेतश्चेदा तत्रैव निशम्यते । महामना रामो यावदेवं वितर्कव्यग्रोऽभूत्तावदक्ष्मणवात्सल्यात्सीता चैव
 मवोचत । हे आर्यपुत्र ! वत्से संकटमागतं सति अद्यापि किं विलंबसे हुतं गत्वा लक्ष्मणं ननु त्रायस्व । इत्यादि
 सीतावचनैः सिंहनादेन चेरितो रामः शकुनान्यप्यमानयन्त्वरितं जगाम । अथ दशग्रीव उन्नीयं पुष्पकाभिधे
 विमाने क्रदंतीं जनकात्मजा भारोपयितुं मारेभे । हे स्वामिनि ! एषोऽस्मि मा भैषीः, हे निशाचर ! तिष्ठ तिष्ठ
 इति रोषाद्बदन् जटायु दूरात्तमयावत । ततः सः महाश्रवणो निशिताभिज्ञोऽटिनखकोटिभिः सीरैः कृपिमही-
 मिव रावणस्योरश्चकल्प । ततः क्रुद्धो दशग्रीवो दारुणं खड्गमारोप्य पक्षौ छित्वा तं पतंगं पृथिवीतलेऽप्रातयत्
 अथ निःशंको दशग्रीवः पुष्पके सीतामारोप्य पूर्णमायमनोरथः सज्जमसा तूर्णं चचाक । विद्विषन्माथ ! हा
 नाथ ! हा राम ! हा वत्स लक्ष्मण ! हा तातपादाः ! हा भ्रात भर्मिंदक ! महाश्रुज ! काकेन बलिचि चला-
 दनेन वः सीता हियते, एवं रोदसीं रोदयन्तीव सीतोह्वै-ररोह । बहुदितं श्रुत्वा अर्कजटिनंदनो रत्नजटी-
 खेचर एवं विमर्शं नूनमसौ रामस्य पत्न्यस्ति । तेनाश्रमं शब्दः समुद्रोपरि श्रूयते तेत्थं रावणेन हियते राम-
 लक्ष्मणौ च छलितौ स्तः । तेनाथ प्रभो भर्मिंदलस्योप्रकरोमीति जातधीः सः खड्गमाकृष्य दशकंधरमाक्षिपन्
 दधावे । एषो दशाननस्तु युद्धायाह्वयमानं तं हसित्वा विद्यासामर्थ्यतोऽखिलां तद्विद्यां सद्यो जहार । निकृत्तपक्षः

स्वसा त्वरितं गत्वा रावण मित्यूचे । दंढकारण्य आयाता वनातमहौ रामलक्ष्मणौ मनुज्यौ ते जामेधं यमगोचरं
निन्यतुः । तच्छ्रुत्वा ते स्वसृपतिः सबलः सानुजो ययौ, तत्र च संप्रति सौमित्रिणा सार्धं युध्यमानोऽस्ति । कनिष्ठ-
भ्रातृवीर्येण स्ववीर्येण च गर्वितो द्रामः सीतयामहं विलसन्परतः स्थितोऽस्ति । सीता न रूपलावण्याश्रया
योपितां सीमेव वर्तते न देवी नोरगी किन्तु सा काप्यन्यैव भातुष्यस्ति । दासीकृतोषसुरासुरवधूजनं त्रैलो-
क्येऽप्यप्रतिच्छन्दं तस्या रूपं वाचासगोचरमस्ति । आसमुद्रसमुद्राह्व हे बान्धव ! भूतले यानि कान्यपि
रत्नानि सन्ति तानि सर्वाणि तवैवार्हन्ति । रूपसंपदा दशामनिमिपीकारकारणमेतत्स्त्रीरत्नं चेन्न गृणहीया
स्तर्हि त्वं रावणो नासि । अथ दशकन्धरः पुष्पकमाह्व हे विमानराज ! यत्र जानक्यस्ति तत्र त्वरितं याहीति
आदिदेश । तत्र गच्छतो दशग्रीवमनसः स्पर्धयेव विमानं चात्यन्तवेगेनानुजानाकि ययौ । दशकंधरो दृष्ट्वाप्यत्सु
तेजसो रामात् हुतवहाद्वयाद् इव विभाय दूरे तस्थौ । इति चाऽचिन्तयदितः कष्टं यद्रामोदुरासदो दृश्यते, इतश्च
सीताहरणं कार्यं तेनेतो व्याध इतस्तटी । इति च विमृश्य ततोऽवलोकनीं विद्यामस्मापर्वि सा च मंशु किं करीव
कृतांजलिः सती उपतस्थे । ततश्च दशाननस्तत्कालं तामाज्ञापयामास सीतां हरिष्यतो ममान्हाय साहाय्यं
कुर्विति । साऽवोचद् वासुके मौलिरत्नं सुखमादीयते परंतु रामसमीपस्था सीता तु देवासुरैरपि नादीयते
किन्त्वसाधुपायोऽस्ति येनैव रामो लक्ष्मणं यायात् ह्यनयो रयं तस्यैव सिंहनादेन संकोतोऽस्ति । एवं कुर्विति

रामस्तां वभाषे हे भद्रे । कृतान्तैकनिकेतने दाहणे दंडकारण्ये इह कुत आगमोऽस्ति । साप्युचे अहमवन्ती-
 राजस्य कन्यास्मि, भवनोपरि शुभा केनापि खेचरेण क्षपान्तरे हताऽस्मि । इहारण्ये समायातः सः अन्येन
 केनचित्सासिना विद्याधरकुमारेण दृष्ट इति च जगदे । चिह्नो हारलतामिवेदं स्त्रीरत्नमपहृत्य रे पाप ।
 क गमिष्यसि तेऽहं मृत्युरपस्थितोऽस्मि । इत्युक्तः सः मापव मुतवा तेन सह सुचिर माजिं व्यधात् मत्तौ
 वनगजाविवोभाषयि विषेदाते । एकाकिनी कीदृशिकेतस्ततोऽभ्रमयन्ती चाहं जंगले छायादुमिव पुण्ययोगेन
 त्वां प्राप्ताऽस्मि । हे स्वाभिन् । तत् सुकुलसंभवां कुमारौ मां परिणय हि अर्थिनां महत्सु पार्थना जातु दृष्टा
 न जायते । ध्रुवमियं काचिजटवद्वेपथारिणी मायाविनी कूटनाटकमुत्पाद्यात्र नो वंचयितुमागादिति चिरं
 चिन्तयन्तौ बुद्धिसंवादिनौ स्मरक्षौ रामलक्ष्मणौ अन्योन्यमुखमीक्षांचक्राते । अथ स्मितज्योत्स्नापूरस्तव-
 किताधरो राम स्तामित्यूचे अहं सभायोऽस्मि तेनाभार्यो लक्ष्मणं भज । तथैव तयेत्यर्थितो लक्ष्मणोऽप्येव म-
 द्बवीत् आर्यं गतात्त्वमार्येव तदनया वार्तयाऽलम् । सायाश्चालंडनात् पुत्रवधाच्चाधिकं रुषिता सती तत्कृतं तनय-
 क्षयं खरादीनां गत्वाऽऽल्लवत् । ततस्ते चतुर्दशभिर्विद्याधरसहस्रै राहता रागमुपद्रोतुं द्विपाः शैलमिवाभ्येयुः ।
 मयि सत्यपि स्वयमार्य ईदृशै र्योत्स्यते किमिति तेषां शुद्धाय लक्ष्मणोऽयाचिह । हे वत्स ! त्वं जयाय गच्छ
 यदि ते संकटं भवेत्तदा ममाहृत्यै सिंहनादं कुर्या इति सः तमन्वधात् । अथ लक्ष्मण उच्चै रामाज्ञां प्रतिपद्य
 धनुःसखो गत्वा वार्ष्णे चरगानिव तान् हन्तुं सः प्रवहते । तदुद्धे प्रवर्धमाने सति स्वभर्तुः पार्ष्णिदृष्टये रावण-

एवञ्च तस्थुषो बलशुलीस्थानकस्पृशस्तस्य द्वादशवर्षाणि चलारि दिवसानि चातीयुः । स्फूर्जत्परिमलः प्रत्या-
 कारतिरोहितः सेधुकामः सूर्यहासो व्योम्ना तत्र वंशगह्वरे आगात् । इतस्ततः क्रीडया भ्रान्त्यन् सौमित्रि स्तत्रा-
 ययौ सूर्यस्य करोत्करमिव सूर्यहासासिं ददर्श । अथ सः तं खड्गमाददे प्रत्याकाराच्च चकर्प हि क्षत्रियाणाम
 पूर्वशस्त्रालोके कुतूहलं भवति । तदा लक्ष्मण स्तत्क्षणं तत्तीक्ष्णत्वपरीक्षार्थं मभ्यर्णस्थं वंशजालीं नाबलावं लु-
 लाव । अथ वंशजालान्तरस्थस्य शंबूकस्य कर्तितं मौलिकमलं भूतले पुरः पतितं सोऽपश्यच्च । सौमित्रि र्याव
 द्रंशगह्वर मग्नतः पविवेश तावद्दृशारवावलंविनं कबंधं मौक्षिष्ट । अयुध्यमानोऽशस्त्रश्च कोऽपि पुमान्मया हतोऽ-
 मुना कर्मणा मां धिगित्यात्मानं सः निर्निद । ततः सः गत्वा तदशेषं रामभद्राय शशांस, असिं च दर्शयामास
 रामभद्रोऽप्येवमभाषत । असौ सूर्यहासोऽसि रस्ति त्वयाऽस्य साधको हतो नूनमस्योत्तरसाधकः कश्चित्सं
 भाव्यते । अत्रान्तरे चन्द्रणखाभिधा दशग्रीवस्वसाअद्य मत्सन्नोः सूर्यहासोऽसिः सेत्स्यतीति कृतत्वरं पशुदित्वा
 पूजापानाजसहिता च सती तत्र ययौ लुखितकुंडलं सन्नोः शिर छिन्नञ्च ददर्श । अथ सा हेवत्स शंबूक ! शंबूक !
 कासीति हृदती मनोहरां लक्ष्मणस्याधिण्यासपंक्ति मपश्यत् । येन मत्सन्नहर्तोऽस्ति तस्येयं पदपंक्ति रस्तीति
 तत्पदपद्धत्या चन्द्रणखा हुतं ययौ । यावत्किञ्चिद्गात्तावत् पुरः ससीतालक्ष्मणं तद्वतले स्थितं नेत्राभिरामं रामं
 साऽपश्यत् । तदानीं सा रामं निरीक्ष्य सद्यो रिरंसाविवशाऽभवत् अहो शोकोद्रेकेऽपि कामिनीनां कोऽपि का-
 मावेशोऽस्ति । अथ सा नागकन्यासहोदरं कन्याख्यं विकृत्य मन्मथार्तां सवेपथुः काकुत्स्थ मुपतस्थे । तदा

भर्तेनाक्तं शकुनिकाऽहरत् । दोर्दडुद्धया यत्नेन तत्त्वतो गृहीतमपि पुरंदरयशोदेव्याः पुरोदैवात् सः पपात । ततः सः
 आतुर्महर्षेर्विषदं विदांचकार हे पाप ! किं पाप म माघीरित्याक्रोशच्च । तां शोकमग्ना मुच्यत्य शासनदेवता मुनिसुव्रत-
 पादा न्तेऽनैषीत् तत्रच सा प्रवज्यामाददे । स्कंदकानि कुमारोऽपि प्रागजन्मावधिना विदन् सपालकं सपूर्वोक्तं दंडकं
 तप मदहत् । तदादि दाखणमुद्धमंदंडकारण्यमिदं दंडकस्याभिधानेन भुवि विश्रुतं बभूव । दंडकोऽपि भवे दुःख-
 खानिषु योनिषु आन्त्वा स्वकर्मभिरय गंधारगः पक्ष्यभूत् । अस्यास्मददर्शनाज्जातिस्मरणं समजायत अस्मत्स्पर्शा
 वधीलब्ध्या रोगाश्च क्षयमासदन् । तच्छ्रुत्वा मुदितः पक्षो भूयोऽपि मुनिपादयोः पपात धर्मं चाश्रौषीच्छ्रवकत्वञ्च-
 शिश्रिये । तस्येप्सितं ज्ञात्वा महासुनि कर्त्र्यातपलाहाररात्रिभोजनकर्मणां प्रत्याख्यानं ददौ । इहैषो वः सा-
 धर्मिक इति मुनी राममूचे, जिनैः साधर्मिके च वात्सल्यं श्रेयस्कर मुक्तम् । एषो नः परमो वन्द्यु रित्युक्तवा
 राधवेण वंदितौ तौ मुनी नमसोत्पत्यान्यतो जग्मतुः । तं दिव्यं रथमाख्य सहचारिजटागवो जानकीरामलक्ष्मणाः
 क्रीडयाऽन्यत्र विजहूः । इतः पाताललंकायां खरचन्द्रणखात्मजो शंबूकमुंदनामानौ नवयौवनावभूताम् । अन्यदा
 शंबूकः पितृभ्यां वार्यमाणोऽपि सूर्यहासासिसाधनार्थं मुपेयिवान् । अथ सः क्रौञ्चरवातीरे अन्तर्वंशगह्वरं स्थित्वा
 यो मां वारयिष्यति तं हनिष्यामीत्यवोचत । एकान्तमुनिवशुद्धात्मा ब्रह्मचारी जितेन्द्रियो वटशाखा निवद्धचरण-
 द्वयोऽधोमुखः मग्नाहाग्रद्वद्राशान्ध्या या त्रिया सिद्धिं मुपगच्छति तां सूर्यहासासिसाधिनौ विद्यां जपितुं मारेमे ।

स्तं पराभवं संस्मरन् साधूपयोग्योऽनानेपूर्व्यां शस्त्राण्यखानयत् । स्कंदकाचार्य उद्याने एकस्मिन्समवासरत् तंच
 सपरिच्छदो दंडको वंदितु माययो । स्कंदको देशनाशके बहवो जनाश्च जहृष्टुः, दंडको नृपः पृहृष्टो देशनान्ते
 वेऽपमागात् । कुधीः पालको रहसि गत्वा राजानमित्यूचे हे स्वाभिन्नेषः खलु स्कंदकः पाखंडी वकाचारश्चास्ति ।
 मुनिवेषधरोपहाशठाऽसौ सहस्रयोधिभिः पुंभिरत्वां हत्वा राज्यमादातुमिहागात् । अत्रोद्याने स्वस्थाने मुनि-
 वेषे मेढाभटैः शस्त्राणि श्लिष्टानि सन्ति तानिच दृष्ट्वा भूषतिः पत्येतु । ततश्च राजा मुनिस्थानानि सर्वतोऽखानय
 चित्राण्यस्त्राण्यपश्यच्च परं विपादठ्व यथा । ततो राजाऽप्यविचार्य पालकमादिदेश हे मन्त्रिन् त्वया साधु ज्ञातं हि
 अहं भवता चक्षुष्मानस्मि । अस्य दुर्मनेश्चोच्चित्रं कर्तुं तनेव जानासि तत्कुरुष्व हे महामते ! भूयोऽप्यहं न पशुष्यः ।
 इत्युक्तः पालकः शीघ्रं गत्वा यन्त्रप्रकारयत् स्कंदकस्याग्रतश्चैकैकं साधून् न्यपीलयत् । स्कंदकोऽपि निःपीलयमाना-
 नेतांसु स्वयं देशनापूर्वकं सन्मगाराधनविधिप्रकारयत् । परिवाराणितमे शिशौ मुनावुपयंत्रं नीते सति स्कन्दका-
 चार्यः काष्ठपात्पालक मित्यभाषत । अदौ मामेव पीलय एतन्ममवचः कुरुष्व यथाह्यमुं वालं मुनिं पीलयमानं नहि
 पश्यामि । पालकोऽपि हि स्कंदकं तत्पोडापीडितं ज्ञात्वा तत्पीडार्थं तमेव वालमुनिं मपीलयत् । सर्वेऽप्युत्पन्न-
 केवला अवयवं पदमवापुः स्कंदकस्तु मत्याख्यायेति निदानं निर्ममे । अस्य तपसो यदि किमपि फलं स्यात्तर्हि
 दंडकस्य पालकस्य तथात्र कुलराष्ट्रयो वर्पादनाय भूयासमिति । एवं कृतनिदानः सन् पालकेन पीलितः
 सः स्कंदकस्तत्क्षये कालानिरिव बहिष्कृतो देवोऽभूत् । पुरंदरयशोदत्तरत्नकंवलयंतुजं तद्रजोहरणं

सः समुत्पाय साधुपादेष्वपतत् साधोः स्पर्धौ धयीकब्ध्या क्षणान्तीरोगश्चाभवत् पक्षौ हैमावजायेताम् चंचूर्विदुमविभ्र-
माजायत पादौ पद्मरागमभावजायेताम् वपुश्च नानारत्नमममजायत धिरसि जटा रत्नाङ्कुरश्रेणिनिभाश्चाभवत् ततः
प्रभृति तस्य पक्षिणो जटायुर्नामाऽभूत् । रामस्तौ महर्षौ अपृच्छत् क्रव्याद् कुधीरयं यशो वः पादयोः पार्श्वे स्थित्वा
कस्माच्छान्तोऽजायत । हे भदन्तौ ! पुराऽत्यन्तविरूपावयवोऽयमथ क्षणाध्वेन रत्नोत्करद्भुतिः कथं जातः । अथ सुगु-
प्तपिं राख्यदिह पुरा कुंभकारकटं नामपुरमासीत् तत्रैषो दंडको नाम राजाऽसीत् । तदाच श्रावस्त्र्यां जितशत्रु
नर्मराजाऽजायत धारिणी नाम तत्पत्नी स्कन्दको नाम तत्सुतश्चासीत् । तयोः पुरंदरयशानाम दुहितोऽभवत् कुंभका-
रकटेशो दृढकस्तं पर्येषीच्च । अन्यदा केनाप्यर्थेन दंडको जितशत्रुदपान्तिके नामतः पालकं द्विजं दूतं प्राहिणोत् ।
तदा जितशत्रुर्हर्षमगोष्ठीपरोऽभवत् कुधीः पालकस्तु तं धर्मे दूषयितुं मारेभे । दुराशयोपि ब्रूयादृष्टिः सः स्कंद-
ककुपारेण युक्त्या सत्यसंवादपूर्वकं निरुत्तरीचक्रे । तदा सः सभ्यैर्हसितः स्कंदकेऽमर्षमदधत् अन्यदा राज्ञा-
विस्मष्टः सः कुंभकारकटं ययौ । अन्यदा विरक्तः स्कंदकः पञ्चराजपुत्रशतान्वितः मुनिमुव्रतपादान्ते व्रतमाददे ।
सः पुरंदरयशाः कुंभकारकटे पुरे मुख्यलोके बोधयितुं यामीति मधुमापमच्छे । मधुरप्येवमुवाच तत्र गतस्य
सपरिवारस्य ते मारणान्तिक उपसर्गो भविष्यति । अथ तत्र वयं भाराधका भाविनो नवेति भूयोऽपि स्कंदको
मुनिमुव्रतं स्वामिन मपृच्छत् । भगवानपि त्वां विना सर्वेऽप्याराधका इत्याख्यत् सर्वसेतर्हि संपूर्णं मिन्दुत्तवा स्कंद-
कोऽचलत् । क्रमेण मुनिपंचशतीश्रुतः स्कंदकाचार्यो गच्छन् कुंभकारकटं पुरं मासादयामास । तं दृष्ट्वा क्रूरः पालक-

स्मिन्मुनिमुव्रततीर्थे तव पश्चात्कः केवली भविष्यतीति । सोऽप्याख्य नम निर्वर्णिणे जाते सति कुलभूषणो
 देवभूषण इति द्वौ भ्रातरौ भविष्यतः । अनलप्रभ स्तच्च श्रुत्वा निजं स्थानमुपेत्यान्यदा विभंगेनेह कायोत्सर्ग
 स्थितौ ज्ञात्वा मिथ्यात्वेनानन्तवीर्यस्य वचन मन्यथा कर्तुं सः प्राजन्मवैराच्च नौ दाह्य सुपट्टद्राव । दृढ
 सुपट्टवत स्तस्य चत्वारि दिनान्यतीयु रद्यात्र युवा मायातौ शुष्मद्गीत्या च सोऽनशत् । आवयोश्च कर्मक्षयात्केवलं
 समजायत कर्मक्षयेऽय सुपसर्गपरोऽपि सहायोऽभूत् । तदा गरुडाधिपो महालोचनदेवोऽप्यूचे हे काकुत्स्थ ?
 त्वं साध्वकापीं स्ते किं मत्पुपकरोमि । नः कश्चिदप्यर्थो नास्तीति रामेणोक्ते सति सोऽमर स्तथापि काप्युपक-
 रिष्यामीत्युत्तवा तिरोदधे । अथ वंशस्थलाधीशो नाज्ञा सुरप्रभो राजा तत्रागत्य नमश्चक्रे उच्चैश्च राम मानर्चे
 सः रामाज्ञया तत्र शैलेऽर्हच्चैत्यान्यकारयत् सः निरिरपि तदानीं रामनाज्ञा रामगिरि रभूत् । अथ रघुपुंगवः
 सुरप्रभ मापृच्छय प्रतस्थे निर्भयः सल्लुहं दंढकारण्यं पविवेश च । तत्र महागिरिशुहायह चावासं विधाय काकु-
 तस्थः सुस्थितः सन् स्वकीये वेश्मनीव तस्थौ । अन्येषु स्तत्र भोजनवेलायां नाज्ञा त्रिशुस्रसुभृतौ चारणौ मुनी
 नभसासस्रुपेयतुः । रामसीतासौमित्रय स्त्रयः द्विमासोपोषितौ पारणार्थमुपस्थितौ तौ तु भक्त्या ववंदिरे । सीता
 यथोचितै रत्नपानै स्तौ प्रत्यलाभयत् तदा देवै रत्नगंधाम्बुदृष्टयो विदधिरे । तदा रत्नजटी कंडुद्वीपविद्याधरः
 द्वौसुरौ चैत्य प्रीताः सन्तः साध्वं रथं ददुः । तत्र गंधाम्बुदृष्टिगंधेन तद्वास्तव्यो गंधाभिधो रोगी खगः पादपा
 दुत्तीर्य समाययौ । मुने दर्शनमात्रतः संजातजातिस्सरणो मूर्खया भूयो पपात, सीता तमंभोभिः सिषेच । लब्धसंज्ञः

चरणेषात्पितृत्वा सः जग्रहे । अथ रत्नसयेन बहुधा विद्वन्व्य सः मुमुचे ततस्तापसोऽभूत् स्त्रीसंगाच्च निजं तपो मो-
 घीचक्रे । सः ततोऽपि मृत्वा भवं भ्रान्त्वा चिरान्मर्त्यो वभूव तापसीभूय भूयोऽप्यज्ञानकं तपश्चकार । भूत्वा सोऽय-
 मनलप्रभो उग्रोतिष्कस्त्रिदशोऽभवत्, तौ च रत्नरथचित्ररथौ दीक्षां जग्रहतु । अथविषद्याच्युते कल्पे नामधेयेना-
 तिवल्लो महावल इति प्रवरर्द्धिकौ त्रिदशौ जज्ञाते । च्युत्वा च सिद्धार्थपुरे क्षेमंकरमहीपते विमलादेव्या महिष्याः
 कुक्षौ तावतरेतुः । क्रमाच्च विमलायामेवोऽह कुलभूषण स्तथाऽयं देशभूषण इत्युभौ सुता वज्रनिषाताम् । ततो
 भूभुजा पाठाय घोषस्योपाध्यायस्यार्पितौ तत्र द्वादशाली भवस्यितौ सर्वाः कला अपठव । त्रयोदशेऽब्दे घोषेण
 सहजृणान्तिके समायातौ राजवेत्तमनि वातायनस्थितां कन्या मपश्यव । तस्यां च सद्यो जातानुरागौ विमनायितौ
 राज्ञोऽन्तिके मगमावाखिलाः कलाश्चार्क्षयाव । राज्ञोऽर्चित उपाध्यायो निजमंदिरं जगाम ततश्चात्रां राज्ञाज्ञया
 मातरं नंतुं गतौ । तत्रचात्रां मातुरन्तिके तां कन्या मपश्यव, अस्या चाश्रसदियं युवयो र्योपोपाध्यायसदने
 तस्थुयोः सतोः कन्या जाता तेनेमां युवां नोपलक्षयथः । तच्छ्रुत्वाऽज्ञानात्स्वस्कांक्षिणात्रावां लज्जितौ
 क्षणाद्वैराग्य मापन्नौ गुरोरन्तिके प्राजजाव । तीव्रतपस्तप्यमानाविह महागिरा बायातौ वपुष्यपि निरपेक्षौ
 कायोत्सर्गेण चास्थव । आचर्योः पिता वियोगेनानघनं गृहीत्वा मृतः महालोचननामको गरुडेशोऽदेवोभ-
 वत् । आसनकंपेन चावयो रूपसर्गं विज्ञाय प्राणजन्मस्नेहपीडितः संमरययमिहायातोऽस्ति । सः अनलप्रभः
 केवलिनोऽन्तर्वीर्यमहाधुनेः पार्श्वे कुतूहलादेवैः सहगच्छत् । देशानन्ते केनचिच्छिद्रयेणानन्तर्वीर्यः पृष्ठः यद-

ईर्ष्या तत्सन्वो मुदितस्योदितस्य चाख्यत् । तदोदितेन रूपा वसुभूतिः सद्यो निपातित एष मृत्वा नलपल्लयां
सः म्लेच्छः समुदपद्यत । अन्यदा राजा मतिवर्धनानमहर्षे धर्मं श्रुत्वा मृड्यामाददे तावुदितो मुदितोऽपि च
समेते चैत्यानि वंदितुं पचेकतुः पथि भ्रान्तौ तां पल्लीं च समेयतुः । वसुमतिजीवो म्लेच्छः पूर्ववैराता निरीक्ष्य
हन्तुं दधावे म्लेच्छाधिपतिना च न्यपिध्यत । सः म्लेच्छेशः पाणभवे मृगोऽभूत् सच तद्भवे कर्पकाभ्यां मुदितोदित
जिवाभ्यां व्याधाच्च मोच्यित आसीत् । अत स्तेन म्लेच्छाधिपेन संमेत मेत्य ज्ञातौ, तौ च चैत्यानि ववदाते
चिराय विजह्रातेच । ततोऽनशनं विधाय मृत्वा तौ महाशुके सुंदरमुकेशाख्या महर्द्धिकौ सुरोत्तमा वजायेताम् ।
वसुभूतिजीवो म्लेच्छो भवंभ्रान्त्वा कथंचन मानुषं जन्मावाप तत्र च सः तापसोऽभूत् । सः विपद्य ज्योति-
ष्केषु सुरेषु धूमकेतुर्नाम दुराज्ञयो मिथ्याहृष्टिर्देवः समुत्पेदे । उदितमुदितजीवौ शुक्राच्युत्वाऽत्र भारते
महापुरेऽरिष्टपुरे प्रियंवदमहीपतेः पद्मावत्यां सधर्मिण्यां नापतो रत्नरथचित्ररथाविति विश्रुता बुभौ सुता
वजायेताम् । धूमकेतुरपि च्युत्वा तस्यैव भूपतेः पत्न्यां कनकाभायां नामनाऽनुद्धरः स्रद्धुर्वैभूव । स च
चित्ररथे रत्नरथे च समत्सरोऽभूत् तौ तु तस्योपरि मात्सर्यं न विभरांचक्रतुः । प्रियंवदो रत्नरथे राज्यं
न्यस्य द्वयोः पुनर्यौवराज्यं दत्त्वा षड्दिनानि प्रायं कृत्वासुरोऽभवत् । राज्यं पालयतो रत्नरथस्यैकोनृपो
ऽनुद्धरे याचमानोऽपि श्रीप्रभां नाम स्वांकन्यां ददौ । अथ क्रुद्धोऽनुद्धरो रत्नरथस्योर्वीमच्छ्रुत्वा रत्नरथेन

मुष्मिन्पर्वते राज्ञा वृच्छलतो रौद्रस्य ध्वने स्तार्तीयको वासरोऽस्ति । तद्वयादखिलो जनो रात्रि मन्यत्र गमयति
 प्रातश्च पुनरायातीयं कष्टा स्थिति नित्यं वर्तते । ततश्च कौतुकाद्धर्मणेनभेरितो राम स्वत्राखरोह कायोत्सर्ग
 स्थितौ मुनी चापश्यत् । जानकीरामलक्ष्मणा भक्त्या तौ ववंदिरे रामस्तु तदग्रे गोकर्णार्पितवल्लकी मवादयत् ।
 सौमित्रिश्च ग्रामरागमनोहरं हृद्यं जगौ सीता देवीच चित्रांगहारकरणं ननर्त च । तदाचार्कोऽस्तं ययौ विभा-
 वरीच जगृभे विह्वलानेकवेतालोऽनलप्रभो देवश्चागात् । स्वयं वेतालरूपः अट्टहासै र्नेमः स्फोटयन्दुराशयः सः
 तौ महर्षी उपद्रोहं प्रावर्तत । तदा वैदेही मुपसाधु मुत्तवा सन्नद्धौ रामलक्ष्मणौ अकाले कालतां गतौ सन्तौ
 तं निहन्तु मुत्तस्थाने । सोऽपि देवस्तयो स्तेजप्रसरंसोऽहं मक्षमो निजं स्थानं ययौ तयोः साध्वोश्च केवलज्ञानम-
 जनि । देवैश्च तयोः केवलज्ञानमहिमां विदधे रामश्च नत्वोपसर्गविधिकारणं पप्रच्छ । तत्राख्यया क्लृप्तमूषण एको
 महर्षिं राहयत् पद्मिन्यां नगर्यां विजयपर्वतो नाम राजाऽऽसीत् । तस्यामृतस्वराख्यो दूतोऽभूत् दूतस्य तस्य
 उपयोगा नास्ती भार्याभूत् उदितो मुदितश्च तत्सुता वभूताम् । तस्य दूतस्याऽमृतस्वराख्यो द्विजो वयस्योऽभू
 द्रुपयोगाच तदासत्काऽमृतस्वरं जिघांसत् । अमृतस्वरोऽन्यदा नृपादेशाद्विदेशायागात् सह गच्छन्वसुभूतिश्च मार्गे
 छलात्तमवधीत् । वसुभूतिः पुरीमेत्य जनान्यैवमवोचत, यदमृतस्वरेण कुतोऽपि कार्यादहं निवर्तितोऽस्मि । उप-
 भोगायाश्च शशंस, नौ संभोगविघ्नकृत् सोऽमृतस्वर^०च्छलं लब्ध्वा मया मार्गे व्यापादितोऽस्ति । सायूचे त्वं साध्व-
 कार्पी रिमौ पुत्रावपि जाहि तेन निर्मसिकमस्तु सोऽपि तत्पत्यपद्यत । दैवाच्च वसुभूतिसधर्मिणी तं मंत्रं श्रुत्वा

पृथिवीपतेः शक्तिमहारं सहते तस्मैष परिणयनाय स्वकन्यकां ददाति । तेन चाघोषणाहेतुं पुष्ट एकः पुमानवदत् अत्र महाशुभः शत्रुदमनो नाम राजास्ति । तस्य कनकादेवीकुक्षिजापद्याया एकं सञ्च पद्मलोचना जितपद्मेति कन्याऽस्ति । ततो वरस्योजःपरीक्षार्थं प्रत्यह मनेन क्षमाशुजा आरभ्यते परं तादृशः कोऽपि ना नैति । इत्थं श्रुत्वा लक्ष्मणः सभास्थितं तं राजान मगच्छद् कुतो हेतोः कुतस्त्यस्त्वमिति तत्पुष्टश्चैवमब्रवीत् । अहं भरतदूतोऽस्मि केनचिदर्थेन गच्छन् तवेमां कन्यां श्रुत्वा परिणेतुं मिहागमम् । मम शक्तिघातं सहिष्यस इति महीशुभोक्तः सः लक्ष्मणः किमेकेन, पञ्चाहं सहिष्ये इत्युचे । तदानीं तत्र राजकन्यका जितपद्माऽगात्, लक्ष्मणश्च प्रेक्ष्य क्षणाच्च मदनातुरावभूव । अनुराणिष्या तया सद्यो वार्यमाणोऽपि भूयति राशु लक्ष्मणाय दुःसहं शक्तिपञ्चकं चिक्षेप । लक्ष्मणो द्वे कराभ्यां द्वे कक्षाभ्यां दंतैश्चेकामिति शक्तिपञ्चकं पद्मायाः कन्याया मनसा सहाग्रहीत् । तत्र जितपद्मा स्वयंवरणमालिकामक्षिपत्पार्थिवोऽपीयं कन्योदुहतेति तमब्रवीत् । लक्ष्मणोऽप्यवदद्वाह्योपवने ममाग्रजो दाशरथी रामोऽस्ति तेन सर्वदा परतंत्रोऽस्मि । सः क्षमापति स्तौ रामलक्ष्मणौ ज्ञात्वा तत्क्षणं गत्वा नमश्चक्रे स्ववेत्तमन्यानिनाय च । सः राजा महत्या पतिपत्या राम मपूजयद् सामान्योऽप्यतिथिः पूज्योऽस्ति किं पुनः पुरुषोत्तमः । ततोऽपि रामे चक्षिते सति सौमित्रि स्तं महीपतिं व्यावृत्तस्त्वत्सुतां परिणेष्यामीत्युवाच । रामो निशार्था निर्ययो वंशजैरव्याद्वितस्थितं वंशस्थलं नाम पत्तनं सायं प्राप । रामस्तस्मिन्समभूयति लोकं भयाकुल माह्लोके तेन कंचिन्नरं पति तद्भयकारणं प्रपच्छ । सोऽपिपुरुष आचरन् यौ अद्या

महामनाः सः प्राजातीत् । तत्सन्नुर्विजयरथो रतिमाळाभिधां निजां जाभिं लक्ष्मणाय ददौ तां च लक्ष्मणः प्रती-
येष । रामोऽपि ससैन्यो विजयपुरंपत्तनं ययौ । विजयरथः पुनर्भरतं सेवितुं मुयोऽंघ्रां ययौ विज्ञाततदुदंतो गरि-
माचलो भरतोऽपि आयातं तं सञ्चकार हि संतो नतवत्सला भवन्ति सः विजयरथस्तदा रतिमालायाः कनिष्ठां नाञ्चा-
विजयसुंदरीं स्त्रीसारं स्वसारं भरताय भूभुजे ददौ । तदा विहरन् सः अतिवीर्यो भुनि स्तत्रययौ भरतेन भूभुजा सः वंदि-
त्वा क्षमयांचक्रे । सप्रसादेन भर तेन महीभुजा विसृष्टः सानंदो विजयरथो नंदावर्तपुरं ययौ । महीधर मनुज्ञाप्य रामे-
नंतुं समुद्यते सति प्रियासु लक्ष्मणोऽथ वनमालामापचछे । बाष्पपूर्णविलोचना वनमालापि जगाद, हे प्राणेय ? तदा
ममप्राणत्राणं मुधा किं कार्षीः । हे वल्लभ ! तदैव मृत्युः सुखं भवेत्तद्वरं त्वद्विरहोत्थितमर्धवैशसमिदं दुःखं तु न वरम् ।
हे प्रभो अद्यैव परिणीय त्वं मां सहैव नय, अपरथात्त्वद्द्वियोगाद्बलं प्राप्यान्तको मां नेष्यति । अथ
लक्ष्मणोऽन्वनेषीदहं भ्रातुः शुश्रूषकोऽस्मि तद्धे मनस्विनि सहायान्ती त्वं शुश्रूषाविभ्रक्तन्मास्म भूः । हे वर-
वर्णिनि ? ज्यायांस मीप्सितं स्थानं प्रापय्य भूयोऽपि त्वां समेष्यामि त्वं हृदये वास्तव्या हसि । हे मानिनि ?
घोरेभ्यः शपथेभ्योऽयं त्वं कारयसि पुनरिहागमप्रत्ययहेतवे तं करोमि । भूयोऽपि यद्यहं नायामि चेत्तद्वात्रि-
भोजिनामहंसा गृहे इति तया सौमित्रिः शपथं कारितः । ततो राज्ञिशेषे रामः ससीतालक्ष्मणोऽचलत् क्रमा-
द्वनानि लंघित्वा हेमाञ्जलिं पुरीं प्राप । तद्गृहिस्थाने रामो लक्ष्मणानीतैः जानकीकरसंस्कृतैः फलादिभि-
र्वन्याहारैर्बुभुजे । तत्र राममनुज्ञाप्य सौमित्रिः कौतुकाल्पुरीं प्राविशत् तत्रैव रतिघोषणमश्रौषीत् । योऽमुष्य

वीर्यःस्त्रीभिर्जित इतितस्याग्रस्कृते ससैन्यस्य तव कामिकं स्त्रीरूपं करिष्यामि । स्त्रीराज्यमिव तत्सैन्यं क्षणा-
त्स्त्रीरूपमभवत् रामसौमित्रो च सुंदराकृतिस्त्रीरूपौ चाभूताम् । ततो रामो महीधरेणोदं स्वसैन्यं तव साहाय्य-
हेतवे प्रेषीति तं नृपं द्वाःस्थेनाज्ञापयत् । अतिवीर्योऽप्येवमुवाच यदि महीधरः स्वयं नागात्तन्मुमूर्षो बहूमानि-
नोऽस्य सैन्येन कृतम् । एकोऽपि भरतंजेष्यामि ममापि सहायाः किं ? इतमिदमग्रस्कृतं तत्सैन्यं निर्वास्याताम् ।
अथान्यः कश्चिदप्युचै सः स्वयं नागात्पत्न्युतेहोपहासाय स्त्रिसैन्यं प्राहिणोत् । तच्छ्रुत्वा नंधावर्तेश्वरः सुमहा-
क्रोधमकरोत् स्त्रीरूपधारिणस्ते रामाद्या च द्वारमाययुः । अतिवीर्योऽप्यादिक्षदिमिकाः स्त्रियोदासीवदृशीवास्तु-
गाढंयुहीत्वा पुराद्रुहि निर्वासयताम् । समंतात् सपदातयो महाभुजास्तस्य सामंता उत्थाय तत्स्त्रिसैन्यमुपद्रोहं
प्रावर्तत । अथ रामभद्रो भुजस्तंभेनोच्चकैरिभस्तंभं समुत्पाद्यायुधीकृत्य तान्समंता दपातयत् । तेनसामंतमभेन
भुवं कृपितोऽतिवीर्यो भीषणं खड्गं माकुर्व्य स्वयं रणायोत्तस्थे । अथ लक्ष्मणस्तत्खड्गं माच्छिद्य तत्क्षणादपि के-
होषु तमाचकर्ष तद्वस्त्रेण ववंध च । व्याघ्रो मृगमिव सः नृव्याघ्रस्तमादायोज्ञासतरलेक्षणैः पौरैर्जनैर्दृश्यमाण
श्चत्वाल । अथ करुणापरा मैथिली तं मोचयामास सौमित्रिश्च सद्यो भरतसेवां प्रत्यपादयत् । अथक्षेत्रदेवता
सर्वेषां स्त्रीवेपं संजहे, अतिवीर्योऽपि तौ तदा रामलक्ष्मणा वज्ञासीत् । ततोऽतिवीर्यस्तयो र्महतौ पूजां विदधे,
मानो सः मानध्वंसेनोच्चकैर्वैराग्यं दधौ । अहमप्यन्यं सेविष्ये किम् ? इति हृद्यहंकारभाण् दीक्षार्थी सः वि-
जयरथे पुत्रे राज्यं न्यधत् । त्वं मे द्वितीयो भरतोऽसि क्षमां शायि मास्म प्रव्रजः, इत्थं रामेणनिषिद्धोऽपि

तीर्थं रामं मेक्ष्य नमश्चक्रे । उवाच च तव श्रोत्रेऽमुष्मै सौमित्रये स्वयंजाताजुरागेति मयेयं पुरापि कश्चिताऽ-
 भूत् । इदानीं मद्भाषयेन्नानयोः समागमो जज्ञे लक्ष्मणो जामाता दुर्लभस्त्वञ्च संवंधी जज्ञे खल्ल । इत्युत्वा
 महीधरो महत्या प्रतिपत्त्या जानकीरामलक्ष्मणा त्रिजवेभ्यमिति निनाय । तेषु तत्र तिष्ठत्सु सत्सु कदाचन स
 भास्थितं महीधरं नृप मेत्य अतिवीर्यराड्दूत ऊचे । वीर्यसागरो नंदावर्तपुराधीशोऽतिवीर्यो भरतविग्रहे जाते
 सति साहाय्याय त्वा माह्वयति । तस्य दाशरथे बले भूयांसो भूशुजोऽभ्येयुः तत्सुमहाबल स्त्वमभ्यतिवीर्योणाहू-
 यसे । अथ लक्ष्मण एव मपृच्छत्, नंदावर्तमहीशुजो भरतलक्ष्माशुजा सार्धं विरोधनिवंधनं किमस्ति । दूतो-
 ऽप्युवाच नः स्वामी भारताश्रुतिकि मिच्छति सः तु तां न मयच्छति विग्रहकारणमिदमेवास्ति । रामस्तं दूतं पप्रच्छ
 अतिवीर्यस्य संगरे भरतः समर्थः किं यत्तत्सेवां न मन्यते । दूतोऽप्युचे एष नोऽतिवीर्यस्तावन्महावीर्योऽस्ति
 भरतोऽपि सामान्यो नास्ति तद्द्वयोर्जये संशयोऽस्ति । राजा इत्युक्तवन्तं तं दूतं मेपोऽहं सत्वर भागच्छामीत्युक्त्वा
 व्यसृजद्रामं चैव मभाषत । अहो अल्पमेधस एतस्यातिवीर्यस्याज्ञात्सम् यद्यमस्मानाहूय भरतं योधयिष्यति ।
 तत्सर्वसेनयागत्वाऽनुपलक्षितदौर्हदा भारताच्छासनादिबाहुमेव हनिष्यामः । ततो रामः ऊचे त्वं सबलै स्त्व-
 त्सुतैः सहात्र तिष्ठ, तत्रत्वहमेव यास्यामि यथोचितञ्च करिष्यामि । एवमस्त्विति तेनोक्तस्तत्पुत्रबलसंयुतः
 ससीतालक्ष्मणो रामो नंदावर्तपुरं ययौ । बहिरुद्यान उपितं रामं तत्क्षेत्रदेवता अभ्यापत, हे महाभाग ? ते कि-
 मभीष्टं करोमि । नः किमपि कर्तव्यं नास्तीति राघवेणोक्तेऽपि साभ्यधादेवमेतद्धि तथाप्यद उपकरोमि । अति-

वनमालाऽपि तच्छ्रुत्वा मरणेकृतनिश्चया तस्यां निशि दैवादेकिका तदुद्यानमुपाययौ । तत्रायतने प्रविश्य वनदे-
वता मपूज्यत । जन्मान्तरेऽपि सौमित्रि मे पतिरस्त्वित्युवाच च । ततः सा तं न्यग्रोधं ययौ प्रसुप्तजानकीराम
यामिकेन प्रजग्राता लक्ष्मणेन च ददशे । सौमित्रिरिदं दध्यौ इयं किं वनदेवताऽस्ति वाऽस्य वदतरो रधिष्ठात्रो
कापि यस्मिन्पि स्थिति । एवं चिन्तयतस्तस्य सा वदद्ममध्यारोहत् एषा किं करिष्यतीति लक्ष्मणोऽपि तमासरोह । सा
प्राञ्जलिभूत्वा मोचे हेमातरो, वनदेवताः दिग्देव्यः सर्वा न्योमदेव्यश्च मद्रचः शृणुत । इह भवे तावत्तसः लक्ष्मणो मम
भर्ता न तर्हि तत्र मे भक्ति रस्ति चेद्भवान्तरेऽपि भूयात् । इत्युदित्वोत्तरवाससा कंठपाशं विधाय बन्धाच्च द्राक् वदन्नास्वायां
साऽस्मानमवलंबयत् हे भद्रे ? साहसं मा कार्षी रहं लक्ष्मणोऽस्मीतिबुवन लक्ष्मण स्तत्पाश मपास्य तामादायोत्तार च ।
ततो लक्ष्मणो निशाशेषे मधुद्वयो रामसीतयो रशेषत स्वं वनमालाया वृत्तान्तं शशस । द्वियाऽवगुंठितमुखी वनमा-
लाऽपि तत्क्षणं जानकीरामचरणारविदेभ्यो नमोऽकरोत् । इतोऽपि च तदा महीधरनृपमिया इन्द्राणी वनमाला
मपश्यन्ती करुणस्वरं पूज्यके । महीधरो वनमालान्वेषणाय निर्ययौ, इतस्ततः परिञ्चाम्यंस्वन्नस्यां तां ददर्श ।
एतान्कुमारीतस्करान् हत, हत, इत्युदस्त्रेषु सैन्येषु भाषिषु सत्सु क्रुधा रामानुज उत्तरयौ । ततः स भाले
भ्रूवमिव धनुषि ज्या मारोपयामास, वैषदकारदारकं टंकारश्चाकारयच्च । तद्धनुर्ध्वनिना परे जुष्टुश्च स्तन्नसुः
पेतुश्च महीधरस्तु पुरः स्थित्वा स्वयं सौमित्रि मैक्षत । तव उपलक्ष्या वादीत् हे सौमित्रे ? धन्वनो ज्या मुत्तारय
मत्पुत्राणुष्यै रिव्यगण स्त्वं भागतोऽसि । सौमित्रावुत्तारितज्ये सति महीधरः सुस्थितः सन् स्वन्दनोत्तमादव-

तत् पार्थयस्व । ततोऽपशंकः कपिलो गत्वा रामाय चाशिपं दत्वा शुष्कै रपितासने अग्रे उपाविशत् । तंचकृत
 आगतोऽसीति रामेण पृष्टः सोऽबदत्, अरुणप्रागवासिनं तं विप्रं गां किं न वेत्ति । येन यूयमतिथीभूता अपि
 दुर्वचसा आक्रुष्टा मुष्णाग्निश्च कृपापरै रस्मान्गोचितोऽस्मि सा मुष्णार्गं ब्राह्मण्यपि दीनास्या उपसीतं गत्वा पाश्व-
 चालयानपूर्वकं प्रदत्ताशी रूपाविशत् । ततः सः विप्रो भूरिभि र्विधिभिः कृताधीकृत्य राघवेण विष्टः सन् पुनः
 स्वाभ्यागमगत् । प्रबुद्धः सः ब्राह्मणोऽपि यथास्वचि दानं दत्वा नंदावतंससूरीणामन्तिके प्रत मग्राहीत् । अथ
 प्राष्टव्यतीतायां सत्यां राघवगियाष्टं मेक्ष्य गोकर्णयक्षो विनयात्कृतांजलिः सन्नेव मूर्चे । हे स्वागिन् ? यद्यतो
 यारयसि तर्हि त्वयि मे यत्किञ्चिन्मनागपि भक्तिस्त्वलितं रयात्तत्सगरत्र प्रसीद च । हे गणभुज ? तवाबुख्यां
 पूजां कर्तुं कः क्षम इत्युक्त्वा नाभना स्वयंपथं एारं रामाय दत्त । सौमित्रये दिव्यरत्नचिनिर्गते ताटके सीतायै
 चूडामणिं चैव्रतनादिनीं वीणाञ्च ददौ । ततो रामस्तं यक्ष मनुमान्य स्वेच्छया प्रतरथे सः यक्षोऽपि रयं
 कृतां तां पुरी मुपसंजट्टे । ते जानकीरामालक्षणाः क्रांतः सन्तोऽरण्यानि त्यक्त्वा संध्याक्षणे त्रिजयपुरं ययुः
 तरिमथ ते मरुदिशि वहिरयाने चेक्ष्यसन्निभे महीयसो न्यग्रोधवृक्षस्य तलेऽवात्युः । तस्मिन्पुरे नाम्ना मणी-
 धरो राजाऽभवत् इन्द्राणी नाम तत्पत्नी वनमालेति तत्सुता चाभवत् । वनमाला च पादयेऽपि सौमित्रे शुण-
 संपदं रूपञ्चाकर्ण्य तं मुपत्वा सा नान्यवरमिवेप । तदा दशरथदुपं प्रवर्जितं दृष्ट्वा रामसौमित्रौ च निर्भौ
 श्रुत्वा महीधरो विपणोऽभवत् । महीधरस्तेन चन्द्रनगरे दृष्यमाणपजनगने नाम्ना सुरेन्द्ररूपाय वनमाला गदत्

वीणाधारिणं यक्षं तां महर्द्धिनगरीं चक्षत । विस्मितं रामं सोऽवोचत् स्वामी त्वं मेऽतिप्रियश्चासि, गोकर्णोनामाहं यक्ष स्वतकृते पुरी मकार्पम् । हेस्वामिन् ? दिवानिशं सपरिवारेण मया सेव्यमानो यथाकालं यथास्वचिह्नं सुखं तिष्ठ । इति तेनार्थितो यक्षपुंषि निषेवितो रामः सीतासौमित्रिसंयुत स्तत्र सुखं मवतस्ये ।

इतश्चान्यदा सः कपिलो विप्रः पशुपाणिः समिदादिकृते तस्मिन्महाराण्ये भ्रमन्समाययौ । सच तां पुरीं ददर्श इयं मायास्ति, गान्धर्वपुर मथवेन्द्रजालं वास्तीति विस्मया ज्वलसि दध्यौ । तत्रच चारुनेपथ्यवाससं मानुषीरूपागोकां यक्षिणीं दृष्ट्वा कस्येयं नूतना पुरीत्यपृच्छत् । सोऽवे, नाम्नारामपुरीयं नूतनापुरी रामसीतासौमित्रिहेतवे गोकर्णयक्षेण कृतास्ति । अत्र दयानिधी रामो दीनेभ्योऽर्थं ददाति, अत्र च यो यो दुःस्थः समाययौ सः सर्वः कृतार्थी भूतोऽस्ति । सोऽपि समिद्धारं त्यक्त्वा तत्पदाब्जयोः पतित्वा ऊचे, हे अन्धे ? मया रामः कथं दृष्टव्यस्तन्मे शंस । सायवादीदञ्जपुंषो द्वारचतुष्टयमस्ति, नित्यं च यक्षै रक्ष्यतेऽमुत्र प्रवेशो हि दुर्लभोऽस्ति । अत्र पूर्वद्वारे यच्चैत्यमस्ति यथाविधि तद्वदित्वा श्रावकीभूय यासि चेत्तदाप्रवेशं कृमसे । तद्विराडर्थार्थी कपिलः साधूनामन्तिके ययौ सः तान् साधून्भयवन्दत तेभ्यो धर्मश्चाभ्यणोत् । तत्र सः लघुकर्मत्वाद्विशुद्धः श्रावकोऽभवत्, ओषो मत्वा धर्ममाख्याय भार्याञ्च श्राविकां न्यधात् । आजन्मदौस्थ्यदध्यौ तौ रामाद्धनमर्थयितुं रामपुरीं मुपेयत् स्तच्चैत्यं प्रणोमतुश्च । अथ राजवेश्म प्रविश्य मैथिलीरामलक्ष्मणानुपालक्ष्योच्चैर्दत्ताक्रोशान् स्मरन्तसः द्विजो विभाय । तं नन्दुमनसं ज्ञात्वा सानुक्रोशः सौमित्रि रत्नवीत्, भो द्विज ? मा भैषीः अर्थी चेदेहि

प्रातवोत्तनं मरुतापनामानं ग्राम मासदत् । तत्र सीतायां पिपासितायां सत्यां सलक्ष्मणो रामः कोपनस्य कपि
लस्याग्निहोत्रिणो गृहे ययौ । सुशर्माख्या ब्राह्मणी च तेभ्यः पृथगासन मदात् स्वयञ्च स्वाहु शीतलं सलिलं
पाययामास ।

तदा दारुणः पिशाच इव कपिल आगात् तानुपविष्टांश्च निरीक्ष्य खुः सन् गेहिनीं ममापिष्ट ।
मम वेदमनि मलिनानामेतेषां प्रवेशो हे पापीयसि ? त्वया किं दत्तः, अग्निहोत्रमशुचीकृतम् ॥

एवमाक्रोशिनं क्रूरं विभं रामानुजः क्रुधोद्धृत्य करीव दिवि परिभ्रमयितुं मरमत । रामोप्युवाच अस्मिन्कीट-
मात्रके को नाम कोपोऽस्ति हे भानद ? विव्रुवंत मप्यमुं द्विजश्रुवं मुंच । रामाहया च सौमित्रि स्तं द्विजं शनै
र्मुमोच । ससीता लक्ष्मणो रामस्तु तद्गृहाद्विर्जगाम । गच्छन्तस्ते क्रमादपरं महदरुणं प्रापुः कज्जलश्यामजलदः
कालश्च समुपाययौ । अन्दे वर्षति सति काकुत्स्थो वदतरो रथस्तस्थौ वर्षाकालमत्रैव वटे नयाम इति चावदत् ।
तद्वच्च आकर्ण्य तन्म्यग्रेधाधिदैवतमिभकर्णामिधो यक्षो गोकर्णं स्वमभुं ययौ । तं प्रणम्येत्यभाषिष्ट हे-स्वामिन्
कैश्चिद्दुःसहतेजोभि स्ततो निजावासाद्वटादह मुद्रासितोऽस्मि । तद्धे प्रयो ! अत्राणस्य मम पारत्राणं क्रुहन्व,
तेहि सकलां प्राष्ठं मद्भट्टमे स्यास्यन्ति । विचक्षणो गोकर्णोऽप्यवधिं ज्ञात्वेति चरयौ, गृहायाता वेता वष्टमौ
रामशार्ङ्गिणा वच्यौ । इत्युक्त्वा तत्रैव निशि नवयोजनविस्तृतां द्वादशयोजनयायां धनयान्यादिपूरितामुत्तुंग-
वपमसादां भांडपूरिपणावलिं रामपुरीं नाम पुरीं, सोऽमरो रामायाकृत । प्रातर्मैगलशब्देन मधुद्धोराम रतं

तदा कक्ष्मणोराममुवाच हे आर्य ? यावदह ममून् म्लेच्छान् शुन इव विद्रावयामि तावद्वैवार्यया सह तिष्ठ । इत्युक्त्वा कक्ष्मणो धनुरधिज्यं कृत्वाऽनादयत् तत्रादान्म्लेच्छाः सिंहनादाद्द्विपाइवात्रासयन् । शरमोक्षो दूरतोऽस्ति परं पूर्वं चापनादोऽप्यसह्योऽस्ति, इत्थं विमुश्य सः म्लेच्छराजो राम मुपाययौ । विमुक्तशस्त्रो दीनास्यः सः स्यन्दनादवतीर्य सौमित्रिणा क्रुधेक्षितो रामभद्रं नमश्चक्रे । सोऽवोचत् हे देव ! कौशाम्ब्यां पुर्या वैश्वानरो द्विजोऽस्ति, सावित्री नाम तत्पत्नी तत्सुतो रुद्रदेवोऽस्मि । आजन्मक्रूरकर्मत्वात्तत्करः पारदारिकः पापोऽहं तत्किमपि कर्म नास्ति यन्नाचरामि । अथैकदाऽहं रवानामुखे प्राप्तो राजपुरुषे राजशासनाच्छ्रुतां समारोपितुं नीतश्च । तदा छगः उपशूनमिवोपशूलं नीतो दीनोऽहं श्रावकवणिजा दृष्टुः दंडश्च दत्त्वामोचितः । भयञ्चोरिकां मा कार्षीं रित्युदीर्य महात्मना तेन वणिजा विष्टोऽहं तं देशं त्यक्तवान् । अमन्त्रिमां पल्लीमागामिह च काक इत्यनयाऽऽख्यया ख्यातः क्रमात् पल्लीपतित्वमिदं मासदम् । इह स्थितश्च छुंटाकैः पुरादिकं छुंटयामि, स्वयं गत्वा वन्दे हृत्वा नृपानप्यानयामि । हे स्वामिन् ! व्यन्तर इव तव वश्योऽस्मि किं करोऽहं मेपः किं करोमि ? ममाऽविनयं सहस्र । वालिखिल्यं विमुंचेति रामेणोक्तः सः किराटराट् तं मुमोच वालिखिल्योऽपि राघवं नमश्चक्रे । रामाज्ञया च काकेन सः पुनः क्वरं निन्ये, पुंवेपां निर्जां सुतां कल्याणमाला मपश्यच्च । अथ तौ कल्याणमालिकावालिखिल्यौ मिथोऽखिलं रामकक्ष्मणद्वयान्त मकथयताम् । काकोऽपि स्वां पल्लीं ययौ, ततो निर्गतो रामोऽपि चिन्ध्याटवी मतिक्रम्य तार्षीं महानदीं प्राप । अथ तापी मुत्तीर्य क्राम त्राम स्तदेश-

तत्रायं बालो राजाऽस्तु । क्रमेण वर्धमानाहं मूलान्पुत्रेपचारिणी मातृमंजिनं मुत्तवाऽपरै रनुपलक्षिताऽस्मि । कल्याणमालाख्या प्रथितासती राज्यं करोमि मंत्रिणां मंत्रसामर्थ्या दलीकेऽपि सत्यता स्यात् । पितृमुक्तये म्लेच्छानां भूरि द्विविणं यच्छामि, त एते द्रव्यं तु गृह्णन्ति, पितरं तु न भुञ्चन्ति । तत्प्रसीदत, माक् सिंहेदराद्यथा वज्रकर्णो दृषो मोच्यित स्तथाऽधुना तेभ्यो मे तातं मोचयत ।

रामोऽप्युवाच पुत्रेपैव स्वराज्यं प्रशासती तिष्ठ । यावद्ब्रह्मा म्लेच्छेभ्य स्वर्त्तिपतरं मोचयामः । महाप्रसाद इति पुत्रेपचारिणी सा स्त्री ऊचे । सुबुद्धिमंत्री तु लक्ष्मणोऽस्या वरोऽस्तिवत्पूत्रे । राघवोऽप्यब्रवीत् वयं देशान्तरं यास्यामो निवृत्तेषु सत्सु तातादेशाल्लक्ष्मणः परिणोष्यति । इति प्रतिपद्य क्राकृतस्य सतत्र दिनत्रयं तस्थौ, निशाशेषे सुप्तजने ससीतालक्ष्मणो ययौ । सापि प्रातर्जानकीरामलक्ष्मणानपश्यती विमनाः सती स्वंपुरमगात् तथैव तु राज्यं चक्रे । रामोऽपि क्रमेण नर्मदां प्रपोत्तार च पथिकैर्वार्यमाणोऽपि विन्ध्याटव्यां विवेका च । तत्रादौ दक्षिणदिशि कंटकिद्रुस्थितो द्विको विसरं ररास, क्षीरद्रुस्थोऽन्यः पुनर्मधुरं ररास । तथापि रामस्य विपादो नाभूत् हर्षश्चवा नाभूत्, शकुनं चाशकुनञ्च दुर्वला गणयन्ति हि । अग्रतो गच्छन् सः आगच्छन्नुदायुधं देशघाताय निर्गत मसंख्येभरथाभीयं म्लेच्छसैन्यं ददर्श । तत्र युवा स्वच्छन्दद्वृत्तिः सेनापतिः सीतां दृष्ट्वा स्मरातुरः सन् स्थान्म्लेच्छानुच्चकैरेवमादिशत् । अरेरे ! एतौ पथिकौ नाशयित्वा विनाशय वा एतां वरस्त्रियं हत्वा मरुते समानयत । इत्युक्ता स्ते धितैः शरभासमायैः महरणैः महरन्त स्तेनैव सह राघवं पत्यधावन्त ।

वः सुताः परिणेष्यामि, इदानीं तु वयं मलयाचले गत्वा स्थास्यामः । ओमित्युत्तवा वज्रकर्णसिंहोदरौ नृपा
स्थितौ, रामभद्रेण विसृष्टौ च निजनिजं पुरं ययौ । राम स्तत्र निशां नीत्वा ससीतालक्ष्मणः प्रगे गच्छन्
क्रमेण कमपि निर्जलं देशं संप्राप । सीतायां पिपासितायां तरोस्तले विश्रान्तायाञ्च सत्याम्, अथरामाज्ञया
सौमित्रिर्जलमानेतु मभ्यगात् । गच्छन् सः, लक्ष्मणोऽनेकांभोजमंडितं दूरादानंदजननं वयस्यमिव वल्लभ मेकं
सरो ददर्श । तदा च कूबरपूराधिभूः कल्याणमालारव्यो नृपः क्रीडितुं तत्रागाल्लक्ष्मणञ्च भेक्षांचक्रे । सः भि-
दुरात्मकैः कामबाणैः सद्योऽपि विभिदे, नत्वा च लक्ष्मण मूचे, मे भोजनातिथि र्भवेति । लक्ष्मणो मान्मथं
विकारं देहलक्षणानि च निरीक्ष्य दध्यौ एपा नारी कारणेन पुंवेपाऽस्ति । इति ध्यात्वा सौमित्रि र्वाच इतश्चा-
स्मिन्नदूरदेशे सभायौ मम मयुरास्ति, तेन विना नहि भुंजे । तत स्तेन भद्राकारैः प्रियंवदैः प्रधानपुरुषैः स
मभ्यर्ध्य ससीतोऽपि रघूद्रह स्तत्रानिन्ये । भद्रधीः सः कूबरपती रामभद्रं मैथिलीमपि नमस्यत् तयोःकृते तत्कालं
पटकुटीञ्च न्यवेद्यायत् । तत्र सः स्त्रीवेपो निःपरिच्छदः सः एकमंत्रिणा सह युक्तः कृतस्नानभोजनं राम मुपाययौ
लज्जानतमुत्तरीं तां राघव इति निजगाद हे भद्रे ? पुरुषवेपेण स्त्रीभावं कुतो निहनुषे । अथ कूबरपति र्बुधे,
अस्मिन्कूबरारव्ये महापुरे वाल्मिल्यो नाम राजा चास्य प्रिया तु पृथ्वी नामाऽभूत् । सा चापन्नसत्ता जज्ञे,
अन्येषुरवस्कंदागतै र्नल्लेच्छमहाभटैः सः वाल्मिल्यो नियम्य निन्ये । पश्चाच्च सा पृथिवी देवी, तनयां मा मसूत,
सुबुद्धिना सच्चिवेन च पुत्रोऽजनीति चाधोपि । तत्पुत्रजन्मज्ञापितः सिंहोदरोऽवदत्, वाल्मिल्यगमावधि

नोनमूल्य विद्विष स्ताड्यामास । अथ महाशुजः सौमित्रि रिमस्थितं सिंहोदरं पशुमिव तद्वाससा कंठेऽवध्नात् तत्र दशांगपुरवासिना माश्वर्यं पश्यतां सताम्, लक्ष्मणो गामिवाकुल्य तं रामसंनिधौ निन्ये । सिंहोदरो रामं दृष्ट्वा नत्वा चेदमभापत, हे रघुकुलोद्भूह ? त्वं पिहायात इति मया न ज्ञातः । अथवा हे देव ? इदं मत्परीक्षा-कृते कृतं किम् ? यदि यूयं छलपरा स्तर्हि नः प्राणितेनापि कृतम् ।

मे अज्ञानदोषं क्षमस्व यत्कर्तव्यं तदादिश, शिश्ये गुरोरिव भृत्ये कोपः शिक्षामात्रकृते भवति । वज्र-कर्णेन संवेहीति रघूद्भूह स्तपादिदेश, सिंहोदरोऽपि तां वाचं तथेति मत्पपद्यत । वज्रकर्णोऽपि रामभद्रस्य आस नात् तन्नागात् विनयेन गुरोभूय कृतांजलिं क्वाच च । रवामिनौ दृपभरवामिर्वंशजौ रामशार्ङ्गिणौ, युवां मया दिष्ट्या दृष्टौ किन्तिवह चिराज्ज्ञातौ । सर्वस्य भरतार्धस्य महाशुजौ युवां नाथौ अहं मन्ये च राजानो युवयो रेव किंकराः स्माः । हे नाथ ! एन मत्पशुं मुञ्च शायि च, यथा अतःपरमसौ मेऽन्यप्रणामाभिग्रहं सदा सहते । अर्हंतं विना साधुं च विनाऽपरो मया न नमस्य इति प्रीतिवर्धनान्गहर्षं रभिग्रहोऽग्राहि । रामभूसंज्ञया सिंहोदर स्तमत्पपद्यत, सौमित्रिणा विमुक्तः सन् वज्रकर्णश्च सस्वजे । सिंहोदरोऽपि परया प्रीत्या सोदरायेव वज्रकर्णाय राघवसाक्षिकं राज्यार्धं दत्तवान् । ते चावंतिपार्थिवात् श्रीधराहुंडले याचित्वा दशांगपुरपार्थिवो विष्टुदंगाया दत्त । वज्रकर्णः सौमित्रये अष्टौ स्वकन्यकाः ददौ, ससामन्तः सिंहोदरः पुनः कन्याश्चतत्रयं ददौ । अथलक्ष्मण ऊचे संप्रति कन्या वः पार्श्वे सन्तु यतो नो भ्राता भरतः पित्रा राज्ये निवेष्टितोऽस्ति । समये अंगीकृतराज्यो

यन्मया दैववशादेवकल्पस्त्वं दृष्टोऽसि । करुणानिधी रघूद्वह एवमुक्तवतस्तस्य दरिद्रस्य रत्नस्वर्णमयं सूत्र
मदत्त । तं विसृज्य ततो रामो दशांगपुर मीयिवान् वहिश्चैत्ये चन्द्रप्रभं नत्वा तत्राप्यवास्थित । सौमित्री रामा
देशेन क्षणात्तरपुरं पविश्य वज्रकर्णान्तिकेऽगच्छत्, हलध्याणामियं स्थिति रस्ति । वज्रकर्णः सदाकारं तमुत्तम
नरं ज्ञात्वा ऊचे, हे महाभाग ! मम भोजनातिथ्यमाण भव । रामानुजोऽप्यभिदधे, मम मधुः सकलत्रो वहि
रुद्याने स्थितोऽस्ति, अहमादौ तं भोजयामि । ततो वज्रकर्णो महीपतिः सौमिनिणा सार्धं भूयिष्ठव्यंजनं भोज्य
मुपराम मनाययत् । श्रुतोत्तरे चानुशिष्य प्रेषितः सौष्ठवी लक्ष्मणो ययौ, अवन्तिनृपति मिति जगात् । दासी
कुलाशेषमहीपती राजा दाशरथि भरतो वज्रकर्णेन सह ते विरोधं निषेधति । सिंहोदरोऽपि प्रयूचे भरतोऽपि
हि भक्तानां भृत्यानामेव प्रसादं कुरुते अन्यथा पुनः किमपि न कुरुते । दुराशयोऽयं वज्रकर्णो भत्सामंतोऽस्ति
माश्च न नमति तेनास्य कथं प्रसीदामि वद । भूयोऽपि लक्ष्मणोऽवोचदसौ त्वयि नाविनयी, किन्त्वस्या भणा-
मसंधा हि धर्मादुरोधतो जज्ञे । अयं वज्रकर्णो मा कुप्यो भरतशासन मान्यं यतो भरत आसमुद्रान्तगोदिन्याः
शासिताऽस्ति । शुद्धः सिंहोदरः स्माह भरतो नृपः कोनाम यो वज्रकर्णपृष्ठः सन् वातुलो मा मदो वदति ।
रघुरदोषदलः कोपाशुणाक्षः सौमिनि रवदत् रे ! भरतं न जानासि एषोहं मंशु तं ज्ञापयामि । युधे उत्तिष्ठ-
स्य सर्वात्मना संवर्षितो भव, महुज्जानिताडितो गोधेव न भवसि । अथ ससंन्यः सिंहोदरो भस्मच्छन्न-
हुताशनं परिस्पष्टं वाक इव सौमिनि हन्तु शुश्रतः । लक्ष्मणोऽप्युदसत्तदंडोऽन्तक इव नालवद्गजालान् भुजे-

कश्चिदप्यर्थो नास्ति तेनाहं ते एवापहरामि । इति साहसिकोऽहं खात्रेण द्रुपौकस्यागाम् । तदा श्रीधरा सिंहो-
 दर मिति पृच्छंती मया पुश्रुये, यथा-हे नाथ ! छद्मिा इवेदानीं निद्रा कथं न क्लमसे । सिंहोदरोऽवदत् हे
 देवि ! मणामविमुखो वज्रकर्णो यावच्च मार्गते तावन्मग निद्रा कृतः । हे मिये ? सखुदलुञ्जवान्धव गमुं मातर्हनि-
 यामि तावद्विनिद्रस्यापि मे इयं रजनी यातु, तदाकर्णं त्यक्तकुण्डलचौरिकोऽहं साधार्मिकयात्सल्यादिह तवा-
 ख्यातुं त्वरितगामगम् । वज्रकर्णं रतदाकर्णं पुरीं सद्य स्तृणकणाधिकां व्यधत्त, अंबरे परचक्ररजोऽपश्य च ।
 क्षणाच्च सिंहोदरेण गवलै र्वलै रद्विगि धन्दनद्रुसिच विषक् तदृशांगपुर मावेष्टयत् । अथ सिंहोदरो दूतेन
 वज्रकर्णं गदोऽवदत्, हे गायिन् लया प्रणाममायया चिरं वंचितोऽसिग । तेनांशुलीयेन विना मागगत्य नम-
 स्कुय, अन्यथा सखुदुवस्तव मय यमवेदम यास्यति । वज्रकर्णोऽपि मत्पूच्चे ममालयमभिग्रहोऽस्ति, यदर्हतं
 साधुं विनाऽपरं नहि मणमाति । अत्र पौरुषाभिमानो नास्ति किन्तु धर्माभिमानिताऽस्ति, तस्मान्नाग नमस्कारं
 विना यथास्ति सर्व मादत्स्व । गलं धर्माद्वारं देहि यथा धर्माय कुञ्जचिदन्यत्राहं गच्छामि, मे धर्म एव धनगस्तु ।
 वज्रकर्णेन इत्युक्ते सति सः त्वहि मत्पयादि हि मानितो जातु धर्मपधर्मो वा नहि गणयन्ति । सवज्रकर्णं तत्पुरं
 खद्वया सिंहोदरो मुञ्चत् षडिः स्थितोऽस्ति, तद्व्यादयं वेष्ट छद्मसोऽस्ति । अहं च सखुदुंषोऽपि अस्मिन्नाज-
 विग्रहे, नष्टोऽस्मि, आत्माप्रसौधानि वधमानि, मम च जीर्णा सा कुटी च दग्धा । अहं तु शून्येभ्य इभ्यवेकम
 भयो वेदमोपकरणान्यानेतुं क्रूरोहिन्मा भेषित स्तन्मुखो यामि । तस्या दुर्बचसोऽप्येतन्नाग शुभफलमश्नुत,

पृथ्वे स्वाधपेयादिवर्जितेऽधारपथे किं नाम तवात्महितं संपद्यते । मुनि स्तं योग्यं ज्ञात्वा आत्महितं धर्मे जगौ
 सुधीः सोऽपि तत्पुरः सद्यः श्रावकत्वं मपेदे । स तदग्रे अर्हन्तं देवं विना साधुंश्चविनाऽपरं न नंस्यामीति दृढ
 मभिग्रहं जग्राह । ततश्च सः तं वंदित्वा दशांगपुरं पुर मगात्, श्रावकत्वञ्च पालयन्निदं चिन्तयामासिवान् ।
 आसिग्रह स्तावन्मयाऽन्यो न नमस्कार्य इति तेनानमस्कृतः सिंहोदरश्च मे वैरी भविष्यति । एवं विमृश्योत्प-
 तिभः सः स्वांगुलीये मुनिमुव्रतनाथस्य मणीमयीं मतिमां सन्यवीक्षित्वा । स्वांगुलीयस्थं तद्विवं नमन् सः
 सिंहोदरं नरपतिं वंचयतेऽस्मि हि बलीयसि मायैवोपायः । तं वज्रकर्णवृत्तान्तं कोऽपि खलः सिंहोदरमहीपते
 राचक्षे, खलाः खलु सर्वैकपा भवन्ति । सिंहोदरो महाहिरिव निःश्वसन्नकुप्यत्, तत्कोपं वज्रकर्णाय
 कोऽप्यागत्य शशंस । मयि तस्य कोप स्त्वया स्फुटं कथं ज्ञात इति वज्रकर्णेन पृष्टः सन् स पुमानित्याचख्यौ
 हुंदपुरे पुरे श्राद्धः समुद्रसंगमोनाम वणिगस्ति यमुना नाम तत्पत्नी चास्ति, अहं तत्सुतो विबुधुदंगोऽस्मि ।
 क्रमाच्च यौवनं प्राप्तः क्रयविक्रयहेतवे भांडमादायाह मुज्जयिन्या मागमम् । तत्र नास्ती कामलतां वेद्यां मृगीदृश
 मपश्यम्, सद्यश्च कामवाणानामहमास्पदं मभूवम् । एकांनिशां वसामीति तथा कृतसमागमोऽहं रागेण यथा
 वागुरया मृग स्तथा बद्धः । आजन्म कष्टेन यन्मत्पिथा बहुधनमर्जितं तत्तु तद्वशेन मया पड्भिर्मासैर्विना-
 शितम् । सा वेद्या अन्यदा सिंहोदरमहिष्याः श्रीधराया हि ये हुंडले तादृशे मलं त्वं देहीति मामूचे । मे

आसादय त्कतिपयै दिवसै रवन्तिदेशैकदेशगवनिस्थितदेवदेव्यः ॥

इत्याचार्य श्रीहेमचन्द्र विरचिते त्रिपटिशालाकापुरपचरिते महाकाव्ये सप्तमपर्वणि अन्वयात्मक गद्य-
रचनायां रामलक्ष्मणोत्पत्ति परिणयनवनवासगमनो नाम चतुर्थः सर्गः समाप्तः ॥

अथ पञ्चमः सर्गः

अथ गुह्यकानामिभ्वर इव रामोऽध्वनि श्रांतां जानकीं विश्रमयितुं वटस्य मूले न्यपदत् । रामस्तं देशं
सर्वतो वीक्ष्य सौमित्रिमभ्यधात् यदयं देशः कस्यापि भीत्याऽधुनैवोद्वसोऽभवत् । इहाऽधुष्ककुल्यान्मुद्यानानि
सेषव इष्टुवाटश्च, साजानि च खलानि नूतनोद्वसता माहुः । तदा च रामो गच्छन्तमेकं जनं पपच्छ, हे
अनय ! अयं देशः किमुच्चाल त्वं च क चालितोऽसि । सोऽप्युवेऽस्मिन्नवन्तिदेशे अवन्त्यां पुरि द्विषां सिंह
वहुःसहः सिंहोदरो नाम नरेभरोऽस्ति । अस्मिन्निपये तस्य च ^१पतिवद्धो महामति र्देशांगपुरनायको
वज्रकर्णार्यः सामंतोऽस्ति । ^२पापधर्मा गतः सोऽन्येषु र्वनमन्ये नामतः प्रीतिवर्धनं कायोत्सर्गस्य महाश्रुति
मैसिष्ठ । अमुन्नारण्ये द्रुम इव किं तिष्ठसीति तेनानुयुक्तः स मुनि रात्महितार्थं मित्यवदत् । वज्रकर्णो भूयोऽ-

हर । यद्वा नित्ययोध्यायां च गत्वा राज्यश्रियं श्रय, हे भ्रातः ? एवमपि मे कौलीनशाल्यमपयास्यति । जगत्त्रिं हि सौमित्रि स्तवामात्यो भविष्यति, अयं जनः (भरतः) प्रतीहारो भविष्यति, शत्रुघ्नस्तत्वातपत्रभृद्भविष्यति । भरत एवं ब्रुवाणे सति कैकेय्यपीदमब्रवीत्, हे वत्स ! भ्रातृवचः कुरु त्वं सदा मातृवत्सलोऽसि अत्र त्वत्पितुर्दोषो नास्ति भरतस्य च दोषो नास्ति किन्तु स्त्रीस्वभावतः सुलभः कैकेय्या एवायं दोषोऽस्ति । कौलद्वयवर्जा ये केऽपि पृथक् पृथक् स्त्रीणां दोषा स्तेसर्वेऽपि दोषस्वनविव मयि कृतसंस्थानाः सन्ति । पत्युः सुतानां तन्मातृजनस्य च मया यद्वःस्वाकरं कर्म कृतं तत्सुतोऽसीति सहस्व । इत्यादि साश्रुजल्पन्तीं तां लक्ष्मणाग्रज ऊचै, तातस्य सद्गु भूत्वाऽहं प्रतिज्ञातं किं त्यजामि ? । तातेनैतस्मै राज्यं दत्तं मया चानुमतं तज्जीवतो-रपि द्वयोर्वाक् कथकार मन्यथाऽस्तु, तत् द्वयोरपि निदेशतो भरतो राजाऽस्तु, हेऽविके ! मम तात इव अस्याह मनुल्लंघ्योऽस्मि । काकुत्स्थ इत्युत्तवोत्थाय सीतानीतजलैः स्वयं सर्वसायंतसाक्षिकं भरतं राज्येऽभ्यर्षिचत् । ततो रामः कैकेयीं प्रणम्य तथा भरतं संभाष्य विससर्ज दक्षिणां ककुंभं प्रति च प्रतस्थे । भरतो-ऽयोध्यां ययौ तत्र चाखंड्यासनः पितुर्भ्रातृश्च शासनात् राज्यभारमुरीचक्रे । अथ दशरथोऽपि महाभुजेः सत्यभूतेः पार्श्वे भूयसा परिवारेण समं दीक्षा मुपाददे । स्वभ्रातृवनवासेन हृदि शल्यतः सुधी भैरतोऽहर्तपू-जोद्यतो राज्य मरक्षत् ।

सौमित्रिमैथिलसुतासहितोऽथ रामो गच्छन्नतीत्य गिरि मध्वनि चित्रकूटम् ।

नामयोग्यानस्मान्निष्क इति भूरिशो रुदन्तो वाष्पांभःस्तिमितांशुकास्ते न्यवर्तन्त । ततः ससीतालक्ष्मणो
 रामः सास्रै स्तटस्थितै स्तैः प्रेक्षितो दुस्तरां तां तरंगिणी मुत्तार । अथ रामे दक्षयथातीते सति सामन्ताद्याः
 कथंचनायोध्यां नगरीं मीथु स्तद्राज्ञे च व्याचक्षिरे । राजाऽपि भरत मुवाच रामलक्ष्मणौ नायातौ तन्मम राज्यं
 गृहाण, दीक्षविधाय च मास्म भूः । भरतोऽप्यवददहं कथंचनापि राज्यं नादास्ये स्वयं गत्वा निजमग्नं
 प्रसाद्य आनेष्ये । तदा च कैकेयी आगत्य राजानं चेत्यब्रवीत् हे सत्यप्रतिश्रव ! त्वया भरताय राज्यं दत्तमस्ति
 परमेधो विनयी ते सुतो राज्यं न गृह्णाति, अन्यासां च मातृणां ममापि च महदुःखं भवति । त्वयि सद्युक्ते-
 ऽपि सति मयाऽविगृह्य विधायिन्या पापीयस्या ह हा राज्य मराजकं कृतम् । कौशल्यायाः सुमित्रायाः सु-
 प्रगायाश्च दुःश्रवं रुदितं गृध्रवंत्या मम हृदयं द्विधा भवति । तद्भरतेन समं गत्वा तौ रामलक्ष्मणौ वत्सावनु-
 नीय समानेष्यामि, हे नाथ मामनुजानीहि । अथ ग्रहेण दक्षरयेन राज्ञाऽऽदिष्टा सा समरतामात्मा कृतत्वर-
 रामं प्रति ययौ । कैकेयी भरतौ पृष्ठमि दिनै स्तद्धनं मापातुः, जानकीरामलक्ष्मणांश्चद्रुमूलेऽपश्यताम् । रथा-
 दुत्तार्य हे वत्स ! हे वत्स ! इति भाषिणी कैकेयी प्रणमन्तं रामभद्रं सूर्यन्योपरि चुचुवे । पादांबुजयोः प्रणमंतौ
 वैदेहीलक्ष्मणावपि बाहुभ्यामुपर्याक्रम्य तारंतारं सा क्रोद । वदश्रुदक् भरतोऽपि रामपादौ नमश्श्रुते, सूचलं
 त्वेदगद्गाविषो सूच्छीञ्च प्रत्यपश्यत । रामभद्रेण बोधितो विनयी भरतोऽवदत्, अभक्तमिव मां त्यक्त्वा त्वमिह
 कथमागमः । भरतो राज्याधी इति मातृदोषेण यो ममाऽपवादोऽभवत्, आत्माना सह मां नयन् तमपवादं

व्यागमत् । विकस्वरमुखांडुजाः सोधमा स्वयोऽपि विलासोपवनायेव वनवासाय पुर्या निर्ययुः । प्राणै रिव
मैथिलीरामलक्ष्मणै विनिर्धेद्भिः सद्भि नैर्गर्वा नरा नार्यश्च कष्टां दशां लेभिरे । क्रूरकैकेयीविध्यो राक्रोश-
दायिनो नागरा गरीयसाऽजुराणेण वेगात्तानन्वधावन्त । सान्तःपुरपरिच्छदो वाढ्यायमाणो राजाऽपि स्नेह
रज्जुभि राकृष्टो द्रुतं राम मन्वसरत् । रात्रि, जने च द्रुतं रामभद्राङ्गामिनि सति अयोध्या नगरी समंतत
उद्धसेव समभूत् । अथ काकुत्स्थोऽवस्थाय पितरं जननी रपि विनयसारया निरा कथमपि न्यवर्तयत् । तथा
सः यथोचितालापैः पौरानपि विस्मज्य सीतासौमित्रिसहित स्वचरितं ययौ । ग्रामे ग्रामे ग्रामद्वैः पुरे पुरे महे-
भ्यैश्चावस्थातुं पार्थर्ममानोऽपि काकुत्स्थो न ह्यवास्थित ।

इतश्च भरतो राज्यं नाददे किन्तु पत्युत स्वभ्रातृविरहासहः कैकेयीं स्वश्च चुक्रोश । परित्रय्योत्सुको
राजा राज्याय सहलक्ष्मणं राम मानेतुं सामंतान् सचिवानपि प्राहिणोत् । ते च पश्चिमपायायिनं रामं त्वरित
मिव प्राणु भैतया राजाज्ञास्वयानपूर्वकं निवृत्यै चान्धयुः । दैनै स्तैः पार्थर्ममानोऽपि राघवो न न्यवर्तत, महतां
हि प्रतिज्ञा त्वद्विपादवन्न चळति । राघवेण मुहु मुहु विस्मज्यमाना अपि ते तन्निवर्तने कृताशाः सन्तः सर्वे-
ऽपि सहैव चेष्टुः । अथ ते जानकीरामलक्ष्मणाः उद्ग्रन्थापदपदं निर्मानुष्यां घनद्रुमां पारियात्राटवीं प्राणुः ।
ते च पथि गंभीरावर्तभीपणां पृथुप्रवाहां मभिधानेन च गंभीरां नदीं समीक्षांचक्रिरे । तत्र स्थित्वा रामः
सामंतादीनिदं वचोऽवदत्, भोः ! सामंता ? इतःस्थानान्निवर्तध्वम् एतःपरमध्वाऽतिकष्टोऽस्ति । रामपादा-

दधेयो । तातः मक्रत्यापि ऋजुः स्त्रियस्तु मक्रत्याऽनुजवः अन्यथा सा इयच्चिरं वरं धृत्वा कथं याचते । एता-
वता महीश्रुजा भरताय राज्यं दत्तं, स्वस्य ऋण मपनीतं नश्च पितृणभी रीता । निर्भयोऽहं साम्प्रतं निजक्रुधो
विरामाय कुलपांसना ऋरता द्राज्यं हत्वा रामे न्यस्यामि किम् ? अथवाऽसौ महासत्त्वो रामस्तृणवदुज्झितं
राज्यं नादास्यते तदा तु तातस्य दुःखं भविष्यति । तातस्य दुःखं मास्म भूः, भरतोऽपि हि राजाऽस्तु, अहं
तु पद्मातिवत् रामपादाननुगमिष्यामि सौमित्रि रेवं विचित्स्य भुपतिं नत्वाऽऽपृच्छ्य च सुमित्रामापण्डुं ययौ,
नत्वा चैव मवोचत । रामो वनं गमिष्यति तमहमनुगमिष्यामि, मर्यादां विधाय मर्यां विना लक्ष्मणः स्थातुं न
क्षमः । सुमित्रापि कथंचिद्वैर्यं मालम्ब्येदमब्रवीत्, हे वत्स ! त्वं मे वत्सोऽसि, यज्येष्ट मनुगच्छसि तत्साधु ।
अथ मां नमस्कृत्य वत्सो राममद्राधिरं गतस्तेऽतिदूरे भवति, तद्वत्स ! मा विलंबस्व । हे ऽन्व ! इदं साधु,
मदंवासीति तामुदीर्य नत्वा च लक्ष्मणोऽपरराजितां प्रणतु मगच्छत् । तां नत्वा सौमित्रि ह्वाच, आर्यएककी
चिर मगात्, अहं त्वार्यानुगमनोत्सुकस्त्वामापण्डु मागाम् । उदशुः कौशलया ऊचे मंदभाष्यास्मि, हा !
हताऽस्मि, हे वत्स ! यत्त्वमपि मां मुक्त्वा पस्थितोऽसि । हे लक्ष्मण ! रामविरहाद्विचैतसो ममाश्वासनकृते
त्वमेकोऽजावतिष्ठस्व, मा पतिष्ठस्व ! लक्ष्मणोऽप्येवं प्रत्यूचे, ननु रामस्य माताऽसि, ततो हे मातः ? सामा-
न्ययोषितामर्हेणाऽधैर्येण कृतम् । मे वन्द्युर्दूरे गच्छति तमहं ह्रुत मनुयास्यामि, तदेवि ! विद्वं मा कथाः,
सदाप्यहं रामनिद्रोऽस्मि । अथ सौमित्रि स्तामित्युक्त्वा मत्वा च कार्मुकदूणष्टवत् सत्वरं सीतारामा वनुधा

हे मातः ! मत्पितुः पत्न्यसि ततःकातरस्त्रीजनोचितं किमिदं मारब्धम् । एकाकी केसरिणीश्रुतो वनान्य-
 टितुं याति केसरिणीतु स्वस्थाऽस्ते मनगपि न ताम्रयति । तातस्योच्चैर्ऋणमस्ति, अहं हि पतिपववरोऽस्मि,
 मध्यव्रस्थिते च हे ऽम्ब तस्यावृण्वं कथं भवेत् । इत्यादिश्रुतिकवचनै रपरराजितां वोधयित्वा तामन्याश्चजननी
 वोधयित्वा लक्ष्मणाग्रजो निर्ययौ । सीताऽपि दूरादशरथं नत्वा उपराजिता मुपेत्य नत्वा च रामानुगमनं प्रत्या
 देश मयाचत । अपराजिता देवी जानकीं क्रोड मारोप्य कवोष्णैर्नयनोदकैर्वाँलाभिव स्नपयन्तीञ्च । हे
 वत्से ! विनयी वत्सो रामभद्रः पित्रनुज्ञया वनं प्रयाति नृसिंहस्य तस्यैतन्न दुष्करम् । त्वं त्वाजन्मोत्तमवाहनै
 र्देवीव लालिताऽसि, तद्धे वत्से ! पादचक्रमणव्यथां कथं सहिष्यसे । साकुमार्येण कमलोदरसोदरं तवांगं
 तापादिना छिद्रं सहाशरथे रपि क्लेशं कुर्यात् । स्वभर्तु रनुयानेनानिष्टकष्टागमेन च यान्त्या स्ते निषेधं कर्तुं
 नोत्सहे, अनुज्ञाश्च कर्तुं नोत्सहे । मात स्तुल्लसरोरुहमिवाननं दधती निःशोका सीतापि अपराजितां
 नमस्कृत्योवाच । नित्यं पथि क्षेमकरा मे भक्ति रधित्वदस्तु, एषाहं विष्टुदंष्ट्रुदमिव राम मनुयास्यामि ।
 जनकात्मजा इत्युत्तवा तां पुन नैत्वा, आत्मासामा, आत्मानमिव लक्ष्मणाग्रजं ध्यायन्ती निर्ययौ । अहो, अद्य
 जानकी, अनया पतिभक्त्या पतिदेवतयोपितामत्यन्तमाधोदाहरणं जज्ञे । अहो ! इयं सतीजनमतल्लिका
 सीता कष्टादभीता महता शीलेन स्वं कुलद्रव्यं पुनाति । इति शोकगद्गदया गिरा व्यावर्णयन्तीभिः पौरीभिः
 र्वनं यान्ती सीता कथमप्यैक्षि । रामं वनाय निर्यन्तं श्रुत्वा सपदि सद्यः संयुक्षितक्रोधवद्भिर्लक्ष्मणो हृदीदं

तद्धे तात ! कस्यापि वचसाऽन्यथा कर्तुं नार्हसि । राजायुवाच हे वत्स ! मत्पतिज्ञां भुधा मा कुरु, मया
 त्वन्मातु हिं करो दत्तश्चिरं च न्यासीकृतः । हे अनघ ! सोऽद्य कैकेय्या ते राज्यदानेन याचित स्तरमा नमम
 मातुश्चाज्ञामन्यथा कर्तुं नार्हसि । रामो भरतमित्युचे यद्यपि ते गर्वो नास्ति तथापि तातं सत्यापयितुं त्वं
 राज्यं मुद्वह, अथ कृताञ्जलि रश्रुभरितदृष्टि र्भरतः पादयोः पतित्वा गद्गदाक्षरं राममित्युवाच । महेच्छानां
 तातपादार्यपादानां राज्यं ददतामदः खल्वचितं राज्यमाददानस्य मे तु नोचितम् । अहं तातस्य सुतु न किं
 वा आर्यस्यानुजो नास्मि किं सत्य मेवं गर्वं करोमि चेदेपो हं मातृमुखोऽस्मि । ततो रामो राजानमनुज्ञाप्य
 चे असौ भरतो मयि सति राज्यं नाऽऽदास्यते तस्मादहं वनवासाय यासि । इति रामो राजानमनुज्ञाप्य
 भक्तितश्च नत्वा भरते चोच्चै र्हृदति सति चापवृणवा निर्ययो । दशरथो वनवासायगच्छन्तं सुतं दृष्ट्वा स्नेहका-
 तरो भूयो भूयोऽनुच्छां मूर्छां ययौ । अथ रामोऽपरराजितां देवीं नत्वा हे मातः ! यथाहं ते तनयस्तथैव भर-
 तोऽपि ते तनयोऽस्तीत्यभ्यधात् । पिता स्वां संघां सत्यापयितुं तस्यै राज्यमदा तथापि मयि सत्येप नादत्ते
 तनमया वने गन्तव्यम् । तस्मविशेषप्रसादया दद्या भरतं पश्येः, कदाचिदपि त्वं मद्भियोगेन कातरा मा भूः । आः
 तां निर माकर्ण्य देवी मुञ्छिता सती भुवि पपात, चेटीमि श्वन्दनांभोभिःसिक्तोत्तरस्यानुवाच च । आः
 केनाहमेपा जीविताऽस्मि, मूर्छां हि मुखमृत्यवेऽस्ति जीवन्त्यहंरामविरहदुःखं कथं सहिष्ये । सुतो वनं
 ब्रजिष्यति पतिश्च मब्रजिष्यति, एतच्छ्रुत्वाऽपिबन्दीर्णा कौण्डल्या त्वं वज्रपट्यसि । भूयोऽपि रामो जगाद,

जातसंवेगोऽनरभ्यज स्तं वंदित्वा पवित्रजिह्व रामे राज्य माधातुं गृहं ययौ । अथ दत्तालापमुधारसः पार्थिवो
राज्ञीः, सुतान्, मंत्रिगुरुषां आहूय, यथोचित्य मापप्रच्छे । तदा भरतो नत्वाऽऽवभाषे, हे प्रभो ! अहं त्वया
समं सर्वविरति सुपादास्ये त्वां विना नहि अवस्थाम्ये । अन्यथा हे स्वामिन् ! मम हृत्यन्तदुःसहं द्वे कष्टे,
एकं न्वत्पादविरहोऽपरं संसारतर्पणम् । अथ तच्छ्रुत्वा कैकेयी अतःपरमिदं निश्चितं भावि, मे पति नै स्तुश्व
नेति ध्यात्वेदमब्रवीत् । हे स्वामिन् ! तत्र स्वयंवरोत्सवे तेन सारथ्यकर्मणा मलं त्वया स्वयं यो वरो दत्तः
स्मरसि किम् ? । हे सत्यप्रतिश्रव नाथ ! मलं तमयुना मयच्छ, हि महात्मनां पतिज्ञा प्रसारोत्कीर्णरेखेव
भवति । अथ दशरथोऽवददहं पतिपन्नं स्मरामि तस्मात् व्रतनिषेधनं विना यन्ममाधीनं तथाचरव । ततः
कैकेयी यथाचे त्वं चेत्स्वयंप्रव्रजसि तद्धे स्वामिन् ! एतां विभंभरां भरताय मयच्छ । अथैवैषा मद्भू शुलला
मिति तामभिधाय सलक्ष्मणं रामं समाहूय दशरथोऽवदत् । अस्याः सारथ्यतुष्टेन पूर्वं मया वरो दत्तः सोऽयं
कैकेय्याऽयुना भरतराज्येन याचितः । तदा हृष्टो रामोऽप्यभाषिष्ट, यन्महौजसे मद्भ्रात्रे भरताय राज्यदानं
मात्रा याचितं तत्सगु याचितम् । तातः प्रसादा न्मामिद मापप्रच्छे तथाप्यदो जनेऽविनयसूचनाकारणं हुनो
ति । तुष्ट स्तातोऽप्येकवर्दिनेऽदो राज्यं ददातु, निषेधेऽनुमतौ वा पत्तिमातिनो मे न स्वाम्यम् । भरतोऽप्यह
मेवासि तवावा सुभावापि निर्विशेषौ, अतः परया मुदा राज्ये भरतोऽभिषिच्यताम् । इति रामवचःश्रुत्वां
प्रोतिविस्मितो भ्रुपति र्पावर्मन्त्रिण आदिक्षत्तावद्भरतोऽब्रवीत् । हे स्वामिन्नादावपि मया सहव्रतादान मर्थितं

रत्नमालिनः खेचरेष्वितु विबुधताभिधानायां सधर्मिण्यां महाशुजः सन्तुः सूर्यजय इति नाम्ना त्वं तनयो-
 ऽभवः । अन्यदा सः रत्नमाली हसं विद्याधरेभ्वरं वज्रनयनं विजेतुं सिंहपुरं पुरं ययौ । ततः सः हठात् सवाल
 दृढं सखैषां सपशूपवन सिंहपुरं पुरं ज्वालयितु मारेभे । तदाऽभिधानेनोपमन्योः पूर्वजन्मपुरोधसो जीवो देव
 एत्यैवमब्रवीत् । भो ! भो ! महानुभाव ! एव मुक्तं पापं मा कृथाः त्वं पूर्वजन्मनि श्रुतिनंदनो नाम राजा
 ऽभूः । तदा विवेकतस्त्वं मांसनिवृत्तिं प्रत्यज्ञासीः तेनोपमन्युना पुरोहितेनोक्तश्च भजनवान् । सः पुरोधा
 अन्यदा स्कंदनाम्ना पुंसा निपातितो गजश्राभूत्, श्रुतिनंदनभूज्जा गृहीतश्च । अथ रणे हतश्च स इभो श्रुति-
 नंदनभूपते गैन्धाराया पत्न्यां नाम्ना अस्मिन्नः सन्तु रभूत् । संजातजातिस्मरणः प्रव्रज्य विपद्य च सोढं
 सहस्रारे कल्पे देवो जातोऽस्मि मां विद्धि । श्रुतिनंदनराजो विपद्य वनेऽजगरोऽभूत् दावेन दग्धः सः द्वितीयां
 नरकावनि मयासीत् । नरकेऽपि गत्वा मया सः प्राक्स्नेहात्प्रयोधितः तस्मादुद्धृत्य सः त्वमिह रत्नमाली
 पार्थिवोऽभूः । तदानीमिव संप्रति मां सप्रत्याख्यानभंगं मनस्तदुःखोदकं तत्पुरदाहं च मा स्म कृथाः । तद्वच
 आकर्ष्य रत्नमाली शुद्धान्यवर्तितं, राज्ये च सूर्यनंदनं कुलनंदनं न्ययत् । तत्कालमेव तिलकशुंदराचार्यसचि
 धौ सूर्यजयेन पुत्रेण सहैव व्रत माददे । तौ द्वावपि मृत्वा महाशुक्रेऽमरोत्तमा वभूताम्, ततश्च्युत्वा सूर्यजय
 स्त्वं, भोः ! दशरथोऽभवः । रत्नमाली तु मच्छुत्पायं जनकोऽजायत, उपमन्यु सत्तु च्युत्वा जनकानुजः कन-
 कोऽभूत् । नंदिवर्धनजन्मनि यस्ते पिता नंदिवोपः सोऽहं त्रैवेयकाच्छ्रुत्वा इह सत्यश्रुति रभवम् । तच्छ्रुत्वा

नमश्चकार । ततश्चन्द्रगतिं नृपो विदेहया देव्या समं जनकं भूषति विद्याधरोत्तमान्प्रेष्य तत्रानेधीत् । जातमात्रा
पहारादिदृष्टांताख्यातपूर्वकं भासंढलसुतोऽसौ तेऽस्ति इति सः तस्मै शशंस । तेन वचसा वाहण स्तनितेनेव
जनको जहर्ष सा विदेहा जननी च स्तन्य मक्षरत् । ताभ्यां-मूर्ध्नि जुन्व्यमानोऽश्रुचारिभिः स्नाप्यमानो भासं-
ढलस्तौ पितरा वुपलक्ष्य नमश्चक्रे । अथ भवोद्विग्नश्चन्द्रगती-राज्यं भासंढले स्तुते न्यस्य सत्यभूतिमुनेः पुरः
प्रवव्राज । भासंढलः सत्यभूति-मनारण्यजं चन्द्रगतिं पितरौ सीतारामौ च-नत्वा निजं पुरमगात् । अथ दश-
रथो नृप स्तं सत्यभूतिं महर्षिं नत्वा सः आत्मनः पूर्वभवानपृच्छत्, सः मुनिश्चाख्यत् । भो दशरथ ! त्वं
सेनापुरे महात्मनो भावनस्य वणिजो दीपिकायां पत्न्या मुपास्ति नर्मकन्यकाऽभूत् । तत्रभवे सा साधूनां
प्रत्यनीका भूत्वा कष्टात्तु तिर्यगादिषु योनिषु परिब्रजाम । तज्जीवस्त्वं भवं आन्त्वा ततश्च न्द्रपुरे पुरे
धनस्य सुदर्या पत्न्यां वरुणाभिधः सुतोऽभूत् । तदा मकुट्योदारस्त्वं निरंतरं श्रद्धयाधिकं साधुभ्यो दानं मदाः,
अथ कालधर्मं मासदः । अथ धातकीखंडे द्वीपे शुभमुत्तरकुह्यभूः मृत्वा च देवभूय मागा स्ततोऽपि हि
परिच्युत्य विजये पुष्कलावत्यां पुष्कलायां पुरि नंदिघोषनृपपृथ्वीदेव्यो नंदिवर्धनं स्तुङ्भूः । नंदिघोषो
नंदिवर्धनं त्वां सुतं राज्ये न्यस्य यशोधरमुने रात्तदीक्षो त्रैवेयके ययौ । नंदिवर्धन स्त्वं श्रावकत्वं पालयित्वा
मृत्वा ब्रह्मलोके त्रिदशोऽभूत् ततोऽपि हि परिच्युत्य प्रत्यग्विदेहे चोत्तरश्रेणिभूषणे बैलाढ्ये शशिपुरे पुरे

राजाऽपुच्छयत् । कञ्चुकयन्त्रेवं जगाद, हे स्वामिन् । सर्वकार्याक्षमं वायक मेऽपराध्यति, स्वयमप्यमुं मां पश्य ।
 ततो मुमुर्षुमिव पदेपदे प्रस्रवन्नन्तं घटान्तर्लीलिकालोलदशनं वलिभाजनं श्वेतसर्वांगरोमाणं झूलोमच्छन्न
 लोः नं शुष्कमांसासृजं मादुर्भुतवर्गिणवेषयुं तं विलोक्य राजाऽचिन्तयत् यावद्वय मीदृशा न स्म स्तावच्चतुर्थ
 पुरुषार्थाय प्रयतामहे । एवं मनोरथो विप्रयेभ्यः पराङ्मुखो राजा भवे वैराग्यतन्मयः कमपि समय मनैषीत् ।
 अन्येषु स्तस्यां नगर्यां चतुर्होनी महाश्रुतिः संघमावृतः सत्यभूतिरिति समवासरत् । सधुत्रादिपरीवारो राजा
 दशरथोऽपि गत्वा ववंदे देशनां शुश्रु निपसाद च । तदानीमेव सीताभिलाषसंतप्तमामंडलसमन्वितो
 विषाधरेन्द्रै रन्वीतो वैताड्यगिरे नृपचन्द्रगती रयावर्तचित्रे ऽर्हतो वंदित्वा विनिवृत्तः सन् नभःस्थित स्तत्रा-
 यातः । समवसृतं तं मुनिं वीक्षां चक्रे अवतीर्य च ववंदे अथ धर्मं शुश्रु रयतो निपसाद च । भामंडलस्य
 सीताभिलाषजं तापं ज्ञात्वा सत्यवादी सत्यभूतिः स्मरि देशनां प्रसृत्य समामंडलसीतयोश्चन्द्रगतिपुण्यवत्योः
 पापाजिह्वत्तये तेषां पूर्वभवाः समाचल्यौ । अस्मि नसीताभामंडलयोश्च भवे शुभज्जाततां भामंडलापहारश्च मुनि
 र्यथावद्वदत् । भामंडलकुमारोऽपि मुने स्तद्वच आकर्ण्य संजातजातिस्मरणो मूर्च्छितो भुवि न्यपतत् । लब्धसंज्ञो
 भामंडलः सत्यभूतिना कथितं स्वपूर्वभवहृत्तान्तमथ स्वयमपि श्रवत्स । अथ चन्द्रगत्यादयोऽपि परमसंवेगं ययुः,
 सुधी भामंडलश्च सीतां स्वसेति ज्ञात्वा नमश्चक्रे । यो जातमात्रोऽप्यहरे सोऽयं मम सहोदरोऽस्तीति हृष्टा
 महासती सीता तस्मा आशीषं ददौ । ततः सद्यः संजातसौहृदो विनयवात् भामंडलो ललाटस्पष्टभूतलो रामं

विदधे । ततः सौमित्रिर्नादवधिराकृतदिङ्मुखं तदारफालयंश्च मौर्वीं श्रोतार्यं पुनः स्थाने शुभोच च । ततश्चकि-
तविस्मिता विद्याधराः सौमित्रये सुरकन्या इवादभूता निजा अष्टादश कन्या ददुः । तत स्ताभ्यङ्गमण्डलान्वि-
ताश्चन्द्रगत्याद्या विद्याधरेन्द्रा विकक्षाः सन्तो निजनिजं पुरं पययुः । अथ मैथिलसंदंशाद्दशरथो हुत मागात्
महोत्सवेन रामसीतयोश्च विवाहो जज्ञे । तदा च जनकञ्जाला जनकोऽपि सुप्रभाकुक्षिसंभवां भद्रां नाम निजां
सुतां भरताय ददौ राजादशरथोऽपि हि सुतैः स्तुपाभिश्च समं नागरैः पकृतोत्सवामयोध्यां नगरीं ययौ ।
अपरेणुर्दशरथो राजा महत्या ऋद्ध्या चैत्यमहोत्सवं विदधे शान्तिस्नात्रञ्च चकार । नृपः प्रथमं स्त्रांतांभः
सौविदह्नेन महिष्यै माहिष्णोत् पश्चाद्दासीभि स्त्वपरपत्नीभ्यः माहिष्णोत् । यौवनाच्छीघ्रगामिन्य स्ता दास्यः
प्रथममेव राज्ञीनां स्नानपय आर्पयन् ताश्च क्वचिदिरे, सौविदह्ने तु हृद्धत्वाच्छनिवनमंदगामिति सति, महादेवी
त्वसंप्राप्तस्नानजलेत्यचिन्तयत् । राज्ञा सर्वासामेव राज्ञीनां जिनेन्द्रस्नानवारिणा प्रसादो विदधे महिष्या
अपि मे न विदधे । इति विमृश्यान्तः प्रविश्य मरणकृतनिश्चया सा मनःस्थिनी वस्त्रेणात्मान मुद्धधु मारेभे ।
तदैव नरेन्द्र आगात् तां तदवस्थाश्च ददर्श, तन्मृत्पृथीतः स्वोत्सर्गे निवेश्यैव मुयाच । हे राज्ञि ! त्वया कृतोऽ-
पमानादिदं दुःसाहसमारब्धं किं नाम मया काप्यवमानना दैवाद्विदधे । गह्रदवाक् सापि, भवता सर्वासां
राज्ञीनां पृथक् जिनस्नानपयः भैपि मम पुन न भैपीत्युचे । यावत्सा इत्यवोचतावद्ग्राहोदमर्हत्स्नात्रवारि प्रस्था-
पितमिति ब्रुवन्कंचुक्चयागात् । स तेन पुण्येन वारिणा मूर्ध्नि तामभ्यर्पिचत्, त्वं विलंबेन किमागा रेवं

स्ति, तस्यतद्धनुर्लंतावदस्ति । विदेहमिति संबोध्य जनकः प्रभाते ते चापरत्ने अर्चिता मंचमंडिते मंडपे
 डमुचत् । अथ जनकाहता विद्याधरनरेश्वराः सीतास्वयंवराय तत्रैत्याधिमंच मुपाविशन् । ततः सखीपरिवृता
 दिव्यालंकारधारिणी भूचारिणी त्रिदशीव जानकी तत्रोपेयाय । तत्र धनुःपूजां कृत्वा रामं च मनसिकृत्य
 जननेत्रमुधासरिज्जानकी तत्रातिष्ठत् । तदा नारदोदितसंवादिसीतारूपेक्षणात् भासंडलकुमारस्य मारो मारका-
 त्मकोऽभूत् । अथ द्वास्थो जनक ऊचे भो भो सर्वेऽपि खेचराः महीधराश्च राजानः । अयंजनकोऽदो वदति ।
 यः कश्चिदनयोश्चापदंडयो रेकतरमप्यारोपति सः नः सुता मयैवोद्वहतु । अथ दोष्यन्तः खेचरा भूभुजोऽपि
 वैकैकश स्तदारोपणकाम्ययोपधन्वं समाजयन्तुः । रौद्रैः पन्नगैर्वैष्टिते तीव्रतेजसी ते चापे स्पष्टमपि ते नालं
 दभूवु रादातुं तु का कथा । अनेकशो निर्यान्तीभि र्धनुःस्फुल्लिगजवालाभिः प्लुष्यमाणा स्ते निवृत्य ह्रिया
 डधोमुखाः सन्तो डन्योऽन्यत इयुः । अथ चलत्कांचनकुंडलो गजेन्द्रलीकागमनो दाशरथी राम आपोपान्त मुपा-
 सरत् । चन्द्रगत्यादिभिः दृष्टैः सोपहासं वीक्ष्यमाणो जनकेन च साशंकं वीक्ष्यमाणो निःशंको लक्ष्मणाग्रजो
 वज्रपाणि र्वज्रमिव शान्तोरगानलां वज्रावर्तं महाधनुः पाणिना सद्यः परिस्पर्श । धन्विनां वरो राम स्तदा-
 अध्ययःपीठं स्थापयित्वा वेत्रवज्रमयित्वा च तद्धनुरधियं विदधे । आकर्णान्तमाकृष्य रोदध्नुर्षि भरिध्वनि
 स्वयशःपटहोपमं तद्धनु रास्फालयामास । तदा मैथिली स्वयं स्वयंवरसजं रामे चिक्षेप रामभद्रोऽपि चापात्
 शिजिर्नो चोत्तारयामास । लक्ष्मणोऽपि विस्मितैर्जनैः प्रेक्षितः सद्यो रामशरसनादर्पावर्तकामुक्रमधियं

पहत्य द्रुतमानयेति । अथ सः रजन्या मनुपलक्षित एव जनकं हृत्वा समानीय चन्द्रगते राज्ञोऽर्पयमास । रथनूपरपार्थिवो जनकं बन्धुवत्स्नेहात्समाश्रित्यासयित्वा च ससौमार्दं मदोऽवदत् । तव शुची सीता लोकोत्तर-
गुणेति विद्यते मे सन्तु भर्माङ्गलश्च रूपसंपदाऽनूनोऽस्ति, तदयुना द्रयो वर्षभूवरत्वेन संयोगे उचितोऽरु संयन्था-
दावयोश्चापि मिथः सौहृदं भवतु । जनक इत्युक्ते, मया स्वसुता रामाय दत्तेति, अन्यस्य कथं यच्छामि, कन्यकाः
सकुरीयन्ते । अथ चन्द्रगतिः प्रोक्ते, मया स्नेहवृद्धिकृते, आनीय त्वं याचितोऽसि, अहं तु तां हर्तुमपि क्षमोऽ-
स्मि । यद्यपि त्वया स्वसुता सीता रामाय परिकल्पिता, तथापि रामो नः पराजित्य तां परिणोष्यति । देवताज्ञया
सदा यक्षसहस्राधिष्ठिते दुःसहतेजसी वज्रावर्तार्णवावर्ते नाम यजुषी रतः, ते च नः, गोत्रदेवतावचिकेतने सदा
पूज्ये स्तः, ते रामशार्ङ्गिणोःकृते भविष्यत स्तद्वृष्टाण, सः दाशरथिराभ्यामेकमपि वेदारोपयति, तदा
तेन वयं जिताः, स च ते सुता मुद्रहत् । सनंदनः सः भैथिलमिति पतिज्ञां बलादप्यनुग्राह्य ते च चापे मिथि-
लाया मनैपीब । चन्द्रगतितृप्तो जनकं राजोकसि शुभोच, सपरीवारः स्वयं तु पुर्याः बहिर्भुज्यवात्सीत् ।
तदैव हि जनको निशि गणदेव्या विदेहायाः सद्यो हृदयशल्यदं तत्रा हृत गाचरव्यौ । विदेहाप्ययं शरोद हे
देवात्यन्तनिर्घण ! मे पुत्रं हत्वानतुस्तत्त्वं शुभीमपि हरिष्यसि । लोके हि वरादानं स्वच्छया भवति परेच्छया
तु न भवति, ममतु देवात्परेच्छया वरादानं मापतितम् । परेच्छया प्रतिज्ञातं कोदंडारोपणं यदि रामो न कुर्या
दन्यथेत्युर्थासिदाऽनिष्टो वरो भवेत् । अथ जनक इत्यप्यवोचत्- हे देवि ? मा भैषीः एष राघवो मया दृष्टसारो-

सीतारूपं भामंडलकुमारस्यादर्शयत् । विद्याकृष्टो द्वीप इव भामंडलः सद्यो भूतेनेव मनोभुवाक्रामि जातुचिन्नि
 द्राञ्च न लेभे । सः भोज्यान्यपि न ब्रुभुजे पेयान्यपि न पपौ मौनेन योगीव ध्यानतत्परोऽवतस्ये । तं तथा
 विधुरं वीक्ष्य चन्द्रगतिं नृपोऽवोचत् हे पुत्र ? त्वां किमायि वीर्यते अथ कोप्युद्धतो व्यायि वीर्यते किम् ? ।
 अथवा केनापि भवत आज्ञारव्हनमकारि किम् ? अथवा हे वत्स ? अन्यद्वाहुः श्वस्यकारणं ब्रूहि । भामंडलकुमारो
 द्विधा द्वेधाप्यबाहुभुखोऽभूत्, हि कुलीनां गुरुणां तादृगाख्यातुं कथं मीर्यते अथवयस्या भामंडलस्यार्तिकारणं
 नारदानीतपटालिखितयोषिति कामना मूढः । अथ स राजपुंगवो नारदं भक्त्या वेष्टन्त्याश्वानीय सा, का,
 कस्यात्मजेत्यादि पटयोषितः पमच्छ, नारदोऽप्येवमाचख्यौ, हे राजन् ! या, मया पटे दर्शिता सा विदेहा
 जनकात्मजा नामधेयेन सीताऽस्ति । सा रूपेण यादृशी अस्ति तादृशीं पुनर्लिखितुं नाहमभिज्ञोऽन्योवानाभिज्ञः
 सा हि मूर्त्या लोकोत्तरैवास्ति । यादृशं सीताया रूपं तादृशं ममरीषु न, नागीषु न, गंधर्वीष्यपि न, मानवीषु
 तु का कथा । यादृशं यथावस्थं तादृग्विकर्तुं सुरा अपि नेश्वराः अनुकर्तुं सुरनरा अपि नेश्वराः कर्तुंश्च प्रजापति
 रापि नेश्वराः । तस्या आकृतौ वचनेऽपि च काचि न्मधुरताऽस्ति कंठे पाणिपादेच काचिदुच्चकै रक्ताऽस्ति ।
 अथवा तां यथावस्थां यथा आलेखितुं न क्षमोऽस्मि परमार्थतो वक्तुमपि नाल्मतो वच्मि । हे तृप ! भामंडलस्य
 योग्येति मनसा विचार्य यथाप्रज्ञं समाहित्य मया पटे दर्शिता । एषा तवैव पत्नी भविष्यति ततो मा ति-
 दस्वेति सुत माश्वस्य राजा नारदं मुनिं व्यस्रजत् । ततश्च तृपश्चपलगतिं नाम विद्याधर मादिदेश, जनकम-

स्वं धनुरधिज्यं विदधे, रणनाटकदिडिमं यन्मौर्वीमवादयच्च । भूगतो गीर्वाण इवभ्रमंगमप्यकुर्वाणो राम
 स्तान् कोटिशोऽप्यस्त्रैर्मुगान्व्याधवद्विव्याध । अयं जनकस्तुवराकस्तत्सैन्यं मशकोपमं तत्साहाय्यागतं सैन्य
 मादितोऽपि दैन्यभागभूत् अरे ! नभस्तलं छादयन्त इमे वाणाः पक्षिराजा इव कुत आयान्तीत्यभिभाषिणः
 कुपितविस्मिता आतरंगादयो म्लेच्छाधिपा युगपत्प्रतिराम मन्त्राणि वर्पन्तो जुडौकिरे । शरभः कुंजरानिव दूरा-
 पातो दृढापातो शीघ्रवेधी च राघव स्तान्म्लेच्छान् हेलयाऽभांशीत् । ते म्लेच्छाः काका इव मणश्य दिशो
 दिशि जगमुर्जनकश्च जनैर्जनिपदैश्च समं स्वस्थो बभूव । अथ हृष्टो जनकः स्वसुतां सीतां रामाय ददौ,
 रामागमात्तस्य वरमाप्तिर्जयश्च द्रयमप्यभूत् । तदा च जनाज्जनकीरूपमाकर्ण्य नारदस्तत्रकौतुकाद्ब्रुवन् मागात्,
 कन्यावेश्म च विवेश । पिङ्गकेशं पिङ्गनेत्रं तुन्दिलं छत्रिकाधरं दंडपाणिं सकौपीन मपीनांगं स्फुरच्छिवं भीषणं
 नारदं मेश्य भीता सीता सवेपथुः, हा मात रित्यारटंती सती गर्भगारानन्तरेऽविशत् । ततस्तुमुलकारिभि
 दांसिकाद्वारपालाद्यैः कंठे, शिरसायां, बाह्वोश्च धृत्वा नारदो रुरुवे । तेषां कलकला च्छस्त्रिणो राजपुरुषाः
 क्रुद्धा एनं हतेति भाषिणो यमदूता इवैयुः । क्षुभितो नारदः कथंचन तेभ्यः स्वं विमोच्योत्पत्य वैताड्यं ययौ
 तत्रचैवमचिन्तयत् । व्याघ्रीभ्यो गौरिव दासीभ्योऽहं जीवचिरगाम् बहुविधाधरेभ्यं वैताड्यश्च दिष्टया माप्नो-
 ऽस्मि । इह दक्षिणश्रेणौ चन्द्रगत्पात्प्रजो युवा दोषमानाखंडलपरः प्रभो भागंडलोनामास्ति । तदस्य सीतां पृष्ट्वा
 लिखित्वा दर्शयामि येनैपस्तां दृष्ट्वादपहरति, अदः कृते प्रतिकरोमि । नारदस्तथैव कृत्वा जगत्रयेऽदृष्टपूर्वं

हृदय मात्मा वा त्वमेवासि । यत् जनकस्य मुखे दुल्लेः सदा गृह्यसे, ततोऽद्य विधुरे यथा कुलदेवता तथा त्वं
 तेन स्मृतोऽसि । वैताड्याद्विर्दक्षिणतः कैलासस्योत्तरेण च भीषणमजा भूयांसोऽनार्या जनपदाः सन्ति । तेषु
 वर्धरक्कलवर्धवर्धरोनामदेशो दारुणाचारैर्नरैरत्यन्तदारुणो विद्यते । तस्य देशस्य भूपणे मयूरमालनगरे
 आतरंगतमोनाम दारुणो म्लेच्छराजोऽस्ति । तस्य सहस्रशस्त्रतनया दृपीभूय शुक्रमंकनकांबोजमश्रुतीन् विनयानपि
 भुंजते । इदानीं मातरंगस्तैः परितः अक्षय्याक्षौहिणीनाथैः परिवारितो जनकक्षितिमभांक्षीत् । दुराशयास्ते
 प्रतिस्थानं वैयानि वभंजु स्तेषां ह्यजन्म संपद्भ्योऽपि धर्मविल्लोडभीष्टः । तदनातलमभीष्टस्य धर्मस्य जन-
 कस्य च परित्राणं कुरुष्व यत्तत्त्वं तयोः प्राणभूतोऽसि । एवमाकर्ण्य दशरथो यात्राभेरीमवाधयत् संतः सतां
 परित्राणे जातुन्निव विलंबंते । अथराभो दशरथ मूचे, म्लेच्छोच्छेदाय तातः स्वयं यास्यति चेत्सातुजो रामः
 किं करष्यति । पुत्ररनेहाह तातेनाक्षमो वा तर्कितोऽस्म्यहम्, नन्विह्वाकुपु पौरुषपाभरताज्जन्मसिद्धमस्ति ।
 प्रसीद, विरग, म्लेच्छानुच्छेत्तुं गां समादिश, हे स्वामिन् ? अन्तिरात्स्वजन्मनो जयवार्ती श्रोष्यसि । इत्थं कथं
 चिद्भ्राजान मनुज्ञाप्य सहातुजः सेनापरिदृतो रामो मिथिलापुरीं जगात् । तत्र रामो महावने चमूल्ह्रीपशादुल्ल
 स्निहानिव पुरीपरिसरे म्लेच्छमहाभटानद्राक्षीत् । रणकंदल्लदोर्दंढा जितकाशिनो महौजसरो म्लेच्छा. रामं
 हतश्च भद्रोत्तं प्रावर्तत । उत्सिप्तेरणुभि रद्वभ्रान्तैर्महावाते र्जगदिव तैरस्ते भुगपद्रामसैन्यं क्षणादंघीकृतम् । सैन्येषु
 जितमानिषु सत्सु परेषु जयमानिषु सत्सु जनके गृह्णामानिषु सति कोके च संहृतामानिषु सति दक्षिणतानी राम

ददर्श, अपुत्रः सः विद्याधरः स्वयंपुत्रीयज्ञाददे । तमर्भकं पुष्पवत्याः प्रेयस्याश्चार्पयामास, देवी अद्य पुत्रं सुपुत्रे
इति च पुरि आघोषयत् । तदा राजा पौराश्च तस्योच्चैर्जन्ममहोत्सवं चक्रिरे, सः भामंडलसंवंधाज्ञाऽपिभामं
डलोऽभवत् । पुष्पवतीचन्द्रगत्यो नेत्रकैरवचन्द्रमाः सः स्वेचरीकरलाळितो वर्धितुं प्रवहते । इतश्च पुत्रोऽपहते
सति, करुणस्वरा विदेहा रुदती सती बन्धून् शोकमहार्णवे पातयामास । जनकः पतिदिशं नरान्प्रेष्यान्वेप-
यामास । पुनस्तत्पद्वर्ति सुचिरादपि कापि न प्राप । मैथिलोऽत्र, अनेकगुणसस्त्रानां परोह इति मत्वा शुभम
जाताया दुहितुः सीतेत्यभिधांविदधे । गच्छताकालेन तयोः शोको मंदीवभूव, हि शोको हर्षश्च संसारे नर
मायाति याति च । सीता च रूपलावण्यसंपदा सार्धं वदधे, ज्ञानकै र्निन्दुलेस्त्रेव कलापूर्णं च बभूव । क्रमादु-
द्यौवना पुण्यलावण्यलहरीसरित् कमलेशणा सा सरित्पतितनूजा इवालिधि । अस्या अनुरूपः को वरो भवेदिति
तज्जनको जनकः पृथिवीपतिर्दिवानिश मर्चितयत् । स चरचक्षुषा पप्येकं राज्ञां कुमारान् वीक्ष्य महामात्यै
वर्धचारयन् पुनःकोऽपि न ररुचे । तदाअर्धं वर्षरैर्दैत्यकल्पे रनल्पे रातरंगतमादिपाथिवैर्जनकस्यभू रूपदुद्रवे ।
कल्पान्तवार्धिवारामिव तेषां रोधायाक्षमो-मिथिलेश्वरो दशरथाहूत्यै दूतं प्राहिणात् । 'ऐक्ष्वाकः ससंभ्रम मायातं
तं दूत माहूय समसादमग्रे निपद्य महामना एवं जगाद । दूरस्थितस्या पितरस्याऽस्मत्सुहृदस्त्वदागमा न्मयि
चारिधे रिन्दविवाद्धतं सौहार्दं मन्ये । मिथिलाभर्तुं राष्ट्रे, पुरे, गोत्रे, सैन्ये, स्वांगे, अन्यतोऽपि च कुशल
मस्ति कञ्चित्, आगमनकारणश्च ब्रूहि । दूतोऽप्यवादीद्धे महाशुभ ? मद्भर्तुं रनेकश आप्तेषु सत्स्वपि सुहृद्

कुंडलमंडित स्तां चापजरे पितृभिया दुर्निदेशे च पृष्ठीं कृत्वा संस्थितः । पिंगलोऽप्यतिमुंदर्या विरहादुन्मत्त इव
 श्मां भ्रमन्नेकदाऽऽर्षुगुहाख्यमाचार्य भैक्षत । धर्मं शुक्ला पिंगलस्त्वत्पार्श्ववतं जग्राह परमतिमुंदर्या कदाचन भ्रम
 न मुभोच, पृष्ठीस्थितः कुंडलमंडितः सर्वदा दशरथमुत्वं छलात्सारमेव इव छंटयामास । ततो बालचन्द्राख्यः
 सामन्तो दशरथाज्ञया सौप्तिकं प्रदाय बद्ध्वा च तं तदंतिके अनैषीत् । दशरथः कालेन तं कुंडलमंडितं ममूचत्
 हि दीने क्षीणेऽरावपि महतां कोपः शान्तयति । सः कुंडलमंडितः पितृराज्याय महीं आन्यन् मुनिचन्द्रान्मुने
 धर्मं माकर्ण्य श्रावकोऽभवत् । अथ राज्येच्छुः स मुत्वा महापुरि मिथिलायां जनकभार्याया विदेहाया गर्भे सुतो-
 ऽभवत् । सरसापि भवं ज्ञान्त्वा नाम्ना वेगवती पुरोहितसुताऽभवत् तत्र मन्त्रज्य विपद्य च ब्रह्मलोकेऽगम
 च्युत्वा तदा विदेहाया उदरे कुंडलमंडितजीवयुग्मत्वेन सुताऽभवत् । विदेहा समये युगपत्पुत्रकन्यके अस्त
 तदा पिंगलविं मृत्वा सौधर्मे त्रिदशोऽभवत् । स च पाण्डनमावधिता जनकपुत्रत्वेनोत्पन्नं द्विषं कुंडलमंडित
 मुदैक्षत । पाण्डुराज्जातरोषः सः तं जातमात्रं जहार दध्यो च किमेनं शिलातलं अस्फालयामु निहन्मि । अथवा
 यत्पूर्वं भवे मया दुष्कर्मा चरितं तस्यापिफलं भूयस्तु भवेयु चिरमन्वयवम् । दैवाच्छाण्ड्यमासाधाह मियतीं
 मुत्वं मामो भूयोऽ मुं श्रूणं हत्वाऽन्तमवः कथं स्याम् । इत्थं विपुश्य सः सुरः कुंडकादिभि भूषणै स्तं बाल
 भूषयित्वा पतञ्ज्योतिर्धर्मप्रदं तं वैताल्यदक्षिणश्रेणौ रथनूपुरपत्तने नन्दनोद्याने शनकै स्तूलिकायामिवामुचत् ।
 चन्द्रगतिश्च किमेतदिति संजान्त स्तं दृष्ट्वा तन्निपातानुसारेणनन्दनोपवनं ययौ । तत्र दिव्यालंकारभूषितं तं बालं

सुतस्नुषार्थं च चरेतुः । अथान्यदा पर्यटन्तौ सुतस्नुषे चापश्यन्तौ ता वेकं साधुं ददृशतु भक्तिविवेकं । तत्पार्श्वं श्रुतधर्मो चतौ द्वौ व्रतं जगदहं तुर्वर्दिष्टाऽनुकोशा तु कमलश्रिय मार्यिका मगात् । विषय च तौ सौधर्म कल्पे देवौ बभूवतुः यदेकाहमात्रेऽपि व्रते स्वर्गादन्यतो गतिर्न भवति । ततश्च्युता वसुभूति रत्रैव वैताल्यपर्वते रथनृपुरनाथो नाम्ना चन्द्रगतिर्दृष्टोऽभूत् । ततश्च्युताऽनुकोशापि आर्यचरिता सती तस्य विद्याधरप्रभो भार्या शुषवती नामाऽभूत् ।

तदा सा सरसापि कामपि संयतां मेक्ष्य महज्य मृता चेक्षाने देवी समुदपद्यत । सः अतिभूतिश्च सर-
साविरहादार्यो विषय च चिरं संसारं भ्रान्त्वा कदापि हंसपोतोऽभूत् । अन्यदा सेनेन भक्ष्यमाणः स उपसाधु
पपात, स च साधुः कंठस्थासो स्तस्य नमस्कारं ददौ । विषयः स अतिभूयसा नमस्कारप्रभावेण किन्नरेषु
दक्षवर्षसहस्रायुः सुरोऽभवत् । ततश्च्युता विदग्धपुरे पक्षार्थिहभूषतेः पवरावल्यां पत्न्यां कुंडलमंडितः सः
सुतोऽभूत् । भोगासक्तः कयानोऽपि चिरं भवादर्वी भ्रान्त्वा चक्रपुरे पुरे धूमकेशाभिधानस्य चक्रध्वज राज-
पुरोधसः सधर्मचारिण्यां स्वाहानाम्न्यां नामधेयेन पिंगलः स्रुतु रजायत । स पिंगलः स्रुतु चक्रध्वजस्य राज्ञोऽ-
तिमुंदरीनामयापुत्र्या सहैकशुरोरन्तिके पपाठ । गच्छता कालेन परस्पर मनुरागे जाते सति तां छलात् हत्वा
पिंगलो विदग्धनगरे ययौ । विज्ञानरहितः स तत्र दृणकाष्ठादिविक्रयादात्मानमजिजीवत् हि निर्गुणस्याद एवो
चितम् । कुंडलमंडित स्तत्र तां चातिमुंदरी मद्राक्षीत् ततश्चतयो स्तत्कालमन्योन्य मनुराग आभूत् । राजपुत्रः

तौ अपरौ स्वदर्दङ्गविव मुहु मुहुर्मुदाऽपश्यत् । तौ सदस्यानां महीभुजां तेषा मंगेषु स्पर्शनं सुधां वर्षन्तावि-
वांकादकं संचेरतुः । नीलीताम्रवरो तौ क्रमेणवर्षमानौ पादपातौ महीतलं कम्पयन्तौ सदा विजरतुः । तौतु
अंजिनौ शुण्यराशीव साक्षीकृतकलाचार्यौ क्रमेण सकलाः कलाः कलयामासतुः । महौजसौ तौतु लीलाशुष्टि-
प्रहारेण हिमकर्परलीलयगिरीनपि दलयामासतुः । अमस्थानेऽपि हि अविजयीकृतचापयो स्वयो वैषाभिर्भक्त्या
तपनोऽपि चकपे उच्चै स्तस्यौ च । दोः स्याज्जापि द्विषां बलं दृणाय मन्यमानौ तौ आरपनः शार्ङ्गकौशलं
कौतुकायेव मेनाते । तदा नृपस्तयो दूर्गः स्याज्जाउच्चैः शार्ङ्गाङ्गकौशलेन च देवासुरादीनामभ्यजय्यं स्वमयमन्यत-
अन्यदा नृपतिः कुमारयो विक्रमेण धैर्यं मालम्ब्येक्ष्वाङ्गुणां राजधानी मयोध्यां ययौ । अञ्जात्यय आदित्य इव
दुर्दशातिक्रमे भृशं द्योतमानो दशरथः प्रतापेन मही मन्त्रशात् । तत्रापरेशुः कैकेयी शुभस्वप्नाभिमुखितं भरत-
भूषणं भरतं नाम सुत मस्रत । सुप्रभाऽपि शत्रुघ्नशुनविक्रम मभिधानेन शत्रुघ्नं कुलनन्दनं नन्दन मजीजनत् ।
अपरौवलदेववासुदेवाविव भरतशत्रुघ्नौ दिवानिशं स्नेहादविद्युक्ता वभाताम् । मेरुमहीधरो गजदंतइति नगैरि-
व तैश्चतुभिः सुतै राजा दशरथोऽपि रेजे ।

इतश्चास्मि जंबुद्वीपेऽत्रैव भारतेक्षेत्रे दाश्यामे नाञ्जा वसुभूति रिति द्विजोऽभवत् । तस्य अनुकोशायां
पन्या मतिभूति नाम सुतोऽभूत् । अतिभूतेरपि सरसानाञ्जी पत्नी बभूव । एकदा जातराणेन कयाननाञ्जा
विप्रेण छलेन साऽपजह्रे हि स्मरादुरः किं न कुर्यात् । अतिभूतिस्तामन्वेष्टु भूतवन्मही माद, अनुकोशावसुभूतिव

नृपस्तस्य पथमापत्यरत्नस्यास्यकमलेक्षणादति मुमुदे । तदा नृपश्चिन्तामणिरिवार्थिनां दानं ददौ, नंदने जाते सति यद्दानं तदक्षय मितीयं लोकस्थिति रस्ति । तथा स्वयं लोकाश्च तदा दशरथादपि राज्ञो यथातिमु- दोऽभूवन्निति महान्त मुत्सवं चक्रुः । नागरा स्तदा नृपौकसि दुर्वाणुष्यफळादिभिः सनाथानि कल्याणपात्राणि पूर्णपात्राणि निन्तुः तदा सर्वत्रपुरि कल्गीतानि हुस्यणच्छटाः सर्वत्र तोरणश्चपयश्च व्यधीयन्त । तस्यसन्नोः प्रभा- वतस्तदा राज्ञे महीभृता मचिर्नितोपनितानि पाशूतानि समाजग्नुः । तदा नृपः पद्मानिवासपद्मस्य तस्यसन्नोः पद्म इत्यभिधा मकरोत् सः पुना राम इत्यपि पथितोऽभूत् । ततः सुमित्रापि निशाल्ये स्वप्ने विष्णुजन्माभि- स्रचकान्गजसिंहार्कचन्द्राग्निश्रीसमुद्रानपश्यत् । परमर्द्धिकः कश्चिज्जिदशो देवलोकात्परिच्युत्य सुमित्राया- देव्याउदरे समवातरत् । सुमित्रापि समये सति पाट्टंभोदवर्णं संपूर्णलक्षणं जगन्मित्रं पुत्ररत्न मजीजनत् तदाहृपः सर्वेषु पुरचैत्येषु श्रीमता मर्हतां विशेषेण स्नात्रपूर्वं मष्टया पूजां व्यधात् नृपति र्हुतान्वन्दिरिपूतपि मोचयामास, पुरुषोत्तमजन्मनि सति को वा मुखं न जीवति । तदासपजो राजा केवलं सोऽर्होऽसो नाभूत् किन्तु देवीवसुमत्यपि द्रागुच्छासं प्रत्यपद्यत भूषालो रामजन्मनि यथा महोत्सव मकृत तथा तं महोत्सव मधिकं चक्रे हि हर्षे को नाम तृप्यति ।

पार्थिव स्तस्य नाम नारायण इति विदधे भुवि सः अपरनाम्ना लक्ष्मण इति ख्यातोऽभूत् । क्षीरपायिणो तौ द्वावपि क्रमेण पितुः कर्चकचापकर्षणशिक्षकं विशिष्टं बाल्यं प्रापतुः । महीपालस्तदा धात्रीभिः पाल्यमानौ

महीपति महेत्साह अतुरंगया सेनया दशरथरथक्षे सन्ननाह । तदा राघव एकाग्रयेवहि हे प्रिये ! सारथित्वं
 कुरु यथाऽमून्दिषो मथ्नामीति कैकेयी मवोचत । द्वाप्तसत्तावपिकलास्वभिज्ञा सा धीमती कैकेयी रश्मि मादाय
 तं महारथ मध्याहरोह । धन्वी निषंगी सन्नाही राजा दशरथोऽपि एकोऽपि परानतृणवद्गणयन् तं रथ मध्यास्त
 हरिवाहणमुख्यानां रथे निर्जरथं रयात्प्रत्येकं युगपदिव त्वेका कैकेय्ययोजयत् । अपर आह्वं हल इव शीघ्र-
 वेधी दशरथोऽप्यखंडौजा एकैकमपितावथा नखंडयत् । इत्थं सः सर्वानपि भूपतीन् विद्रावयामास जंगमां
 जगतीमिव तां कैकेयी मुपयेमेव । रथी दशरथो राजा नवोढां ता मुवाच हे देवि ! त्वत्सारथ्येन रंजितोऽस्मि
 तेन वरं याचस्व । हे स्वामिन् समये याचिष्येऽधुना मे वरो न्यासीभूतोऽस्तु, कैकेयीत्वभाषत राजापि तत्पत्य-
 पादि । श्रियेव तथा कैकेय्या हठाहृतैः परसेन्यैश्चसम मसंख्यातपरीवारो राजा राजगृहं ययौ । अथ जनको
 राजाप्यात्मीयां नगरं जगाम, हि समयज्ञा धीमन्तो यथा तथा नहि तिष्ठन्ति । तत्र दशरथो राजा मगधेश्वरं
 विजित्य तत्रैवास्थात् किन्तु तत्रैव शंकया अयोध्यां तु न ययौ । इत्थापति स्तत्रैवनिजमपराजितामुख्यमन्तः
 पुरमानाययामास, हि दोषमतां सर्वत्रैव राज्यमस्ति । तत्रपुरे तृपो राज्ञीभिः सह रममाणश्चिर मस्थात् हि राज्ञां
 स्वयमर्जितायै विशेषतः मीत्यै भवति । अधान्येष्टुरपराजिता बलजनमामिहूचकान् गजसिंहेन्दुभारकराजिशा
 शेषे स्वप्नेऽपश्यत् । तदा महर्दिकः कश्चिदेवो ब्रह्मलोकत्परिच्युत्य पुष्करिण्या मरालवत्तस्याः कुक्षा ववातरत्
 अथापराजिता त्रुण्डरीकं वर्णेन पुण्डरीकविदंविनं संपूर्णलक्षणं स्रुतं स्रुवे । राकेन्दुदर्शना दन्धिरिव दशरथो

विद्विषन्मोहहेतवे ध्वान्ते लेप्यमयीं दशरथीं मूर्तिं न्यधुः । जनकोऽपि तथाचक्रे तन्मंत्रिणोऽपिहि तथैव चक्रुः,
तौ दशरथजनकौ त्वलक्षौ महीं भ्रेमतुः । विभीषणश्च संरंभादेत्य संतमसेऽसिना लेप्यमय्या दशरथमूर्ते
र्मस्तकं चिच्छेद । तत्र सकले नगरेऽपि कलकलोज्ज्वे अन्तःपुरगुरं महानाक्रंदध्वनिश्चोत्तस्थौ । सांगरक्षकाः
सामंताश्च सज्जह्य समधावन्त शुद्धमंत्राश्च मंत्रिणो मृतकार्याणि विदधुः । विभीषणस्तु दशरथं भुतंज्ञात्वा लंकां
ययौ मिथिलेभ्रममेकं त्वकिञ्चित्करं ज्ञात्वा नावधीत् । मैथिलेक्ष्वाकौ भ्राम्यन्तौ मिथि डमौ मिलितौ एकावस्थौ
तौ सुहृदौ दूतरापथमीयतुः तत्र कौतुलमंगलेपुरे भुभमतौ राज्ञः पृथ्वी श्रीकुक्षिजन्मनः कैकेयीनामन्यादुहितु
र्दासपतिकलानिधे द्रोणमेघसोदरायाः स्वयंवर माकर्ण्य तौ तन्मंडपं गुरेयतुः । हरिवाहणमुख्यानां पृथिवी
भुजान्मध्येतावधिपाथोजं हंसाविवाधिप्रंचं निषीदतुः ।

सर्वालंकारभूषिता कन्यकारत्नं कैकेयी साक्षालक्ष्मीरिच तं स्वयंवरमंडपं मभ्यागात् ।
प्रतीहार्या दत्तहस्ता क्रमानुष्ठानपश्यन्ती सा इन्द्रलेखा भूयसो नक्षत्राणीव भूयसो नृपान्व्यतिचक्राम । साक्र-
मेण गंगा सागरमिव दशरथं प्राप अमसा निर्मुक्तनांगरा नौरिव तत्रैव तस्थौ । ततो रोमांचिततनुः कैकेयी
अतनुसंमुदानिजां भुजलतामिव तत्रैव वरमाळा मक्षिपत् । हरिवाहणमुख्याश्च मानिनो नृपा न्यर्कुतमानिनः
क्रोधाज्ज्वलनसंनिभा जज्वलुः । अयं वराक एकाकी कर्पटिकोऽनया वदे, अस्माभिराच्छिद्यमाना मिमिकां कथं
जास्यते । साटोपमित्यनल्पं जल्पन्तरते सर्वे स्वशिविरेषु गत्वा सर्वात्मनापि हि संवर्षयामासुः । सः शुभमति

इतश्च भरतस्यार्थं भुजानो दशकन्धरः सभायामास्थितो नैमित्तिकोत्तममित्यपृच्छत् । यदमरा अपि नाम्नैवामराः
 परमार्थतस्तु नामराः हि संसारवर्तिनः सर्वस्यावश्यं मृत्यु भोग्येव । तत् किं मे स्वपरिणामाद्विपत्ति रथवा परतो
 विपत्ति स्तनिनांक भावश्च हि आत्माः स्फुटभाषिणः सन्ति । सोप्याचख्यौ भविष्यन्त्या ज्ञानक्याः कारणेन
 भविष्यतो दशरथपुत्रा ते मृत्यु भविष्यति । अथ विभीषणो वभाषे यदप्यस्य वचः सदा क्रतुम् तथाप्यहमाशु
 अदृतीकारिष्यामि । तयोः कन्यातनययो रनर्थयो वीजभूतं जनकं दशरथश्च हनिष्यामि नः शिवमस्तु । वीज-
 नाशतस्तयो रूप्यत्तिरेव निषिद्धा, अतो नैमित्तिकस्य वचो मिथ्यैव हि भविष्यति । रावणेन आमिदृत्युक्तेसति
 विभीषणः स्ववेश्म अगात् तन्नस्थो नारदस्तु तद्वचः श्रुत्वा दशरथं ययौ । दशरथोऽपि दूरतस्तं देवर्षिं मभ्यु-
 तस्थौ मुखद्वोरवेण च नमस्कृत्यासयामास । त्वं कुतः स्थानादायासी रिति तेन पृष्ठो नारदआख्यत् यदहं पूर्व-
 विदेहेषु पुंडरीकिणीं श्रीसीमन्धरनाथस्य सुरासुरकृतं निष्क्रमणोत्सवं द्रष्टुगत स्तश्च दृष्ट्वाहं मेरुमगाम् । तत्र
 तीर्थेशानभिक्वन्याहं लंकायां गतवान् तस्यां शान्तिदृढे शान्तिनत्वा रावणालयमगाम् । तत्रकेनापि नैमित्तिकेन
 कथ्यमानो ज्ञानक्यर्थे त्वदात्मजा द्रावणस्य वधो मयाश्रुतः । तच्चश्रुत्वा महाभुजो विभीषणस्त्वां तथा जनकं
 हन्तुं कुतमतिज्ञो न चिरादिहैष्यति । एतत्सर्वं परिज्ञाय लंकापुर्यां ससंभ्रमोहं त्वं सावर्षिक इति प्रीत्या
 तवशंसितु मागमम् । तच्छ्रुत्वा भूभुजाऽभ्यर्च्य विष्टष्टो नारदो द्रुतं तथैव जनकायापि भूभुजे कथयामास । राजा
 मंत्रिणां तत् समाख्याय राज्यं च समर्प्य योगविदिव कालवंचनां चिकीर्षु निरयौ । मंत्रिणोऽपि दृषाळ्यं प्रति

ककुत्स्थ स्ततो रथ एवं केषुचिन्दृषेण मोक्षमार्तेषु केषुचित्स्वर्गमप्तेषु साकेतपत्तने प्रणयिनामानृण्यकुञ्जर-
णार्थिनां शरण्योऽनरण्यो नाम राजाऽभूत् । तस्य पृथ्वीदेव्याश्च कुक्षिणौ एकोऽन्तरथ स्तथाऽपरो
दशरथ इत्युभौ पुत्रावभूताम्

इतोऽनरण्यस्य सुहृत्सहस्रकिरणो दृषो रावणेन युध्धे जितो वैराग्याद्ब्रतमाददे तत्सख्यादनरण्योऽपि
मासजाते लघौ सुते श्रियं न्यस्यान्तरथसहितो ब्रतमाददे । अनरण्यो मोक्ष मगमदथानंतरथो मुनि
रतीव तपस्तप्यमानो वसुंधरां विजहार । राज्यभूत् दशरथो राजा पुनः क्षीरकंदोऽपि वयसाविक्रमेणैव
दृष्टि मासादयत । उडुपु द्विजराज इव ग्रहेषु ग्रहराज इव पर्वतेषु सुमेरुरिव स राजा राजस्वराजत्वं
तत्र स्वामिनि सति परचक्रादिसंभव उपद्रवो लोकस्य खण्डयत् ददृष्ट एवासीत् । अर्थिनां वित्ताभरणादिनि
यथेच्छं ददन्सः मद्यांगादीनां कल्पवृक्षाणां मेकादशोऽभवत् । सच निजवंशक्रमायातमनवं तत्साम्राज्यमिव
सर्वदा व्यममद्गर आर्हतं धर्मं दधौ । दम्भस्थलपुरेशस्य सुकोशलमहीपते रमृतमभाकुक्षिसमुद्भवात् पवित्रां
चारुखलावण्यशालिनीं नाम्ना अपराजितां कन्यां माहवे जयश्रिय मित्र स भूपाक उदुवाह । अथ स दशरथः
शशांको रोहिणी मित्र कमलसंकुले पुरे सुवन्द्यतिलकस्य मित्रादेवीकुक्षिजाता मादिनामतः कैकेयीं मित्राभू
सुखिला चेति सुमित्रेत्यपराभिधां पर्यर्णैपीत् । सः दशरथः पुण्यलावण्यसौन्दर्यवर्योगीसुप्रभाभिधामनिदिता
मन्यामपि राजपुत्री सुपयेमे । विवेकचूडामणिः सः भूभुजांवारो धर्मार्थी ववाधमान स्तामि वैषयिकं सुखं बुभुजे ।

मम जन्मापूर्वमिदं कस्य जीवविशेषस्य मासं तत्सर्वथाख्याहि । तृमांसमिति सोऽप्याख्यात् , राजावोचदतः
पर मध्येव मत्पहं मम तृपलं संस्कृत्य दद्याः । अथ स्रद्धोऽपि तदर्थं मत्पहं पुरे डिमानहापीत् , हि
राज्ञा माज्ञयाऽन्यायकरणे भीर्तास्ति । ततो मंजिण इति दारुणकर्मणं तृपं चिन्नाय गृहोत्पन्नगुरगमिव धृत्वा
ऽरण्यान्तरत्यजन् । तैश्च सोदासः सिंहस्थो राज्येऽभ्यपिच्यत, सोदासोऽपि निरर्गलोमांसं खादन्वसुधा
माट । अन्येषु दर्शिणाऽप्ये भ्रमता सोदासेनाऽपि कोऽपि महर्षिं दृढंश्चे अथ स धर्ममपृच्छयत् ।
वोधार्ह इति तं ज्ञात्वा महाशुनि स्वस्मै मध्यमांसपरिहारमयान मार्हतं धर्मैर्जगौ । सोदासोऽपि तं धर्म
माकर्ण्यचक्रितोऽभवत् मसकद्भक्ष्यश्च भूत्वा परमः श्रावकोभवत् । इतश्च महापुरपुरे कोऽपि तृपोऽनुब्रुवतः
अथ पञ्चदिव्याभिषिक्तः सोदासस्त्वव राजाऽभूत् । अथ सोदासः सिंहस्थं पति दूतं माहिणोत्, दूतोऽपि
सोदासस्याज्ञां कुरुष्वेति तमुवाच । अथसिंहस्थनोच्चैस्तिरस्कृत्य दूतो विसृज्यत, सचागत्य सोदास-
भ्यशुने यथातथ माख्यच्च अथ सोदासः सिंहस्थं सोऽपि सोदासपार्थिवं योऽयं मभ्यपेणयतां मिथश्च तौ
शुश्रुधाते च सोदासोऽपि सिंहस्थं जित्वा पाणिनाजग्राह तस्मै राज्यद्वयञ्चादात् स्वयं पुनः प्रवव्राज ।
ततः सिंहस्थस्य स्रुतु ब्रह्मस्थो राजा अभूत् । ततो हेमस्थ स्तवः शतरस्थ, अथोदयपुशु स्तव इन्दुरस्थ
स्तवः क्रमादादित्यस्थ मान्धातुवीरसेनास्तवः पतिमन्युर्दुप स्वस्मात्पतिवन्धुस्ततो रविमन्युत्पुस्तस्माद्रसंततिलक
स्तवः कुबेरदत्तः अथ क्रमात् कुंभुशरभद्विरदा स्तवश्च सिंहदशनस्तवतो हिरण्यकशिपु स्तवः पुजस्थलोऽथ

कृत्यः । इति चेत्तसि निश्चित्य प्रेयसीमपि सिंहिकां न्यगतिप्रतिमामिव तां राजाऽशु परिजहार । अन्यदा नद्युषस्य दाहज्वरः समुदपद्यत सचोपचारशतैरपि दुष्टारिचोपशाम्यच्च । तदा स्वसतीत्वं ज्ञापनाय भर्तुरर्तिच्छिदेऽपिच सिंहिका तोयमादाय तत्समीप मियाय । सा सत्यश्रावणं चक्रे यथा हे नाथ ? त्वां विना मया कदाप्यन्यः पुमानैसि चेत्तर्हि ते ज्वरोऽपयातु ततश्चसा तेनांभसा निजं पति मभिषिषेच तदैवज्वरोऽन्युक्तः स सुधाधौत इवामवत् । तदा सुराः सिंहिकाया उपरिष्ठारुण्यवृष्टिं व्यधु स्ततः प्रभृति राजापि पूर्ववत्तां बहु मेने । काले गच्छति सति नद्युषस्य महीपतेः सिंहिकायां महादेव्यां सोदासो नाम नंदनोजज्ञे । अपरे-
द्युनद्युपोनृपः सोदासे राज्यमारोप्य सिद्धे रेकमौपधिकं परिजज्या मुपाददे । सोदासमृपते राज्येऽर्हतामष्टाहि-
कोत्सवे मंत्रिणः पूर्वराज्यवदमारि माधोपयामासुः । ते च सोदासमपि मोक्षु स्तवत्पूर्वं मांसं नाखादि-
त्वमपि तन्मास्म खादीः । सदा मांसादनप्रियः सोदासोऽपि सद्ममवदत् त्वयाऽतः परंभवश्यं प्रच्छन्नं मांसमा-
देयमिति । सद्दोऽप्यमार्थां दुष्टायां सत्यां कुत्रचिदपि मांसं न प्राप हि असद्वस्तु केनापि क्वापि आकाश-
पुष्पवत्वा प्राप्यते । इतो मांसापाप्तिः इतो राजाज्ञा च मां वाधते, तत्र किंकरोमीति विमृशन्सद्दो मृतार्थकम-
पश्यत् । स वल्लव स्तस्यैव मृतार्थकस्य मांसमादाय तै स्तैर्विज्ञानैः संस्कृतस्य सोदासाय तदा ददौ ।
सोदासोऽपि हि तन्मांसमश्नन्नेवमवर्णयत् : अहोऽमुष्य मांसस्य कोऽप्यतिपीणको रसोस्ति । सूपकारं च पप्रच्छ

खटव्रटिति त्रोटयित्वा त्रोटयित्वा रंकिका वालुकमिव मांसमपि जग्रसे । मतंगजीइक्षुनिव सा कर्कशा कटवृ-
 टिदिति कुर्वन्ती कीकसाऽन्यपि दंतयंत्रातिथी चक्रे । सःसुनिस्तु इयं कर्मक्षयसहायेतिध्यात्वा न मम्लो
 किन्तु विशेषतः उच्चावचरोमांकचक्रकोऽभूत् । व्याघ्रपैवं स्वाद्यमानोऽपि सुकोशलमुनि रतत्कालोत्केवलः
 शुक्लध्यानमुपेयिवान् मोक्षश्च ययौ । सः कीर्तिधरो मुनिरपि समुत्पादितकेवलः क्रमात्सुखाद्वैतारपदं पदं
 माससाद् । इतश्च सुकोशलवृष्टप्रिया चित्रमालापि कुलनंदनं हिरण्यगर्भं नंदनं सुपुत्रे । यौवनं प्राप्तस्य तस्य
 नृपते रागर्भवासं भृगनेत्रा भृगावती सधर्मचारिण्यभवत् । हिरण्यगर्भस्य राज्ञो भृगावत्यां वधुपाऽपरः
 सइव ननुपो नाम तनयोऽजायत । हिरण्यगर्भोऽन्यदोषसर्पत स्तुतीयवयसः सत्यंकारामं स्वे मौलौ पलित
 मपश्यत् । तदैव जातवैराग्यः स राजा ननुपं सुतं स्वे राज्ये न्यस्य विपुलमुन्यन्ते व्रतमग्रहीत् । वृसिंहस्य
 ननुपस्य सिंहिका नाम्नी पत्नी अमूत् तथा सह रममाणः स पैतृकं राज्यमन्वशात् । अन्यदा ननुप
 उत्तरापथभूपात्तान् जेतुंजगाम, सिंहिकां देवीं च निजराज्ये भ्रमोच, इह ननुपो नास्तीति मत्वा तदा
 दक्षिणापथभूभुजो ऽयोध्यां रहधिरं हि वैरिणं शूलनिष्ठा भवन्ति । तदा च सिंहिका देवी पुंवत्तानभ्य
 पण्य दाभुजिगायानाशयच्च सिंहो द्विपान्नहति किम् । । अन्यदोत्तरापथं जित्वा ननुपो राजा ऽऽगतः पत्न्या
 जयोदन्तं शुश्रावेद् । च स दध्यो स्पृष्टधातुर्यभिदं कर्म मादृशामपि दुष्करं महाकुलभक्षतानां महिलानां तु न
 युज्यते । तन्नन्मिय मसती, हि सत्यः पतिदेवताः भवन्ति पतिसेवां विना नान्यज्जानत ईदृशं पुनः कथं

व्रतधारिणं स्वामिनं पुराचिर्वासितं ज्ञात्वा निरालं रोदिति स्म । सुकोशल्युपेऽपि किं रोदिषीतिः तां प्रपच्छ
 सापि शोकगद्गदै रक्षरैः रेवं कथयामास । तवपिता कीर्तिधरः स्वर्ग-बालकं राज्येन्यस्य प्राप्ताजीत् सोऽहपचने
 भिक्षार्थं प्राविशत् । तद्दर्शनाच्चवापि व्रतग्रहणशंकया ते मात्रा सःनिर्वासितोऽनेन दुःखेन रोदिमि । कोऽशलोऽपि
 तच्छ्रुत्वा पितुरन्तिके गत्वा विरक्तात्मा बद्धांजलिः सन् तस्माद्भ्रतमयाचत । चित्रमाळा नाझी शुर्वी-मंत्रिभिः
 सह तत्रेत्योवाच हे स्वामिन्नस्वामिकं राज्यं त्यक्तुं नार्हसि । राजाप्यवोचत् गर्भस्थोऽपि हि स्रुतुं मया तव
 भाविन्यपि राज्ये उपचारोहि भूतवदभिषिक्तः इत्युक्त्वा लोकं संभाव्य सुकोशलः पितु रन्तिके प्रव्रजान् दुरतपं
 तप स्तेपे च । तौ पितापुत्रौ महाशुनी निर्ममौ निःकपयौ महीतलं पावयन्तौ शुता वेव विज हतुः । तनयस्यापि
 वियोगेन खेदभाक् सहदेव्यपि आर्तध्यानपरा भूत्वा गिरिगह्वरे व्याडय भूत् । इतश्च तौ दान्तमानसौ स्वशरीरेऽपि निः-
 स्पृहौ साध्यायतत्परा सुस्थिताकृती प्राहृट्कालं चतुर्मासी म कीर्तिधरसुकोशलमहाशुनी त्येतु मेकस्य गिरे शुहायां
 तस्थतुः कार्तिके मासि संप्राप्ते सति पारणाय प्रयान्तौ तौ यमदूत्येव दुष्टया तया व्याडया मार्गे दृष्टौ । ततः सा व्याधी
 अभितः स्फारितानना सती शीघ्रं दधावे सुहृदां दुर्हृदमपि दूरादभ्यागम स्तुत्यएव । व्याडया भापतन्त्यामपि तौ क्षमा
 श्रमणोत्तमौ धर्मध्यानंपदेदानौ कायोत्सर्गेण तस्थतुः । सा व्याधी तु विबुदिवादी सुकोशले पपात, दूरापातमहा-
 रेण तं पृथ्व्या मपातयत् । नखाकुशैस्तत्त्वर्मचटच्चटिति दारं दारं मरुपांशिका वारीव सा पापाडुहास मपात । सा रदै

पंचविंशतिः कुमारः स्तथैव मद्रजिताः । अथ विजयभूपति र्वज्ज्वाहुं मद्रजितं श्रुत्वा असौ बाकोऽपि वरं नाह
मिति वैराग्य मासदत् । ततश्च विजयः पुरंदरं पुत्रं राज्येन्यस्य निर्वाणमोहस्य मुनेः पार्श्वे द्रतमुपाददे । पुरं-
दरोऽपि स्वे राज्ये पृथिवीकृषिर्जं कीर्तिधरं सुतं न्यस्य क्षेमंकार्प्यन्ते यति रभवत् । अथ कीर्तिधरोराजा पुरंदरः
पौलोम्येव सहदेव्या पत्न्या समं वैपयिकं सुख मभूत् । अन्येष्टुः मद्रजिष्टुः सो मंत्रिभि रभण्यत, यथानुत्पन्न
पुत्रस्य तव द्रतादानं नार्हतीति । अपुत्रे त्वयि द्रतभाजि सतीयं वञ्चयरा निर्नाया स्यादतो हे स्वामिन् यावत्ते
सुत उत्पद्यते तावत्तत्प्रतीक्षस्व । ततस्तथैवपृष्ट्वासिनः कीर्तिधरस्यापि कालेगच्छति सति सहदेव्यां सुकोशलः
पुत्रोऽभूत् । इमं बालं जातं ज्ञात्वा मे पतिः मद्रजिष्यतीति बुध्या सहदेवी तं जातमात्र मगोपयत् । मेदिनोनाथ
स्तं गुप्तमपि वाक्यं विवेद हि मासोदयं तरणिं तिरोधातुं क इश्वरः स्यात् । अथ स्वार्थकृशलो राजा सुकोशलं
राज्ये न्यस्य विजयसेनस्य द्वारेः पादान्ते द्रत माददे । तीव्रं तपस्तप्यमानः परीपहान्सहमान स्वपुर्वनुज्ञयैकाकि
विहारेणान्यतो ययौ । अन्यदा मासोपवासी सः पारणेच्छया साकेतमाजगाम,

मध्याह्ने तत्रच भिक्षार्थमभ्रमत् । सौधाग्रस्था सहदेवी तं दृष्ट्वा इत्यचिन्तयत् यत्पुत्राहममुष्मिन्पत्यौ मद्रजिते
सति पतिहीनाऽभवम् अथ वत्सः सुकोशलोऽपि यथेनं दृष्ट्वा मद्रजेत् तदा पुत्रोऽपि मे न स्याद् ततः परं निर्वािरा
स्याम् । तस्मान्निरपराधोऽपि भर्त्ताऽपि द्रतथार्यपि सूनो राज्यस्येमच्चिकीर्षया नगरान्निर्वारयः । इति राज्ञी
तमन्यलिङ्गिभिः सार्धं निरवासयत् हि लोभाभूतमनसां विवेकः किपश्चिरं स्यात् । अथ सुकोशलस्य धात्री

जीमूतमिव तं दृष्ट्वा जातसंमदःकुमारः सपदि वाहनं धृत्वा इदमाह स्म । अहो कोऽन्येप महात्मा महाश्रुनि
र्वन्द्य एव मया भूयसा पुण्येन चिन्तामणि रिव दृष्टः । अयोदयसुंदर एव शुवाच भो कुमार ! त्वं परित्रज्या
मादित्ससे किम् ? सोऽवदन्मे चिचमस्ति । उदयो भूयो नर्मणा मोचे यदि ते मनोऽस्ति तदद्य मा विलंबस्व,
अथाहमपि ते सहायोऽस्मि । ततः कुमार एवं व्याजहार वारिधि र्मर्यादा मिव स्वा मिमां संघां मात्याक्षीः,
सोऽप्यामेवेत्यभाषत । कुमारो मोहादिव तस्माद्वाहना दुचीर्य उदयसुंदरादिभि राहव स्तं वसन्तशैल माहरोह ।
अथेववाहननंदनो वज्रबाहु मवादीव हे स्वामिन्नाद्य मा प्रवाजीः मे नर्माभिभाषणं धिक् । आवयो नैर्मोक्ति
रासीव तद्वयातिक्रमे को दोषः ? नर्मोक्ति हि मायो धवलगीतवत् सत्या नैव भवति । अखिलेभ्यपि व्यसनेषु
त्वं सहायो भविष्यसीत्यस्मत्कुलमनोरथानकण्ठे मा भांक्षीः । अद्यापि तव हस्ते इदं मांगलयकंकण मस्ति
तद्विचाहफलं भोगान्सहसा कथ मुञ्चसि । त्वया तृणवदुज्झिता सांसारिकसुखास्त्वादवंचिता इयं मनोरमा
हेनाथ ! त्वया विनाकथं जीविव्यति । अथ वज्रबाहुकुमार उदयसुंदरं जगाद भो मित्र मर्त्यजन्मद्रोः सुंदरं फलं
चारित्र्यलक्षणमस्ति । ते नर्मोक्तिरपि श्रुतिषु स्वातिजीमूतवारि मौक्तिकसादिवोत्प्राप्तु परमार्थसादृश्व ।
त्वत्स्वसा कुलीनाचेव तत्प्रवृज्यां ग्रहीष्यति नो चेदस्याः पंथाः शिवः, मम तु भोगैः पुनरलम् । तत् त्वंत्रतायमा
मनुमन्यस्य त्वमपि नोऽनुयाहि हि स्वसंथापालनं क्षत्रियाणां कुलधर्मः खलु । वज्रबाहु रेवमुदयं पतिवोध्य
गुणरत्नानां सागरं गुणसागरं महर्षिं शुषाययौ । वज्रबाहु स्तत्पादान्ते परित्रज्या शुपाददे, अयोदयो मनोरम

इत्याचार्य श्रीहेमचन्द्र विरचिते त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरिते महाकाव्ये सप्तमपर्वणि अन्वयात्मक गद्य-
रचनायां हनुमदुत्पत्ति वरणसाधनोनाम दृतोऽयः सर्गः समाप्तः ॥

अथ चतुर्थः सर्गः

इतश्च मिथिलापुर्यां हरिवंशे वासवकेत्याख्यो महीपतिः प्रिया च तस्य विपुला नाम्नी आसीत् । श्रुतिं

विश्रुतोऽनूनश्रीस्तयोश्च स्रुतः पजानांजनकइव जनको ना म पार्थिवो बभूव ।
इतश्चायोध्यायां पुरि ऋषभस्वामिराज्यतः केशुच्चिदिक्ष्वाकुवंशान्तर्भूतादित्यवंशेषु राजसु यातेषु सत्सु
केषुच्चिन्मोक्षं यातेषु संख्यातीतेषु स्वर्गं यातेषु सत्सु विंशस्यार्हव स्तीर्थं प्रसर्पति सति विजयो नाम राजा

हिमचूला नाम्नी तत्प्रिया च बभूव तयो वंजवाहुपुरन्दरौ द्वौ पुत्रा बभूवताम् ।
इतश्च नागपुरे पुरे इमवाहनो राजा तत्पत्नीं चूडामणि स्तस्युन्नी मनोरमा चाभूत् ततो वज्रवाहु स्तत्र

गत्वाद्यद्यौवनां श्वेतमरीची रोहिणीमिव महता महेन तां परिणिनाय । अथ स मनोरमा मादायादुगामिनोदय
सुन्दरेण श्यालेन भक्त्या च समं स्वपुराय प्रतस्ये । गच्छन्तोऽन्तरा तपस्तेजोभिरीश्वरं वसंताद्रिस्थ सुदयाचल-
स्थं भास्करमिव मोक्षाध्वमीक्षकमिवोत्पश्यमातापनापरं तपस्यन्तं गुणसुन्दरनामानं महासुनि मपश्यत् । मयूरो

ज्ञातं निर्ययुः । वरुणात्मजा रावणमभ्येत्य योधयामासुः, वीरो वरुणोऽपि हि वीरै र्वरुणाद्यैः समं युयुधे । महौजसो वारुणयोऽरुणाक्षा आहवे जात्यभ्वान क्रोह^१ मिव दशकंधरं खेदयामासुः । अत्रान्तरे क्रोधदुर्धरो दारुणो हनुमानेत्य केसरी कुंजरातिव वरुणात्मजानयोधयत् । अथ रक्तहनुको हनुमान् क्रुधा पशूनिव तान् वारुणीन् विद्यासामर्थ्यतोऽस्तभ्नात् बबंध च । तानदृष्ट्वा क्रुद्धो वरुणो दन्ती मार्गतरुनिव सुग्रीवपथतीन् शुन्वन् हनुमतेऽभ्यधाविष्ट । रावणोऽपि नदीरयमचल इव विधिरवधोरणीं वर्षबापतन्तं तमन्तरा स्वलयामास । दृषभेण दृषभ इव कुंजरेण कुंजर इवोच्चैः क्रोधानधो वरुणो रावणेन चिरं युयुधे । छली रावणः सर्वौजसा वरुणमाकुलीकृत्योत्पत्येन्द्रमिवावभ्नात् यत् सर्वत्र बलं छलवद्भवति । ततो जयजयारावै र्मुखरीकृतदिङ्मुखः पृथुस्कन्धो दशकंधरः स्कंधावारं जगाम । तत्र रावणः पुत्रैः सह वशंवदं वरुणं मुमाच हि महात्मनां पणिपा-
तान्तः प्रकोपो भवति । ततो वरुणः सत्यवतीं नाम पुत्रीं हनुमतेऽदत्त, हि स्वयं दृष्टसार ईदृजामाता दुर्लभः खलु । अथ रावणो लंकाया मगात् दृष्टश्च चन्द्रणखापुत्री मनंगकुसुमाभिधां हनुमतेऽदत्त च । सुग्रीवेण पद्मरागा, नलेन हरिमालिनी, अन्यैश्च सहस्रसंख्याः स्वकाः सुता स्तस्मै दत्ताः । अथ दशमुखेन ददं श्लिष्ट्वा मुदा विस्मृष्टो अन्येऽपि वानरपतिप्रमुखादोष्मान् हनुमान् हनुपुरे जगाम, अन्येऽपि वानरपतिप्रमुखा विद्याधराः पददृष्टाः सन्तो निजनिजं नगरं प्रजग्मुः ।

कारण मिथः साध्वी स्तुषा दीपं विना त्यक्ता लया च रक्षिता । सद्यो व्यसनवेलायाः पयोधिवन्न्यवर्तत, प्रज्ञांत शोकज्वलनः पवनोऽपि मुदितो हि । सर्वविधाधरेभ्यरा स्तत्र विद्यासामर्थ्यतो महान्त मानंदाब्धिनिकाकर शुत्सवं चक्रुः । ततस्ते सर्वेस्यै विमानै दिवं ज्योतिष्मती मिव विदधाना मुदा हनुखं पुरं जग्मुः । महेन्द्रोऽपि मानसंवेगया समं तत्राययौ, सा केतुमती, अन्ये सर्वे बान्धवा अप्याययुः । विधाधरेन्द्रैः संवधिवन्नुभि स्तत्रापि मिथः पूर्वोत्सवादप्यधिको महोत्सवो विदधे । ततश्चतेसर्वेऽन्योन्यमापृच्छय स्वं स्वं पुरं ययौ, पवन- स्त्वंजनाहनुमद्युतस्तत्रैव तस्थौ, हनुमोस्तत्र पितु र्मनोरथैः सह बह्वधे, कलाश्च जगृहे सर्वा विद्याश्च समसाधयत् ।

नागराजायतशुजः शस्त्रशास्त्रविचक्षणो हनुमान् त्विषा भानुमानिव क्रमाच्च यौवनं प्राप । इतश्चामर्षणपृष्ठः स्येमपर्वतो रावणः संधिदूषण मुत्पाद्य वरुणं जेतुं प्रतस्ये, ततश्च सर्वे विधाधरेभ्यरा

दूताह्वताश्च वैताल्यकटकोपमं तस्य कटकं कुर्वाणाः सन्त इयुः, तत्र तौ पवनप्रतिद्वयौ यावरपचेल्हृ स्तावदबहुं भैकसानुमान् हनुमानित्यूचे । हे तातौ ! युवामिहैव तिष्ठतमहमपि द्विषो जेभ्यामि, हि तीक्ष्णे महरणे सति बाहुना कः महेत् । बालत्रान्नानुकंयोऽस्मि, यद्युभ्यच्छूलं जन्मनां पारुषावसरे प्राप्ते वयः स्वच्छ न प्रमाणम् । एवं तावति निर्वन्धात्पतीक्ष्य चोक्चकै रापृच्छय ताभ्यां मूर्ध्नि चुंचितः कृतप्रस्थानमंगलः महासामंतसेनानी सेना श्वतसमावृत्तो दुर्वारविक्रमो हनुमान्वाणस्कंधावारे प्रययौ । स्वयं जयमिव हनुमंतं समप्रायान्तं पणमन्तं च दृष्ट्वा दशकंधरो मुदा स्वांके दधे । ततो रावणो वरुणपुर्या रभ्यर्णे युद्धाय तस्थौ वरुणो दोषमन्तो वारुणेयाश्च

शुपैक्षत । आदितस्त्वन्मानैवैक मविमृश्य कृतं त्वं द्वितीयं मा. कथाः सुधीरसि । स्तुमान्वेषणहेतोश्च सहस्रशो विद्याधरा मया आदिष्टाः सन्ति तस्माद्दे वत्स ! तद्गणमभागमयस्व ।

अज्ञान्तरे तत्प्रहितः केऽपि विद्याधरोत्तमाः पवनान्जने गवेषयन्तो ह्युपुरं ययौ । ते चांजनाविरह-
दुःखतः पवनस्याग्निपवेशमतिक्षां पतिसूर्याजययो राचचक्षिरे । दुःश्रवं तद्वचः श्रुत्वा विपं पीत्वेवांजनाः हा
हतास्मोति जल्पन्ती मूर्छिता च सती श्रुवि पपात । चन्दनांभोगि रासिका तालद्वन्द्वैश्च वीजिता लब्धसंज्ञा सा
दीनगीः सतीति श्रोद । पतिव्रताः पतिशोकाध्रुताशने मविशन्ति, हि भर्तारं विना तासां जीवितं दुःखाय
खलु । नारीसहस्रभोक्तृणां श्लोमतां भर्तृणां पुनः मेयसीशोकः क्षणिक स्तदग्निपवेशनं कृतः । विरहे सत्यपि
इयधिरं जीवन्त्यां मयि हा त्वयि यद्विपवेशति सति विपरीतमिदं जज्ञे । महासत्वस्य तस्य, अल्पसत्त्वायाश्च
मम नीलकाचयोरिव संपतीदभान्तर मुपलब्धम् । मगभ्यसुरयो न दोषः पित्रोरप्ययं न दोषः, किन्तु मंदभागयाया
ममैवेदृशो दोषः । इति रुदन्तीं तां बोधयित्वा पतिसूर्यः सनंदतां विमानवरगारोभ्य पवनान्वेषणे ययौ ।
भ्राम्यन् स तत्रैव भूतवनामिधे वने भाप, साश्रुणा महसितेन दूरादपि स ईक्षां चक्रे । ततः स महसित आरात्
सांजनं सपायान्तं तं जयपूर्वधम् मृदादपवनंजययो राख्यत् । ततः पतिसूर्योऽञ्चनापि विमाना दुर्तीर्य भूत्यस्त-
मरुतको दूरात् भक्तया मृदादं नेमतुः । भतिसूर्यं परिज्वज्य पौत्र मंके निवेश्य च जातसंज्ञादः मृदाद एवं जगाद,
उपसनांभोगी सकुटुवं गज्जन्तं मागय समुद्धरन् त्वमेव संवधिनां धुरि वन्यु रसि । मद्दंशपर्वभूता शाखासंतान-

माप्यते । एवं रुदतीं तां प्रुादः कथंचन निवार्य सखलः स अंजनां सुतुं चान्वेषुं चचाक । आत्मानां सर्व
 विद्याधरेन्द्राणां मन्त्रिके अंजना पवनान्वेषहेतवे स नरान् मज्जिषाय । स्वयमपि विद्याधरैः सह स्रुतुं स्नुषा
 ज्वालाकयन् मादुर्भूतत्वरौ आभयन् भूतवनं वनं सोऽगात् । अत्रान्तरे तत्र वने पवनीश्वरां विरचय्य ज्वलनं
 केतुमत्यो स्तनयोऽस्मि, अंजना नाम्नी महासती च मे पत्न्यस्ति, निर्दोषापि सा मयोद्वाहत्प्रभृत्यपि खेदिता
 तां परित्यज्य स्वामिकार्थतो यात्रायां चलिता दैवात्तामदोषां ज्ञात्योत्पत्य पुनरागमम् । तां च स्वैरं रमयित्वा-
 ऽभिज्ञानञ्च समर्प्य पितृभ्या मपरिज्ञातः पुन कटक मापतम्, जातगर्भा च सा मदोषात् दोषशंकिभि रुरुभि
 निर्वासिता साकाप्यस्तीति न बुध्यते, अग्रे, अधुना च निर्दोषा सा मयोवाज्ञानदोषेणेमां दास्यां दक्षां सम्प्राप्ता
 तस्मादपंडितं पतिं मां धिक् धिक् । अस्त्रिंशं पृथ्वीं आन्त्वा सम्यज्जार्गयतापि मया यथा रत्नाकरे रत्नं
 नाप्यते तथा मंदभागेन सा नाप्ता । तद्वेषमां स्वां तनुमत्र हुताशने जुष्टोमि जीवतोऽपि मे यावज्जीवं विरहानलो
 दुःसहः, यदि मे कान्तां पश्यथ तदा हृदो ज्ञापयध्वं यत् त्वद्वियोगात् त्वत्पति हुंताशने मविवेश, इत्युक्त्वा
 तत्र चितायां हविर्भुजि दीप्यमाने सति पवनो क्षम्पांदातुंनभस्तले मोत्पपात । श्रुततद्रचनः प्रुादोपि वेगादति
 संभ्रमी तं वक्षःस्थलोपपीडं स्वबाहुभ्या मधारयत् । प्रियवियोगार्तिप्रतीकारस्य मृत्योः संप्रति मम क्रोयं विप्र
 इत्युधैः पवन उवाच । साशुः प्रुादोप्यब्रवीत् एषः पापस्ते पिताऽस्मि योहं निर्दोषाः स्नुषाया निर्वीसन

लंकां जगाम पवनोऽपि तमापृच्छ्य स्वमेव पुर माययौ, तत्र पितरौ प्रणम्य अंजनावासगृहं ययौ तच्च गतज्योत्स्न
मुह्यभिवानञ्जन मद्राक्षीत् । नयनयो रमृतांजनदर्शना सा मत्प्रेयसी अंजना कास्तीति तन्नस्था मेकां स्त्रियं
पप्रच्छ । सापि त्वयि यात्रायां गते सति कियत्स्वप्यहस्सु गर्भसंभवदोषतः केतुमत्या निर्वासिता भयाकुला
हरिणीव सा पापै रारक्षपूरुषै र्नीत्वा महेन्द्रनगरासन्नोऽरण्ये मुमुचे ।

अथ पवन इति श्रुत्वा पारायत इव पवनरंहसा प्रेयस्युत्कः सन् श्वसुरपत्तनं ययौ, स तत्रापि प्रियामप्रश्य
नेकां योषितं पप्रच्छेह मे प्रेयस्यंजनाऽऽयाताऽथवा न ह्यायातेति । सा चख्याविह वसन्ततिलकान्विता साया-
सीत् पर मुत्पन्नदौः शील्यदोषतः पित्रा निर्वासिता । पविनेव तेन वचसाऽऽहतः पवनंजयः प्रियामन्वेष्टुं
शैलवनादिषु भृशमभ्राम्यत् । परं श्रापभ्रष्टः अथर इव तत्प्रवृत्तिञ्च न प्राप तेन विषण्णः स निजं मित्रं
प्रहसित मेवं जगाद, हे सखे ? गत्वा पित्रोः शंस यथा इमां महीं अभ्राम्यतांपि मया अह्रयावत् क्वात्प्यंजनमुंदरी
नालोकिकि, तस्मात्पुनरपि तपस्विनीं ता मरण्ये गवेषयिष्यामि द्रक्ष्यामि चेत् साधु नो चेत्तर्हि पावकं वेक्ष्यामि,
एवमुक्तः प्रहसितो हुतमादित्यपुरे गत्वा प्रह्लादकेतुमत्यो स्तद्धाचिकं कथयामास, केतुमती तच्छ्रुत्वा हृदये
प्रावणा हतेव मूर्छिता भूमौ न्यपतत् संज्ञां लब्ध्वेत्युवाच च । हे प्रहसित ! कठिनाश्रयो व्यापत्तौ कृतनिश्चयः
स प्रियमित्रं त्वया एकाकी वनं मुक्तः किम् ? अथवा मयापि किं परमार्थतो निर्दोषा सा अविमुह्यविधा
यिन्या पापिन्या निरवास्त्यत, मया साध्व्या दोषारोपणजं फल मत्रैव लब्धं अथवात्युग्रपुण्यपापानामिहैव फल

ह्यवश्यं महाराजो भावी, चात्रैव भवे सेतस्यति । तथाहीयं चैत्रस्य बहुलाष्टमी सुतिथिः, श्रवणं नामानक्षत्रं,
 वासरस्य स्वामी विभावसुरस्ति । तुंगंभवन्माश्रित आदित्यो मेषे वर्तते, चन्द्रमा मध्ये भवने समवस्थितो
 मकरराशौ तिष्ठति । लोहितांगो वृषे राशौ मध्येस्थितः विधोः सुतो मध्ये मीने स्थितः धिषणोऽप्युच्चै भवन्
 मध्यास्य कुलीरे स्थितः । तुंगो दैत्यगुरुमीनेऽस्मिन्नेववन्नैश्वरः मीनलघोदये ब्रह्मयोगे सर्वमिदं शुभमस्ति ।
 अथ प्रतिसूर्यः सप्तर्षी सातमजां तां याभेयीं विमानवरमारोप्य स्वगुरं प्रति प्रतस्थे । अथ बालको विमाने
 लंबमानोच्चरत्नमालंकारिकिणीर्जिह्वुः मर्तु रत्नसंगादुत्थपात । व्योम्नश्च्युतः पवित्रिव निरे मुग्धिं पपात,
 तत्पातनिर्घातवयात् स गिरिः कणशोऽभवत् । अंजनसुंदरी पाणिना हृदयं सद्य आजघ्ने दरीरपि प्रतिरव
 रोदयन्तीव करोद, ततः प्रतिसूर्योऽनुपत्य भागिनेयया स्तमस्रतांगं मर्मकमुपादाय नष्टनिधानवदर्पयामास ।
 प्रतिसूर्यो मनोवेगेन विमानेन तद्भुतः सद्यः कृतमहोत्सवे हनुरुहे पुरे ययौ । तत्रांजनं नीत्वा मुदा स्ववेष्टमनि
 चोत्तरायामास, तच्छुद्धान्तोऽपि कुलदेवता मायातामिव तामपूजयत् । यस्माज्जातमात्रोऽयं हनुरुहे पुर आययौ
 तस्मान्मातुलस्तस्यसूक्तो रभिधानं हनुमानिति चक्रे । विमानतः पतितेनानेन यच्छैलशूर्णितस्ततः स तस्य श्री
 धैल इत्यन्यामप्याख्या मकरोत्, हनुमानपि तत्रयथासुखं क्रीडन् मातसांयोजिनीवने राजहंसार्भक इवावधिष्ट ।
 भ्रष्टवाऽध्यारोपितो दोषः कथं तामोत्तरिष्यतीति चिन्तया सदैवांजनाऽन्तः शल्येवाताम्यत् ।

इतश्च पवनः सन्धिं विधाय खरदूषणौ वरुणान्मोचयामास रात्रणञ्च तोषयामास, ततश्चरावणः सपरिश्रहो

उभे स्थापयित्वा च स मुनीन्द्रः खनेन्द्रवक्षसा समुत्पपात । अथ पुच्छच्छटाच्छोटै रवनिं स्फोटयन्तमिव
 बृत्कारपूर्णदिक्कुंजं कुंजरास्रकरालितं दीपायमाननयनं वज्रकंदंभर्दष्टिकं क्रकचक्रूरदशनं ज्वालासोदरकेसरं
 लोहांकुशोपमनखं शिलासदृशुरःस्थलं पंचाननशुवानं समायान्तं तेऽपश्यताम् । ततो वेपथुमत्पौ ते भूतलं
 विविशूद्व हरिणिके इव यावत्कांदिशीकेऽतिष्ठताम् । तावच्छुद्धाधिपो मणिचूलाभिधोगन्धर्वः शारभं रूपं
 विकृत्य तं पंचास्यमनाशयत् । ततः शारभं रूपं संहृत्य स्वञ्च रूपं प्रतिपद्य सप्रिय स्तयोः प्रमोदायार्हुणस्तुतिं
 जगौ । तेनचासुक्तसान्निध्ये तत्रगृहायां संस्थिते ते मुनिसुव्रतदेवार्चौ स्थापयित्वाऽर्चतः स्म । अन्येद्युस्तत्रांजना
 सिंही उत्क्रष्टं सिंहमिव क्लिशंक्लेशचक्रांकापादं तनयं सुपुत्रे । तस्याश्च स्रतिकर्माणि हर्षवशात्स्वयंसमाहृतै रे
 धोजलादिभि र्वसन्ततिलकाऽकरोत् । सुतमुत्संग आरोप्योदश्रुवदनांजनसुंदरी तां गृहां रोदयन्तीचारोदीत् ।
 हे महात्मन्त्रत्र विपिने जातस्य तव पुण्यवर्जिता वराक्येषाऽहं जन्ममहोरत्सवं कीदृशं करोमि । एवं तां रुदतीं
 प्रेक्ष्य खेचरः समुपेत्य मधुरगीः पतिसूर्यो दुःखकारणमपृच्छत् । अथवाण्यायितसुखी सखी विवाहादारभ्य पुत्र-
 जनभावध्यशेषतोजनया दुःखहेतु माचख्यौ । सोऽपि सद्यो रुदन्नवादीदहं हे वालिके हनुपुरेश्वरः सुंदरीमाला
 क्लृप्तमिश्रित्रभानुज स्त्वज्जनन्याश्च भ्राता एषोऽस्मि, दिष्टया त्वां जीवन्तीं दृष्टवानस्मि, अत आश्वसिहि । सापि
 तं मातुलं विदित्वाऽधिकधिक मरोदीत्, यदिष्टावलोकनारभ्यादुःखं पुनर्नवीभवति । रुदन्तीं तां वारयित्वाऽथ
 सहागतं दैवज्ञं पतिसूर्यः स्वनोर्जनादि पपच्छ स दैवज्ञोऽप्यवदत् । शुभग्रहवले लये जातोऽयं पुण्यभाण शिशु

नगरे सुकंठराजकनकोदर्योः सिंहवाहनो नामा तुगभवत् । सः सुचिरं राज्यं श्रुत्वा श्रीविमलप्रभोस्तीर्थे
लक्ष्मीधरमुनेः पादमूले व्रतमुपाददे । सो द्रुतप स्तप स्तप्त्वा मृत्वा कान्तके सुरोऽभूत्, ततश्च श्रुत्वाऽस्यास्त्व
त्सत्या उदरे समवातरत् । अयमस्याः पुत्रो गुणानामाक्यो दोषा निवद्याधरेश्वरोऽनवद्यश्चरमदेहो भविष्यति ।
अन्यश्च कनकपुरे नगरे महारथशिरोमणिर्नामतः कनकरथो नरेश्वरोभूत् । तस्य च कनकोदरी लक्ष्मीवतीति
पत्न्यौ बभूवतु स्तत्र लक्ष्मीवती सदाऽस्त्यन्तश्राविकाऽभवत् । सा गृहचैत्ये रत्नमयं जिनविवं विधाय द्वयोः
कालयोः प्रत्यहमपूजयदवन्दिष्ट च । इताश्चया कनकोदर्या तु मारसर्यात्साऽर्हत्प्रतिमा हृत्वाऽपवित्रेऽवकरस्यान्त
श्चिक्षिपे । तदा विहरन्ती जयश्रीर्नाम गणिनी, आगता तदृष्ट्वा तामेवमुवाच हे शुभे ! त्वं किमिदमकार्षीः ।
हन्तात्र भगवत्प्रतिमां प्रक्षिपन्त्या त्वयाऽयमात्माऽनेकभवदुत्थानां भाजनं कृतः । इत्युक्त्वा सास्रुतापा सा ततः
प्रतिमां गृहीत्वा प्रमुञ्च्य क्षमयित्वाच यथास्थानं न्यवेशयत् । सा तदादि सम्यक्त्वधरा सती जैनं धर्मं प्रपालय
काले विपद्य सौधर्मे कल्पे देव्यजायत । ततश्च्युत्वेयं ते सखी महेन्द्रस्य सुताऽभूत्, अस्यास्त्वदर्हद्वर्चाया
दुःस्थानक्षेपजं फलमस्ति । तस्मिन्भवे त्वमस्या जामि^१ रभू स्तस्य कर्मणोऽनुमंजी च ततोऽनया सह तत्याक
मनुभुंक्षे । अस्या स्तस्यदुःकर्मणः फलमिदं भुक्तभायमस्ति तद्भवे भवे भुभोदको जिनधर्मो गृहताम् । एतां
स्ववशमनि नेता मातुलोऽकस्मादायातश्चाचिरादेतस्या पत्या सह मेलकश्च भविष्यति । एव मुत्वाऽर्हते धर्मे ते

भाग्याया मे गुरुणामविचारतोऽग्रेदंदोऽभवत्पश्चादपराधविवेचनमभवत् । हे केतुमति ! त्वयाकुलकलंकः साधु
रक्षितः, हे तात ! त्वयापि संबंधिभयात्साधुविचारितम् । दुरितवानां हि नारीणा माभ्यासनकारणं हि माता
भवति, तद्ध मातः पतिच्छंदजुपात्वाप्यह मुपेक्षिता । हे आतः ! ताते जीवति सति ते दोषो नास्त्येव, हे
नाथ ! त्वयि दूरस्थे सति सर्वोऽपि ममारिर्जडो । अथाह मेका मंदभाग्यशिरोगणि जीवामि तथा सर्वथानाथं
विना स्त्री एकाहमपि मा जीवतु । एवं विकल्पन्त्यंजना सख्या संबोध्याग्रतो निन्दे, तवान्तर्गुहं ध्यानस्य ममित-
गतिं मुनिं ददर्श । ते च तं चारणश्रमणं मणभ्य विनयेन भूयौ पुरो निवेदतुः सोऽपि ध्यान मपारयत् । दक्षिणं
करमुन्नम्य मनश्चिन्तितकल्याणमहारामैकसारणिं धर्मलाभाशिष मदात् । सा वसन्ततिलका तु पुन भक्त्या नम-
स्कृत्य सर्वमध्यंजनादुःखं मूलतोऽप्याचल्यौ । अस्या गर्भं कोऽभवन्केन कर्मणा चेदृशीं दद्या मेषा सम्प्राप्तेति
तत्सख्या पृष्टः स मुनि रब्रवीत् अस्मैवजंबूद्वीपस्य भरतनामनि क्षेत्रे मंदरे नगरे नाझा प्रियनंदीति वर्णिगभूत्
तस्य जयानाम्भ्यां जायायां कलानिधि रिन्दुवत् प्रियदमो द्रमयन्तस्वनयोऽजायत । सोऽन्येष्टु ख्याते क्रीडन्
स्वाध्यायतत्परनासाधून्दर्श, शुद्धधी स्तेभ्यो धर्मशुभाव । अथासौ सम्यक्तवं विविधात्रियमांश्च जग्राह. साधु-
भ्यो यथोचित मनिन्दितं दानञ्च ददौ । तपः संग्रमनिष्ठोऽसौ क्रमयोगतो विषय द्वितीयस्मिन्कल्पे परमर्द्धिको-
ऽमरोऽभूत् । तत श्रुत्वा जंबुद्वीपे मृगांकनगरेषितु हरिचन्द्रमहीपतेः प्रियंगुलक्ष्म्यां पुत्रोऽभूत् । सिंहचन्द्र
इतिख्यातः स जैन धर्मे मपद्य क्रमयोगाच्च विषय देवभूय मुपेयिवान् । ततोऽपि च्युत्वाऽत्रैव वारुणे वैताढये

सती ताजिशां कष्टमानयत्, दीना सा मातस्त्वाय आकीनेव ग्रनैः ग्रिया भिक्षुकीवापरिच्छदा पितृग्रहदारे यथौ ।
तां दृष्ट्वा ससंभ्रमः पतीशरोऽनुबुध्य सख्याख्यातां तादृशी गवस्थां राज्ञेयजिह्मपत् । लज्जानतद्वयागमुखो राजाप्येवं
व्यर्चितप व्री विधेर्विपाक इव स्त्रीणां चरितमचिन्त्यम् । कुलदेयमंजना कुलकलंक्राय मुहमागताऽस्ति, यदंजनले-
षोऽपि शुच्यंशुकं दूषयति । इति चिन्ताप्रपञ्चं तं नयनिष्ठोऽप्रसक्तीभवन्मुखः प्रसन्नकीर्तिस्तनय इत्यब्रवीत् । एषा
द्वतं निर्वासयता मनया हि कुलं दूषितं, बुद्धिबालिनाऽद्विदष्टांशुकिः किं न ह्यिष्टते । अथ गतेऽस्यो नाम मंत्रो
भूषति मित्यबोचत् द्रुहिदृष्टाणांभ्यश्चूःखे पितुः क्षरणं क्षरणम् । किञ्च हे प्रभो ! क्रूरा केतुमती भ्यूश्चरपि निर्दोषा-
गप्यमं किञ्चनदोष मुत्पाद्य निर्वासयेदपि । यावदोषादोषयोर्व्यक्ति र्भवेत्तावदधैवैपास्त्रयुत्रो प्रच्छन्नं प्रतिपाद्यताम्
कृपां कुरु । राजापीत्यवदत् सर्वत्रद्रिभ्य श्रीहृश्येव भवति, परं वयूना गीदृशं चरितं तु कुमचिदपि नहि रयादेव ।
किञ्चेय गधेपि पवनस्य हेत्येति यत्संभ्रष्टपादे तत्पवनादेयागुध्या गर्भः कथं संभाव्यते । एषा सर्वथा दोष-
वत्येव, तथा साधु निर्वासिता, तस्मादितोऽपि द्राघ निर्वासयतां तन्मुखं नहि पश्यामः । द्वास्थ्य इत्थं
राजाश्रया दीनास्यैः कृताक्रन्दैर्बर्नैरपि कष्टगीक्षिता मंजनां निरायासपत् । क्षुधिता, दूषिता, श्रान्ता, निःश्वस-
न्ती, दर्शेषिद्वपदाऽऽद्यदिग र्गशीतलं रंजयन्त्यश्रुवर्षिणी, पदे पदे प्रस्रवन्ती तरो तरो विश्राम्यन्ती सख्यासह
द्विषोऽपि रोदयन्ती, अंजनाऽचालीत् । साच यन्नयत्र पुरे प्रागेऽगच्छन्नतत्रच पूर्वायातदृपुंभि निर्धेयातिस्थति
चासदत् । पर्यटन्ती तु सा कामप्येकां गदादर्वीं प्राप गिरिहृजे तरोर्मूले निपद्य चिच्छाप च । अहो ! गद-

रस्तीरस्थे निजे शिविरे जगाम । ततोऽपि सैन्येन सह व्योमवर्त्मना नाकीव लंकानगरीं जगाम रावणश्च
 प्रणनाम । अथरावणोऽपि पृतनान्वितः पातालं प्रविश्य त्विषा तरुणार्क इव वरुणं पति प्रपयौ । इतश्च तद्दिने
 विशेषसुन्दरीभूतसर्ववयवशालिनी अंजनसुन्दरी गर्भं वभार । आपाङ्गुगंडश्चि मुखं श्यामवक्त्रौ पयोधरौ
 नितान्त मलसां गतिं प्रसृतोज्ज्वले नेत्रे चैवं भूतान्यन्यानि च तस्या वर्ष्मणि गर्भलक्ष्माणि दृष्ट्वा केतुमती नाम
 भ्रश्रुः सायिक्षेपमदोऽवदत् । हे हले ! पापे ! पत्यौ देशान्तरगते सति यदुदरिण्यभू स्तत्कुलद्वयकलंककृत्
 किमिदमाचारीः । मयेयच्चिरं त्वदवज्ञायां स्वपुत्रेऽज्ञानदोषिताऽज्ञायि, परं त्वमेव कुलपांसुलासीत्यस्माभिर्न
 ज्ञातम् । एवं भ्रश्रवा निर्भर्त्सितांऽजनसुन्दरी पत्युरागमचिन्हं तदंशुलीय मदशयत् । लज्जानम्रमुखी सा भूयोऽपि
 भ्रश्रवैवमभत्सयत् यस्ते नामापि नाग्रहीत्तेनसह ते संगमः कथं भवेत् । अंशुलीयकमात्रेण नःकथ प्रतारयसि,
 हि पांसुलाः वहून्प्रतारणप्रकारान् जानन्ति । ततो हे स्वच्छन्दचारिणि ! अद्य मद्रहर्षिर्गच्छ पितु वैश्रमनि गच्छ,
 अत्र मा स्थाः एतत्स्थानं हीदृशं नास्ति । निःकृपाराक्षसीव सा अंजनमेवं तर्जयित्वा पितुनिकेतने नेतु
 मारक्षनरा नादिक्षत् । उदश्रवस्ते वसन्ततिलकान्वितां तां यान मारोष्य महेन्द्रनगरोपान्ते नीत्वाऽभुञ्चन् । ततस्ते
 तां मातृवन्नमस्कृत्य क्षमयित्वा च ययुः, सेवकाः स्वामिवत्स्याम्यपत्येऽपि समग्रतयः स्युः । रविस्त ह्युःखदुःखित इव
 तदाऽस्तमगात् हि सन्तः सतां विपदं विलोकयितु मीश्वरा न भवन्ति । अथ सा दूकानां घोरदूतकारेः फेरयोपितां
 फेल्कारैर्दृक्कष्टन्दानां क्रन्दिताः श्वाविदां विविधैः स्वनै रक्षसां संगीतरिव पिंगलानां तुमुलैः स्फुटदकर्णा इव जाग्रती

भर्ताऽन्यथा मां कथं त्यजेत् । स्वामिना पाणिग्रहात्पशुत्येव मुक्ताया मम द्वाविंशतिसप्ता जग्मु स्त्वयापि पापि
 न्यहमद्यापि जीवामि । अथ संक्रान्ततदुःस्वप्नभारपवनंजयोऽन्तः पविश्य बाष्पगद्गदवालिदं व्याहारीषीत् ।
 विज्ञमानिनाऽविज्ञेन मयका त्वं निर्दोषाऽपि दोषमारोप्योद्वाहात्पशुत्यवज्ञातासि । हे मित्रे ! मद्दोषादीदृशीं
 दुःसहां दुर्दशा मागाः मृत्युं प्राप्तापि मद्भाग्यै र्मुत्सुना स्तोकोन्मुक्तासि । तत स्त्रपावती सा हस्त्युक्तवन्तं नाथ
 सुपलक्ष्य पर्यर्केषामवष्टभ्य विनमन्मुखाऽभ्युत्तस्थौ । हस्ती हस्तेन लतामिव बल्यितेन दोष्णा तामाददानः
 पवनंजयोऽधिपर्यक्तं न्यषदत् । पवनो भूयस्तामवोचत् हे मित्रे ! अतिशुद्ध्युद्धिना मया निरगास्तत्वं खेदितासि
 तत्सहस्व । अंजनाप्येवमवोचद्धे नाथ ! इदं मास्म ब्रवीः, सदैव तव दास्यस्मि मयि क्षामणाऽद्भुचिता । अथ
 प्रहसितो वसन्ततिलका च निर्जगाम, रहस्ययोर्हि दंपत्यो श्लेकाः पार्श्ववर्तिनो न भवन्ति । तत्र चांजनापवनं-
 जयौ स्वैरं रेमाते, रसावेशाच्चैक्यामेव यामिनी विरराम । मथातां राजिमालोक्य पवनंजय स्तामूचे हे कान्ते !
 जयाय यास्याम्यन्यथा शुरवो ज्ञास्यन्ति । हे सुंदरि ! अतःपरं खेदं मा कार्षीः दशास्यकृत्यं संघाद्य यावदा-
 यामि तावत्सखीदृता सुखंतिष्ठ । सापीत्युवाच दोष्मत्तस्ते तत्कृत्यं सिद्धमेव, यदि मां जीवन्ती मिच्छसि तर्हि
 कृतार्थः सञ्छीद्व्रमगच्छेः । अपरञ्चाद्यैव ऋतुस्नातास्मि, यदि मे गर्भो भवेत्तत्त्वपरोक्षे पिशुना मय्यपवदद्युः ।
 पवनोऽप्येव माललाप हे मानिनि ! शीघ्रमेष्यामि मय्यायाते त्वयि शुद्रावकाशः कथं भविता । अथवैतन्मदा-
 गमनस्र्चकं मन्नामां क मंगुलीयं गृह्णतां समये तत्पकाशयेः । पवनंजयः स्वमंगुलीय मर्पयित्वोत्पत्य मानसस-

धिकं धिक् सातपस्विनीं चिद्यते, तद्धृत्यपातकेन दुर्मुखोऽहं क गमिष्यामि । इत्यात्मीयचिन्तितं स महसिता-
याख्यत्वं हि स्वदुःखाख्यानपात्रं सुहृदं विनाऽपरो न भवति । महसितोऽप्येवं प्रोक्ते चिरादपि साध्वज्ज्ञासीः
तूनं साऽप्य सारसीव वियोगतो विपद्यते । हे सखे ! तव साधाप्याभासयितुं युज्यते, प्रियोत्तया तामानुज्ञाप्य
स्वार्थाय पुनरापतेः । भावसंवादिना हृदेव तेन सुहृदेरितो मास्त उत्पत्यांजनसुंदर्यां वेक्ष्यन्ति ययौ । पवनंजयः
किञ्चित्तिरोहितो द्रार्येव तस्यौ महसितस्तत्र श्रुत्वा तदोक्तसि माविष्यच्च । अल्पे तोये क्षाफरीमिवाधिलयंक
वेहन्ती हिमेन सरोजिनीमिव ज्योत्स्नयापि पीड्यमाना मन्तर्हृदयसंतापप्रफुटद्धारमौक्तिका मुन्मुक्तदीर्घनिः
श्वासातरलाककमालिका मयिनिपण्णनिःस्रस्तदोर्लग्नाणिकंकणां मुहुर् मुहुर् वर्सन्ततिलकासख्याऽऽश्वास्यमानां
शून्यदत्तदृशं शून्यचितां काष्ठमयी मियांऽज्जनसुंदरीं तत्र महसित ईक्षाञ्चके । को नागोहाकलाद्रयन्तर इव रामा-
ययाधिति भीताऽपि सा धैर्यं मालम्ब्येदमब्रवीत् । अहो ! त्वं क इहायासी रयवा परपुंसा त्वया ज्ञातेनाल
मिह परनिकेतने मा स्याः । हे वसन्ततिलके ! दोष्णा विधृत्यैनं बहिः क्षिप, क्षपाकरविशुद्धाहमेनं दृष्टु मपि
न क्षमा । अमुष्णिन्मम निकेतने पवनंजय मुञ्चिन्त्वाऽन्यस्य कस्यापि प्रवेशाधिकारो नास्ति त्वं किम्बुदीक्षसे ।
महसितो नत्वाऽवादीद्धे रवाग्निनि ! चिरादाथातसोत्कण्ठपवनंजयसंगमा द्रव्यसे । गन्मयस्य माधवइव तस्य मित्रं
महसितोऽग्रेसरो हमायातः प्रियश्चान्वायातं विद्धि । अंजनाप्येवं जगाद हे महसित ! विधिनैव हसितां मां तं
मा हसी रयं क्षणो नर्मणो नारित । अथवैप ते दोषो नास्ति मत्पूर्वकर्मणांमेव दोषोऽस्ति, हि तादृशः कुलिशो

पाञ्चालिकेव सा निर्निमेषेक्षणाऽस्वास्थ्यगयितेक्षणा तस्यै । द्वारसंभनिपण्णार्त्तां प्रतिपचन्द्रवरकृशां लुलितालक
 संलज्जललाटां निर्बिलेपनां नितंबन्यसतविस्रस्तः कथलंविशुजालतां तांबूलरागरहितधूसराधरपल्लवां बाष्पांबु-
 क्षालितसुखी मुत्सुखां पुरतः स्थितां वपञ्जनदृशगंजनां व्रजनपवनो ददर्श । प्रलदादनंदनस्तां निध्यायनिदं सद्यो
 दधौ, आहो एतस्या दुर्धियो निर्दोषो निर्भीत्वमपि । अथवा पुराप्येतस्यादौर्मनस्यं ज्ञातमेवहि, मयातु पित्रो
 राज्ञालंघनभीरुणोदूढा । सापि तस्य पादयोः पतित्वा रचिताञ्जलि रुचे हे स्वामिन् ? त्वयासर्वोऽपि-
 जनः संभावितोऽहं ह्यनगपि न संभावित । तथापि त्वं विज्ञप्यसेऽहं तु लया न विस्मार्था आशु पुनरागमनेन,
 ते रंधानः शिवाः सन्तु । इति ब्रुवाणामहीनचरितमपि दीनां ता मयगणद्वयैव पवनंजयो जयाय ययौ ।
 पत्यवज्ञावियोगार्ता सा ऽन्तर्वक्ष्य भूतले वारिभिज्जला स्तिन्धुतटीव निपपात । तदा प्रलदादनंदनः पवमानव-
 द्दुस्त्य गानससरसि जगाम निषामुखे लवास च । पवनञ्जय स्तत्र मासादं विकृत्याध्यास्त विद्याधराणां विधैव
 सर्वसिद्धिदु कामधुक् भवति । तत्र पर्यकमाख्यः स सरःपरिसरावनौ प्रियवियोगेनार्तां चक्रवाकीं ददर्श ।
 पूर्वोपात्तां शुणालिकामप्यमुञ्जतां क्वयितेन वारिणेव हिमेनापि तप्यमानां वनश्चिच्छद्येव ज्योतस्नयापि
 दूयमानां कणं प्रोदन्तीं तां प्रेक्ष्य स एवं पर्यचितयत् । चक्रवाकिकाः सकलं वासरं पत्या सह रमन्ते नक्तम-
 पिपुन स्तद्विरहं सोढुं नेषते । मया तु योद्वाहतोऽपि त्यक्ता जातुविदपि न भाषिता आगच्छतापि परनारी
 वावज्ञाता पर्वतेनैव दुःखभारेणाकान्ता मूकतोऽदृष्टमासंगमुखा साञ्जना ए ! कथं भविष्यति । ममाविवेकेन

तस्यै । पर्यंकस्य पार्थद्वितयं मुहुर्मुहु राधनत्था स्तस्या द्राघीयस्यो निशाःसंवत्सरवदभवन् । अनन्यमानसा जानुमध्यन्यस्तमुखांबुजा सा भर्तुरालेखनैरेव दिनानि व्यतीयाय । सखीभिर्मुहुश्चाट्पूर्वकं मालभ्यमानाऽपि हेमन्ते परमुष्टेव सा तूष्णीकतां न जहौ एवञ्चकाले ब्रजति सत्यन्यन्दा राक्षसराजस्यदूतः पलहादनुपं समुपेत्यैवमब्रवीत् स दुर्मतिर्यादोनाथः पणिपातममानय त्राक्षसराजेन सम मद्य नितरां वैरायते । नमस्कारं याचितः सोऽहंकारमहा-
गिरिः कद्धदो दोर्दण्डौ चक्षुसा पश्यन्निदं वदति अरे ! रावणो नाम कः, ननु तेन किं सिध्यति, अहं तु कुबेरो नलकृवर इन्द्रो वा नास्मि । नापिसहस्ररश्मि रस्मि, न मरुतो न वा यमोऽस्मि, कैलासोऽपि नास्मि किन्त्वहं तु वरुणोऽस्मि ननु । यद्यस्य दुर्मते दैवताधिष्ठितै रत्नैर्दोषोऽस्ति तदायातु चिरसंचितं तद्वपुं हरिष्यामि । इत्युक्तवा क्रुद्धो रावणः समरायाभ्यर्षणयत् । तदपर्वतमब्धिवेलेव तत्पुनरमरोत्सीत् । अरुणलोचनो वरुणो रणाय पुराक्लि-
स्तत्त्व राजीवपुंडरीकाक्षैः पुत्रैर्दृतोऽप्युध्यत् । तस्मिन्महतिसंग्रामे वीरैर्वरुणस्रजुभि र्योधयित्वा बद्ध्वा च खर-
दूषणौ निन्याते । ततो राक्षसानामशेषतः सैन्यमभज्यत, वरुणोऽपि कृतार्थमानी सन्निजां पुरीमविशत् ।
रावणोऽपि विद्याधरेन्द्रान्पत्येक माह्वातुं दूतान्माहिणोद्भवतेलहंभेषितः । अथ पलहादो दशास्याय साहाय्यककृते यावत्स्वयं चचाल तावत्पवनंजयस्तमुवाच । हे तात ! त्वमिहैव तिष्ठ नन्वहमपि तव तनयोऽस्मि, तेन दशग्रीव-
मनोरथं पूरयिष्यामि । इति सन्निर्वन्ध मुदीर्य पितरं चानुमान्याशेषं लोकञ्चाभाष्य स पवनंजयश्चचाल ।
अथांजना जनमुखात्पत्युर्यात्रां श्रुत्वोत्सुका सती देवीव न्योमशिवरात्पासादा दवस्त्र तमीक्षितुं स्तंभमवष्टभ्य

निशाचर इव पवनंजय आविरासीत् । ययोद्वयो हृदि विद्युत्प्रभोऽस्ति तयो द्वयो रपि शिर भिन्नबीतिवद-
 न्पवनंजयो रोषाच्चंचाळ । तं बाहुदंडे धारयन्प्रहसित इत्यवदद्रे सखे ! सापराधापि स्त्री गौरिवावध्यैवेति
 किं न वेत्ति । इय मंजनसुंदरी निरपराधा पुनः किं वध्या, एषा पुन स्वथापवादिनीं द्रिष्या न निषेधति ।
 इति प्रहसितेनोच्चैर्निषिद्धः पवनंजय उत्पत्य स्वमावासमगात् द्रुक्षितः सन् जाग्रत्स्थौ । प्रातः प्रहसितं चोच्चै-
 हे सरस्वेऽनयोदया किं विरक्तो भृत्योऽप्यापदेस्थार्त्तिकपुनः प्रिया । तदेहि परं रयसुरीकृत्य स्वपुरीं यावः, यदा-
 त्मने न रोचते तेन स्वाहुनापि भोज्येन किं फलम् इत्युच्चकैरदीर्यं यावत्पवनंजयश्चंचाळ तावत्प्रहसितस्तं करे-
 धृत्वा साम्नैवमबोधयत् । यत्स्वप्रतिपन्नस्य का कथा । गुरवोऽपि हि मूल्येनविक्रिणते वा प्रसादतो ददते
 इत्यपि सतां प्रमाणं मपरा गतिर्न विद्यते । किञ्चेहंजनसुंदर्यां दोषलभोऽपि नास्ति सुहृदो हृदयं पुनर्देवदोषेण
 दूष्यते । स्वस्य पितरौ महात्मानौ तस्याश्च पितरौ विश्रुतौ, हे भ्रातः स्वछंदवृत्तितो गच्छन्
 किं न लज्जयसि । प्रहसितेनैवमुक्तः पवनंजयो विमृश्य चेतसि सशल्य इव तथैवकथमप्य
 स्यात् । ततो निर्णिंते दिने पितृनेत्रोत्पलशशी पवनांजनसुंदर्योः पाणिग्रहमहोत्सवोऽभवत् । प्रह्लादः
 प्रमोदभाक् सदापादः स्नेहान्महेन्द्रेणार्चितं स्वद्वयूर मादाय स्वां पुरीं ययौ । प्रह्लादोऽञ्जनसुंदर्या भूरस्थितं
 विमानमिव सप्तभूमिकं प्रासादं मर्पयाप्राप्त । पवनंजयस्तु तां वाचापि न संभावयामास हि मानिनो यत्स्वतो-
 ऽप्यवलेपं न विस्मरन्ति । शशांकं विना श्यामेव सा पवनंजयं विना वाष्पान्धकारवदनाऽस्वास्थ्यभाजनं

महेन्द्रमिदं मभ्यधात्, यदेपा अंजनसुंदरी नाम स्वसुता मत्सुताय दीयताम् । अग्रेऽपि हृदयस्थितं तन्महेन्द्रः
प्रतिपेदे सा प्रह्लादमार्थना तु निमित्तमात्रमेवासीत् । इतस्तृतीये दिवसे मानसाख्ये सरोवरे विवाहः कार्यं
इत्युक्त्वा तौ यथास्थान मीयतुः । ततः सालहादौ महेन्द्रप्रह्लादौ स्वजनैः समं जग्मतु स्तौचमानससरस्यावासं
चक्रतुः । पवनञ्जयः महसितं नामभिन्नमित्युवाच भोमिन्न ? किं त्वयाऽञ्जनसुंदरी दृष्टास्ति कीदृश्यस्ति ब्रूहि ।
महसितो पीषद्भसित्वैमूवचे मयेक्षितासाऽञ्जनसुंदरी रंभादिकाभ्योऽपि सुंदरीति । तस्या निरूपमं रूपं यादृशं दृष्ट्वा
दृश्यते तादृशं वचसा वक्तुं वाग्मिनाऽपि न शक्यते । ततः पवनंजय इत्युचे दूरे हुद्राहवासरोस्ति, हेसरवे !
मया साऽद्यैव दृग्गोचरं कथं नेया । वल्लभोत्कंठितानां हि घटिकापि दिनायते दिनमपि मासायते किं पुनर्दिन
त्रयम् । ततः महसितोऽप्येवं व्याजहार स्थिरीभव निशि तत्रैत्याजुपलक्षित स्तां कान्तां द्रक्ष्यसि । ततः स
महसितः पवनंजय उत्पत्य निरगादंजनसुंदर्याऽऽस्थिते सप्तभूमिके प्रासादे राजरुपश इव छद्मीभूय समिन्न
स्तामीक्षितुपारमे । त्वं धन्यासि याहि पवनंजयं तं पतिं प्रापः इति वसन्ततिलका सखी अंजनसुंदरीमुवाच ।
हले चरमविग्रहं विद्युत्प्रभं वरं मुत्तवा को वरः श्लाघ्यत इति मिश्रका सखी अवदत् । प्रथमाप्येवं प्रत्युवाच
हे शुभे त्वं किञ्चन न वेत्सि । हि विद्युत्प्रभः स्वल्पायुः कथं स्वामिन्या जुज्यते । द्वितीयापीत्यभाषीष्ट हे
वयस्ये ! त्वं मंदधी रसि स्तोक मल्प्युतं श्रेयः विषयस्य भारोऽपि न श्रेयः इति तयोरात्मापं श्रुत्वा पवनंजयो
ऽचिन्तयत् यदस्या इदं प्रियं नूनम् तेनैषा न निषेधति । इति क्रुद्धोऽसि माक्रुष्य अकस्मादंधकारात्समुत्थित

इत्याचार्यं हेमचन्द्रविरचितत्रिषष्टि शालकापुरवचरिते महाकाव्येसप्तमपर्वणिगद्यारचनयां राक्षसवंशवानर
वंशोत्पत्तिरावणजनमवर्णनो नाम द्वितीयः सर्गः

अथ तृतीयः सर्गः

अथैह वैताड्यगिरावादित्यपुरपत्तने मलादीनामराजाऽभूत् अस्य प्रिया तु केतुमत्यभूत् । स्यान्ना
जयी गगने गमनेन च पवनवक्त्रागतः पवनञ्चय स्तयोस्तनयो बभूव । इतश्चभरतेऽत्रैवोपार्णवं दन्तिपर्वते
महेन्द्रनगरे महेन्द्रोनाम विद्याधरेन्द्रोऽभवत् । तस्य हृदयसुन्दर्यौपत्या मरिदमादिदुन्नाणां शतस्योपरि अंजन-
सुन्दरी नाम सुताऽभूत् । उद्यौवनायास्तस्या वरं चिन्तयतः पितु मीनिष्णः सहस्रशो विद्याधरयूनः शशंसुः ।
महेन्द्रस्याज्ञयाऽमात्या स्तदूपाणि यथावत्पट्टेष्वालेखयानास्य च समदर्शयन् । तत्र विद्याधराधीशहिरण्यभांग-
जनमनः सुगनः कुक्षिजनमनो विद्युत्प्रभास्वस्य रूपं मलादमनोः पवनंजयस्य च रूपं मनोहरं सचिवोऽन्येऽप्यु-
न्नयं महेन्द्रस्याभ्यहौकयत् । द्वावप्येवौ रूपवन्तौ कुलीनौ च तदेतयोर्मध्ये कन्यायाः को वर इति राज्ञोक्तः
सचिवोऽभ्यधात् । हे स्वाभिन् एष विद्युत्प्रभोऽष्टादशवर्षाद्युर्गोक्षं ममी इति नैमिचित्ता नरक्तमाख्यात पूर्व्विणः ।
अत्रान्तरे तु सर्वेऽपि विद्याधरेन्द्राः सपरिच्छदाः सर्वैर्दूपां यात्रायै नंदीश्वरं द्वीपं ययुः । मलहादु स्तनयां मेरुश्च

वने तव च पराभवोऽभूत् । तत्प्रभृति मयि सत्यप्यसावेतामहिल्या मूढवानित्पानंदमालिति त्व मीर्ष्या-
 तुरभूः । अन्यदा आनंदमाली निर्वेदाद्भवत मग्नहीत् तीव्रं तपस्तप्यमानः ऋषिभिः सह वयहार्षीच्च । विहरन्स
 एकदा रथावर्तगिरिं जगाम त्वया च ददृशे अहिल्यायाः स्वयंवरश्चास्मारि । ध्यानाखण्ड स्त्वंया बद्धोऽनेक
 शस्ताडितोऽप्यचलाचलः स मनागपि ध्यानावाचालीत् । कल्याणगुणधरस्तु श्रमणाग्रणी स्तद्भ्राता मेक्ष्य द्रुमे
 शंपामिव त्वयितेजोलेश्या ममुचत् । त्वत्पत्न्या सत्यश्रिया भक्तिजलिपतैः शमितः स तेजोलेश्यां संजहे
 तद्वतज्जदधोऽसि । मुनिन्यकारजात्पापातरुतिचिद्भवान् भ्रान्तवा त्वं शुभं कर्म विधाय सहस्रारमुत इन्द्रोऽ-
 भवः । रावणाद्यः पराभवोजात स्तनमहामुनितिरस्कारमहारोद्भवकर्मणः फलमिदमुपस्थितम् । कर्माणि सर्व-
 स्याप्यवश्यं चिरादपि फलन्त्येव आपुरंदर माकीटं संसारस्थितिरीदृश्येव वर्तते । तच्छ्रुत्वा दत्तवीर्यं
 स्यांगजन्मनो राज्यं दत्त्वा इन्द्रः पर्यव्रजत् तप्तोन्नतपाश्र्व शिवं ययौ । रावणोप्यपरेऽहनि स्वर्णातुंगशैले जात
 केवल मनन्तवीर्यं नामपि वन्दिदुं ययौ । तं वंदित्वा दशकंधरो यथास्थानं, निषण्णः, श्रोत्रमुधासारणिं
 देशनां शुभाव च । दशास्येन देशनान्ते मम मरणं कुतः स्यादिति पृष्ठः स भगवान्महर्षि रेवमभ्यधात् । हे
 दशानन ! पारदारकदोषेण वासुदेवात् प्रतिविष्णो स्ते विपत्ति र्भविष्यति । तदा स रावणोऽनि-
 च्छन्तीं परस्त्रिय महं न रमयिष्यामीममभिग्रहं तस्यैव मुनेः पुरो जग्राह । अथ तं ज्ञानरत्नांबुधिं मुनिवरं नत्वा
 पुष्पकस्थो दशवदनो निखिलनगरनारीनेत्रनीलोत्पलानां प्रमदविभवदानाद्यामिनीजानिकल्पः स्वां पुरी मियाय ।

नितान्ध स्वयं श्रेणिद्वये नायक्यभवत् । ततो दशकंधरो निवृत्य लंकायां जगाम, काष्ठपञ्जरेकीरवच्छकं काराया-
 मक्षिपत् । अथ सहस्रारः सदिग्गालो लंकाया मेत्य पत्तिवद्रचित्ताञ्जलिः सन् रावणं नमस्कृत्येत्यभाषिष्ट ।
 यो ग्रावखंडवत्कैलासं लीलयोदघार्षीत्, दोष्यता तेन भवता विजिता वयं न त्रयामहे । तादृशे त्वयि याञ्चापि
 मनानापि त्रपायै न भवति, तदहं याचे शक्रं मुञ्चेति पुत्रभिक्षां च मे प्रयच्छ । रावणोप्येवमुवाच यदि शक्र
 मुञ्चाभि तर्ह्यसौ सदिक्पालपरीवारः सदेदृशं कर्म कुर्यात् । तस्माद्यद्येषः क्षणे क्षणे परितोऽपि लंकां पुरीं
 वासागारमहीमिव दृणकाष्टादिरहितां करोतु प्रातः प्रात रंजुवाहोऽम्बुभिरिव दिव्यगंधै श्वेतोत्क्षेप मेतां पुरीं
 मभितोऽप्यभिषिंचतु । देवतावसरादिषु मालाकार इव पुष्पाण्युपचित्य ग्रथित्वा च स्वयं पूरयतु । एवं विधानि
 कर्माणि कुर्वन्नेष तव सुतः पुनः स्वं राज्यं गृह्णातु मत्प्रसादाच्च नंदतु । एवं करिष्यतीतिसहस्रारेणोक्ते सति
 रावणो निजवन्धुवत् सत्कृत्य कारायाः शक्रं मुपेच । अथेन्द्रो रथनूपुरमेत्योच्चकै रद्विप्र स्तथौ हि तेजस्विनां
 निस्तेजो मृत्सुतोऽप्यतिदुःसहम् । तत्रान्यदा निर्वाणसंगमो नाम ज्ञानी मुनिः समवासरदिन्द्रोऽपि तं वन्दितु-
 मुपाययौ । हे भगवन् केन कर्मणा रावणादिमं न्यक्कार मासदमिति शक्रेण पृष्टः स मुनिरब्रवीत् । पुरा
 श्रीमत्पर्वजयपुरे विद्याधराश्रणी नार्भना ज्वलनसिंहोऽभूत् तस्य प्रीया वेगवती नाज्जी चाभूत् । तयो र्द्वहिता
 रूपवत्यहल्या नामाभवत्तस्याः स्वयंवरे सर्वे विद्याधरेभ्यरा अभ्येयुः । तत्र चन्द्रावर्तपुरेभ्यर आनन्दमालयागात्
 सूर्यावर्तपुरेशो नाज्जा तद्विप्रभस्त्वमप्यगात् । सहायातमपि त्वां त्यक्त्वा अहिल्या निजेच्छया आनंदमालिनं

तरयेदानीं कालरूप उपस्थितः । गत्वास्वस्वामिनो भक्तिं वा मयिष्यति दर्शय, भक्तिशक्तिहीनश्चेदेवमेव चिन्तयति
दूतेनागत्य विश्रुतः कोपदास्यो महोत्साहो रावणः सकलसैनिकैः समं समनह्यत् । इन्द्रोऽपि सख्यं रथद्वुरा-
भूतं निरर्थो हि वीरा अन्यवीराहंकारदंष्ट्रसहन्ते, तत्रतयो द्वयोः सामन्ताः सामन्तैः सह सैनिकाः पुनः
सैनिकैः सह सेनान्यः सेनानीभिश्च सह युयुधिरे क्षत्रवर्षिणां तपो वल्लानां संवर्तुष्कारवर्तवारिदाना मिया-
न्योऽन्यं संफटोऽभवत् । मशकै रिव वराकै रेभिः सैनिकै र्दृतेः कि मिति ब्रुवाणो रावणः स्वय मधिष्यीकृत
क्षरासनो शुबनालंकारकरिपुंगव गार्हृक्षैरावणस्थेन्द्रेण सहद्वौकत । रावणेन्द्रयोः करिणौ मुखयोः करवेष्टुनै
रन्योन्यं नागपाशमिव चितन्वानौ गिरिलुतः । अरण्यनाथना त्सुलिणा नु त्यापयन्ता विव द्रावपि महामाणा
विभौ दन्तै र्दन्तान्मज्जनतुः । तदन्तघातक्षुण्णेभ्यः क्षरीरिभ्यो निरंतरं गंटेभ्यो मदधारावद्भक्तधाराः प्रसु-
स्रवुः । क्षणान्ध्रैः क्षणादपिशुद्धैः गजा विवाह्रितीयां तौ रावणेन्द्रो गजप्रवुः । महाबली तौ
मिश्रोऽस्त्रै ररसाणि पिपिपतु नैकोप्येकस्मात्पूर्वापरावन्धीइवाहीयत । रणक्रतुदीक्षितौ तौ बाध्य बाधकता
माभिभर्द्राष्टसर्गापवादवन्मञ्जारे रप्ययुध्येताम् । एकदंतस्य फलयोरिव गाढं मिलितयो रैरावणशुबनालंका
रयोः करिणो रथ छलतो रावणः रवेभादुत्पत्यैरावणं ययौ तन्महामात्रं एत्वाचेन्द्रं करीन्द्रवत् बंधं । स हस्ती
आकृषिर्गुण्ड इवाधराता ल्पार्दुनालतुल्लै रक्षोवीरैः परितोऽवेष्टयत । रावणेन शक्रे पुते सति तत्सैन्य-
मपि सर्वतो विदुद्राव नाथे जितेसति पदातयोऽपि जिता एव । ततो रावण ऐरावणेन सहैवेन्द्रं निजे शिविरे

धरणेन्द्रा दमोघाप्तशक्तिः शक्ति त्रयोर्जितः स्वातुरूपान्भ्यां भ्रातृभ्यां स्वयुजान्भ्यामिवोरुदः सुकेशकुलभास्करो
लंकेशोरावणो नामास्ति । सहेल्या यममभांशोव ते पत्तिं वैश्रवणञ्चा भांशोव वालिसोदरं वानरेन्द्रं सुग्रीवञ्च
पत्तीचके । दुर्लभ्यवह्निपाकारं दुर्लभपुर पविष्टस्यस्यानुजो नलकृशरं वज्रा जग्राह । युगान्ताग्निरिवोद्धतः
स त्वां प्रत्यापतन्नास्ति तस्मात्पणिपातमुधादृष्टया शमनीयोऽन्यथातु न शमयेष्यति । अस्मै रूपवती मिमां
रूपिणीं सुतां यच्छ, एवं ते संवंधादुत्तमसन्धानं भविष्यति । एवं पितृवचः श्रुत्वा स कुप्यन्नेवमुवाच, यथा
वध्यायास्मै स्वाकन्यका कथंकारं दीयते । किञ्चाप्नुनासहाशुनिकं वैरं न किन्तुवृशजं वैरमस्ति, प्रातिवजयसिंहं
तातमैतदृष्ट्यैर्हतं स्मर । एतत्पितामहरय मालिनोऽपि यन्मयाकृतं तदस्यापि करिष्यामि, एपकोऽयं समायातु ।
स्नेहतः कातरो मा भूः सहजं धैर्यमाश्रय सर्वदा दृष्टं स्वसूनोः पराक्रमं किं न वेत्ति । एवं वदतस्त्वस्य रथदूतपुरं
नगर मभ्येत्य दुर्धरो दशकन्धर श्रमूभिर्वेष्टयासास । महितौजसा दशास्येन पूर्वमेव महितःससौष्ठवोदूतोऽप्ये-
न्द्रमभ्युपेत्येद मुवाच । येकेचिदिह विद्यादोर्वीर्यदर्पिता राजानः सन्ति तैरुपेत्योपायनाथैर्दशकन्धरः पूजितः ।
दशकन्धरस्यविरुद्धया भवतश्चार्जवा दयमियान्कालो ययौ, अधुनातव तस्मिन्पत्तिकालोऽस्ति । तदधुनातस्मिन्-
न्भक्तिदर्शय वा भक्तिं दर्शय, भक्तिशक्तिविहीनश्चेदेवमेवविनश्यसि । इन्द्रोऽप्येवं निजगाद यद्रावणोवरारके दृष्टैः
पूजित स्तदयंमत्तो मत्तोऽपि पूजां वाञ्छति । रावणस्य यथायथाकालो गतः स सुखायगतः । अयं कालस्त्व

पाकारं संजहार सखलवाहनश्च दुर्लभपुरं प्रविवेश । अथ नलकूबरः सन्नह्य रणायोत्तरस्थे तदा दन्तिना चर्मभ-
 स्त्रेव विभीषणेन चाग्राहि । तदा तत्र रावणो देवासुरै रप्यजय्यं शक्रसंबधिदुर्धरं सुदर्शनं नाम चक्रं प्राप ।
 ततः प्रणताय तस्मै दशास्य स्तत्पुरं ददौ यथा दोष्मन्तो विजये यथा भवन्ति तथाऽर्थिनोऽर्थेषु न भवन्ति ।
 दशास्य उपरंभामप्युवाच हे भद्रे ! मयि विनयं कर्तारं स्वकुलोचित मात्मभर्तारं भज । अहं मन्या अपि
 परस्त्रियः स्वस्रमावृपदे पश्यामि, त्वन्तु संप्रति विद्यादानाद्गुरुस्थानेऽसि । त्वं सुंदर्युदरसंभवा
 कामध्वजस्य पुत्री चासीः तेन कुलद्वयविरुद्धायाः कलंको मास्म भूत् । पितु र्गौहे खपित्वेव समागता मदूषितां
 ता मित्युत्तमा नलकूबरभूभुजेऽर्पयामास । नलकूबरराजेन कुंभकर्णग्राजोऽर्चितः सेनाभिः सह रथनूपुरपत्तनं
 चचाल । आयान्तं रावणं श्रुत्वा सहस्रारो महामतिः सुतस्नेहात्स्नेहपूर्वं मिन्द्रं नाम सुत मभाषत । हे वत्स !
 जातेन भवता महौजसाऽस्माकं वंशोऽन्यवंशो ब्रूतिहत्वा परां मोक्षतिं प्रापितः । त्वया हीदमेकेनविक्रमेणै-
 वानुष्ठितं संप्रति त्वया नीतीनामप्यवकाशो दातव्यः । एकान्तविक्रयः क्वापि विपदेऽपि प्रजायते हि शरभाया
 एकान्तविक्रमावाशं प्रयान्ति । । वसुन्धरा बलिभ्योऽपि वलीयसः प्रसूते तेन सर्वेभ्योऽप्यहमेवोजस्वीत्यहंकारं
 मास्मकृथाः । अधुना सहस्रांशुनियन्त्रकः प्रतापेन सहस्रांशुः सर्ववीरत्वतस्करो वीर उत्थितोऽस्ति । हेलोत्पा-
 दितकैलासो मरुत्तमखभंजनो जम्बूद्वीपेशयक्षेत्रेणाप्यसोभितमानस उपार्हन्निजदोर्वीणागीततोषित चेतसो

भिव कुर्याणानि हुताशनयान्येव यंत्राणि चक्रे । नलङ्कर स्तं वपमवष्टभ्य कोपाज्ज्वलन्, वह्निकुमारवत्
 भटैः परिवृतोऽवतस्थे । सुप्तोत्थिता नरा ग्रीष्मगन्ध्यान्हमार्तपटपिव ते कुंभकर्णाद्या अत्येत्य तं दृष्टुमपि
 नाशकन् । एतदुल्लेखपुरं दुर्लभ्य मिति मत्वा भगोत्साहसते कुंभकर्णाद्या अपगृह्य कथमपि दशास्याय व्यजि-
 ज्ञपन् । ततो दशास्यः स्वयं तत्रागतं चतादृशं वपं मेस्थ्य सवान्धव स्तद्गृहोपायमपश्यं श्रिरं दध्यौ । अथ
 दशास्यस्यात्रुक्ता नलङ्करपत्नी, उपरंभा दूतोपैपीत् सा तमेत्येवगन्तवीत् । मूर्ताजयश्री रिवोपरंभा त्वयि
 रिरंसते, सा त्वद्गुणैर्हृतमना स्तत्र मूर्त्यैव तिष्ठति । हे मानद ? वपस्यास्य रक्षिका मिमा माशालीं विद्या
 मात्मानमिव तवायसां करिष्यति । तथा चेदं सनलङ्करं पुरं ग्रहिरयसि, अत्र च ते नाशा सुदर्शनं दैवं
 चक्रं सेत्स्यति । अथ सप्तदशं दशारयेन वीक्षितो विभीषण एवगरित्वति भाषित्वा तां दूतिकां विससर्ज ।
 अथ क्रुद्धो दशग्रीवो विभीषणमावभाषे, अरे कुलविरुद्धं त्वयेदं किं प्रतिपन्नम् । ऐ मूढ ! रणे द्विषां पृष्ठ-
 मिवास्तात्कुलभवैः कैरपि जातुचित्परस्त्रीणां हृदयं न दत्तम् । त्वया वचसापि नयोऽयं कुलकलंकः कृतः, रे
 विभीषण ! केयं ते मति र्येनेदमब्रवीः । विभीषणो घ्रुवाच ऐ महाशुजायै ? भसीद विशुद्धमनसां गुणां वा भगानं
 कलंकाय न भवति । सा समायातु ते विद्याश्च मयच्छतु स च द्विपन्ते वश्योऽस्तु तां मा भजेथा पाचोमुक्त्या
 परित्यजेः ॥ यावद्विभीषणवचो दशाननरत्नद्वजु मेने तावत्तत्परीरंभलपटोपरंभाऽगात् । पुरे पत्या वमीकृता
 माशालिकां विषां ददौ तेन व्यनतराधिष्ठितानि शस्याणि गोवेतराणि जातानि । दशास्यरतया चिषयाऽग्नि-

पुनः प्रियातु न दीयते तेन मत्कृते एतद्धि दुष्करं कृतमिति । पिशुनानामवाच्यामिव मादृशां वतायाच्यं किं नवर्तते तथा कल्पदृणामिव तादृशा मदेयं किञ्चित्तु नास्ति । तत्सर्वथा गच्छ त्वं मातासि, अतःपरमिमं जनं न पश्य पत्याज्ञयापि पापराशिं न भाषस्व वा । तत्र च छन्नमागत्य राजा तद्वचःश्रुत्वा, सुहृदः सत्त्वमाकोक्य मकर्षेण जहर्ष च । मभवोऽपि वनमालां नमस्कृत्य विसृज्य च दारुणं स्वर्गं प्राकृष्य स्वशिरश्छेत्तु मारेभे सुमित्रो । प्याविर्भूय हे मित्र ! साहसं प्राकृष्या इति जलपन्तस्य पाणितः - कृपाण मपाहार्षीत् । द्रीयावसुधां विविक्ष त्रिवाधोमुत्तः स मभवः सुमित्रेण कथंचन स्वस्थावस्थामनायि । ततस्तौ प्रागवन्मैत्रीपरायणौ चिरं राज्यं चक्रतुः सुमित्र स्तु परिब्रज्य मृत्वेवानसुरोऽभवत् । ततश्शुत्वा मशुरेशहरिवाहणनंदनस्त्वंतु माधवीकुक्षिभूः सुबाहुर्मधुनाप्राभूः । मभवोऽपिचिरं भवं भ्रान्त्वा विभावसो ज्योतिर्मत्यां भार्यायां श्रीकुमार इति नाम्ना तन् रुहोऽभूत् । सनिदानं तपः कृत्वा कालयोगाद्विषय च तव पूर्वजनमसुहृदं चमरेन्द्रोऽभवं । इत्याख्यायोपेत्य च सः एतच्छूलं मेऽदत्त यदा योजन द्विसहस्रयाः कार्ये कृत्वा निवर्तते । इति श्रुत्वा दशग्रीवो भक्तिशक्त विराजिते मधुकुमाराय नाम्ना मनोरमां कन्यां ददौ । अथ दशकन्धरो लंकाप्रयाणादादृष्टादशसु वर्षेषु स्वर्णादौ पांडुके चैत्यान्यर्चितुं मगात् । तत्र सोत्कंठो दशग्रीवो महत्या ऋद्ध्या संगीतपुजोत्सव पुरःसरं चैत्यान्यभ्यवन्दत् । अथ दुर्लभनगरे नलकवरमिन्द्रिदिगपालं ग्रहीतुं कुंभकर्णाद्या दशग्रीवाज्ञया ययुः । नल- क्वरोऽथ स्वपुर आशालीविषया योजनशतप्रमाणं वह्निमयं वपं व्यधात् । तत्र च व्योम्नि शिवोत्करैः मदीपन

तमवांतीयत् यद्भवत्स्वनोरदःशूलमायुधं कृतः प्राप्तेपवं प्रपच्छ । पित्रां भ्रूसंश्रयाऽऽदिष्टो मधु मधुरमभ्यधात्
 यदिदं मे प्राजन्ममुहदा चमरेन्द्रेणार्पितमिति । चमरश्चैवं प्रवोचत् य द्वातकीखड्गनामानिद्रीपे ऐरावतक्षेत्रे
 शतद्वारे महापुरे राजपुत्रःसुमित्रः, कुलपुत्रकः प्रभवश्चाभूत्, ते उभे बसन्तमदना विव मित्रे अभूताम् । तौ
 बाल्य एकस्य शुरोः पार्श्वे कला जगृहतुः, अभिनाविवाविप्रयुक्तौ सह चिक्रीडतुश्च । अथ उद्यौयनःसुमित्र
 स्तत्रपुरे नृपोऽभूत्, तेन प्रभवोऽप्यात्मसन्निभो महर्षिं विदधे । एकदा राजां तुरंगेण हतो महादवीप्राप तत्र
 पल्लीपतिश्रुतां वनमाला मुपायत । पुनः स राजा तामादाय स्वपुरे समायातः प्रगवेण च रूपयौवनशालिनी
 सा मैत्रि । तद्वर्षान्तरमभ्युत्थेव स प्रभवो मनोरमवपीडितो दिने दिने कृष्णपक्ष उड्डुपइव कुर्या जज्ञे ततो नृपो मंत्र-
 तंत्राणामसाध्यं मतिकुर्यां तं ज्ञात्वा हे बान्धव ! ते किं बांधते, समयगारुपाहीत्युच्ये । प्रभवो व्येवमन्यथा द्वे
 प्रभो ! एतद्वक्तुं नशक्यते यन्मनस्यमपि कुलकलंकायाऽलम् । भूभुजा निर्बन्धात्पृष्ठः स कुलपुत्रकः प्रभव
 आख्यत् हेप्रभो मे देहदौर्बल्यकारणं वनमालानुरागोऽस्ति रात्रौपुच्ये हे बान्धव ? त्वदर्थे राज्यमप्यहं संत्य-
 जायि किं पुनर्महिलाप्राप्तं तदियमद्यैवं युष्मताम् । इत्युच्यं तं विष्टुड्याय तस्यानुपदमेवं तां दूतीमिव निशामुखे
 तदोक्तसि मेपीत् । सापि राज्ञा सीदते तुर्यमहं दत्तास्मीत्युच्ये तज्जोवाहुरिव धाधि हि पत्यांक्षा मे बलीयसी ।
 मम भर्ता त्वदर्थे हि प्राणानपि विमुञ्चति किं पुनर्मादृशो दासी तदुदासीनः किमीक्षसे । प्रभवोप्येवं वभाषे
 निरपव्रपं मां धिक् धिक् अहो ! स तु महासत्त्वो यस्य मयोदक् सोहदं वर्तते । हि परस्मै प्राणा अपि दीयन्ते

अध्वरा अक्रियन्तं ते त्वयैवहि निषेध्याः । अथ दशानेन स्तद्धां च भुररीकृत्य नारदं मणिपत्यं मरुत्वात् क्षमयित्वा
 च विससर्ज । मरुतो रावणं नत्वोवाच हे स्वामिन् । अयं कृपां निधिः कोऽस्ति योऽमुष्मात्पापांस्त्वया स्मान्प-
 वारयत् । रावणोऽप्याचख्यो नाम्ना ब्रह्मरुचिर्दिज्जं ओसीत्, तापसस्य तं रयं सतो कूर्मीतिभार्या गुर्वयं भूत् ।
 अन्येषु स्वन्नसाधव इयु स्तोत्रेकः साधुरब्रवीत्, यद्भवतीत्या साधु, गृहवासं त्यक्तं स्तंत्साधु । विषयं लुप्तं-
 चेतसो भूयः स्वदारसंगस्य गृहवासादनेवासः कथंताम विधिष्यते, तच्छ्रुत्वा मणजनिशासनो ब्रह्मरुचिस्तु
 तद्वैव प्रावजत् साच कूर्मी पराश्राविकाऽभूत् । मिथ्यात्ववर्जिता तत्राश्रमे वसन्ती सा रोदनादिविवर्जितं नारदं
 नाम सुतं सुधुवे, तस्याश्चान्यतो गताया स्तं जुंभकामरा जर्हूः सा तु पुत्रशोकादिन्दुमालासविधे प्राव्रजत् ।
 तेऽमरास्तं पालयामासुः शास्त्राप्यध्यापयंश्च क्रमेणाकाशगामिनीं विद्यां च तस्मै ददुः । अणुव्रतधरः स मनोहरं
 यौवनं प्राप नित्यं शिलाधारणा दृष्टस्त्वोऽपि न, संयतोऽपि न, । सदा कलहभक्षणकांक्षी गीतवृत्त्यकुतूहली कंदर्प
 कौकुच्य मौल्यर्पित्यन्तवत्सलः कामुकानां वीराणाञ्च संधिविग्रहकारकः पादुकास्वारूढश्चक्रिकास हृषीपाणि
 रेपनासदः स्वेच्छाचारी प्रायेण ब्रह्मचारी देवैः संवर्धितत्वाद्भुवि देवर्षि रिति प्रथितः । इत्युक्तवन्तं लंकेनं
 मरुतो मरुतसंभव मालिनोऽपराधं क्षमयामास । मरुत्तराजो नामतः कनकमभां स्वां कन्यां तदा दशास्याय ददौ
 दशारथोऽपितामुद्वाह । ततः प्रभंजनइवोजस्वी मरुत्तमरुतभंजनो गुरुविक्रमी स दशास्यो मधुरां नगरीं जगाम ।
 तन्वृषो हरिचाहनः शूलिनेशानेनेव मधुनागुन्नेणसायं दशग्रीवमुपतस्थे । ततः पीतो दशकंधरो भक्तयोर्पस्थितं

अथसोऽसुरः सगरस्य नगरेऽपि परिच्छेदन्तःपुरे च दारुणानतिभूयसो रोगान् विचक्रे । सगरोऽपि लोक-
 प्रत्ययतः पर्वतं भेजे घ्रादित्ययुतः पर्वतोऽपि स्खलान्तिं चकार । सौत्रामण्यां विधानेन सुरापानं न
 दुष्यति, गोसवनमनि यज्ञेऽगम्यागमनं कार्यं मातृभेधेऽन्तर्वेदि मातृर्वयः पितृभेधे पितृर्वयश्च विधातव्य स्तत्र
 दोषो न विद्यते । कूर्मस्य पृष्ठे आशुशुष्णि माधाय जुह्वाकाल्याय स्वाहेत्युत्तवा प्रयत्नतो हविषा तर्पयेत् ।
 यदा कूर्मं न माप्नुयात्तदा शुद्धद्विजन्मनो विक्रियस्य पिण्डलाभस्य शुचा वासयदग्ने जलेऽवतीर्णस्य कूर्मसन्निभे
 मस्तके दीपतं ज्वलनं मज्जाल्य द्विज आहुतिं प्रक्षिपेत् । इदं यद्भुतं यच्च भविष्यति तत्सर्वं पुरुष एव
 योऽमृतत्वस्येशानो यदन्नेनातिरोहति, एवमेकत्रपुरुषेऽन्नकिं केन विपद्यतेऽतोऽभीष्टं यज्ञे प्राणिनिपातनं
 कुरुत । तेषां यज्ञकर्माणि मांसस्य भक्षणं कर्तव्यं यतो यायजूकेन देवोद्देशेन कृतं तन्मांसं पूतं भवति ।
 इत्यादि समुपादिश्य सगरे स्वमतस्थिते सति कुरुक्षेत्रादिष्वन्तर्वेदि सो मखानकारयत् । लब्धमप्सरः सः
 राजसूयादीनप्यकार्षीत्, असुरोऽप्यध्वरहतान्निमानस्थानदर्शयत् । तत्तदाहं नाम्ना दिवाकरं विधाधरं
 मेभ्यावोचं यत्त्वयायज्ञेऽजित्वाः पशवोहर्तव्याः । स च मे वाचं पतिपथ मखे यावत्पश्यन् जह्रे तावत्परमाधार्मिकः
 सुराधमोऽज्ञासीत् । तत्रतद्विधातनाय वोमहाकालः खेचरः ऋषभप्रतिमा मास्यापयन्नुपारंसीच्च । ततोऽहम-
 पितृष्णिकः क्षीणोपायोऽन्यतोऽभ्यागं अथ स मायया सगरं यज्ञेष्टु भावयाभास । स महाकालस्ततःसुकसा-
 युक्तं सगर मध्वरानले जुह्वाव कृतकृत्योऽथ स्वमाश्रयं जगाम । एवञ्च पापपर्वतात्पर्वतात् द्विजैर्हिंसित्यका

महीपते भर्त्याभूत् तयोश्चमधुर्पिंगः सुतोऽस्ति । तद्धे सुदरि । तस्मै पदीयमानां त्वा महमिच्छामि, त्वरितत्वात् स्वयंवरवराय प्रदित्सते, । नजाने त्वं कंठणोषीदं मम मनः शल्यमस्ति, ततो राजमध्ये मद्भ्रातृजस्तवया वरणीयः । सुलसापि तच्छिक्षां तथैव प्रत्यपद्यत, मन्दोदर्यपि तच्छु त्वा सगरभूपते राचख्यौ । सगरोऽपि निजपुरोधसं विश्वभूति मादिशत् सोऽपिकविः सद्यो नृपलक्षणसंहिताञ्चक्रे । तत्र^१ स तथोच्ये येन समस्तै राजलक्षणेर्मुक्तः सगरो जायते मधुर्पिंगलस्तु हीनो जायते । सः तत्पुस्तकन्तु पेटायां पुराणवत् चिक्षेप, अन्यदा राजाज्ञया तेन राजपर्षदि आकृष्टम् । स पुरोहितो यथा यथा तत्पुस्तकमवाचय तथातथाऽपलक्षणो मधुर्पिंगो जिह्वाय । अथ मधुर्पिंगो निर्ययौ सुलसा सगरं वृणोत् सद्योऽपि विवाहोजज्ञे सर्वे स्वं स्वं स्थानमभ्ययुः, मधुर्पिंगो व्यपमाना द्वालतपः कृत्वा मृतो महाकालाभिधः पृष्ठिसहस्रेणोऽसुरोऽभवत् । सोऽथावधेः सुलसायाः स्वयंवरं निजं न्यक्कारकारणं सगरस्य विजृंभितमज्ञासीत् । सोऽसुरः सगरं राजानं मन्यांश्चराज्ञो हन्मीति छिद्रान्वेषी श्रुक्तिमतीनद्यां पर्वतमैक्षत । ततो विप्रवेपो भूत्वा, हेमहामते त्वत्पितु मित्रं आदित्यो नामास्मीति पर्वतमभ्यधात् । यत्पुरा धीमतो गौतमाख्यस्योपाध्यायस्यपुरोऽहं क्षीरकदंबश्चोभौ सहिता वपटाव, नारदेन जनैश्च धर्षितं त्वां श्रुत्वाहमागमं ततो मंत्रे विश्वं विमोहयन्त्वत्पक्षं पूरयिष्यामि । इत्युत्वा सोऽसुरः पर्वतयुतः कुधर्भेणाखिलं जनं दुर्गता पातनाय मोहयामास । सर्वव्रजने व्याधि भूतादि दोषानजनयत् प्रपन्नपर्वतमतं च जनं सः निर्दोषं चकार । सोऽपि पर्वतः आदित्यस्याज्ञया रुक् शान्तिं व्यधादेवं जनमुपकृत्योपकृत्य स्यमतेचास्थापयत् ।

तत्सत्यमसिद्धिश्च निरस्य, शुह रजानमेवान् व्याख्यादिति साक्ष्यं उपधात् । तस्यासत्यवचसा तत्रैव देवताः
 क्रुद्धाः सत्य आकाशरफटिकासनवेदिकां दत्तयामासुः । ततो वयुगतीनाथो वयुः सद्यो नरकपातं मस्तावप-
 न्निव वयुगतीतले पपात । असत्योक्तिऋषिताभिर् देवताभिर् निपातितो वयुर् नरनाथ स्नतो घोरं नरकं जगाम,
 ततः पृथुवसु, श्वित्रवसु, वर्सिवः षाको विभावयुः विन्धवसुः सूर्यो महाशूर श्वेत्पट्टौ वसोः पुत्राः पैतृके पदे
 निषण्णाः कोपतोदेवताभिरुत्तमाक मप्यहन्यन्त । नवगः सुवसुः सन्नु नै वट्टा नागपुरं ययौ वसो दीपगः खटु
 बृहस्पतिः पुनर्मथुरां ययौ, ततः पौरैर् बृहथा एसित्वा तस्याः पुर्यां निर्वासितः स पर्वतो महाकात्यायुरेण संजयहे ॥
 अयं महाकालः क इति दशमुखेन पृष्टो नारद उवाच । हेरावणान् चारणयुगलं पुरगस्ति । तन्नायोधनो राजा
 दितिर्गर्जनात्तिमया चाभूत् । तपोश्च रूपशालिनीं सुलसानाम दुहिताभूत् । पित्रा तस्याः स्वयंवर आहूताः
 सर्वेऽपि पार्थिवाः समुपाययु स्तत्र सगरोनाम पार्थिवोऽधिकोऽभूत् । तस्य सगरस्याज्ञया द्वाभ्यामभिधानतो
 भंदोदरीं प्रतिवासर मयोधनतृणावासे जगाम, एकदाय दितिः सुलसया समं शृङ्खलाकदलीसदनेऽविशत्,
 मन्दोदरं प्याययौ च । अथतपो र्भवः श्रोतुकामा मन्दोदरीं लतान्तरविहीना तस्यौ दितिश्च सुलसा मिति
 प्रोवाच, यथा हेवत्सेऽस्मिन्ने स्वयंवरे गम मनःशल्यमस्ति तदुद्धारस्तु त्वदधीन स्तनमूलतः समपक् षट्पु,
 ऋषभरवामिनो वेशधरा दुर्गा सुतो भरतो बाहुबलिशाभूताम्, ययोः स्वयंसोमौ सुतोस्ततः, सोमयंशे गम भ्राता
 तृणविन्दु रजायत, स्वयंवंशे असौ ते पिता अपोधन महीपतिरजायत, सत्ययशानाग अपोधनस्त्यसा तृणविन्दो

यत्त्वमीक्षितासि तेनाद्य क्षीरकदंबोदष्टः किं करोमि किंवाप्रपच्छामीत्यभिदधे । ततः सावादीत् हेमहीपते ? मह्यं
 पुत्रमीक्षादीयतां, हेपुत्रक ? पुत्रेण चितान्यैर्धनधान्यैर्मैकिंप्रयोजनमस्ति, ततोवसुरुचे हे अत्र गुरुपुत्रेऽप्युत्तमद्व-
 तितव्यमिति श्रुतेः पर्वतो मे पूज्यः पाल्यश्च । तदद्याकालरोपिणाकालेन कस्य पत्र मुत्तिसं मे आतारं को जिघां-
 सुर्वर्तते हेमातः ? किमातुरासीति सर्वं ब्रूहि । अजव्याख्यानहतानतं स्वपुत्रस्य तं पणं त्वं प्रमाणश्च कुत आसी-
 रित्याख्याय सा अर्थयते स्म आतु रक्षणं कुर्वाणोऽजान्मेषानुदीरय, महान्तः प्राणैरप्युपकुर्वन्ति गिराणुरनरपकु-
 र्वन्तीत्यत्र किं वक्तव्यम् । तदा वसुरवोचत हेमात मिथ्या वचः कथं वच्मि, सत्यभाषिणः गुरुषाः प्राणात्ययेऽ-
 प्यस्त्रयं न शंसन्ति । पापमीरणाऽन्यदप्यस्त्रयं नाभिधातव्यं, गुरुवागन्यथाकारे कूटसाक्ष्ये च का कथा ।
 गुरोः स्रुतं बहुकुरु यद्वा सत्यव्रताग्रहंवहृक्कृविति तथा सरोषमुक्तः स पार्थिवस्तद्रचोऽमंस्त । ततः प्रमुदिता
 क्षीरकदंबगृहिणीययी पर्वतोऽहंच वसुराजस्य पर्यदि अयाव, तदावादिनांसदसद्वादक्षीरनीरसितच्छदाः
 माध्यस्थ्यगुणशालिनः सभ्याः सभाया ममिलन्, वसुरपि सभापति रडुपो नमस्तलमिवाकाशस्फटिकविला
 वेदि सिंहासनमलंचक्रे, ततः पर्वतकोऽहंच निजं निजं व्याख्यापक्षं सत्यं ब्रूहीति भाषिणौ नरेन्द्रयाशंसाव,
 अथ विप्रद्वे रूचे स विवादस्त्वयि तिष्ठते, रोदरपो रर्यमेवानयोः साक्षी त्वमेव प्रमाणमसि । घटप्रभृति
 दिव्यानि हंत सत्यतो वर्तन्ते, पर्जन्यः सत्याद्वर्षति, देवताः सत्यातिसिध्यन्ति, हे पृथिवीपतेऽयं कोकस्तत्त्वयैव
 सत्ये स्थाप्यते, वयं त्वामेवेहार्थं ब्रूमहे, सत्यव्रतोच्चितं किं, तत्त्वमेव ब्रूहि, तदा वसुरिति वचः अत्वा स्वां

घातयच्च, हि नृपाः कस्यचिदप्यात्मीया न भवन्ति, तस्यां वेदौ चेदीशस्य सिंहासनं निवेशितम्, सत्यप्रभावा-
 दाकाशस्थितमिति जनोऽबुधत् । सत्येन तुष्टा देवता अस्य साविध्यं कुर्वन्त्येवमूर्जस्त्रिणी तस्य प्रसिद्धिर्दिशो
 व्यानशे, तथा प्रसिद्ध्या भीताराजानस्तस्य वशं ययुः सत्या वा यदि वा मिथ्या प्रसिद्धिर्नृणांम् जयिनी भवति,
 अथान्यदातत्राहमभ्यागाम् श्रेष्ठुषीजुषां शिष्याणां ऋग्वेदं व्याख्यानयन्तं पर्वतमद्राक्षम्, अजै र्युष्ट्यमित्यत्र मेपै-
 रित्युपदेशकं तं हे भ्रात रिदं आन्त्या उच्यते किमित्यहमवोचम्, त्रिवार्षिकाणिधान्यानि नहिजायन्त इति
 गुरुणा अस्माक मजा व्याख्याताः तत्केन हेतुना व्यस्मार्षीः, ततःपर्वतकोऽवादीदिदं तातेन नोदितं किन्तु अजाः
 मेषाएवोक्ता निषंडुएवपि तथैवोक्ताः । अहमप्येवमवोचं यच्छब्दानामर्थकल्पना मुख्या, गौणी च तत्रेह गुरु
 गौणीमचीकथत्, गुरुस्तुधर्मोपदेष्टुव श्रुतिरपि धर्मात्मिकैव, द्वयमप्यन्यथाकुर्वन् हेमिन्न । पापं माऽर्जय, । पर्वतस्तदा
 साक्षेपमजलपत्, गुरुरजान्मेपान जगु स्तवन्तु गुरुपदेशप्रवृत्तार्थोल्लंघनाद्धर्ममर्जसि, नृणांदंडभयात् मिथा-
 भिमानवाचो न स्यु स्तेन स्वपक्षस्थापने नो जिह्वाच्छेदपणोऽस्तु, तस्मादन्नविवये उभयोः सहाध्यायी वसुधैव-
 प्रमाणम्, तंचाहंप्रत्यश्रौषम् हि सत्यमाणिषां क्षोभो नभवति, तदानीमन्वा पर्वतमूर्चे यथा गृहकर्मरताप्यहं
 भवत्पितुः सकाशात्त्रिवार्षिकं धान्यमजा इत्यश्रौषम्, तस्माद्वार्षिकेण यत् जिह्वाच्छेदमकापीस्तदसाम्प्रतम् यतो
 ऽचिमृश्यविधातारो विपदांपदं भवन्ति पर्वतोप्येवमवदध्नेऽन्व मया तावदिदं कृतं, यथा तथाकृतस्य करणं नहि
 विद्यते, । अथ सा पर्वतकापायपीडया हृदि क्षलितता वसुराजमुपेयाय शुभार्थे किं न क्रियते, तदा वसुहो अं-

अस्मत्प्रज्ञं परिज्ञातु मेतन्निघृत मादिशन् । एवंविषुश्यैवाहंतु कुक्कुट महत्त्वैवागमम् गुरोःसविधे कुक्कुटाहनने
 तंच हेतुं व्यक्षपयम् । ततः साधुसाध्विति भाषिभिर्गुरुभि रयंतावत्स्वर्गं यास्यतीति निश्चित्य गौरवाद्दह
 मालिङ्गितः । पश्चाद्वसुपर्वतकावप्यागत्यैवं शशंसतु यत् यत्र कोऽपि न पश्यति तत्र कुक्कुटौ निहताविति ।
 शुवासपश्यतां स्वेचरादयश्चापश्यन् तर्हि रे पापौ शुवाभ्यां कुक्कुटौ कथं हताविति गुरुरशपत् ॥ ततो विध्यात्
 पाठधी रूपाध्यायः स्वेदात् दध्यौ यद्वसुपर्वतयो रध्यापनबलेशो मे मुधाऽभवत् । गुरुपदेशो हि यथापान्नामिह
 परिणमेत् यथा स्थानभेदेनाभ्राभो मुक्तालवणतां ब्रजेत्, मियः पुन्नः पर्वतकः पुन्नादप्यधिको वसुश्च नरकं यास्यत्
 स्तस्माद्गृह्वासेन मयकिं प्रयोजनमिति निर्वेदादुपाध्याय स्तदा मद्रज्यामश्रहीत्, व्याख्याक्षणाविचक्षणः पर्वतस्त-
 त्पदमध्यासत्, गुरोः प्रसादेनाहंतु सर्वशास्त्रविशारदो भूत्वा तदा पुनर्निजं स्थानमेवगतवान्, नृपचन्द्रोऽभिवन्द्रो-
 ऽपि समये ब्रतम् जग्राह ततश्च श्रिया वासुदेवसमो बद्ध राजाऽभूत् । सच पृथिवीतले सत्यवादीति प्रसिद्धिं
 प्राप, तां प्रसिद्धिमपि ज्ञातुं सत्यमेव जगाद । अथैकदा मुनयानुषा मुनयुणा मुनाय विशिख्यशिक्षिणे सोऽपि-
 मुनो विन्ध्यनिर्भवेऽन्तराऽस्त्वलत् । ततः स मुनयु रिपुस्त्वलनहेतुं ज्ञातुं तत्रययौ, पाणिना स्पृशंश्चाकाश
 स्फटिकाशिलामज्ञासीत्, परतश्चरन् यं मुनोऽस्यां संक्रान्त इति स दध्यौ शीतांशौ भूमिच्छायेव मया मुनोऽदर्शि,
 पाणिस्पृशं विना सर्वथेयनोपकस्यते तदसाववश्यं वसुमतीपते र्सो राज्ञो योग्या । ततः स मुनयु र्मेत्वा राज्ञे रद्वो
 व्यक्षपयत्, हृष्टो राजापि महद्भक्तमसौ ददौ, ततः सराजा उच्यं स्वासनवेदिकां तया घट्यामास, तच्छिल्पिनश्चा-

शरभानिव नभः स्थितास्ते राक्षसाः भूयिष्ठांस्तान्मोहयन्त उपदुद्भुवुः । स्थातुपद्भ्यमाणान्प्रेक्ष्य क्रोधधुताधरः स
 सहस्रांशुश्चलत्पताकहस्तेन निजाः प्रेयसी राश्वासयत् । ततः सुरसिन्धो रैरावण इव उचक्रैः सहस्रांशू रेवातो
 निर्जगाम धनुश्चाधियं व्यधात् । महाबाहुः सहस्रांशु रनिलस्तृणपूलानिव नभःस्थितावक्षोवीरान्चाणं विद्राव-
 यामास । रणाद्व्याहृतांस्तान् प्रेक्ष्य संक्रुद्धो रावणः स्वयञ्जलीमुत्थानमिवर्पन्सहस्रांशुमुपतस्थे । तौ द्वावप्यमर्षणौ
 द्वावप्यूर्जितौ द्वावपिस्थिरौ चिराय विविधैरायुधै युद्धं विदधाते । तदा रावणो तं माहिष्मतीपतिं दोर्वीर्येणाजयं
 ज्ञात्वा विध्वयामोहयित्वा इभमिव जग्राह । अथ जित्वापि महावीर्यं तं प्रशंसन् जितमानी अनुत्सिक्तो दशाननः
 स्वय स्वनधावारेऽनयत् । हृष्टो दशाननो यावत्समायामासीन स्तस्थौ तावच्छतबाहुर्नामा चारणश्रमणः समाययौ
 तदा दशास्यः सिंहासनात्समुत्थाय मणिपादुके च त्यक्त्वा बर्हिणः पयोदमिव तं मुनि मभ्युत्तस्थौ । त मर्हद्गण
 धरोपमं मन्यमानो रावणः पंचांगस्पृष्टभूतल स्तस्थपादयोः पपात । दशग्रीवस्तं स्वयमर्षिते चासने आसयामास
 प्रणम्य स्वयञ्चावर्ष्या मुपाविशत् । विश्वाश्वासनवानधवः सः मूर्तस्थो विश्वास इव तस्मै कल्याणमातारं
 धर्मलाभाशिष भदात् । अञ्जलिं बद्ध्वा रावणेन समागमनकारणं परिपृष्टो मुनिप्रभुः अदुष्टया गिरा
 अभाषिष्ट । अहं माहिष्मत्यां नाम्ना शतबाहुर्नृपोऽभवम् । अनन्तरं पावकाच्छार्दुल इवेतो भववासाद्भूतः
 सहस्रकिरणे निजनन्दने राज्यमारोप्य मोक्षाध्वस्यदनमायं व्रतमशिषिप्रप । इत्यर्थोक्ते दशाननो नम-
 द्रीवः सन् इत्यब्रवीत् किमसौ महाशुभः पूज्यपादानामंगजन्मा । मुनीन्द्रेणोमित्युक्ते

अथवा कश्चित्सुरो वा उरुरोऽस्ति । अथकश्चिद्विद्याधरो दशमौलये आचरन्पौ हेदेव ! इतः पुरस्तात् अत्युच्चैः
 माहिष्मतो पुरी अस्ति । तस्यामपरः सहस्रांशुरिव सहस्रशतैर्नृपः सेव्यः महाभुजः नाज्जा सहस्रांशुः पार्थिवोऽस्ति
 असौ सहस्रांशुः जलक्रीडोत्सवकृते रेवायां सेतुवंधेन वारिवंधं व्यधात् महौजसां किमसाध्यमस्ति हि । इतोऽसौ
 सहस्रांशुः वैरदन्वी वद्याभिरिव राज्ञीसहस्रेण समं वारिभिः सुखं क्रीडति । हरेरिवास्य महीपते द्वयोरपि तीरयो
 रुद्वेक्षाश्चै लक्षसख्या आत्मरक्षास्तिष्ठन्ति । अप्रतिभोजसोऽस्यादृष्टपूर्वोऽवष्टुभः^३ यथा ते आत्मरक्षा अपि शोभा-
 मानं यदि वा कर्मसाक्षिणः । दोष्पतस्तस्योर्जितं जलक्रीडाकराघातं जलदेवीभिः क्षुभितं योदोभिश्च पला-
 यितम् । इदंपयः क्षीसहस्रयुतेन तेनात्यंतरुद्धत्वात् पर्यस्यमाणत्वाच्च^४ काम मूलवृत्तितम् । हेदज्ञानन उद्धतमिदं वारि
 वेगादुभे रोदसी प्लावयित्वा इह ते देवपूजां प्लावयामास । हेदज्ञानन ! तत्स्त्रीणा मेतानि निर्माल्यानि रेवातीरे
 तर्न्तोत्पादिममृच्चै स्तदभिज्ञानं पश्य । हेवीरचारण ! तदंगनाजनस्य मृगमदादिजै रगरागे दुर्वारिमिदं वारि
 अत्याचल्यम् । इति तद्विरमामुण्य आहुतिमाप्यानलइव दशाननो अधिकमुहिर्दीपे एवं चोवाच । अरं सुसुर्गुणा तेन
 स्वांगदुषिते वारिभिः अंजनैर्देवदृष्यमिवेयं देवपूजा दूषिता । तद्धे राक्षसभटाः यूयंयात आनायिका मत्स्य
 मिव भट्टमानिनं तं पापं वद्ध्वा समानयत । तेनैवमादिष्टा अनुचराः उद्धटा लक्षशो राक्षसभटा रेवोर्यय इव
 दधाविरं । ते च निशाचरा स्तारस्थैः सहस्रांशुसैनिकैः सह गजाः वनान्तरगजैरिव रणंचक्रुः । अंभोदाः करकै

राहतः खर इन्द्रजिगीषया रावणेन सहाचालीत् । ततः ससैन्यः सुग्रीवराजोऽपि वायो विभावसुरिव दोषमतो
 रक्षोराजस्य अन्वचालीत् । अनेक पृतनाच्छत्रोदसीकोऽम्बुबलद्वति दशाननः उद्भ्रान्तः पयोराशिरिव प्रययौ
 अथ दशाननः कूजन्मरालमालाभिरावद्धरसनामिव विपुलया पुलिनोर्व्या नितंबेनेवशोभितामतिगंभिरैस्तरंगै
 रलकानिव विभ्राणां मुहुःशफरोद्वर्तनैः कटाक्षानिव मुंचन्ती कामिनीमिव चतुरां विध्यशैलादुत्तरन्ती रेवां नाम
 तरंगिणीददर्शे । तदा ससैन्यो दशकन्धरः उधुरः युथसमाहतः सिन्धुरग्रासणी रिव रेवाया रोधस्युवास । अथ
 स तस्यां कृतस्नानः धौतवाससी वसानः समाधिसुहृढासनः मणिमये पट्टे रत्नमयमहर्द्धिवं न्यस्य रेवाभ्योभिः
 स्नापयित्वा विकासिभिस्तदंभोजैः पूजयितुं समारेभे । ततः पूजाव्यग्रस्य तस्थुपो दशग्रीवस्य अकस्मादब्धि-
 वेलेव महापूरः समाययौ । मूलमानिव महीरुहान् मूलत उन्मूलयन् उन्नतानां तटानामुपर्यपि पयः मासरत् ।
 अभ्रंलिहा वीचिपंक्तयः विषक्फ शक्तिपुटानीव तटनियंजितास्तरैः आरफोटयन् । स पूरः पातालकुहरोपमान
 महतोऽपिरोधोगतान् भक्ष्यं कुक्षिभरीनिवपूरयामास । सा नदी पार्वणी चन्द्रज्योत्स्ना ज्योतिश्चक्रविमानानिवान-
 न्तरीपाणिं समन्ता तस्थगयामास । वेगवान् पूरः महावातो हुमपल्लवानिव मोच्छलद्विर्महोर्गिभिर्मस्त्यानुच्छा-
 दयामास । केनिलं^१ सावकरं रयामगतं तद् पूरवारि पूजाकुर्वतोदशकंदस्याहर्तपूजामपानैषीत् । शिरच्छेदाधिकेन
 तेन पूजापहारेण जातकोपः स दशाननः साक्षेपमिदमभ्यधात् । अरे रे अकारणारिणाकेनातिवेगतो दुर्वार
 मिदंवारि अहर्तपूजानतरायामुच्यत । पश्चात्कोऽपि मिथ्यादृष्टिर्नराधिपोऽस्ति किम् ! किंवाकश्चिद्विद्याधरः

तस्य रूपसंपदा श्रीमती श्रीमती देवी अभूत् । तस्यां च तारविलोचना तारा नाम द्रुहिता जज्ञे । एकदा तु चक्रांकविद्याधररुपात्मजः साहसगतिः तां ददर्श सहसा स्मरार्तश्चाभूत् । ततः स साहसगतिः ज्वलन पति तां याचयांचके वानरेन्द्रः सुग्रीवश्च याचयांचक्रे हि रत्ने बहवोऽर्थिनो भवन्ति । रूपवन्तौ महौजसा विभौ द्वावपि अभिजातौ तत्कस्मै कन्या दीयते इति ज्वलनोनाम तारापिता ज्ञानिनं पप्रच्छ । तदानैमिचितिकेन साहसगति रत्नायुः सुग्रीवश्च दीर्घायु रित्युक्ते सति स ज्वलनस्तां तारां सुग्रीवाय ददौ । साहसोप्यभिजाधाविप्रलंभा दंगारचुंबितइव दिनेदिने क्वापि निर्द्विं न प्राप । तारायां रममाणस्य सुग्रीवस्य दिग्गजोर्जितौ अंगदजनानंदारव्यौ द्वौ अंगजौ बभूवतुः । तारायामनुरागवान् सः साहसगतिरपि मन्मथो न्मथ्यमानात्मेदं चिन्तयामासिवान् । मृगशावकचक्षुषस्तस्याः पक्वविवाधरदलच्छदनं वदनाम्बुजं कदाचुंबिष्यामि । तस्याः कुचकुंभौ स्वपाणिनाऽहं कदा स्पर्श्यामि तौच गाढालिंगनवामनौ कदा चुंबिष्यामि । बलेन छलेन वापि तां हर्तास्मीति चिन्तयन् रूपस्य परिवर्तिनीं श्रेष्ठुषीं विद्यां सस्मार । एवं चक्रांकदण्डनंदनः क्षुद्र-हिमवद्भिरागत्या गुहान्तरे चस्थित्वा तां साधयितु मारेभे । इतश्च दशाननो लंकापुर्याः दिग्पानापै पूर्वशैलतटात् विकर्तन इव निर्ययौ । सः द्वीपान्तरनिवासिनो विद्याधराब्जरेद्रान् वशीकृत्य पाताललंकापुरीं ययौ । तत्राखर-भाषिणा चन्द्रणखाभर्त्रा खरेण भुतकेनेव प्राप्यतैः स निमृत्तमपूजयत । ततो विद्याधराणां चतुर्दशभिः सहस्रै

परत्र पुनर्नरके च भविष्यति । ततो मरुचटपतिः सद्यो मखं विससर्ज हि विध्वस्यापि भयंकरा रावणाज्ञा
 अलंघ्या । ततः पशुवधात्मानोऽमी अध्वराः कुतः संजज्ञिरे इति दशारभ्येन पृष्ठो नारद इतिजगाद । यत्
 नर्मसख्य इव शक्तिमत्याख्ययानद्याज्ञोभिता दिक्षुविख्याता शक्तिमती नाम पुरी अस्ति । सुव्रतान्मुनिसुव्रताद
 नेकभूपेषु गतेषु सत्सु तस्यां राज्यशृतांवरः अभिचन्द्रो नाम राजाऽभवत् । अभिचन्द्रस्य महाबुद्धिः सत्यवाक्-
 तथा प्रसिद्धः अभिधानतो वसुरिति तनयोऽजायत । क्षीरकदम्बस्य गुरोः पार्श्वे, सुतः पर्वतकः राजपुत्रोवसुः,
 अहं च त्रयोप्यपठामः । पाठश्रमाच्चिक्षि सदनोपरि अस्मासु सुमेषु सत्सु व्योम्नियान्तौ चारणश्रमणौ मिथ
 ऊचतः । एषामेकतमः स्वर्गं गमिष्यति अपरौ पुनर्नरकं यास्यतः, तच्च क्षीरकदम्बकोऽश्रौषीत् । तच्छ्रुत्वा खिन्नः
 क्षीरकदम्बकः चिन्तयामास हहा मयि अध्यापके सत्यपि शिष्यौ नरकं यास्यतः । एभ्यः कः स्वर्गं यास्यति कौ
 च नरकं यास्यत इति जिज्ञासु रूपाध्यायोऽस्मान्त्रीन् युगपदाह्वयत् । ततोऽस्माकमेकं पिष्टकुक्कुटं समर्प्योवाच
 यदमी यत्र कोऽपि न पश्यति तत्र वध्याः । तत्र वसुपर्वतकौ शून्यप्रदेशयोर्गत्वा आत्मनीनां गतिमिव पिष्टकु
 क्कुटौ जघ्नसुः । अहं तु नगराद्बहिः, दर्वीयसि प्रदेशे गत्वा विजने देशे स्थित्वा दिशः प्रेक्ष्येत्यतर्कयम् । शुरुपादै
 रदस्तावदादिष्टं यद् देवत्स त्वयाऽयं कुक्कुटो तत्रवध्यो यत्र कोऽपि न पश्यति । अब्रह्मसौपश्यति अहं पश्यामि,
 अमी खेचराः पश्यन्ति लोकपालाः पश्यन्ति ज्ञानिनोऽपि पश्यन्ति । तस्थानमपि नास्त्येव यत्रकोऽपि न
 पश्यति तद्दृशुगिरामिदमेव तात्पर्यं यदयं कुक्कुटो न वध्यः खलु । सदा हिंसापराङ्मुखाः दयावन्तो शुरुपादा

परो व्योम्नोऽवतीर्य ब्राह्मणादृतं मरुत्तमहो ? किमिदमारब्धमित्यपृच्छम् । अथ मरुत्तोऽप्युवाचायं ब्राह्मणोदितो-
 यज्ञोऽस्ति इहदेवत्वस्ये अन्तर्वेदि पशवो होतव्याः । अयं खलु स्वर्गहेतवे महाधर्मः कीर्तितः तद्वधमोः ? एभिः
 पशुभिरहमद्य यज्ञं यक्ष्यामि । तत स्तस्याहमित्याख्यं वपुर्वेदी उदीरिता, आत्मा यष्टा, वह्निस्तपः, ज्ञानं च सर्पिः
 प्रकीर्तितम् । कर्माणि समिधादयः, क्रोधादयः पशवः, सत्यं यूपः, सर्वपाणिरक्षणं पुनर्दक्षिणा मता । त्रिरत्नी
 तु त्रिवेदी मता इतियोगविशेषेण वेदोदितः क्रतुः कृतश्चेन्मुक्तेः साधनं भवति । ये क्रव्यादतुल्यच्छागवधादिना
 यज्ञं कुर्युस्ते मृत्वा दुःखिनः सन्तः घोरे नरके चिरंतिष्ठेयुः । तद्धेराजन् त्वं बुद्धिमान् ऋद्धिमान् बुत्तमे वंशे चोत्प-
 न्नोऽसि तदस्माद् व्याधो चितादेनसो निवर्तस्व । यदि माणिवधेनाऽपि देहिनां स्वर्गो जायेत तर्ह्ययं जीवलोकः
 स्वल्परेव दिने स्तच्छून्यो भवेत् । इदं ममवचः श्रुत्वा यज्ञानय इव द्विजाः क्रुधा ज्वलन्तो दंडपट्टकपाणयः प्रोत्त-
 रयुः । हे रावण ततस्त्वै स्ताड्यमानेन नश्यता मया नदीपूराभिभूतेनान्तरीपमिव त्वं प्राप्नोऽसि । तत् तैर्तुपशुभि
 र्वध्यमाना क्षिरागसः पशून् त्रायस्व अहंतु पुनस्त्वदवलोकनाज्ज्ञात एव । ततो विमानाद् तद्विदक्षया उत्तीर्य
 दशस्य स्तेनभूयुजा पाद्यसिंहासनादिना आनर्च । ततः क्रुद्धोदशानतो मरुत्तभूषालं एवं जगाद, यद् अरे नरका-
 भिमुरखैः किमेप मखः क्रियते त्रिजगद्धितैः सर्वज्ञैर्हि अहिंसातो धर्मः प्रोक्तः, स पशुर्हि सात्मकात्
 यज्ञात् कथं नाम जायताम् । तस्माच्छोकदयार्तिं यज्ञं माकापीः अथवा करिष्यसि चेत् इह ते वासो मद्भुक्तौ

दशानतो निजमाद अहं दिजयाय क्रमेणेह नदीतटे आगच्छम् । अमुष्मिस्तटे दत्तावासो विकचां-
 बुजै र्जिनार्चार्मिर्वित्वा यावदेकाग्रमानसस्तन्योऽभवम् । तावदमुनोन्मुक्तै र्निजस्नानमलीप्तै र्वीरिभिः
 पूजा प्लाविता तेनक्रुधाहमिदमकार्षम् । अमुना महात्मनाऽपि अज्ञानादेतत्कृतमिति मन्ये अन्यथा त्वत्सत्तु रेषः
 क्वचिदहंदाशातनां कुर्यात् किम् । दशानन एवमुक्त्वा सहसांशुं नत्वानैषीत् लज्जानम्राननः सोऽपि पितरं
 मुनिं ननाम । ततो रावण स्तमेवं वभाण अतःपरं त्वं मे भ्राता अयं च शतबाहुमुनि स्तवेव ममापि पिता ।
 तत् गच्छ निजं राज्यं शायि अन्यामपि क्षितिं गृहाण अस्माकं त्रयाणां मध्ये त्वमपि चतुर्थः श्रियोऽशभागसि ।
 एवमुक्तः मुक्तश्चसहसांशु रदोऽवदत् अतःपरं मे राज्येन वपुषा वापि कृत्यं नह्यस्ति । अहं तु पित्राश्रितं संसार-
 नाशानं व्रतं श्रयिष्यामि, अयं हि पंथाः साधूनां निर्वाण मुपतिष्ठते । इत्युदीर्य दशास्याय निजं तनयं समर्थं
 चरमदेहः सः पितृपादान्तिके व्रत मग्राहीत् । तदैव सः सोहृदात् अनरण्यनरेन्द्राय स्वयमात्मां परिव्रज्यां वाचि
 केन कथयामास सः अयोध्याधिपोपि मे प्रियमित्रेण तेन एवं संकेतोऽभवत् यद्युगपद्ब्रतमादेय मितिदधौ इति
 स्वमतिज्ञां स्मृत्वा सः सत्यधनः स्वस्त्रनवे दशरथाय राज्यं दत्त्वा व्रतमुपाददे । ततो दशाननः शतबाहुसहसांशु
 ऋषी वंदित्वा सहसांशोः सुतं राज्येन्यस्य अंबरेऽचाचकत् । तदा यष्टिघातादिजर्जरः नारदमुनिः अन्याय
 इति पूरुषं ब्रावण मित्यभाषिष्ट । भोरानजलमुष्मि ब्राजपुरे मरुतोनाममिथ्याहक् भूषति दुर्द्विजवासितः क्रतु-
 कुर्याणोऽस्ति । सौनिकैरिव तद्विजै र्यज्ञे वधायानीतान् पाशबद्धाननागसः पशूनारदलोऽपश्यम् । ततोऽहं कृपा-

अस्मत्पक्षां परिज्ञातु मेतच्चियतमादिशन् । एवं विमुश्यैवाहंतु कुक्कुट महत्त्वैवागमम् । गुरोःसविधे कुक्कुटाहनने
तंच हेतुं व्यज्ञपयम् । ततः साधुसाध्विति भाविभिर्गुरुभिरयंतावत्स्वर्गं यास्यतीति निश्चित्य गौरवाद्ब
मालिङ्गितः । पश्चाद्गुरुपर्वतकावप्यागत्यैवं शशंसतु यद् यत्र कोऽपि न पश्यति तत्र कुक्कुटौ निहताविति ।
शुवामपश्यतां खेचरादयश्चापश्यन् तर्हि रे पापौ शुवाम्नां कुक्कुटौ कथं हताविति गुरुरशपत् ॥ ततो विध्यात-
पाठधीरुपाध्यायः खेदाद् दध्यौ यद्वसुपर्वतयोरप्यापनकलेशो मे मुधाऽभवत् । गुरुपदेशो हि यथापानमिह
परिणमेत् यथा स्थानभेदेनाभ्रांभो मुक्तालवणतां ब्रजेत्, प्रियः पुत्रः पर्वतकः शुजादप्यधिको वसुश्च नरकं यास्यत
स्तस्माद्ब्रह्वासेन मम किं नयोजनमितिनिर्वेदादुपाध्याय स्तदा मब्रज्यामग्रहीत्, न्याय्याक्षणविचक्षणः पर्वतस्त-
त्पदमध्यास्त, गुरोः प्रसादेनाहंतु सर्वशास्त्रविशारदो भूत्वा तदा पुनर्निजं स्थानमेव गतवान्, तृपचन्द्रोऽभिचन्द्रो-
ऽपि समये ब्रतं जग्नाह ततश्च श्रिया वासुदेवसमो वसू राजाऽभूत् । सच पृथिवीतले सत्यवादीति प्रसिद्धिं
प्राप, तां प्रसिद्धिमपि ज्ञातुं सत्यमेव जगात् । अथैकदा मृगयाजुषा मृगयुगा मृगाय विशिखश्चिक्षिपे सोऽपि-
मृगो विन्ध्यनितम्बेऽन्तराऽस्त्वलत् । ततः स मृगयुरिषुस्त्वलनहेतुं ज्ञातुं तत्र ययौ, पाणिना स्पृशंश्चानाश-
स्फटिकबिलामज्ञासीत्, परतश्चरन्नयं मृगोऽस्यां संक्रान्त इति स दध्यौ शीतांशौ भूमिच्छायेव मया मृगोऽदर्शितः,
पाणिस्पर्शं विना सर्वथेयनोपलक्ष्यते तदसावब्रह्मं बभ्रुमतीपते वसो राज्ञो योज्या । ततः स मृगयु रैला राज्ञे रहो
व्यज्ञपयत्, दृष्टो राजापि महद्जनमस्मै ददौ, ततः स राजा छत्रं स्वासनचेदिकां तया घटयामास, तच्छिल्पिनश्चा-

परञ्च पुनर्नरके च भविष्यति । ततो मरुतदृषतिः सद्यो मखं विससर्ज हि विश्वस्यापि भयंकरा रावणाज्ञा
 अलंघ्या । ततः पशुवधात्मानोऽपी अध्वराः क्रुतः संजज्ञिरे इति दशास्येन पृष्ठो नारद इति जगाद । यन्न-
 र्मसरथा इव शक्तिमत्याख्यया नद्या शोभिता दिक्षु विख्याता शक्तिमतो नाम पुरी अस्ति । सुव्रतान्शुनिमुव्रताद-
 नेकभूपेषु गतेषु सत्सु तस्यां राज्यधृतांवरो अभिचन्द्रो नाम राजाऽभवत् । अभिचन्द्रस्य महाबुद्धिः सत्यवाक्-
 तथा प्रसिद्धोऽभिधानतो वसुरिति तनयोऽजायत । क्षीरकदंबस्य गुरोः पार्श्वे, सुतः पर्वतको राजपुत्रोवसुः,
 अहंच त्रयोप्यपटाग्रः । पाठश्रमाच्चिधि सदनोपरि अस्मासु सुप्तेषु सत्सु न्योन्नि यान्तौ चारुणश्रमणौ मिथ
 ऊचतुः । एषामेकतमः स्वर्गं गमिष्यत्यपरो पुनर्नरकं यास्यतः, तच्च क्षीरकदम्बकोऽश्रौषीत् । तच्छ्रुत्वा खिन्नः
 क्षीरकदंबकश्चिन्तयामास हहा मय्यध्यापके सत्यपि जिव्यौ नरकं यास्यतः । एभ्यो कः स्वर्गं यास्यति कौ
 च नरकं यास्यत इति जिज्ञासुखपाध्यायोऽस्मान्नीन् गुणपदाह्वयत् । ततोऽस्माकमेकैकं पिष्टकुट्टं सम्पर्योत्वा च
 यदमी यत्र कोऽपि न पश्यति तत्र वध्यः । तत्र वसुपर्वतको शून्यप्रदेशयोर्गत्वा आत्मनीनां गतिमिव पिष्टकु-
 ट्टौ जग्रातुः । अहंतु नगराद्बहिः, र्दवीयसि प्रदेशे गत्वा विजने देशे स्थित्वा दिशः प्रेक्ष्येत्यतर्कयम् । गुरुपादै-
 रदस्तावदादिष्टं यद्वेवत्स ! त्वयाऽयं कुक्कुटो तत्र वध्यो यत्र कोऽपि न पश्यति । अत्रत्वसौ पश्यति अहं पश्यामि,
 अमो खेचराः पश्यन्ति लोकपालाः पश्यन्ति ज्ञानिनोऽपि पश्यन्ति । तत्स्थानमपि नास्त्येव यत्र कोऽपि न
 पश्यति तद्गुरुनिरामिदमेव तात्पर्यं यदयं कुक्कुटो न वध्यः खलु । सदा हिंसापराङ्मुखा दयावन्तो गुरुपादा

परो व्योमनोऽवतीर्य ब्राह्मणादृतं मरुत्तमष्टौ ? किमिदमारब्धमित्यपृच्छम् । अथ मरुतोऽप्युवाचायं ब्राह्मणोदितो-
यज्ञोऽस्ति इह देवदत्तये अन्तर्वेदि पशवो होतव्याः । अयं खलु स्वर्गहेतवे महाधर्मः कीर्तितः तदग्रभोः । एभिः
पशुभिरहमग्र यज्ञं यक्ष्यामि । तत स्तस्याहमित्याख्यं वपुर्वेदीं छरीरिता, आत्मा यष्टा, वह्निस्तपो, ज्ञानं च सप्तिः
प्रकीर्तितम् । कर्माणि सन्निधादयः, क्रोधादयः पशवः, सत्तं यूपः, सर्वपाणिरक्षणं पुनर्दक्षिणा मता । त्रिरत्नी
तु त्रिवेदी मता इति धोगविशेषण वेदोदितः क्रतुः कृतश्चेन्मुक्तेः साधनं भवति । ये ऋग्यादतुल्याऽज्ञागवधादिना
यज्ञं कुर्युस्ते मृत्वा दुःखितः सन्तो घोरे नरके चिरं तिष्ठेयुः । तद्ध राजन् त्वं बुद्धिमान् ऋद्धिगानुत्तमो वंशे चोत्प-
न्नोऽसि तदस्माद्व्याधोच्छितादेनसो निवर्तस्व । यदि पाणिवधेनाऽपि देहिनां स्वर्गो जायेत तर्ह्ययं जीवलोकः
स्वलपरेव दिनै स्तच्छून्यो भवेत् । इदं मम वचः श्रुत्वा यज्ञानय इव द्विजाः क्रुधा ज्वलन्ता दंष्ट्रपट्टकपाणयः मोक्ष-
स्थुः । हे रावण ! तत्तत्तै स्ताड्यमानेन नश्यता मया नदीपूराभिभूतेनान्तरीयमिव त्वं प्राप्तोऽसि । तद् तैर्दृष्टुमि-
र्धध्यमानाजिरागसः पशून्, प्रायस्व, अहं तु पुनस्त्वदवलोकनाज्जात एव । ततो विमानाद् तद्विदक्षया छतीर्य,
दशारथस्तेनभूशुजा पाथरिहसनादिना आनर्च्ये । ततः क्रुद्धो दशाननो मरुत्तभूपालमेवंजगाद्, यदरे ! नरका-
भिमुखैः किमेव मखः क्रियते त्रिजगद्धितैः सर्वज्ञैर्हि अहितातो धर्मः मोक्षः, स पशुर्हि सात्मकाद्
यज्ञात् कथं नाय जायताम् । तस्माद्धोक्त्वयार्थं यज्ञं माकार्पोरथवा करिष्यसि चेदिह ते वासो महुष्यौ ।

दशायानो निजगाद, अहं दिजयाय क्रमेणेह नदीतटे आगच्छम् । अमुंमिस्तटे दत्तावासो विक्रवां
 बुजै र्जिनार्चायर्चिता यावदेकाग्रमानसस्तन्मयोऽभवम् । नावदमुनोन्मुक्तै र्निजस्नानमलोमसै र्वाँरिभिः
 पूजा प्लाविता तेन क्रुधाहमिदमकार्षम् । अमुना महात्मनाऽपि अज्ञानादेतल्लसिति मन्ये अन्यथा त्वत्सद्गु रेपः
 क्वचिदर्हदाज्ञातना कुर्याद् किम् । दशानन एवमुतवा सहस्रांशुं नत्वानैषीत् लज्जानम्राननः सोऽपि पितरं
 मुनिं ननाम । ततो रावण स्तमेवं वमण अतःपरं त्वं मे आता अयं च शतबाहुमुनि स्तवेव ममापि पिता ।
 तद् गच्छ निजं राज्यं शाधि अन्यामपि सिद्धिं गृहाणास्माकं त्रयाणां मध्ये लगपि चतुर्थः श्रिधोऽशभागसि ।
 एवमुक्तः मुक्तश्च सहस्रांशुरदोऽवदत् अवःपरं मे राज्येन वपुषा वापि कुरुषं नह्यस्ति । अहं तु पित्राश्रितं संसार-
 नाशन व्रत श्रयिष्यामि, अयं हि पंथाः साधूनां निर्वाणमुपतिष्ठते । इत्युदीर्य दशस्याय निजं तनयं समर्थं
 चरमदेहः सः पितृपादान्तिके व्रतमग्रहीत् । तदैव सः सौहृदादनरण्यनरेन्द्राय स्वयमात्तां परिब्रज्या वाञ्छि-
 केन कथयागास सः अयोध्याधिपोऽपि मे प्रियमित्रेण तेनैवं संकेतोऽभवत् यद्युपपद्ब्रतमादेयमिति दध्वा इति
 स्वप्रतिज्ञां स्मृत्वा सः सत्यधनः स्वमूनवे दक्षरथाय राज्यं दत्त्वा व्रतमुपाददे । ततो दशाननः शतबाहुसहस्रांशु
 ऋषी वंदित्वा सहस्रांशोः सुतं राज्ये न्यस्य अंबरेऽचाचलत् । तदा यष्टिघातादिजर्जरो नारदमुनिरन्याय
 इति पूकुर्वन्वावण मित्यभाषिषु । भोरजबभुभिर्मन्त्राजपुरे मरुतोनाम मिथ्याहक् भूषति दुर्द्विजवासितः क्रतुं-
 कुर्याणोऽस्ति । सौनिकैरिव तद्विजे र्गङ्गे वधायानीतान् पाशबद्धाननागसः पशून्तरटतोऽपश्यम् । ततोऽहं कृपा-

शरभानिव नमःस्थितास्ते राक्षसाः शूयिष्ठांस्तान्मोहयन्त उपदुद्भुवुः । स्वानुपद्रवमाणान्प्रेक्ष्य क्रोधयुताधरः स
 सहस्रांशुश्चलत्पताकहस्तेन निजाः प्रेयसी राभासयत् । ततः सुरसिन्धोरैरावण इवोच्चकैः सहस्रांशु रेवातो
 निर्जगाम धनुश्चाधिज्यं व्यधात् । महाबाहुः सहस्रांशु रनिलस्वणपूलानिव नमःस्थिताव्रक्षोवीरान्बाणैर्विद्राव
 यामास । रणाद्व्याहतांस्तान् प्रेक्ष्य संकुद्धो रावणः स्वयंशिलीमुखानभिबर्षन्सहस्रांशुमुपतस्थे । तौ द्वावप्यमर्षणौ
 द्वावप्यूर्जितौ द्वावपि स्थिरौ चिराय विविधैरायुधैर्बुद्धं विदधाते । तदा रावणो तं माहिष्यतीपतिं दीर्घां यणाजट्यं
 ज्ञात्वा विषया मोहयित्वेभमिव जग्राह । अथ जित्वापि महावीर्यं तं प्रशंसन् जितमान्यनुत्तिक्तो दशाननः
 स्वयं स्कन्धावारेऽनयत् । हृष्टो दशाननो यावत्सभायामासीनस्तस्थौ तावच्छतबाहुर्नामा चारणश्रमणः समायया
 तदा दशस्यः सिंहासनात्सहृदयाय मणिपादुके च त्यक्त्वा वर्हिणः पयोदमिव तं मुनिमभ्युत्तस्थौ । तमर्हद्गण
 धरोपमं मन्यमानो रावणः पंचांगरुष्टभूतलस्तस्यपादयोः पपात दशग्रीवस्तं स्वयमर्पिते चासने आसयामास
 प्रणम्य स्वयञ्चोर्व्यां सुपाविशत् । विश्वाश्वासनवान्धवः सः सुतिस्थो विश्वास इव तस्मै कल्पाणमातरं
 धर्मलाभाधिपमदात् । अञ्जलिं दद्ध्वा रावणेन समागमनकारणं परिपृष्टो मुनिप्रष्टोऽहुद्वया निरा
 अभापिष्ट । अहं माहिष्मत्यां नायना शतबाहुर्नृपोऽयम् । अनन्तरं पावकाच्छादुर्ल इवेतो भववासाद्भूतिः
 सहस्रकिरणे निजानंदने राज्यमारोप्य मोक्षाध्वर्यंदनप्रायं व्रतमग्निश्रियम् । इत्यर्थोक्ते दशाननो
 नमद्भूतिवः सन्नित्यव्रवीत् किमसौ महाशुनः पूज्यपादानामंगजन्मा । मुनीन्द्रेणोमित्युक्ते

अथवा कश्चित्सुरो वा ऽसुरोऽस्ति । अथ कश्चिद्विद्याधरो दशमौलये आचरन्त्यौ हेदेव ! इतः पुरस्तादत्युच्चैर्माहिष्मती पुर्यस्ति । तस्यामपरः सहस्रांशुरिव सहस्रशैर्दृषैः सेव्यो महाशुभो नात्मा सहस्रांशुः पार्थिवोऽस्ति असौ सहस्रांशुर्जलक्रीडोत्सवकृते रेवायां सेतुबंधेन वारि वंधं न्ययान्महौजसां किमस्याध्वमस्ति हि । इतोऽसौ सहस्रांशुर्वरदन्तो वशाभिरिव राज्ञीसहस्रेण समं वारिभिः सुखं क्रीडति । हरेरिवान्य महीपते र्वयोरपि तीरयो रुदस्त्राश्च^३ लक्षसंख्या आत्मरक्षास्तिष्ठति । अग्रतिमौजसोऽस्यादृष्टपूर्वोऽवधुंभो^४ यथा ते आत्मरक्षा अपि ज्ञोभा-
मानं यदि वा कर्मसाक्षिणः । दोष्मत्तत्स्योर्जितैर्जलक्रीडाकारायातैर्जलदेवीभिः क्षुभितं यादोभिश्च पलायितम् । इदं पयः स्त्रीसहस्रयुतेन तेनात्यंतरुद्धत्वाद् पर्यस्यमाणत्वाच्च^५ काम सुललितम् । हे दशानन ! उद्धतमिदं वारि वेगादुभे रोधसी प्लावयित्वा इह ते देवपूजां प्लावयामास । हे दशानन ! तत्स्त्रीणामेतानि निर्मात्यानि रेवातीरे तरन्तीत्यादिममुच्चैस्तदभिज्ञानं पश्य । हेवीरवारण ! तदंगनाजनस्य मृगमदादिजैरंगरागैर्दुर्वारिपिदं वारि अत्याविलम् । इति तद्विरमाकर्ण्य आहुतिं प्राप्या नलइव दशाननो अधिकमुद्दिदीपे एवंचोवाच । अरे सुसूक्ष्मा तेन स्वांगदुषितैर्वारिभिरंजनैर्देवदूष्यमिवेयं देवपूजा दूषिता । तद्धे राक्षसभटा ! युयं यात आनायिका मत्स्य-
मिव भटमानितं तं पापं बद्ध्वा समानयत । तेनैवमादिष्टा अनुचरा उद्धटा लक्षशो राक्षसभटा रेवोर्मय इव दधाविरे । ते च निशाचरा स्तीरस्थैः सहस्रांशुसैनिकैः सह गजा वनान्तरगजैरिव रणं चक्रुः । अंभोदाःकरकैः

राहतः स्वर इन्द्रजिगीषया रावणेन सहाचालीत् । ततः ससैन्यः सुग्रीवराजोऽपि बायो विभावसुरिव दोषमतो
 रक्षोरारजस्थानवचालीत् । अनेकपुतनाच्छन्नरोदसीकोऽस्रवल्लदतिदशानन उद्भ्रान्तः पयोराराशिरिव प्रययो
 अथ दशाननः कूजन्मरालपालाभिराबद्धरसनामिव विपुलया पुलिनोन्म्या नितंबेनेव शोभितवामतिगंभिरैस्तरंगै-
 रलकानिव विभ्राणां मुहुःशफरोद्वर्तनैः कटाक्षानिव मुंचन्ती कामिनीमिव चतुरां विध्यशैलादुत्तरन्ती रेवां नाम
 तरंगिणीं ददर्श । तदा ससैन्यो दशकन्धर उधुरो यूथसमाहतः सिन्धुरग्रामणीरिव रेवाया रोधस्युवास । अथ
 स तस्यां कृतस्नानो धौतवाससी वसानः समाधिसुदृढासनो मणिमये पट्टे रत्नमयमर्हद्भिर्व न्यस्य रेवान्मभोभिः
 स्नापयित्वा विकारिभिरतदंभोजैः पूजयितुं समारम्भे । ततः पूजाव्यग्रस्य तस्थुषो दशग्रीवस्याकस्मादब्धि-
 वेल्लेव महापूरः समाययौ । गुल्मानिव महीरुहान् मूलत उन्मूल्यञ्जतानां तटानामुपर्यपि पयः मासरत् ।
 अञ्जलिहा वीचिपंक्तयो विव्वक् शुकुपुटानीव तटनियंत्रितास्तररी आस्फोटयन् । स पूरः पातालकुहरोपमान्
 महतोऽपि रोधोगतान् भक्ष्यं कृषिभरीनिव पूरयामास । सा नदी पार्वणी चन्द्रज्योत्स्ना ज्योतिश्चक्रविमानानिवा-
 न्तरीपाणि^१ समन्ता तस्थगयामास । वेगवान् पूरो महावातो हुमपल्लवानिव मोच्छलद्भिर्महोर्भिभि मत्स्यानुत्सा-
 दयामास । फेनिलं^२ सावकरं रयागतं तद् पूरवारि पूजां कुर्वतो दशकंठस्यार्हतपूजामपनैषीत् । शिरच्छेदाधिकेन
 तेन पूजापहारेण जातकोपः स दशाननः साक्षेपमिदमभ्यधात् । अरे रे अकारणारिणा केनातिवेगतो दुर्वार
 मिदं वार्धर्हत्पूजान्तरायामुच्यत । पश्चात्कोऽपि मिथ्यादृष्टिर्नराधिपोऽस्ति . किम् ? किंवाक्श्विद्विधाधरः

तस्य रूपसंपदा श्रीयती श्रीयती देवं

चक्रांकविद्याधरजृपात्मजः साहसगर्गत्पत्न्या दत्तस्य एवम् । एतन्मया च तद्वत्तत्पत्न्या च ॥ १ ॥
याच्यांचक्रे वानरेन्द्रः सुग्रीवश्च याच्यांचक्रे हि रत्ने बहवोऽर्थिनो भवन्ति । रूपवन्तौ महैजसाविमो द्वावपि
अभिजातौ तत्कस्मै कन्या दीयते इति ज्वलनोनाय तारयिता ज्ञानिनं पप्रच्छ । तदा नैमिचित्केन
साहसगति रत्नपायुः सुग्रीवश्च दीर्घाशुरित्युक्ते सति स ज्वलनस्तां तारां सुग्रीवाय ददौ ।
साहसोप्यभिलाषाविमलभादंगारचुंचितद्रव दिनेदिने क्वापि निर्हतिं न प्राप । तारायां रममाणस्य सुग्रीवस्य
दिग्गजोर्जितावंगदजयानंदारयो द्वावंगजौ बभूवतुः । तारायामनुरागवान् सः साहसगतिरपि मन्मथो-
न्मथ्यमानात्मदेवं चिन्तयागसिवान् । युगशावकचक्षुपस्तस्याः पक्वविद्याधरदलच्छदनं वदनान्मुञ्जं कदा चुंवि-
द्यामि । तस्याः कुचकुम्भौ स्वपाणिनाऽहं कदा स्पर्शयामि तौ च गाढालिङ्गनवाप्तौ कदा चुंविद्यामि वलेन
छलेन वापि तां हर्तास्मीति चिन्तयन् रूपस्य परिवर्तिनीं शेषुर्णीं विद्यां सस्मार । एवं चक्रांकजृपनंदनः क्षुद्र-
हिमवद्भिरो गत्वा गुहान्तरे च स्थित्वा तां साधयितुं मारेये । इतश्च दशाननो लंकापुर्या दिग्भयात्रायै पूर्वशैलतटाद्
विकर्तन इव निर्वयो । तः द्वीपान्तरनिवासिनो विद्याधराजरेद्रान् वशीकृत्य पाताललंकां पुरीं ययौ । तत्राखर-
भाषिणा चन्द्रणखाभर्त्रा खरेण श्रुतकेनेव प्रायतैः सः निश्रुतमपूज्यत । ततो विद्याधराणां चतुर्दशभिः सहसै

हात्म्यमुदिताः साधुसाध्विति भाषिणः सुराः वालिमुने स्वरिष्टात् शुष्यवृष्टिं व्यधुः । रावण स्ततो मूयेो वालिनं
 प्रणम्य तच्छैलमुकुटोपमे भरतेश्वरनिर्मिते चैत्ये जगाम । गत्वा च सः सान्तःपुरः चन्द्रहासादिशस्त्राणि मुत्तत्वा
 स्वयं ऋषभादीना मर्हता मष्टविधां पूजांव्यधात् । तत्र महासाहसिको दशाननः स्नषां समाकृष्य तन्त्रीं प्रमूज्य
 च भक्त्या भुजवीणा मवादयत् । दशानने ग्रामरागरम्य मुपवीणयति सति, अस्य चान्तःपुरे सप्तस्वरमनोरमं
 गायति सति, धरणः पन्नगेश्वर श्रैत्यवंदनयात्रायै तत्राययौ अर्हतः पूजापूर्वं मवन्दत च । करणध्रुवकादिभि
 रर्हद्गुणमयै र्गीतै र्वीणया गायन्तं रावणं प्रेक्ष्य धरणो उब्रवीत् । हे रावण ते निजभावात्तुल्य मर्हद्गुणस्तुति-
 मय मिदं गीतं साधु, ननु तेन च तुष्टोऽस्मि अर्हद्गुणस्तुते मुख्यं फलं मोक्ष स्तथाप्यहमजीर्णवासनस्तुभ्यं किं
 यच्छामि तद्भो वृणीष्व । रावणोप्येवमभ्यधात् हेनागेन्द्र ! यदि देवदेवगुणस्तवै स्त्वं तुष्टोऽसि तद्युक्तम् साहि तव
 स्वामिभक्तिर्हि । यथा ददानस्य तव स्वामिभक्तिः प्रकृष्यते तथैवाददानस्य मम सा भक्तिः काममपकृष्यते ।
 नागेन्द्रो भूयोप्युवाच हेसाधुमानद रावण ! ते जन्या निराकांक्षतया विशेषत स्तुष्टोऽस्मि । इत्युक्त्वा स नागेन्द्रो
 रावणायामोषविजयां शक्तिं रूपविकारिणीं च विद्या मदात् निजाश्रयश्च जगाम । ततो दशानन स्तीर्थनाथात्र-
 मस्कृत्य निजालोकपुरेऽगमत् ततो रत्नावलीं व्यूढा लंका माजगाम । तदा वालिनोऽप्युज्ज्वलं केवलज्ञान
 मुरपदे सुरासुरैः केवलज्ञानमहिमा च विदधे । अथ स वाली क्रमेण भवोपग्राहिणां कर्मणां क्षयात् सिद्धान्तचतुष्टः
 तदधुनर्भवं पदमगात् । इतश्च वैताड्यगिरौ ज्योतिः पुरामिधे पुरे नाम्ना ज्वलनशिखो विद्याधरेश्वरो बभूव ।

कलत्कलदितिनिर्भयानितंबोपवनद्रुमं गिरिं अनेकलब्धिनद्याब्धिः विशुद्धधीः स महामुनि वीली अवधिना
 तेनोद्धृतं ज्ञात्वा इति दध्यौ । आः कथमयं दुर्मति रचापि मयि मात्सर्यादकांडे अनेकपाणिसंहारं तनुतेतराम् ।
 एषः संप्रति भरतेश्वरचैत्यं भ्रंशयित्वा भरतक्षेत्रभूषणं तीर्थं मुच्छेत्तुं यतते । अहं च त्यक्तसंगोऽस्मि स्वशरी-
 रेऽपि निःस्पृहोस्मि रागद्वेषविनिर्मुक्तोऽस्मि साम्प्रवारिणि निमग्नोऽस्मि । तथाप्यहं चैत्यत्राणाय पाणिनां
 रक्षणाय च रागद्वेषौ विनैवेनं मनाक् शिक्षयामि । एवंविमृश्य भगवान् वाली लीलयया पादांशुनेनाष्टापदाद्रे रूर्धानं
 किञ्चिदपीदयत् । तदा तत्क्षणात् दशास्यो मध्यान्हदेहहायावत् पयोवाहस्थर्द्धर्मवचाभितः संकुचद्वा-
 जोऽभूत् । तेन सः अतिगंभीरदोर्दण्डोऽपि मूलेनरथिरं वमजरावीत् उर्वीं च रावयन् रावणइत्यन्वर्धनामाभूत् ।
 तस्यदीनमारटनंश्रुत्वा कृपापरो वाली आशु तं मुमोच यत्तत्तत्कर्म शिक्षामात्रायाभूत् क्रुधा तु नाभूत् । अथ
 निःप्रतापोऽनुतापवान् दशकंडः निःसृत्योपेत्य वालिनं नत्वोदंजलिः सजितयुवाच । अहं निर्रपः सन् भूयो
 भूयस्त्वयि अपराधानांकर्तास्मि हे महातपन् त्वंतुशक्तिमानपि सोढा उत्कृपश्चासि । हेप्रभो माकृत्वं यदुर्वीमृत्यज
 स्तन्मयि कृपां कुर्वन्नत्वसाप्रथ्यतः किन्तु तत्पुराहं नाज्ञासिपम् । अथाज्ञानात् कलभेनेवाद्रिपर्यसने यत्नं कुर्वता-
 तेन मया इयं स्वशक्ति स्तोत्रिता । शैलवल्मीकयो र्याहगन्तरं यादगल्लभ्यमासयो रन्तरं तादृक् भवतः आत्मन-
 श्रयदंतरं तन्मयाऽथ ज्ञातम् । हेस्वामिन् मृत्युकोटि गतस्य मे भाणास्त्वयादत्ताः यस्यापकारिण्यपीयं मति स्तस्मै
 ते नमोऽस्तु । इति दृढभक्त्या भाषित्वा क्षमयित्वा च वालिनं त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य दशाननो नमश्चक्रे । तादृशो-

संशुष्यत्पात्तनस्नेहतरः सारणिसंनिभाम् श्रीपभां दशकंवापददौ यौनराज्ये तु चन्द्ररश्म्युज्ज्वलपशाः सुग्रीवः
महौजसं बालिपुत्रं चन्द्ररश्मिन्पवीविशत् । सुग्रीवमतिपचाहः दशाननः तत्सहोदरां श्रीपभां उपयम्य युद्धोत्था
च तंकां ययौ । स रावणः अन्येषामपि विद्याधरनरेद्राणां रूपवतीः कन्यकाः बलादत्पुपये मे । तदा स रावणः
नित्यालोकपुरे नित्यालोकविद्याधरेशितुः नाझारत्नावलीं कन्यां उद्धोढु चचाल । तदा वपे द्विषां बलमिव
अष्टापदाद्रेरुपरिगच्छतस्तस्य पुण्यकं विमानं सभ्यः सखलितम् । न्यग्रांगरं महापोतमित्र बद्धं ह्योपमित्र रुद्धगति कं विमानं
मेक्ष्य दशाननोऽकुप्यत् । मद्विमानसखलनात् कोपमाननं विविक्षति एवंवदन् स दशाननः विमानात्समुत्तोर्यार्द्धि-
सुधानमैक्षत । विमानस्याधस्तात् सः पतिमास्थितं बालिनमुत्थितं शैलस्य नवंशृंगमिव ददर्श । तदा क्रुद्धो
रावणः ऊचे भो ! अद्यापि मयि विरुद्धोऽसि एतज्जागृहिदंभिषुः दंभेन व्रतं वहसि । अग्रेऽपि कयापिमायया
बाहिक इव मामावहः अस्मत्कृतपतिकृतं शंकमानः मावाजीः खलु । नन्वप्यापि सएवास्मि त एव मम बाहवः
तत्ते मासकालं कृतपतिकृतमहं करोमि । यथात्वं सचन्द्रहासं मामुद्वा अभिषु अत्राम्य स्तथैव तामपि
साद्विस्तृत्पाट्य लवणार्णवे क्षेप्यामि । एवमुक्त्वा दशग्रीवो दिवश्शुतः अशानिरेवक्ष्मां विदार्य अष्टापदगिरे स्तले
मविवेश । ततो दीर्घकमदोद्धुरः दशकंधरः शुगपत् विद्यासहसंस्मृत्वा दुर्धरं धरमुद्देशे । ततो तडत्तडदिति
निर्वोपं विभ्रस्तव्यन्तरामरं जलज्जलदितिलोकाब्धिपूर्यमाणरसातलं खड्गत्वडिति विभ्रशपद्मवक्षुण्णवनद्धोपं

कपीश्वर उच्चैः स्वैरन्नैः पतिजघान । रावणः सार्वभारण्यमुख्यानि मञ्जुस्त्राणि शुभोच वाली तु ताश्चाधिरक्षै
 स्तानि जघान च । ततः शस्त्रमञ्जुस्त्रैर्वफलयकुटो दशाननः महाहिमिवदारणं चन्द्रहासासि चकर्ष । एकशृंगो
 गिरिरिव एकदन्तः कुंजर इव उच्चन्द्रहासो दशकंधरः वालिनेऽधाविष्ट । तदानीम् वाली सचन्द्रहासलंकेशं
 सशस्त्रं शालिनमिव वामेन बाहुना लील्यैव समाददे । ततः कपीश्वरः कंदुकमिव तं रावणं हस्तकोटेर न्यस्य
 विहस्तः क्षणेनापि चतुःसमुद्रीं बभ्राम । ततो वालिराजः तदानीमेव तत्रेत्य त्रपावनतकंधरं दशकंधर
 मुञ्चिन्ना इत्यब्रवीत् । हे दशानन ! सर्वविदं त्रैलोक्यपूजितमाप्तं वीतरागमहंतं विना कदाचन मे कश्चिदपि
 नमस्यो नारित । अगोत्थितं तं द्विषन्तं प्राह मानंश्च येन मोहितस्त्वं मत्पणामहूतहली इमापवस्थां मा-
 नोऽसि । तथापि पूर्वोपकारान् स्मरता मया संप्रति मुक्तोऽसि पृथिवीराज्यं च दत्तं तदखंडाह्नः सन् तद्राज्यं
 प्रप्ताधि । मयि विजिगीषौ सति इयं पृथिवी तव कुतः स्यात् यथा सिंहनिषेविते वने हस्तिनामवस्थानं क-
 भवेत् । तच्छ्वसाम्राज्यकारणं परिब्रज्यामादास्ये किञ्चिन्धायां तु तवाज्ञाधरः सुग्रीवो राजाऽस्तु । एव-
 मुक्त्वा तत्क्षणात् निजेराज्ये सुग्रीवं न्यस्य स्वयं गगनचन्द्रर्षिपादसूले व्रतमग्रहीत् । ततो विविधाभिग्रहः पति-
 माधरः ध्यानवान् निर्ममोवाली मुनि रत्नौ व्याहरत । अथ पादपस्य पुष्पपत्रफळादयः संपद इव वालिभट्टार-
 कस्य क्रमादुद्वय उत्पेदिरे । वद्धदोलादंडदुप इव लंबपानभुजः स वाली अष्टापदद्रौगत्वा कयोत्सर्गमदत्त ।
 एवं सः कयोत्सर्गं समुत्सृज्य मासान्ते पारणं व्यधात् । एवं भूयो भूयस्तत्सर्गपारणानि चकार । इतश्चामुग्रीवः

विना अन्यं सेव्यं वयं न जानीम स्तव स्वामिनस्तु को मोहः । स्वं सेव्य मस्मांश्च सेवकान्मन्यमानेन तेन
कुलक्रमागतः स्नेहशुणोऽथ खंडितः । मित्रकुलोत्पत्ते निर्जांशक्ति मजानतश्चतस्य स्वयमहमपवादककातरः
किञ्चिदपिनकरोमि । किन्तु विप्रियं कुर्वतस्तस्य प्रतिक्रियां करिष्यामि पूर्वस्नेहद्रुकर्तने ^१अग्रेगूर्नभविष्यामि ।
तस्मादररे दूत ! स तवस्वामी यथाशक्ति करोतु त्वं ब्रज एवंवालिनानिष्ठः सदतः गत्वा दशमौलये आख्यत् ।
अथ तद्विरा उदीपितक्रोधपावकः दशाननः ससैन्य जुद्धरस्कंधः द्रुतं किष्किया माययौ भुजौजसा राजमानो
वालीराजापि सज्जहतमभ्यगात् दोष्मतां युद्धातिथिः प्रियः खलु । तत उभयोरपि सैन्ययोः गंड शैला गडशैलि
दुमाद्रुमि गदागदि युद्धं प्रवहते । तत्र शतशोऽपि रथाः ^३अष्टपर्वटवत् अचूर्यन्त तथा महान्तोऽपि गजाः
मृत्पिडवदभिद्यन्त । तुरंगमा अपि स्थाने स्थाने कुष्मांडवदखंड्यन्त पत्तयः चचापुखवद्भूमावपात्यन्त ।
सानुक्रोशः वीरः प्लवगराट् तं पाणिंसंहारं प्रेक्ष्य सत्वरमन्येत्य दशाननमिति जगाद । विवेकिनाम् पाणि-
मात्रस्यापि वधो न युज्यते इस्तथादिजीवानां पंचेन्द्रियाणां वधे वत का कथा । यत्रेप पाणिवधो द्विपज्जयाय
युक्त स्तथापि दोष्मतामेव नार्हः दोष्मन्तोहि निर्जेर्दीर्घिरेव विजयकांक्षिणः सन्ति । त्वं हि दोष्माठच्छ्रावक-
आसि तत् सैन्ययुद्धं चिमुञ्च यदनेकपाणिसंहारात् तद्युद्धं चिराय नरकाय भवति । एवं तेनसंवोधितो धर्मवि
हृद्धविशारदो दशास्योऽपि अंगेन योद्धुं मारेभे । दशग्रीवो यद्यदस्त्रम क्षिपत् तत्तदस्त्रमर्यमावहितेज इव

नंद्वा वनेऽगात् ततः सा तस्मिन्वने सिंहो सिंहमिव उल्वणंनयादिगुणभाजनं विराधं नाम तनय मसूत ।
 सम्रपास्यौवनः सर्वकलाजलधिपारगः अस्वलत्पसरः स विराधः पृथ्वीं विजहार । इतः कदाचित्कथामसंगेन
 स रावणः समायां वानरेश्वरं वालिनं पौढप्रतापं बलिनञ्चाश्रुणोत् । भानुमानिवान्यप्रतापस्यासहनो रावणः
 अनुशिष्यैकं दूतं वालिमहीश्रुजे प्रजिघाय । स तत्र गत्वा वालिनं नत्वा धीरवागति व्याजहार हे राजन् अह
 दशकंधरस्य दूतोऽस्मि तद्वाचिकं श्रुणु । वैरिविद्वत्स्वपूर्वजः शोकठः शरणमस्माकं पूर्वजं कीर्तिधवलं
 शरणायाऽमात् । श्रीगीर्तिधवलोऽपि 'श्वश्रु' तं अरिभ्य स्त्रात्वा तद्वियोगैककातर इहैव वानरद्वीपे न्यधात् ।
 तदादि आचयोहमयोरपि पक्षयो मिथो भर्तृहृत्यसंबंधतो भूयांसः क्षमाश्रुजो जग्मुः । अथ ते पितामहः किञ्चिन्निधः
 क्षितिपतिः अभवत् मम तु मपितामहः सुकेश इत्यभिधयाऽभवत् । तयोरपि समर्तृहृत्यसंबंध स्तयैव निर्व्यूढः
 हि ततस्त्वदीयः पिता सर्वैरजानाम नृपोऽभवत् । तमहं यथा यमगुप्ते राकर्षे तज्जनोवित्ति यथा च किञ्चिन्धा-
 राज्ये न्यधां तदपि विश्रुतम् । हे वालिन् अधुनात्वमपितस्यनयवान् तनयोऽभवः तत् प्रावत् स्वस्वामिसंबंधा-
 दस्मत्सेवां कुर्वध्व क्रुद्धोऽपि वाली आवकुताकारः सन गर्वबहिर्गमीतस्महामना वाली गभीरग्रीः एवं व्याज-
 हार । रक्षोवानरराजानां द्वयोःकुलयोः अन्योन्यं स्नेहसंबंधं अघयावदखंडितं जानाम । पूर्वं संपदि
 आपदि च अन्योन्यं साहाय्यकं व्ययुः तन्नस्नेहोनिबंधनम् सेव्यसेवकता तु न । सर्वज्ञमर्हन्तं सुगुरुं साधुं च

सुग्रीव इतिनामा. सुप्रभा इति नामतः कनीयसी कन्या चाऽभूत् । अमृतरजसोऽपि हरिकान्तायां भार्यायां-
 शुवनविश्रुता नलनीलाभिधा वुभौ सुतावभूताम् । आदित्यरजानरेन्द्रः बलशालिने वालिने राज्यं दत्त्वा
 प्रवव्राज तपस्तप्त्वा च शिवं ययौ । बाल्यपि सम्यग्दृष्टिं न्यायवन्तं दयावन्तं महौजसं स्वानुरूपं सुग्रीवं यौव-
 राज्ये न्यधात् । अन्यदा दशग्रीवः सकलत्रो गजारूढः सन् चैत्यवंदनहेतवे मरुपर्वते प्रययौ । अत्रान्तरे मेघ-
 प्रभात्मजः 'स्वरस्वेचरः चन्द्रणखापपश्यत् जातरागः सन् जातरागां तां जहे । पाताळलंकां च ययौ तत्र
 आदित्यरजसः स्रुतुं चन्द्रोत्तरं नृपं निर्वास्य तां स्वयमादत्त । दशकन्धरः क्षणेनापि मेरोर्लंकायामाययौ तच्चन्द्र-
 णखाहरणमाकर्ण्य प्रचुकोप च । अथ दशाननः 'गजाखेटकर्मणे क्रुद्धः पंचानन इव स्वरस्वेचरयाताय चचाल ।
 अथ मन्दोदरी देवी रावणमिति निजगाद यद्धैमानद ! क्षणं विमृश अयमस्थाने कः संरंभः । हि कन्या
 अवश्यं कस्मैचिद्वातव्याऽस्ति यदि सा स्वयं अभिजातं खचितं च वरं दृणीते तत् साधु । चन्द्रणखाया अनुरूपः
 स दूषणात्मजो वरः अदूषणः विक्रमी च स ते पत्तिं भविष्यति । अतः प्रधानपुरुषान् प्रेष्य तथा सह तमुद्रा-
 हय अस्मै पाताळलंकाञ्च देहि प्रसन्नताञ्च धेहि । एवमेवावरजाभ्यामप्युक्तो युक्तविचारकृत् सः रावणः मय-
 मारीचौ प्रस्थाप्य तेन सह तां पर्येणायत् । ततः स रावणशासनं दधत् चन्द्रणखया समं पाताळलंकायां
 निर्विघ्नं भोगान् वुमुजे । तदा तेन निवासिते चन्द्रोदरे कालान्मृते सति अनुरोधेति तत्पत्नी गर्भिण्यापि

सद्यो नगर्या निर्यथौ । ततः सैन्याः सैन्यैः सेनान्यः सेनाधिपै क्रुद्धः पुनर्यमस्तु क्रुद्धेन दशमौलिना समाह्वं
चक्रुः । तदा दशग्रीवः परान् क्लीववद्गणपन् क्षुरप्रेण नालकांडमिव तम् खंडयः खंडयामास । ततोयमः भूयोऽपि
रावणम् पृषत्कैश्छादयामास रावणोऽपि लोभः सर्वगुणानिव तानवारयत् । अथ दशाननः युगपद्भयसो बाणान्
वर्षन् बलनाशकृज्जरेव यपं जर्जरयांचक्रे । अथ यमः संग्रामादत्वरितं प्रणश्य रथनूपुरनेतारं विद्याधरेभ्वरं
इन्द्रमभ्यगात् । तत्र यमः कृतांजलिः सन् शक्रं नमस्कृत्य हे प्रभोऽधुना मया यमत्वाय जलांजलिरदायीति
जगाद । हे नाथ त्वं ह्यव वा तुष्य अहं तु यमतां नहि करिष्ये । हि अधुना यमस्यापि यमः दशग्रीव उस्थितः ।
क्षत्रव्रतधनेन तेन नरकारक्षान् विद्राव्य नारकाः मोचिताः अहमप्युच्चै राहवात् जीवन्मुक्तोऽस्मि । तेन युधि-
दैश्रवणं जित्वा तद्विमानं पुष्पकं लंकापि जगृहे सुरसुंदरोऽपि जितश्च । अथ युद्धेच्छुः शक्रः क्रुद्धोऽपि विग्रह
भीरुभिः कुलमंत्रिभिः स्तैरुपायै रलिना तेन रावणेन सह योऽयं निषिद्धः । अथेन्द्रः यमाय सुरसंगीतं पुं
दत्तवान् स्वयं च रथनूपुरे विलसन् तथैव तस्यौ । इतश्च दशास्यः आदित्यरजसे किर्त्तिकथां नगरीं ददौ ऋक्ष-
रजसे पुनः ऋक्षपुरं ददौ । अलं कर्मिणविक्रमः स रावणः स्वयं च वनयुधि निर्गरेश्चस्तूयमानः देवतेव लंकां
जगाम । अथ अमरेन्द्र अमरावत्यामिव दशास्यस्तस्यां लंकायामवस्थितः सन् पिपृषेतामहं महद्राज्यं
प्रशशास । इतश्च आदित्यरजसः कपिराजस्य इन्दुमालिन्यां महिष्यां बालीनाम बली नंदनोऽभवत् । स बाहुबलोऽ-
लवणोवाली समुद्रातं जंबुद्वीपं नित्यं प्रदक्षिणीकुरुवन् सर्ववैत्यानि अवन्दत । आदित्यरजसः अन्योऽपितनयः

विंदवयन् तस्य भुवनलंकार इति नामचक्रे । दद्यास्यो गजपालानितं कृत्वा तां निशाम् तत्रैवोवास सपरिच्छदः
 पातारास्थानी मध्यग्रात् । तदानीम् प्रतीहारविघ्नसो घातजर्जरः पवनवेगो विद्याधर स्तत्रोपेत्य तं नत्वेवमब्र-
 वीत् । हे देव ! पाताललंकाराः किंकिनिधत्पुनंदनौ सूर्यरजःशरजा अपि किंकिन्वायां गतौ । तत्र तयोः
 प्राणसंशयदायिनातिघोरेण यमेनेव यमेन भूशुजा शुद्धमभूत् । यमेन चिरं शुद्धवा उच्चैर्बद्धवा च. सूर्यरजा
 ऋक्षरजाश्च सपदि दस्युवत् कारागारंलिप्ता । तेनयमेन वैतरणीयुतान् नरकावासान् विधाय सपरिच्छदौ तौ
 छेदभेदादि दुःखं प्राप्येते । अतो हे दशकंधर क्रमायातौ तौ त्वदीयौ सेवकौ मोचय यतस्त्वमलंघ्याज्ञोऽसि
 अन्यथाऽयं तवेव पराभवाऽस्ति । रावणोऽप्यसंशयमेतदेवमेवेति जगाद् हि, आश्रयस्य दौर्बल्यादाश्रितः परि-
 भूयते । तेन दुर्गिणा अमी पत्नयः परोक्षतोयद्वद्धाः यच्चकारायां निहिप्ताः एषोहं तत्फलम् यच्छामि । इत्थुर्दीर्घ
 उग्रदोर्गर्भिः अनीकलाक्सः सानीकः स रावणः यमदिक्पालपाळित्वाम् किंकिन्वांपुरीजगाम । तत्र गत्वा दश-
 कन्धरः अणुपान शिलास्फाल पथुन्छेदादि दाहणान् सप्तापि नरकान् ददर्श । तत्रलिख्यमानान् निजान् पत्नीन्
 दृष्ट्वा दधाननः गर्स्टोऽद्विवत् परमाधार्मिकानवाप्तयत् । तत्रस्थानपरानपि स्वपत्नीन् मोचयाभास महतामाणमो-
 हि आशु कस्य हेमच्छेदाय न भवति अपितु सर्वस्यापि हेमं छिनत्ति । ततो नरकरसफाः सफुत्कारोर्ध्वबाहवः सन्तः
 क्षणाद्वत्सा तन्नाटकमोक्षणं यमाय समाचरन्त्युः अपरो यम इव शुद्धनाटकसूत्रभूत् यमः क्रोधास्त्राक्षः सन् योधुं

निर्मणे रत्नकारस्य, नष्टज्योत्स्नस्यशशिनः, गतांभसस्तोयदस्य, परै र्भगमानस्य मानिन श्चावस्थितिं धिक् । अथवा यतमानस्यतस्यावस्थानं मुक्तयेऽस्तु हि स्तोत्रं विहाय बहिष्णुः पुमान् लज्जास्पदं न भवति । तदनेकानर्थप्रदायिना राज्येन ममालम् । अहं तु निर्वाणवेश्मनो द्वारं परिव्रज्या मुपादास्ये । अपकर्तारिवेतौ कुंभकर्णविभीषणौ अपि ईदृक्पथनिदर्शनान्ममोपकर्तारौ जातौ । रावणोऽग्रेऽपिमेवन्धुः संप्रति कर्मतोवन्धुः हि अस्म्योपक्रमंचिना ममेयधीर्नस्यात् । एवं ध्यात्वा वैश्रवणः सर्वतः शस्त्रादि त्यक्त्वा तत्त्वनिष्ठः सन् स्वयमेव परिव्रज्यां समाददे । रावणोऽपि रचितांजलिस्तनत्वा एव मुवाच । यत्त्वं मे ज्येष्ठो भ्राताऽसि तस्मादनुजन्मनो मे ^१आगः सहस्व । हे दान्यव ! लंकायामपि त्वं तिः शंको राज्यं कुरुष्व, वयत्वन्यत्र यास्यामः यतो मेदिनी इयत्येवनास्ति । एवं तस्मिन् रावणे ब्रुवाणे सत्यपि तद्भवेपि श्रिवंगमी वैश्रवणो महात्मा प्रतिमास्थितः सन् किञ्चिदपि नोचे । ततो वैश्रवणमनीहं ज्ञात्वा क्षमयित्वा प्रणम्य च लंकया सह तस्य पुण्यकं विमानमग्रहीत् । अथ जयलक्ष्मीलतापुष्पं पुष्पकमधिरुहं सममेतशैलभृगोऽर्हत्प्रतिमावन्दितुं ययौ । शैलारमतिमाः वन्दित्वाऽबरोहतो रावणस्य सेनाकलकलेनैको वनकुंजरो जगजे । अथ मतीहारः महस्तः हे देव ! असौ हस्तिरत्नं देवस्य यानतामर्हति इति दशानन मूचे । ततः पिणोत्तुंगदंतं मधुपिणगल्लोचनं उदग्रकुंभशिरवरं मदनिर्झरिणीगुरुम् सप्तहस्तमुच्छ्रायं नवहस्तायतं तं क्रीडापूर्वं वशीकृत्य दशाननोऽध्याखरोह । ततो रावण ऐरावणगजाल्लदशकलक्ष्मीं

लानामनो सुतां कुंभकर्ण उपायत । ततो विभीषणो वैतादयदक्षिणश्रेणां ज्योतिष्पुनुरेतिदुर्वीरनाम्नो राज्ञो
 नन्दवतीदेवीकुक्षिसमुद्भवां ^३पंकजश्रीदस्युदशं नामतः पंकजश्रियं कन्यां सुरस्त्रियमिव पर्यणैषीत् । अथ मन्दो-
 दरी देवी देवेन्द्रसमतेजस मञ्जुतविक्रम मिन्द्रजितं नामपुत्रं सुषुवे । कियत्यपिकात्तेगते सति मेघवज्रयनानंदं
 मेघवाहनं द्वितीयमपि नंदनं सुषुवे । ततः कुंभकर्णविभीषणौ तत्पितृवैर माकर्ण्य वैश्रवणाश्रितां लंकां सदोपदु-
 ह्रवतुः । अथवैश्रवणो दूतेन सुमालिनामित्यवोचत् । हन्त, यदेतौ रावणावरजौ शिशू श्राधि । वीरमानिनौ
 दुर्मदौ पाताललंकास्थावेतौ क्लृपोद्भवौ भेकाविव स्वान्यशक्ती न जानीतः । मत्तावेतौ जितकामितया छल
 कर्मणाऽस्मत्पुर्णमवस्कन्दं ददाते तथापि मया चिर मुपेक्षितौ । तस्माध्वे क्षुद्र ! इमौ चेन्न शिक्षयसि तत्रवया
 सहैवैतौ मालिवर्तना नेष्यामि त्वमस्मद्वलं न वेत्सि किम् ! इत्युक्त्वा दूते विरते सति महात्मना रावणः
 क्रुद्धः सन्नभ्यधात् । रे ! यः परस्य करदः स एष वैश्रवणः कः । योऽन्यस्य शासनाल्लंकां शास्ति स एवंवदन्
 किं स्वात्मनोऽपिनलज्यते अहोतस्यमहद् धार्ष्ट्यम् । दूतोऽसीति त्वां न हन्मि त्वं याहीति दशयौलिनोक्तो
 दूतो वैश्रवणंगत्वायथातथमूचे । अथ ससोदरो दशकंदो दूतानुपदमेव सशैन्यो गरीयसामर्षेण लंकां प्रययौ ।
 अग्रे गतेन तेन दूतेनाख्यातमवृत्तिको वैश्रवणः ससैन्यो शुद्धाय लंकापुर्यानिर्णयौ । ततो महाबातो वन्यामि-
 वानिवारितम् प्रसरन् दशकंधरः क्षणात्तस्याऽक्षौहिणीमभांक्षीत् । ततो रावणेन बलेभग्नेसति स्वयंभग्नंमन्यः
 विज्ञातक्रोधपावको वैश्रवण एवं दध्यौ । लूनपद्मस्यसरसः, भग्नदंतस्यदंतिनः, लिङ्गशास्त्रस्य शास्त्रिनः ।

षट्सहस्रान् स्वेचरकन्यकाः क्षीरसरस्वति अम्बरस इव स अपश्यत् । अथ ता अपि पद्मिनीं मार्तण्डमिव स्मेरलोच
नपंकजा ^१नाथीयन्त्यः सानुरागास्तमीक्षाञ्चके । सत्रोऽपि ^२मंदाक्षमपरायामन्दस्मरपीडितास्ताः स्वयं त्वं नो भर्ता
भवेति प्रार्थयाञ्चक्रिरे । तत्र सर्वश्री सुरसुन्दरोद्भवा पद्मावती, अन्या मनोवेगा बुधसुता अशोकलताभिधा, अन्या
कनकसंध्ययोः सुता विद्युत्प्रभा, एवमन्या अपि क्षणत्पल्यातान्वयसंभवाः सरागाः कन्यकाः सर्वा अपि
सरागेण दशग्रीवेण सह गान्धर्वेण विवाहेनोपयेमिरे । ततस्तत्सौविदास्तत्पितृणा मिदमेत्य व्यजिज्ञपन् । य
देष कोऽपि यौष्माकीः कन्या अद्य परिणीय गच्छति । ततो दशकनधरं जिघांसुः स्मरसुन्दरः तत्पितृभिर्विद्याधरैः
समं क्रुद्धः सन् रभसाऽन्वधावत् । मूर्ध्नि कातरा नवोढास्ता दशकंधरसूचुः हे स्वामिन् विमानंत्वारितं मेरय
विलंबं माकुरु । अयं अमरसुन्दर एकोऽपि विद्याधरेन्द्रोऽजरयः किं पुनः कनकबुधमसुखैः परिवारितः ।
दशस्य स्तद्विरा स्मिता हे सुन्दरीः ! गरुडस्योरगैरिवामीभिः समं ममार्जिं पश्यतेति व्याजहार । इतिब्रुवाणं-
तं रावणं महाशैलं घना इव शस्तुर्दिनं कुर्वाणा विद्याधरमहामदाः एयुः । तदावीर्यदाहणो रावणोऽङ्घ्रि-
स्त्राणि खंडयित्वा ^३जिघांसुः प्रस्वापनेनास्त्रेण तानमोहयत् । दशाननः पशूनिव तावागपशौरवध्नाश्च भेष-
सीभिः पितृभिक्षां याचितस्तान्मुभोच च । ततस्ते राजानः स्वपुरं ययु स्ताभिः समं रावणश्च मुदितैस्तै
र्दत्तार्घ्यः स्वयंप्रभपुरं प्राप । अथ कुंभपुरेशस्य महोदरमहीपतेः मुखपूजनादेवीकुक्षिणां नवयौवनां तडिन्मा-

प्रतिक्रिया भवति । कृती सुयक्षस्ततो विद्वन्प्रायश्चित्तचिकीरिव रावणस्यकृतेतत्रैव स्वयंप्रभं नाम पुर मकृत । ततस्तौ पितरौ स्वसा बन्धवश्च तेषां तां विद्यासिद्धिं श्रुत्वा तत्र आययुः तैः प्रतिपत्तिरपि कृता । ते त्रयोऽपि भ्रातरः पित्रोर्दृशां सुधावृष्टिं बन्धूनामेकमुत्सवश्च जनयन्तः सुखं तस्थुः । अथ दशारम्यः षड्विंशत्यै दिक्षांसाधन औपयिकं वरं चन्द्रहासमसिं साधयामास ।

इतश्च दक्षिणश्रेणिभूषणे वैताढ्यगिरौ सुरसंगीतेपुरे मयोनामविद्याधरेभ्वरोऽभूत् । तस्य गुणानां धाम हैमवती नाम गेहिन्यभूत् तत्कुक्षिजन्मा नाञ्जा मंदोदरीति दुहिता चाभूत् । मयराजस्तां मंदोदरीं प्राप्त यौवनां प्रेक्ष्य तद्वरार्थी विद्याधरकुमाराणां गुणागुणान् व्यचिन्तयत् । मयनरेभ्वरो यावदनुख्यं वरमपश्यन्निव-
पादमग्नौ बभूव तावत्तन्मन्त्री एवमब्रवीत् । हे स्वामिन् । किञ्चिदपि माविषोद यदस्या उच्यते वरो रत्नश्रवः सुतः दोष्मान् रूपवांश्च दशाननोस्ति । सुरैरप्यकंपितस्य सिद्धविद्यासहस्रस्थस्य तुल्यो विद्याधरेषु अद्रिपुमे-
रोरिव कोऽपि नास्ति । एवमेतदिति प्रोच्य हर्षमहामनाः स्वबान्धवः ससैन्यः सान्तःपुरपरिच्छदः मयो मंदोदरीं सुपादाय दशमौल्ये प्रदातुं पुरुषैर्ज्ञापयित्वा स्वं स्वयंप्रमपुरं ययौ । तत्र महाशयाः सुमालिप्तमुखा गोत्रवृद्धा दशारम्य मन्दोदरीं गृहीतुं प्रतिपेदिरे । अथ श्रुये दिने वैवाहिकाः सुमाल्याद्यास्तेमयमभृतयश्च तयोर्विवाहंकारयामासुः । ततः कृतोद्वाहमहोत्सवा मयाद्याः स्वपुरं ययुः । रावणोऽपि तया रमणीवरया सह चिरं रेमे । अन्येष्टुः क्रीडयारावणः पार्श्ववल्ग्विभिर्मेषमंडलैः उत्पक्षमिव मेषरवं गिरिययौ । तत्र सरसि मज्जन्तीः

मयातयंश्च । तदा कुंभकर्णविभीषणौ कोपात् किञ्चित्पुत्रभ्यः तत्र गुरुभक्तिर्हेतुः स्वल्पसत्त्वात् पुनर्नहेतुः ।
 परमार्थज्ञोरावणस्तु तमनर्थमचिन्तयन् विविधध्याननिष्ठो गिरीन्द्र इव निश्चलश्चाभूत् अथाम्वरे गीर्वाणानां साधु-
 साञ्चितिं वाण्यभूत् । ते यक्षकिंकरा अपि चकिताः सन्तः द्रुतमपासयन् । तदाद्योतिताम्बराः सहस्रविधा
 स्तववशवर्तिन्यः स्म इति उच्चकैर्जल्पन्त्यो दशास्यमभ्येयुः । ताश्चयथा मन्त्रमा, रोहिणी, गौरी, गान्धारी, परा,
 नमःसंचारिणी, कामदायिनी, कामगामिनी, अणिमा, लघिमा, अक्षोभ्या, मनःस्तंभनकारिणी, सुविधाना,
 तपोरूपा, दहनी, विपुलोदरी, शुभमदा, रजोरूपा, दिनरात्रिविधायिनी, वज्रोदरी, समाह्वहिः, अदर्शनी,
 अजरा, अमरा, अन्नलस्रतंभनी, तोयस्तंभनी, गिरिदारणी, अवलोकनी, वह्निः, धोरा, धीरा, भुजङ्गिनी,
 वारिणी, भुवना, अवंध्या, दाहणी, मदनाशिनी, भारकरी, रूपसंपन्ना, रोशनी, विजया, जया, वर्धनी,
 मोचनी, वाराही, कुटिलाकृतिः, चितोद्भवकरी, शान्तिः, कौबेरी, वशकारिणी, योगेश्वरी, बलोल्लादा,
 चंडा, भीतिः, पथर्षिणी, तुर्निवारा, जगत्कंपकारिणी, मातृमाखिनी, एवमाद्या महाविद्याः महात्मनो दशा-
 स्यस्य पुरा सुकृतकर्मणा स्वल्पैरेव दिनैः सिद्धाः । कुंभकर्णस्य च, संवृद्धिः, जंभणी, सर्वाहारिणी, व्योमगा-
 मिनी, इन्द्राणी इति पंचविद्याः असिधन् । कुंभकर्णाज्जन्मनो विभीषणस्य सिद्धार्थाः शत्रुदमनी, निर्व्याघाता,
 खगामिनी, इति चतस्रो विद्याः संसिद्धाः । सः जंबुद्वीपपरितरपि रावणं क्षमयाभास, हि महातामपराद्धे प्रणिपातः

नानाभूतेन केनापि पाखंडिना मृत्युहेतवेयूयं पाखंडं शिक्षिताः । अतएवं ध्यानादुराग्रहं मुक्त्वा अधुनापि यात.यात,
 इत्, च कृपापरोऽहमपि वो वाळिछवं यच्छामि । इत्युक्तेऽपि तान् तूष्णीकान् दृष्ट्वा क्रुद्धः स अब्रवीत् यत्स-
 त्यक्षदेवं मां मुक्त्वा अन्यं किमपरं ध्यायेथेति । इति स क्रूरवाग्यक्ष स्तत्परिक्षोभहेतवे भूसंज्ञया वा नमंतरान्
 क्रिगरान्समादिक्षत् । ततः किल किलारावकारिणो बहुरूपिणः केऽपि गिरिशृंगाण्डुत्पादय तदग्रे चिक्षिपुः ।
 केऽपि चन्दनद्रुमवत् सर्पीभूय तानवेष्टयन् । केऽपि सिंहीभूय तेषां पुरो दारुणं पूच्छुः । केचित् अच्छमल्लह-
 कं व्याघ्रविडालादिवपुर्धृतः विभीषिकाञ्चक्रु स्तथापि नाशुभयन् हि । तदा कैकसीं रत्नश्रवसं जामिं चन्द्र-
 णावां च विकृत्य बध्वा च तेषां पुरः सपदि चिक्षिपुः । ततस्ते मायामया रत्नश्रवःममृतयस्तदा उद्भूतयनाः
 कल्लुणस्वरमेवं चक्रन्दुः । यद् शुभाकं पश्यतामपि वयं लुब्धकैस्तिर्यञ्च इव कैश्चिद्रतधुनैरेभि र्हेन्यामहे ।
 अतोहे । वत्स ! दशकंधर ! त्व मुत्तिष्ठोत्तिष्ठ, त्रायस्व, त्वं तादृगेकान्तभक्तः कथमस्मानुपेक्षसे । बालोऽपि यः
 स्वयंभू तं महाहारं कंठे विन्यधाः तस्यते बाहुबलं काष्ठ गतमहंकारश्च क गतः । हे कुंभकर्ण ! त्वमपि नो वचः
 किं नाकर्णयसि, यदेवं दीनास्थानस्मानुदासीन इवेक्षसे । हे विमिषण ! त्वंक्षणमपि भक्तिविमुखो नामवः ।
 संपति द्रुष्टदैवेन परावर्तित इव किम् । एवं तेषु विलपत्स्वपि समाधितस्ते न चेच्छ स्ततस्तदग्रे यक्षकिंकरा-
 स्तनमौकींश्चिच्छिद्रुः । तथापि ध्यानाधीनचेतसस्ते अग्रस्थमपि दारुणं तत्कर्मापश्यन्त इव मत्तागपि क्षोभं न
 ययुः । तदा ते यक्षकिंकरा रावणाग्रे तदनुजन्मनो मौली अपातयन् तयोरेऽपि मायया दशग्रीवस्य सूर्धान

मुक्त्वा सानुजोऽपि सः पितरौ नमस्कृत्य ताभ्यां च मूर्ध्निचुम्बितो भीमारण्य मुपाययौ । १ शयानशयुनिःश्वास-
 कपसानान्तिकद्रुमं दक्षशादूलकांगुलाच्छोदस्फोटितभूतलमस्तोकधूकधूत्कारधोरभूहगह्वरं दृत्यदृशुतपदाघात
 पतद्भित्तोपलं दिविषदामध्यापदां पदं भयंकरं तदरूपं ताभ्यां भ्रातृभ्यां सहितः स विवेश । ततस्ते तप-
 स्त्रिवत् मूर्ध्नि जटामुकुटानधारयन्तः श्वेतांशुकमृतो नासावंशाग्रन्यस्तद्रष्टयोऽक्षस्त्रधरास्त्रयोऽपि यामद्वितयेन
 सर्वकामप्रदामष्टाक्षरीं विद्या मसाधयन् । यस्य मंत्रस्य दशकोटिसहस्राणि जपः फलप्रद स्तंभोदशाक्षरं मंत्रं-
 जपितुमारेभिरै । तदा तत्र क्रीडनायायातः सान्तःपुरोजंबुद्वीपपतिः अनादतोनाम सुरः तान्ददर्श । स य-
 क्षाधिपस्तु तेषां विद्यासाधनविधनाय अनुकूलोपसर्गाय स्वयोषितः पञ्चिधाय । तेषां क्षोभार्थं मायातास्तास्तु
 विस्मृतस्वामिशासनाः सत्योऽतिमुंदरै स्तद्रूपैः स्वयमेव क्षोभं ययुः । निर्विकारान्स्थिराकारां स्तूष्णीकंस्तान
 बळोक्याकुत्रिमस्मरावेशाविवशास्ता बभाषिरे, भो भो ध्यानजडाः यूयमग्रतो यत्नतः पश्यतयद्वैव्योऽपि वशी-
 भूता अतःपरा का वः सिद्धिः । विद्यासिद्धये अमुना यत्नेन किं कृतम्, अथवा विद्याभिः किंकरिष्यथ वयं देव्यो
 वः सिद्धाः । अतः सुरदेव्या यूयमस्माभिः सह त्रयाणामपि जगतां रम्यरम्यप्रदेशेषु यथाशचि स्वैरं रमध्वम् ।
 इति सकामं जल्पन्त्यस्ता, स्तेष्वनल्पधैर्येषु विलक्षा जज्ञिरे यक्षा अपि विलक्षा जज्ञिरे हि नैकहस्ता तालिका-
 भवति । ततो जंबुद्वीपपतिस्तानब्रवीत् यन्मुधैर्युष्माभिः कष्टचेष्टितं किमेतदारब्धम् । अहंतु मन्ये केनापिदुरात्म-

राक्षसीनाम् विधाञ्च रक्षोवशादिकंदाय पूर्वजन्मात्मजन्मने मेधवाहनभूशुजे ददौ ॥ अरातिभिः तस्यामान्ना-
यराजधान्यां हतायां सत्यां ते पितामहः पिता च परासुवत्तिष्ठति । अरक्षके क्षेत्रे उक्षाण इव, तस्यामरातयः
सदा स्वैरं चरन्ति इति ते पितु जीवच्छल्यं वर्तते । अतो हे 'वत्स' मंदयाव्यया मयका तत्र गत्वा पैतामहासने
आसीनः साजुजस्त्वं कदातु द्रक्ष्यसे । लंकाखंडाकांस्त्वत्कारायां नियंत्रितान् विलोकयाहम् पुत्रवतीषु शिरो-
मणिः कदातु भविष्यामि । हे वत्स । एवं मरौ गता मरालीव खण्ड्यावचयोपमैर्मनोरथै रहरहः क्षामीयवामि ।
अथ तदा भीषणाक्षो विभीषण एवमवदत् हे मातः ? विषादेनालम् त्वंसुतविक्रमंनवेत्सि । दोषमत आर्यस्य
दशकंधरस्य पुरस्तात् हे देवि ! इन्द्रः कः वैश्वणश्चकः । तथाचान्ये विद्याधरा अपि के नाम । प्रसुप्तेन
सिंहेनेभगर्जितमिवाज्ञातपूर्वेण दशास्येन द्विपामिदं लंकाराज्यं सोढम् । आर्यो दशमीव आस्ताम्, अतिभटानपि
परानयमार्थः कुंभकर्णोऽपि निःशेषं कर्तुमीश्वरः । आर्यः कुंभकर्णोऽप्यस्तु तदादेशात् हे मातः ! पवेः पात
इवाकांडे द्विपां संहारमहं करोमि । अथरावणोऽपि दशनैरधरं दशन एवमूचे हे अंव । त्वं वज्रकठिनासि,
यश्चिरं दुःशल्यमथाः । शस्त्राशस्त्रि कथाप्यस्तु, हि वस्तुतस्ते शत्रवो ममदणम् । अहं तु तान्द्विपः इन्द्रादिका-
नेकबाहुस्थान्नापि हन्याम् । अहं यद्यपि परान्निर्जेतुं दीर्घीयेणाप्यलमस्मि तथापि क्रमागता विद्याशक्तिः प्रयो-
क्तव्या हि । तत्साजुजोऽहं निरवध्यास्ताविधाः समन्ततः साधयिष्यामि, तस्मात्तत्सिद्ध्यै अनुजानीहि । एव-

नखत्वेन नान्माचन्द्रणयां कोके शूर्पणखामिति कन्यां शशांकखन्मद्धचितं नाम्ना विभीषणं पुत्रं
चाडस्रत । साम्रपोडशयनुःसमुज्जता स्वेत्रयोऽपि सहोदराः आज्ञाययसः गतगयाः सन्तः अनुरूपया
क्रोडया यथाशुखं रेमिरे ॥

इत्याचार्ये क्षेमपद्मविरचितत्रिग्रहि प्रालम्भाशुखयचरिते महाकाव्येसप्तमर्णणिगद्यरचनायां राक्षसवंदावामर
पंक्षोत्पत्तिरारावणजन्मवर्णनो नाम प्रथमः सर्गः

अथ द्वितीयःसर्गः

अथान्येषुर्दशमुखः सानुजः अंबरे विमानारुहगायान्तं ऋद्धयैश्वर्यंनुंस अपश्यत् । ततः फोडयमिति
दशमुखेनानुयुक्ता गाता, कौशिकयायाः गण्डवेष्टुभगिन्याः एष नंदन इत्यब्रवीत् । अयं विश्रवोनामभेयस्यवि-
प्राधरपतेः सुतः तथा सर्वविधाधरेन्द्रस्येन्द्रस्यापमप्रमुभटः । इन्द्रः 'अयत्तिपतामण्डयेष्वं गालिनं रणे एत्था
सराक्षसधीपां लंकां नान्नी नः पुरी मरुते ददौ । ततः प्रमुति लंकायाः प्राप्त्यै कृतयनोरथः ते पिता इहास्ति
हेवत्स द्विपि अदःयुक्तम् । ततो भीमो राक्षसेन्द्रः विद्विषां मतीकाराय पाताललंकायासह सराक्षसधीपां लंकां

दा निशि कैकसी स्वप्ने स्वमुखे विद्यन्तं कुंभिकुंभस्थलीभेदप्रसक्तं सिंह मैक्षत । प्रगे तथा खयातं तं स्वप्नं
 रत्नश्रवाः व्याख्यात् ते विश्वशौडीरः महाभुजः स्रुतुर्भविष्यतीति । ततः सा रत्नश्रवःपिया, तस्मात्स्वप्नाद-
 नंतरं चैत्यपूजां चकार महासारं गर्भञ्च वभार । तस्यगर्भस्य संभूतेः प्रभृति कैकस्या वाणी अतिनिष्ठुरावभूव,
 अंगं च जितश्रमं दृढञ्चाभवत् । दर्पणे विद्यमानेऽपि सा खड्गे आननप्रपश्यत् सुरराज्येऽपि अशंकितमाज्ञां दातु
 मभिप्रैषीत् । हेतुं विनाऽपि सा हुंकारमुखरं मुखं दधौ गुरुष्वपि कथंचिन्मूर्धनं नानाप्रयच्च । विद्विषां मूर्धंस्तु
 चिरंपादंदातु मियेष इत्यादि दारुणान् भावान् गर्भप्रभावतः सा दधे । ततस्तया साधिकडादशसमासहस्रायुः
 प्रतिपक्षासनोत्क्रमं कुर्वाण स्तनयोऽजन्यत । अथ सः अनल्पौजा उद्दामपादकोकनदः उत्तानशयः महौकम्पयन्
 स्रुतिकातल्पे उल्लब्धत् । भीमेन्द्रेणपुरादत्तं नवमाणिक्यनिर्मितं हारं पार्श्वस्थितकरंडकात् पाणिना चकर्प । स
 बालः सहजचापलात् तं हारं कंठे चिक्षेप तेन स्वपरिच्छदा कैकसी विस्मयं जगाम । सा रत्नश्रवसे चख्यौ
 यः पुरा राक्षसेन्द्रेण त्वत्पूर्वजन्मने मेघवाहनराजाय दत्तः अत्रयावद् देवतावत् तवपूर्वजै र्योऽपूजि यश्चान्यैर्वो
 हुं न शक्यः यश्चानागसहस्रेण निधानमिव रक्ष्यते स असौ हारः तवशिष्टानाऽकृष्य कंठेऽक्षेपि । ततो रत्नश्रवा
 तस्यनामधेयं नवमाणिक्यसंक्रान्तमुखत्वात् तत्क्षणम् दशमुख इतिव्यधात् । चैत्यवंदनहेतवे मेरौ गतवता सुमालिना
 तातेन पृष्ठः कोऽपि चतुर्हान्मृदयिः त्वत्पूर्वजन्मनां नवमाणिक्यं हारं योबोढा सोऽर्धचक्री भविष्यतीत्या ख्यत् ।
 अनन्तरं कैकसी भानुस्वप्नेनस्रुचित कुंभकर्णापरामिधं भानुकर्ण इतिस्रुतं सुषुवे । ततः साकैकसी पुनः चन्द्रतुल्य-

हुदौके । स इन्द्रो मालिना सह पुनर्लोकपालप्रभृतयो भटाः सुमालिना सार्धं योऽधु मारेभिरै । तेषां प्राण-
 संशयकत् शुद्धं चिरंमिथोऽभूत् हि जयामिप्रापिणां प्राणाः वृणसंनिभाः संति । अथनिर्दभरण इन्द्रः, अंबुदः
 विद्युता गोधामिव दंभोलिना वीर्यमानिनं मालिनमवधीत् । वालिनि एते सति ते वानरा राक्षसाश्च सुमाल्य-
 धिष्टिता विभ्रेसुः पातालवर्तिनो लंकाञ्चेषुः । तत इन्द्रः सद्यः कौशिकाकुक्षिजनाने विश्रवाद्भूतवे वैश्रवणाय
 लंकाभद्रात् स्वश्च पुरं ययौ । पाताललंकायां पुर्यां तिष्ठतः सुमालिनः भीतिगत्यां सधर्मिण्यां रत्नश्रवाः सुतो
 जज्ञे । अथान्यदा समप्राप्तयौवनोरत्नश्रवाः विद्यासाधनहेतवे रम्यं कुसुमोद्यानं ययौ । तत्रैकज रथस्थाने सः
 नासाधन्यरतहृत् आलेखित इवरिशरः अक्षमालाधररत्नस्यौ । इत्यश्च तस्युषेतस्मै कापि अनवशांगी विद्याधरी
 कुमारी पितृशासनात् समीपतस्तस्यौ । तदानीञ्च नाम्ना मानवसुंदरी मष्टाविद्या तव सिद्धास्मि इत्युचैः रत्न
 श्रवसगन्धधात् । सिद्धविधः रत्नश्रवाः जपमालां मुमोच पुरस्थां तां विद्याधरकुमारीञ्च ददर्श । इह केन
 हेतुना अगाः वातवं क्रस्यासि कावासीति रत्नश्रवास्तां वभाषे. साप्येवं प्रत्यभाषत । अनेककोतुफगारे
 कौतुकमंगलेपुरे विश्रुतः ज्योमविन्दुर्नागा विद्याधरपति रस्ति । तस्य जयायसी पुत्री, ये स्वसा च कौशिका
 नामास्ति साह यक्षपुरेशेन विश्रवसा राज्ञा उढास्ति । तस्याः वैश्रवणोनाम नयी तनयो यश्च योऽधुना प्राक्त
 शासना लंकायां राज्यं करोति । अहं तु कैकसी नामा कौशिकायाः कनीयसी नैगित्तिकनिरा पित्रा तुभ्यं
 दत्ता इष्टागमम् । आहूतवन्धुः सुमालिखः तत्रैव तासुपयेमे । पुष्यान्तकं पुरं न्यस्य तयासहकीडं आस्थत् । अन्य-

धरेन्द्रं गन्धे^१भोऽन्यमिभमिव मालिनूपतिर्नसेहे । अतुल्यविक्रमैर्भ्रातृभिः मंत्रिभिर्मित्रैश्च सहितः स माली.
 इन्द्रमुद्धाय चचाक हि ^६दोषमताम् अन्योमंत्रेण ॥ अन्येऽपि सवानरा रक्षोवीराः सिंहद्वीपाश्वमहिषवराह
 वृषभादिभिर्यानेराकाशे प्रचेष्टुः, तदानीम् खराः फेरवः सारसाश्च दक्षिणस्याअपि रिष्टाफले तेषां वामत्य-
 धारिणः ववाशिरै । अन्यान्यपि दुर्निमित्तान्यपशङ्कनानि अभवन् । तदासुमेधसा सुमालिना प्रयाणाच्च माली
 अवारि । दोर्वलगर्वितो माली तु तस्य वचोऽवज्ञाय वैताढ्यगिरौ जगाम । आजये इन्द्रमाह्वस्त च ॥ ऐरावणा
 खट्वाः इन्द्रोऽपि पाणिना पविमुल्लालयन् नैगमेपिमसुखैः सेनानाथैः सोमाद्यैर्लोकपालैर्विविधायुधधारिभि
 श्वान्यैर्विद्याधरभट्टैः सहितो रणक्षेत्रमुपाययौ । अंवरे अंभोदानामिव तड्विजिमात्त्रभीष्माणां इन्द्रराक्षससैन्यानां
 परस्परं संफेटोऽभूत् । तदानीम् भूधृतांशिरवराणीव कवापि स्यन्दनानि पेतुः । वातोऽधूता अंबुदा इव कवापि
 गजाः पलायन्त । कचिद्राहुशंकाप्रदा भटानां मूर्धनः पेतुः । कवापि सन्दानिता इव कूटकपादाश्चेष्टुः ।
 इन्द्रसैन्येनाप्रणामालिसेन्यमभज्यत । यतो बलवानपि कसी केसरिणा प्राप्तः किंकुर्थात् ॥ अथ रक्षःपतिर्माली
 सुमालिमसुखैर्वतः सयूथो वन्येभ इव ससंरंभोऽभ्यधावत् । वीर्यदविणेश्वरः सः वारिदः करकैरिव नदासुद्गर
 नाराचैः इन्द्रचमू मुपदुद्राव । सलोकपालः सानीकः सानीकपति खट्वैकैरिन्द्रोऽपि ऐरावणाखट्वा रणकर्मणे

१ सप्त सैन्यानि, २ सप्तशेनप्रतीन्, ३ पत्तिसैन्यस्य, ४ दक्षिणस्याम्, ५ मदोन्मत्तो हस्ती अन्यगजमिव
 ६ भुवबलशालिनाम्

रजा नाम तृपोऽभवत् ।
इतश्च वैतादृगिरो रयन्पुरे नगरे अश्वनिवेगांजन्मनः सहस्रारनरेन्द्रस्य चित्रसुंदर्याभार्यायाः गर्भे

कश्चित्सुरः प्रच्युत्य सुस्वप्नमंगलेद्रष्टे सति सद्योऽवातरत् ॥ कतिचित्कालेगते तस्याः शक्रसंभोगलक्षणः
दुष्पूरोर्दुर्वाचा देहदौर्बल्यकारणश्च दोहदः अभूत् । सा निर्वन्धेन पृष्टा सती लज्जावनमदानना कथंचिदपि-
तं दोहदं पत्ये कथयामास । तदा सहस्रारो विद्यया सहस्राक्षरूपं निर्माय तया शक्र इति ज्ञातः सन्, दोहदं
पूरयामास । तत इन्द्रसंभोगदोहदात्, समयेसति इन्द्र इत्युक्तनामानं अनूनशुजविक्रमं स्रजुमस्रत् । तत
सहस्रारः संप्राप्तयौवनाय विद्यादोर्वायथाकिने अस्मै स्रजवे राज्यं दत्त्वा स्वयं धर्मरतोऽभवत् । इन्द्रदोहदजनमतः
इन्द्रमन्यः सः समभूत् सर्वांन्विद्याधरनरेभ्वरान् साधयामास च ॥ चतुरो दिग्पालान्, 'सप्तानीकानि,
'सप्तानीकपान्, तिस्रः परिषदः, वज्रमस्त्रम्, ऐरावणं द्वीपम्, रंभादिका वारवधूः बृहस्पतिनामानं मंत्रिण-
अपत्यनीकस्य नायकम् नैगमेपिसमाख्यं नेति शुक्रासदृशश्चके ॥ एवमिन्द्रपरिवाराभिधाधरैर्विधाधरै
रहमिन्द्र इति धियाऽखंडं राज्यमन्वशात् । आदित्यकीर्तिकृषिसमुद्भवः माकरध्वजिः सोमदिग्पाकः ज्योतिः
पुरेश्वरः पाञ्चां दिग्पालोऽभूत् । वरुणामेधरथयोः पुत्रः मेघपुरेश्वरः वरुणोनाम विधाधरः पश्चिमदिग्पतिर्व-
भूत् । सूरकनकावल्योस्तनयः काञ्चनपुरेश्वरः कुबेर इति विख्यातः उत्तरदिग्पतिरभूत् । कालाग्निश्रीपभास्रजुः
क्रिष्किन्धनगराधिपः अभिधानतो यम इति, अपाञ्चांदिशि दिग्पालोऽभूत् । अहमिन्द्र इतिमानिनं तं विद्या-

यतुः ॥ ततः अत्यमर्षणो वीरः अशनिवेगः परान्, तृणवद्गणयन् सर्वाभिसारेण योधुं प्रवहते ॥ ततः महा-
 भुजो रोपान्धोऽशनिवेगः आजिमुखे, विजयसिंहेभर्षिहस्य. अन्धकस्य शिरः अच्छिदत् ॥ ततः सुदैत्यानि
 वानरसैन्यानि पवनारुफालितांभोदपटलानीव दिशोदिशम् दृढदुः ॥ ततोऽपसर्पणमपि क्वाप्युपायः
 इतिमत्वा सान्तःपुरपरीवारौ लंकाकिफिन्धिनायकौ पाताललंकां ययतुः ॥ अथ रथन्पुनरपार्थिवः द्वीप
 आराधरमिव. सुतहंतारनिहत्य प्रशान्तकोपः समभूत् ॥ राजस्यापनाचार्यः सः वैरिनिर्घातान्मुदितः निर्घातं
 नामस्वेचरं लंकाराज्येन्यवेशयत् ॥ ततः अमरेन्द्रः अमरावत्पामिव अशनिर्दुपः ततोनिहत्य वैताडये रथन्पु-
 रे स्वपुरे. अगात् ॥ अन्येद्युर्जातसंवेगः अशनिर्दुपः सहसारे सुते राज्यंन्यस्य स्वयं दीक्षामुपाददे ॥ पाताळ
 लंकायां पुर्यां सुकेशस्यपि इन्द्राण्यां भार्यायां माली, सुमाली, माल्यवानिति त्रयः सूनवः अभवन् किष्किन्धेः
 श्रीमालायां भार्यायां नाम्ना आदित्यरजाः रक्षारजाश्चेति महाभुजौ द्वावात्मजौ बभूवतुः । अपरेदुश्च किष्कि-
 न्धिः सुमेरौ शाश्वतार्हताम् यात्रां कृत्वा निवृत्तः सन् मधुपर्वतमपश्यत् । पराक्रमी सः तस्योपरि किष्किन्धपुरं
 निधाय कैलासे यक्षराजिव सपरीवारोन्मवासीत् । सुकेशस्य वीर्यशालिनत्त्रयोऽपि पुत्रा राज्यमरिभिर्हंतं
 श्रुत्वा अभय इव कुम्भाजज्वलुः ततस्ते त्रयोऽपि पुत्राः लंकायां समागत्य निर्घातं स्वेचरं रणे न्यगृहन् हि
 चिरादपि वीरैः कृतवैरं मृत्यवे भवति । ततश्च लंकायां पुर्यां राजा माली अभवत् किष्किन्धयायां तु आदित्य-

विद्याधरपुंगवान् श्रीमालाद्रष्ट्यापसर्गो । सा क्रमेण सर्वानन्यविद्याधरानतिक्रम्य जानहवी पयोनिधाविव
 किष्किन्धौगत्वाऽवतरये । श्रीमाला तस्यकंठे अनयं भविष्यद्दोर्लताश्लेषसन्धकारमिव वरमालिकां निचिक्षेप ।
 अथ सिंहवत् प्रियसाहसो विजयसिंहो भ्रुकुटीभीषणमुखः सन्नुच्चैः सरोपमिदमभ्यधात् । सदादुर्नयकारिण एते
 दस्यवः पुरापि सुराज्यादिव वैताल्यराज्यधानीवो निर्वासिताः । तद्कुलपांसनाः दुर्नीताः अमी केनेहानीताः,
 तद्वाधुनरादृत्यएतान् पशूनिव निहन्ति । ययोपमो महावीर्यः सः आयुधमुत्तिक्षपन्नुत्थाय किष्किन्धिनृपवधाय
 चचाल । किष्किन्धितः सुकेशाधा विजयसिंहतः अन्ये पौरुषदुर्धराः विद्याधराः रणायोत्तस्थिरे । तदानीम्
 दंतादंति मकृतेभैरुक्कुलिगीकृताभ्वरः कुंताकुंति मिलत्सादीः शराशरि मिलद्रथी खड्गखड्गापतत्पचिरसृक्त्यं
 किलभूतलः कल्पान्त इव दारुणो रणः प्रवहते । अथनचिरंयुद्धवा किष्किन्धयवरजोऽन्धकः तरोःफलवत्
 विजयसिंहस्य शिरो बाणेनापातयत् । विजयसिंहश्ला विद्याधरेश्वराह्वसुः यतोनिर्नाथानां शौर्यं कुतः स्यात्.
 अनायकं सैन्यंहतं भवति हि ॥ ततः सपरिच्छदः स किष्किन्धः अंगिनीं जयश्रियमिव, श्रीमालां गृहीत्वा
 किष्किन्धामुत्पत्य ययौ ॥ अथाकांडाशनिपातवत् पुत्रवधोदन्तं भ्रुत्वा अश्वनिवेगो वेगेनाधिकिष्किंधा
 पर्वतमगात् ॥ द्वीपवतीपूरः अंबुभिः महाद्वीपस्थलीमिव स अश्वनिवेगः अनेकशः सैन्यैः किष्किंधां नगरी
 मवेष्टयत् ॥ शुहायाः पंचास्याविव. सहान्धकौ योधुक्कामौ सुकेशकिष्किन्धिनमकौवीरौ किष्किन्धाया निरी-

विशेपतोवन्दनीयः । अथ स तत्र तडित्केशभट्टैर्न्यमानान् प्लवंगमानैस्त्रिषु कोपेन च सद्योऽञ्चलञ्च । तदास
 अनेकशः प्लवंगमरूपाणि विकृत्यतरशीलजालैर्वर्पन् राक्षसानुपदुद्राव । तडित्केश स्तं दिव्यप्रयोगंज्ञात्वा
 उच्चकैरानर्च । त्वंकोऽसि किमर्थमुपद्रवसीति उवाच च । ततः सः अबिष्कुमारोऽपि तदर्चया शान्तकोपः सन्
 स्ववधं नमस्कारप्रभावं च तम् शशांस । लंकेशस्तेन देवेनसहैव तं मुनिमुपेत्य हे प्रभो ! ममकपिना सहको
 वरहेतुरित्यपृच्छत् । मुनिरप्येवमाचख्यौ त्वं पुरा श्रावस्त्यां दत्तोनाम मञ्जिनन्दनोऽभूः । एष काश्यां लुब्ध-
 कोऽभूत् । अन्येभ्यस्त्वं उपात्तपरिव्रज्यो वाराणसीमगाः । अनेनद्रष्टुः अपशक्नुनमितिमत्त्वाऽऽहत्यनिपातितः ।
 ततस्त्वं माहेन्द्रकल्पदेवोऽभूः ततश्चत्वा इहाभवः एषोऽपिनरक भ्रान्तवा कपिरभूत् तद्वैरकारणम् । अस्मान्यो-
 पकारिणं तं महासाधुं वंदित्वा तं लंकेशञ्चाजुज्ञाप्य स देवोऽथतिरोदधे ॥ तडित्केशस्तदाकर्ण्य मुकेशे तनये
 निजंराज्यंन्यस्य प्रवव्राज परंपदञ्चवव्राज । धनोदधिरथोपि किष्किनिधनास्त्रि पुत्रे किष्किनधारराज्यमाधाय दीक्षां
 चादाय निर्धृतिमिधाय । इतश्चैतलढयगिरौ रथनूपुरे नगरे तदानीम् अशनिवेगो नाम विद्याधरेश्वरोऽभूत् ।
 अपरौ तद्दोर्दण्डाविव विजयसिंह इतिजयीस्रजुः द्वितीयो विबुद्धेगोनामा च स्रजुरभवत् । तत्रैवगिरौ आदित्यपुरे
 नगरे मन्दिरमालीनामाविद्याधरवृषोऽभूत् । तस्यश्रीमालेतिकन्यका चाऽभूत् । तस्याः स्वयंवरे तेनआहूता
 विद्याधराः अधिविमानंज्योतिर्पीवाधिभंचमुपाविशन् । कुल्या अंभसावृक्षानिव प्रतिहार्यकथ्यमानान् तान्

तेनान्येऽपि तान् सच्चक्रुर्धाराणां तथा मजाः । तदा मथुति कैतुकात्ते विद्याधरास्तान्वानरान् ध्वजच्छत्रादि
 चिन्हेषु चित्रे लेख्ये च चक्रुः । तत्स्था विद्याधरा अपि वानरद्वीपराज्येन वानरैर्लक्ष्यमिश्र वानरा इतिकीर्त्यन्ते ।
 श्रीकंदस्य नामतो वज्रकंदः सुतो जज्ञे स सुतो रणलीलासु सोत्कंदः सर्वत्राहुं वविक्रमश्चाभवत् ,
 अथनिजं सभास्थानमास्थितः श्रीकंदः श्रावताहर्षां यात्रायै गच्छतोऽमरानद्राक्षीत् । अथभक्तिसंयुतः
 सः श्रीकंदः मार्गयायिनां वाजिनां श्रामपद्मस्यो वाजीव तेषां दिविषदामन्वचालीत् । गच्छ
 तस्तस्य विमानं मार्गवर्तिनि पर्वते तरंगिणीवेण इव मधुपोचरे स्खलितम् । तदा स श्रीकंदः प्राणजन्मनि
 मयात्पं तपस्तेपे तेन नंदीश्वराहं श्रावयांमे मनोरथो नापूर्यत । इतिनिर्वेदमापन्नः सद्यः प्राव्राजीत् तीव्रतरं
 तपस्तत्त्वा सिद्धिक्षेत्रमियाय च । श्रीकंदत आरभ्य वज्रकंठादिष्वनेकशोऽतीतेषु राजसु मुनिसुव्रततीर्थे धनोद-
 धिरथो नाम नृपोऽभूत् ॥ तदालंकापुर्यामपि नान्नातडित्केश इतिराक्षसेश्वरः समभवत् तयोर्द्विपयोः स्नेहो जज्ञे
 अपरेष्टुस्तडित्केशः सान्तःपुरवधूजनः नंदननाम्नि वरोधाने क्रीडितुं ययौ । तत्रतडित्केशे क्रीडासक्तस्मति
 कोपि कपिर्दुमाहुर्त्तीर्थं नखैस्तडित्केशमहिष्याः श्रीचन्द्राया स्तनौ विखिलेव । रोपोच्छ्वसितकेशस्तडित्केशः
 एकेनबाणेन तं प्लवंगमं जघान हि स्त्रीपराभवोऽसह्यः । बाणमहारविधुरः प्लवंगमः किञ्चिद्भ्रत्वा एकरस्य
 पतिमास्थस्य साधोरेत्रपपात । स साधुः परलोकध्वशंबलम् नपस्कारं तस्मै अदात् सः प्लवंगमोऽपि मृत्वा
 तत्प्रभावेण अभिषकुमारोऽवधिना प्राणजन्मज्ञात्वाऽभ्येत्यतंमुनि मर्चदिष्ट यतः सर्वां साधुर्वन्दनीयः उपकारीपुन

पुष्पोत्तरोऽपि स ब्रह्मान्वावत् । श्रीकण्ठोऽपि द्रुतं कीर्तिं धवलं शरणं ययौ अखिलं पद्माहरणहृत्तान्तं च कथयामास ॥
 पुष्पोत्तरोऽपि श्रुयान्ते अङ्घ्रिराशाः मच्छादयन्सागर इव निरंतरैः सैन्यै राशाः मच्छादयन्स्तत्र प्राप । तदा कीर्तिं
 धवलः तेन पुष्पोत्तरमभाषत यद्विमुञ्च्य क्रियमाणो वः साम्प्रतपिकः प्रयासो मुधा । हि कन्या कस्मै च-
 नाप्यवश्यं दातव्या, यदि तया स्वयंहृतः स्यादयं श्रीकण्ठस्तदासौ नापराध्यति ॥ तद् स्वदुहितुर्भनोबुध्वा
 योऽधुं नमुञ्च्यते । वधूवरोद्वाहकृत्यमेव कर्तुं साम्प्रतम् । पद्मापि दूतीमुखेन तदैवेति व्यजिज्ञापदयं मया स्वयंहृतः
 अमुना पुनरहं न हता । पुष्पोत्तर इति श्रुत्वा क्षणाच्छान्तकोपोऽभवत् । विचारचतुराणां हि कोपः पायः
 सुप्रशमः खलु ॥ ततः पुष्पोत्तरः महीयसा उत्सवेन तत्रैव श्रीकण्ठपद्मयोर्विवाहं कृत्वा निजं पुरं ययौ ॥ कीर्ति-
 धवलः श्रीकण्ठमब्रवीत् यदत्रैव तिष्ठेति । यतो वैताडयश्छेदुना शुष्माकं भूयांसो विद्विषः सन्ति ॥ तथा स्यैव
 राक्षसद्वीपस्यादूरेण मरुद्दिशि योजनत्रिंशतीमितो वानरद्वीपो विद्यते । तथैव हे सखे ! बर्बलकूलसिंहलममुखा
 अन्येऽपि मदीया द्वीपा भ्रष्टस्वः खंडसंनिभाः सन्ति ॥ तेषामेकत्रकुत्रापि राजधानीं विधाया विदूरत्वा न मया-
 सहा विद्युक्तः सुखमास्त्व ॥ यद्यपि ते द्विषद्भ्यो मनागपि भयं नास्ति तथाप्यस्मद्विप्रयोगभयाद् गन्तुं नार्हसि इति
 तेन सस्नेहमुक्तः श्रीकण्ठस्तद्वियोगातिरुतारः वानरद्वीपनिवासं प्रत्यपद्यत ॥ कीर्तिधवलकोऽधि वानरद्वीपं विष्कि-
 न्धाद्रौ विष्किन्धां नाम महापुरीं कृत्वा तं श्रीकण्ठं तद्राज्ये न्यधात् । श्रीकण्ठः पृथिवीपति स्तत्र महादेवान् फला-
 जिनो भ्राम्यतो रभ्यन् भूयसो वानरान् द्राक्षीत् । ततः स श्रीकण्ठोऽस्मादिमापोष्य तेषामन्नपानाद्यदापयत्

॥ अथत्रिषाष्टि शालाकाचारित्रे सप्तमपर्वणि ॥

अथ श्री हरिवंशे चन्द्रसमानस्याञ्जनसमानकान्तेः श्रीसुव्रतस्वामिनस्तीर्थे सञ्जातजन्मनो वसुदेवस्य पद्मस्य नारायणस्य विष्णो स्तथा प्रतिविष्णो रावणस्य चरितं कीर्तयते । अत्र भारते रक्षोद्वीपे अजितेजिने विहरति सति रक्षोवंशकंदः घनवाहनो लंकायामासीत् । सुधीः सः घनवाहनः स्वसूत्रनवे महारक्षसे राज्यं दत्त्वा अजितस्वामिपादान्ते परिब्रज्य शिवंययौ । स महारक्षा अपि चिरं राज्यं भुक्त्वा स्वनंदने देवरक्षसि तद्राज्यं संस्थाप्य प्रब्रज्य शिवं ययौ । एवमसंख्येषु रक्षोद्वीपाधिपेषु शिवंगतेषु श्रेयांसस्वामिनस्तीर्थे कीर्तिधवलानाम राक्षसेश्वरोऽभूत् । तदावैताढ्यगिरौ मेघपुराभिधेनगरे विश्रुतोऽतीन्द्रोनाम विद्याधरनरेन्द्रोऽभूत् । तस्य श्रीमत्यांकान्तायां श्रीकंठेनामनंदनः, रूपतः देवीव देवीतिनाम्ना द्रुहिता चाभूत् । रत्नपुराधिपः पुष्पोत्तरोनाम विद्याधरेन्द्रः स्वसूत्रोः पद्मोत्तरस्यार्थे चारुलोचनां तामतीन्द्रद्रुहितरं ययाचे । अतीन्द्रस्तु श्रीमतेष्टुणिनेऽप्यस्मै तानंददौ, किन्तुदैवनियोगतः कीर्तिधवलाय तां ददौ । ततो मानदः पुष्पोत्तरोदृष्टत्वां कीर्तिधवलानोढांश्रुत्वा अतीन्द्रेण श्रीकंठेन च समं वैरायतेस्म । एकदामेरुतोनिवृत्तेन श्रीकंठेन रूपतः पद्मेव पद्मानाम्नी पुष्पोत्तरस्य द्रुहिताव्युद्भूत । तदानींसधः श्रीकंठपद्मयोः कामविकाराविवसमुल्लासनदुर्दिनम्, अन्योन्यमनुरागोऽभूत् । सा कुमारीतुस्वयंवरसज्जशिपन्तीव स्तिग्धया दृशा श्रीकंठयोन्मुखाभ्युजा तिष्ठतेस्म । स्मरादुरः श्रीकंठ स्तदभि प्रायं विज्ञाय तामादाय व्योममार्गेण द्रुतंगतुं प्रवृत्ते । तद्रद्वाचेटिकाः कोऽपिपुष्पांहरतीति पूच्छुर्वैतिस्म तेनसवलः

अथ किञ्चिदत्र शास्त्राविकम्

सत्स्वप्नेकेषु पाचीनाचार्यविरचितेषु प्रबन्धेषु निर्दुष्टतया सह्यहृदयाल्लहादकृतया भव्यजनविबोधनक्षमतया श्रीकलिकालसर्वज्ञोतिविरुद्धधारिभिः श्रीहेमचन्द्राचार्यैर्विरचिताः प्रबन्धा एव सर्वातिशायित्वेनाद्यावधि सर्वैः पंडितप्रवरैः समाहता इत्यत्र न किञ्चिदप्यतिशयं वचः ।

महात्मनामेतेषामितिद्वत्तं कुमारपालचरित्रादौ विस्तरेणाभिहितमस्तीति नात्रौहिरयते ।

आचार्यविरचितत्रिपुष्टिशलाकापूरुषचरिते सप्तमपर्वणि रामचन्द्रादिचरितानि ग्रथितानि सन्ति तेषां स्तुतिप्रचाराय च जैनधर्ममंडननिष्कलंकचारित्र्यरत्नमिश्रितं पन्थास श्रीमोतीविजयमहाराजसदुपदेशतो धर्मादुरागिभिः कैश्चिच्छ्रवकश्रेष्ठिभिर्दत्तद्रव्यसाहाय्येनायं ग्रंथः प्रकाश्यते ।

गद्यरचनायामस्यान्वय एत्राजुल्लतोऽस्ति तेनाचार्यरचनातो न किञ्चिदपि भिद्यत अतः पठन पाठन व्याख्यानदौ चायगतीवोपयोक्ष्यत इति निःसंदिग्धं प्रत्येत्यस्मच्चेतः

सुद्रणावसरे दत्तेऽप्यवधानेऽस्तिग्न्याः काश्चित् दूतयः समुपलभ्येयु स्ता यन्त्रालयदोषत स्तासां च पुं धर्मिकतया वेति विभाव्य क्षमिष्यन्ति क्षान्त्यादिगुणवन्तः सुविद्वांस इत्याशासते मुनिश्रीमंगलविजयाध्यापकः

शास्त्री अनुपराय दार्श

